

KAREL JECH

Soumrak selského stavu 1945–1960

SEŠITY

ÚSTAVU

PRO SOUDOBÉ

DĚJINY

AV ČR

2001
35

**SOUMLAK SELSKÉHO STAVU
1945-1960**

Karel Jech

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR
2001

Institut for Contemporary History

Vlašská 9

118 40 Praha 1

Karel Jech:

Twilight of the Private Farmer in Czechoslovakia, 1945–60

Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 35

© 2001 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

ISBN 80-7285-010-5

Republishing of this material in any form is forbidden without permission in writing from the Publisher.

OBSAH

Doba přelomu	
Sedláci po válce	6
Čas nových příležitostí a možností	9
Přelom	12
Změna kurzu	14
Pojmenování nepřítele	17
Ve jménu zákona ?	22
Hledání argumentů	29
Problém selské půdy	33
Nástup do roku 1951	
Zostřený kurz	37
Trestní postih sedláků	45
Justiční iniciativa	50
Kulacká akce a Akce maso	53
Dramatické léta 1951	
Případ Babice	58
Jihlavský proces a následné soudy	60
Akce K(kulak)	
Směrnice tří ministrů	71
Prováděcí pokyny	76
Počátky Akce kulak	79
Ven ze škol a z veřejného života!	
Vylučování selských dětí ze škol	92
Odstraňování „vesnických boháčů“ z národních výborů	97
Kulacké seznamy	101
Kulak se zavře třeba pro jednu slepici!	
Stranický impuls v Akci kulak	107
Poděbradský případ	113

Druhá vlna Akce kulak	120
Akce kulak na Slovensku	122
Narůstající problémy	124
Vyvrcholení Akce kulak	
Propad Akce kulak	
Druhé zastavení	140
Konec-nekonec vysídlování?	152
Sedláci při dokončování kolektivizace	
Přechodné zmírnění a klamné naděje	157
Postupy proti selskému stavu v závěrečné fázi kolektivizace	161
„Kulaci“ a jejich členství v JZD	170
Krutá bilance padesátých let	173
Sedláci let devadesátých	179
Přílohy	183
Summary	251

Tato knížka zaznamenává osudy českých a slovenských sedláků v časovém rozmezí od konce 2. světové války do začátku šedesátých let 20. století. Je to doba, ve které se překotně změnilo nejen jejich ekonomické a sociální postavení, jejich pracovní, majetkové a existenční poměry, ale mnohdy i osobní, rodinné i sousedské vztahy. Sedláci, tvořící po staletí spolehlivý pilíř národního společenství a jeden z hlavních zdrojů jeho obživy, byli nevybíravými metodami vehnáni do slepé uličky, v níž šlo o bytí a nebytí každého z nich a selského stavu jako celku.

Práce se téměř výlučně opírá o nepublikované archivní prameny a jen podpůrně uvádí již zveřejněné údaje.

Autor děkuje za porozumění a neokázalou pomoc kolegyním a kolegům v následujících archivech:

- Státní ústřední archiv Praha (SÚA), včetně býv. Archivu ÚV KSČ,
- Slovenský národný archív Bratislava (SNA), včetně býv. Archivu ÚV KSS,
- Archiv ministerstva vnitra České republiky Praha (AMV ČR),
- Archiv ministerstva vnútra Slovenskej republiky Levoča (AMV SR),
- Archiv ministerstva spravodlnosti Praha (AMS), jmenovitě tzv. Klosův archiv,
- Archiv Kanceláře prezidenta republiky Praha (AKPR),
- Ústřední evidence spisů Sboru nápravné výchovy České republiky Praha-Ruzyně (ÚES SNV),
- Archiv Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky Leopoldov (A ZVJS SR),
- Státní okresní archiv Česká Lípa,
- Státní okresní archiv Hradec Králové,
- Státní okresní archiv Mladá Boleslav,
- Štátny okresný archív Levoča,
- Štátny okresný archív Spišská Nová Ves

DOBA PŘELOMU

Sedláci po válce

Selský stav, jak o tom vypovídají četná beletristická díla a vědecké publikace, prodělal v dějinách našich zemí dlouhý vývoj, v němž se významně podílel na formování českého a slovenského národa, na vzniku, uhájení a uchování jejich jazykové a kulturní identity, na utváření a obhajobě jejich státnosti. Výrazné stopy zanechal po sobě v časech národního obrození, v zápasech o zrušení nevolnictví a roboty i v novodobých podnikatelských snahách o výrobní modernizaci a prosazení technického pokroku. Selská hospodářství ne náhodou tradičně patřila k nejstabilnějším a konkurenčně odolným zemědělským podnikům, a to nejen za příznivých okolností, nýbrž i v letech přírodních pohrom a neúrody, za krizových odbytových obtíží nebo i v dobách válečných.

Osobnostní rysy českého a slovenského sedláka, jakkoliv regionálně a etnicky svérázné, společné znaky celého selského stavu či výrobně ekonomické a sociální parametry selských hospodářství měly svoje kořeny v dlouhodobém kontaktu se živou přírodou. Zcela přirozeně se ale v každé historické době dále uzpůsobovaly, měnily a dotvářely. Dlouhá byla cesta od nejstarších dob přes mnohé středověké peripetie, přes zrod a postupné rozrůstání kategorie svobodných sedláků v podmínkách poddanství, roboty, tereziánských a josefinských reforem, přes selské bouře až po 19. století, kdy s rozvojem kapitalismu selský stav vytvářel silnou součást celého středního stavu novodobé společnosti.¹

Ve zvoleném tematickém kontextu nás prvořadě zajímá charakteristika sedláka, selského stavu a selského hospodářství v čase, který bezprostředně navazoval na agrární krizi třicátých let, na válkou a totalitními režimy deformované tržní hospodaření, a který, jak se zdálo, otvíral nové perspektivy.

Selským hospodářstvím byla tehdy zemědělská usedlost s pozemky zhruba od 15 do 50 hektarů, v níž hospodářově rodině zpravidla námezdně vpomáhali kočí a děvečka, případně sezónní síly. Používalo převážně koňské

1 Viz zejména Kamil Krofta, *Dějiny selského stavu*. Uspořádal, doplnil a předmluvu napsal Em. Janoušek, 2. vydání, Praha, Jan Laichter 1949, Dílo Kamila Krofity, sv. 3.

potahy nebo i lehčí traktory, secí, sklizňové či jiné mechanismy,² většinou mělo i solidní hospodářské budovy a významně se podílelo na aktivitách tradičního zemědělského družstevnictví. Objemem a strukturou své výroby bylo nejen soběstačné, nýbrž i způsobilé dodávat mnohé produkty pro zásobování obyvatelstva nebo i na vývoz, což však bylo v systému vázaného a přidělového hospodářství direktivně řízeno a přísně sledováno.³ Spolu s vysokými průměrnými výnosy kvalitních obilovin a řady technických plodin (pšenice, sladovnický ječmen, chmel, cukrovka, čekanka aj.) se tato hospodářství vyznačovala i rozsáhlou a hodnotnou produkcí živočišnou, zvláště chovem koní a dobytka. Výhodně využila i válečné a okupační inflace, zhoršené zásobovací situace a své účasti na černém trhu, čímž se prakticky vymaňila z předválečného zadlužení a mnohá z nich dokonce vstupovala do mírových poměrů s nemalými úsporami. Jejich výrobní aktivity však výrazně omezily jak malá nabídka zemědělské techniky, tak na podzim 1945 peněžní reforma znehodnocením hotovostí a zablokováním vkladů. Od druhé poloviny roku 1945 však byly zvýhodňovány zavedením trojích diferencovaných cen rostlinných a živočišných výrobků – pro skupinu hospodářství s rozlohou mezi 20 a 50 hektary se ceny zvyšovaly o 65 %, přičemž se selská hospodářství, která nepřesahovala výměru 20 hektarů, mohla svou produkci prodávat jako drobní a střední zemědělci, u nichž ceny stouply o 77 %.

Počet sedláků koncem války a v prvních poválečných letech nebyl tehdy ani později exaktně vyčíslen, neboť osoby příslušné k závodům selského typu byly při soupisech v 30. a 40. letech zahrnovány do neporovnatelných velikostních skupin (např. od 10, 15 či 20 ha do 30 či 50 ha). Nutno se tedy spokojit s některými ne zcela vyhovujícími údaji a s odkazy na děje, které v zemědělském obyvatelstvu způsobily nebo i nepřímo ovlivnily významný sociální pohyb. Z let 1939–1945 sem patří mj. už změny, které s sebou přinesla několikaletá germanizační, maďarizační a arizační politika v českých zemích a na Slovensku i úbytek německých a maďarských sedláků a jejich synů, kteří padli na frontách nebo se nevrátili ze zajetí. Následovalo odtržení Podkarpatské Rusi a zejména pak až do roku 1946 odsun Němců

2 Za 2. světové války byla část zemědělské techniky značně opotřebena nebo i dále nepoužitelná. Po osvobození se četná strojní družstva a selská hospodářství vybavovala menšími a středními traktory (Farnal) z Akce UNRRA, novými československými traktory značky Svoboda, samovazy apod.

3 Zemědělské závody s 2050 ha půdy se např. v roce 1949 podle uzavřených kontraktů v celostátním měřítku podílely na celkové dodávce pšenice z více než 18 %, žita a brambor asi z 19 % a ječmene asi z 15 %. Viz *Tři léta plánování v lidové demokratické Československu*. Vydal Státní úřad plánovací, Praha 1950, s. 11.

a navazující vnitřní kolonizace, při níž se některá opuštěná selská hospodářství zmenšovala na usedlosti středního typu (do 12 ha) nebo se včleňovala do státních, vojenských či školních statků. Kategorie německých sedláků a jejich hospodářství (stejně i jako ostatních německých zemědělců, statkářů, deputátníků apod.) tím beze zbytku končila, zemědělský katastr pohraničí se národnostně zjednodušil a velikostní struktura zemědělských závodů se zni-velizovala. Selských závodů i sedláků tak ubylo již za války a bezprostředně po ní, a to v jiných souvislostech a z jiných důvodů než v pozdějším kolektivizačním procesu, kterým se budeme podrobně zabývat dále.⁴

Jedna z příčin úspěšného selského hospodaření spočívala v tom, že mnozí sedláci získávali již v minulosti kvalitní vzdělání v odborných rolnických školách a kurzech a že je umožňovali i svým potomkům. Právě oni se pak stávali experimentátory a šířiteli nových pěstitelských, šlechtitelských či chovatelských postupů i moderního vedení zemědělské domácnosti. Získávali tak mezi ostatními zemědělci značnou autoritu, která byla násobena jejich aktivním působením v nejrůznějších spolcích a sdruženích ať čistě zemědělského širšího venkovského typu, jakými byly zejména kumpeličky, nákupní, skladištní, zpracovatelská, elektrifikační či mechanizační družstva, po válce experimentálně vznikající horská pastevní družstva, nebo venkovské prádelny, včelařské, sadařské, okrašlující a další spolky, sokolské a ochotnické jednoty aj.

Z řad sedláků pocházeli starostové a členové obecních zastupitelstev, po válce mnozí předsedové či členové národních výborů, funkcionáři Jednotného svazu zemědělců atd., což svědčilo o tom, že patřili k uznávaným činitelům obecních samospráv, zájmových sdružení a dalších článků obnovované občanské společnosti. Někteří z nich se nebránili ani námětům na společenské reformy, s nimiž přicházely socialisticky orientované politické strany. Z principu hájili existenci soukromého hospodaření, které by se opíralo o spolehlivě fungující nejrůznější formy zemědělského družstevnictví, měli však výhrady k riskantním kolektivistickým experimentům a zejména odmítali propagaci sovětského kolchozního a sovchozního systému. Ve vesnicích zdaleka nebyli stejně oblíbeni, neboť řada maloročníků byla na nich existenčně závislá,

4 Vzhledem k nedostatku vhodnějších statistických podkladů uvádíme pomocně údaje o tehdy evidované velikostní skupině mezi 20 až 50 ha půdy. Z nich vyplývá, že v roce 1930 bylo v ČSR takových selských závodů celkem 57 060 (s výměrou 1 603 491 ha půdy), zatímco k roku 1949 se jejich počet snížil na 35 159 (s výměrou 1 032 992 ha), což byl v obou ukazatelích pokles o více než jednu třetinu. Skupina zemědělských závodů od 10 do 20 ha naopak ve stejné době v důsledku poválečné pozemkové reformy zaznamenala zhruba 13% vzestup. Viz *Statistický zpravodaj*, 1950, č. 2, s. 46.

někteří byli známi svou pýchou, lakotou či asociálním chováním vůči čeledi nebo chudším sousedům, často je provázela i obyčejná lidská závist. Někteří si nesli závaží příliš horlivé agrárnícké či l'ud'ácké minulosti, na jiné padl stín v nedávné okupační době.

Selský stav v českých zemích se tradičně vyznačoval regionálně rozrůzněnou religiozitou s převahou katolické orientace, na Slovensku pak vedle silného katolického náboženství bylo značně rozšířeno i evangelické, pravoslavné a řeckokatolické vyznání.

Čas nových příležitostí a možností

Mezi jarem 1945 a rokem 1948 se na poválečném českém a slovenském venkově odehrávaly mimořádně závažné politické, hospodářské, majetkoprávní a sociální děje. Patřily k nim zejména konfiskace kolaborantské, německé a částečně maďarské půdy, její přidělování českým a slovenským uchazečům, rozsáhlá migrace venkovského obyvatelstva spojená s odsunem německých rolníků a zemědělských dělníků a s přílivem nových osídlenců, množící se odchody námezdních sil do průmyslu, čímž se v pohraničních oblastech a mnohde i ve vnitrozemí výrazně měnila národnostní a sociální skladba vesnice. Vedly se diskuse o způsobu revize a dokončení předválečné pozemkové reformy,⁵ na něž navazovaly spory o tzv. novou pozemkovou reformu, která by odstranila soukromé vlastnictví či držbu půdy nad 50 hektarů. S tím souvisely i možnosti účelného využívání půdního fondu komasací (sclavování) roztržštěných pozemků, vytváření horských pastevních družstev, různých druhů státních hospodářství apod.

Vedle této prvořadé pozemkové problematiky byly předmětem častých konfrontací i velmi naléhavé záležitosti trvajících systému povinných do-

5 Podle zákonů a nařízení o pozemkové reformě vydaných v letech 1919 a 1920 podléhaly záboru a konfiskaci za náhradu asi 4 miliony hektarů šlechtické a jiné velkostatkářské půdy, z toho 1300 tis. zemědělské a 2700 tis. lesní. Původním záměrem bylo omezit soukromé vlastnictví půdy výměrou nejvýše 150 ha zemědělské nebo 250 ha veškeré půdy, část zabrané půdy využívat pro státní a veřejné účely a část odprodat malozemědělcům a bezzemkům k zmírnění hladu po půdě. Ve skutečnosti bylo v tzv. drobném přidělu rozděleno jen 640 tis. ha, na 200 tis. vznikly tzv. zbytkové statky, přičemž pomocí četných výjimek byla překračována povolená pozemková výměra v soukromém vlastnictví a držbě. Konfiskací a parcelací tak zůstávalo nedotčeno na 2300 tis. ha, tj. více než polovina původního záboru. V roce 1935 pak byly mezi Státním pozemkovým úřadem a velkostatkáři uzavřeny tzv. generální dohody o odkladu dokončení pozemkové reformy do r. 1955, případně 1965.

dávek zemědělských výrobků, snahy o aspoň částečnou legalizaci jejich volného prodeje, spory o zaměření mechanizace zemědělských prací aj. Znovu ožívaly náměty nastolené již dávnými těžkostmi zemědělského odbytů, které tak naléhavě a koncentrovaně vyvstaly v mezinárodním i vnitřním měřítku za velké agrární krize třicátých let. V koncepčním hledání a střetávání se výrazně dominantní stávala otázka, jak se bude dále vyvíjet soukromé zemědělské podnikání, jak bude vnitřně strukturováno, tj. jakou perspektivu bude mít po zániku velkostatků zbylá soukromá zemědělská výroba a v jakém rozsahu se prosadí či udrží střední zemědělský stav limitovaný pozemkovým stropem 50 hektarů. Za situace, kdy evropská i československá společnost se ve srovnání s předválečnou dobou vyznačovala zesílenou levicovou orientací a kdy se formovalo perspektivně socializující prostředí, pak v širším kontextu šlo o to, jak se budou i v zemědělství promítat principy a pravidla smíšené ekonomiky, jak se v něm budou utvářet proporce a vztahy mezi podnikáním soukromým, družstevním a státním.

Selský stav se ocitl v situaci, v níž se začínalo rozhodovat o tom, jakým směrem se bude ubírat jeho další vývoj. V českých zemích hned v prvních měsících po válce a okupaci přestala existovat jeho německá část. Zkonfiskované německé usedlosti všech velikostních typů se v převážné míře staly významným zdrojem pro pozemkové a jiné majetkové přiděly českým a slovenským osídlencům v kategorii středních hospodářství (do 13 ha půdy). V přechodu do mírových poměrů spatřovali mnozí vítanou příležitost k tomu, aby selský stav po zvládnutí poválečné hospodářské obnovy přistoupil k rozsáhlé technické modernizaci zemědělských podniků rodinného typu, které by úrovní své produkce a prosperity byly schopny obstát i v náročné vnitřní a vnější konkurenci. Tento optimistický výhled nepočítal pro nejbližší roky s významnějšími odbytovými obtížemi, které by mohly způsobit závažné finanční ztráty a vést k nežádoucí stagnaci. Současně však nemalé obavy vzbuzovalo vyhrocování vztahů v okolním evropském prostředí a zejména zostřování vnitřního politického napětí v zemi. Pesimistické předpovědi vyúsťovaly v obavách, že propojení nepříznivých vnitřních a vnějších vlivů může způsobit, že se v zemi prosadí nastolení totalitního mocenského režimu sovětského typu. To by v zemědělské sféře vedlo k uplatnění obávaných kolektivizačních postupů a metod, k zániku principů, s nimiž stojí a padá veškeré soukromé podnikání, tedy k likvidaci hospodářství selského typu i početné malovýroby, k zániku selského stavu a veškerého soukromého rolnictva.

Zemědělská politika poválečné vlády podporovala rozvoj malovýroby zejména pozemkovými přiděly do 13 hektarů, přičemž řada souběžných opatření (např. státní intervence cen zemědělských výrobků, rostoucí nabídka

cenově dotovaných domácích a dovážených zemědělských strojů) byla současně výhodná i pro hospodářství selského typu.

Značný rozmach zaznamenávalo družstevní zemědělské podnikání, v němž byla selská hospodářství již z minulých dob v podstatné míře zastoupena. Do diskusí o perspektivách zemědělského družstevnictví vstoupili tehdy i někteří bývalí příslušníci či sympatizanti někdejší republikánské strany agrární s názory a náměty, k nimž dospěli po zkušenostech z krize 30. let, z okupace i z nové poválečné reality.⁶ Např. J. Hojdar a M. Teplý spolu s potřebou plánování zdůrazňovali, aby univerzální vesnické družstvo na obecní úrovni poskytovalo různorodé služby svým členům, jejichž soukromé rodinné usedlosti považovali za přirozený výrobní základ dalšího vývoje zemědělství. Nepočítali při tom ani se společným obděláváním půdy ani se sloučenou živočišnou výrobou, což bylo přijatelné pro převážnou část středních rolníků i selského stavu.⁷ Vynořily se však i náměty (včetně zatím ojedinělých praktických pokusů hlavně v pohraničí) na zakládání družstev výrobních. Právě to byl jeden z důvodů – spolu s již započatým růstem státních statků –, proč v zemědělské veřejnosti sílily obavy, že jde o první zárodky možné kolektivizace. Vedoucí komunističtí představitelé zatím reagovali sliby a prohlášeními o tom, že československé zemědělství půjde vlastní cestou a že v Československu kolchozy nebudou.

V osvobozeném Československu nebyla povolena obnova těch politických stran, které se provinily proti národním a státním zájmům ČSR. Kromě Henleinovy sudetoněmecké strany to byly především republikánská strana agrární a Hlinkova slovenská ľudová strana, které v minulosti zaujímaly na československém venkově zcela dominantní postavení. Při jejich poválečné absenci usilovaly o co nejsilnější vliv na zemědělskou politiku všechny politické strany zastoupené v systému Národní fronty. Ve volbách v květnu 1946 získali výraznou převahu venkovských voličů v českých zemích komunisté, kteří již od jara 1945 měli vedoucí pozice v klíčových ministerstvech vnitra a zemědělství, na Slovensku pak Demokratická strana, která ovládala pověřenectvo zemědělství a pozemkové reformy.

6 Šlo o mladé zemědělské odborníky, kteří se distancovali od politiky Rudolfa Berana, koncepčně navazovali na orientaci Antonína Švehly a generace Brázdy. Již od sklonku 30. let se stali stoupenci hospodářského plánování a tzv. univerzálního zemědělského družstevnictví, přičemž měli na zřeteli i problematiku sociálně slabších vrstev venkova.

7 Viz blíže: VÁCLAVŮ, Antonín: *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*. Praha, VŠE 1999, s. 41–42. Též JECH, Karel: *Selský stav v českých zemích 1945–1948*. In: *Zemědělství na rozcestí*. Studie Slovákého muzea Uherské Hradiště, 1998, č. 3, s. 69–76.

V zemědělské politice obdobně jako na jiných úsecích vládní činnosti byly všechny zúčastněné strany vázány společně dohodnutými vládními programy, postupně se však prosazovaly jejich úzce stranické zájmy. Právě po volbách 1946 zesílily např. tendence KSČ a KSS překračovat v některých ohledech původně dohodnutý rámec (mj. v případě zamýšlené nové pozemkové reformy, ve snaze oslabovat vliv selského stavu v systému zemědělského družstevnictví a v zájmových organizacích). Nekomunistické strany se stále důrazněji angažovaly v ochraně zájmů a principů soukromého zemědělského podnikání s akcentem na úlohu středních hospodářství rodinného typu. Místy nejčastějších střetů o zaměření zemědělské politiky byly jak bouřlivé vesnické schůze, veřejné manifestace, sjezdy a konference, tak ve stále větší míře zasedání vlády nebo parlamentu, kde se projednávaly návrhy legislativních a výkonných opatření týkajících se zemědělství.

Přelom

Únorovým převratem roku 1948, kdy nekomunistické strany v „obrozené“ Národní frontě byly zbaveny jakéhokoli faktického podílu na politické moci a staly se pouze poslušnými nástroji KSČ, zanikla i dosavadní demokratická oponentura komunisty řízené vládní zemědělské politiky. Tvorbu koncepce této politiky, její legislativní úpravu, řídicí činnost i praktický výkon převzala v plném rozsahu komunistická strana, jejíž aparát nyní již bezkonkurenčně ovládl celou zemědělskou sféru.

Při novém poměru sil vláda a parlament urychleně schválily soustavu opatření obsažených v návrzích šesti tzv. Ďurišových zákonů⁸ z roku 1946

8 Július Ďuriš (1904–1986), člen ÚV KSČ 1945–1963, ministr zemědělství 1945–1951, předseda Sboru pověřenců Slovenské národní rady 1951–1953, ministr financí 1953–1963. Návrhy tzv. šesti Ďurišových zákonů vydané masovým nákladem krátce po úspěchu KSČ ve volbách 1946 byly určeny k informování a politickému ovlivnění zemědělské veřejnosti ještě před tím, než se jejich paragrafované znění začalo projednávat ve vládě a v Ústavodárném národním shromáždění. Ministerstvo zemědělství navrhovalo vydat po diskusích zejména na půdě zájmových svazů českých a slovenských rolníků a po vyjádření odborníků soubor následujících zákonů: 1. Zákon o revizi pozemkové reformy, provedené podle zákona záborového a právních předpisů jej provádějících. 2. Zákon o technicko-hospodářských úpravách pozemků (scelovací zákon). 3. Zákon o myslivosti. 4. Zákon o zaknihování přídelů ze zkonfiskovaného a jiného zemědělského majetku a o zajištění úhrad za přidělený majetek. 5. Zákon o zajištění zemědělského výrobního plánu. 6. Zákon o úpravě dělení zemědělských podniků v pozůstalostním řízení a o zamezení drobení zemědělské půdy. *Hlavní zásady nových zákonů připravených ministerstvem zemědělství*. Praha, Svoboda, říjen 1946, 12 s.

a v Hradeckém programu⁹ z dubna 1947. Na předním místě v nich šlo o nové půdní příděly z konfiskovaných velkostatků a o jejich slibované zaknihování, o státem subvencované příděly traktorů a jiných moderních mechanismů do rukou soukromých zemědělců nebo do jejich společného užívání, o výhodnou komasaci půdy v obecních katastrech a další. Náměty a požadavky tohoto druhu byly dobře srozumitelné a výhodné prakticky pro všechny rolnické vrstvy, které měly ještě v živé paměti trpké prožitky z předválečné hospodářské krize i z direktivního okupačního hospodářství.

K poznání nezbytnosti změn dospěli i četní příslušníci mladé agrární inteligence a uznávali je i zkušení sedláci. Tím také lze mimo jiné vysvětlit, proč komunistická strana disponovala silnou podporou bezzemků a rolnictva nejen v předúnorových střetech a ve dnech politického převratu, nýbrž i v době bezprostředně navazující, kdy se agrární politika této strany a jí určená státní zemědělská politika začínala odklánět zcela jiným směrem.

Při praktické realizaci oněch všeobecně uznávaných a nyní již i uzákoněných požadavků se jen pozvolna dostavovalo nové poznání, že na rozdíl a v rozporu s původními záměry se vytrácejí slibovaná zlepšení pro střední a větší zemědělce a že i soukromá malovýrobní hospodářství jsou zvýhodňována stále méně. Přednostní podpora směřovala do nyní již zjevných zárodečných struktur budoucího kolektivizovaného zemědělství, především do státních statků, do státních strojních stanic pohlcujících rolnická strojní družstva a do nově zakládaných výrobních rádobydružstev (JZD a JRD), která však i přes dobré snahy obětavých místních nadšenců při utužujícím se centrálně plánovitým řízení nemohla získat a také nikdy nezískala autentický družstevní charakter.

9 Hradecký program, navazující na návrhy šesti zemědělských zákonů, vyhlásil 4. dubna 1947 ministr Ďuriš na několikatisícovém shromáždění rolníků a sedláků v Hradci Králové. Byl pokusem o získání podpory především malých a středních rolníků bez rozdílu jejich stranické orientace, a to včetně „poctivých příslušníků bývalé agrární strany“. Obsahoval náměty ministerstva zemědělství k řešení těchto hlavních bodů: 1. Konečné vyřešení otázky půdy; 2. Přídel lesů; 3. Odstranění disparity mezi cenami průmyslových a zemědělských výrobků; 4. Reorganizace distribuce; 5. Výstavba družstevnictví; 6. Cukrovarský průmysl; 7. Rolnické pojištění; 8. Zemědělský úvěr; 9. Jednotná zemědělská daň; 10. Mechanizace zemědělství; 11. Opatření v zájmu zemědělských žen a zemědělské mládeže; 12. Zlepšení živočišné výroby; 13. Zahradnictví; 14. Rybářský zákon; 15. Výstavba území bývalých německých vojenských cvičišť; 16. Hospodářská výstavba v roce 1948; 17. Uzákonění Jednotného svazu českých zemědělců a Svazu slovenských rolníků. *Hradecký program*. Vydalo ministerstvo zemědělství 1947, 31 s.

Změna kurzu

Ještě dříve než sama KSČ podrobně hodnotila svou dosavadní zemědělskou politiku, která výrazně přispěla k výsledku únorového převratu, a než začala propracovávat nová programová východiska, byl její další postup v rozhodující míře předurčen postojem předsednictva ÚV KSČ k právě propuknuvšímu konfliktu mezi vedeními sovětské a jugoslávské komunistické strany. Bukureštské zasedání Informačního byra komunistických stran v červnu 1948 obvinilo vedení Komunistické strany Jugoslávie obecně z údajného nacionalismu a z nerespektování sovětských poznatků z výstavby socialismu. Jedno z hlavních jugoslávských provinění mělo spočívat v předčasné likvidaci kapitalistického sektoru na vesnici bez dlouhodobého vytváření nutných podmínek k hromadné kolektivizaci zemědělství, jejímž základem měly být zkušenosti VKS(b). Bukureštská rezoluce současně vytýkala jugoslávskému vedení i shovívavý postoj ke kulakům, neboť údajně chápalo rolnictvo jako jednolitý celek, bez třídní diferenciace vesnice a při nepochopení toho, že v přechodném období od kapitalismu k socialismu se třídní boj zákonitě zostřuje.

Na bukureštskou rezoluci Informačního byra reagovaly evropské komunistické strany disciplinovaným celkovým souhlasem; vážnější výhrady byly vysloveny k zemědělské části rezoluce, a to pouze ve vedení Polské sjednocené dělnické strany (W. Gomułka) a Komunistické strany Maďarska (I. Nagy), byly však v krátké době umlčeny, jejich nositelé byli označeni za nacionalistické a oportunistické úchylníky, později zatčeni a uvězněni.

Předsednictvo ÚV KSČ vyslovilo svůj souhlas s rezolucí velmi rychle po jejím zveřejnění, bez kvalifikovaných podkladů a podrobnějšího rozboru,¹⁰ aby KSČ nebyla podrobena obdobné kritice jako vedení KSJ. V ústředním sekretariátu KSČ bylo pouze uloženo několik disciplinárních trestů, které souvisely s váhavým či pochybovačným postojem k zemědělské části rezoluce a s řešením tzv. Kolmanova případu v září 1948.¹¹ Jmenovitě pracovníci ústředního zemědělského aparátu a krajské výbory KSČ tak dostali důrazně na vědomí, že v pojetí cesty vesnice k socialismu nestrpí vedení KSČ žádné odchylky od postupu vycházejícího ze vzoru sovětské kolektivizace a od linie Kominformy.¹² Předsednictvo ÚV KSČ uložilo svému aparátu, aby

připravil podklady pro podrobné projednání koncepce další zemědělské politiky. A priori však předurčilo výsledek tím, že vyhlásilo obecnou platnost sovětského pojetí kolektivizace.

S přihlédnutím ke všem následným souvislostem nutno chápat stanovisko vedení KSČ jako návrat k principům bolševického fundamentalismu, bezvýhradně uznávajícího stalinské pojetí výstavby socialismu za ověřené a obecně závazné pro všechny komunistické strany. Tento postoj signalizoval, že skončilo období, v němž bylo se shovívavým Stalinovým souhlasem dovoleno zvažovat či předstírat možnosti specifických národních cest k socialismu.

V této atmosféře a v tomto kontextu se 14. října 1948 konalo před veřejností utajené jednání předsednictva ÚV KSČ, věnované výhradně aktuální zemědělské politice.¹³ Na ně pak ve dnech 17.–18. listopadu navazovalo zasedání pléna ÚV KSČ, z něhož byly tehdy uveřejněny jen vybrané pasáže projevů Klementa Gottwalda a generálního tajemníka Rudolfa Slánského.

Obsáhlý podkladový materiál k těmto jednáním¹⁴ pozitivně oceňoval zejména to, že dosavadní zemědělská politika umožnila konfiskaci a rozdělení

10 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 2, a.j. 125, zápis ze schůze PÚV KSČ 28.6.1948.

11 SÚA Praha, AÚV KSČ, Rehabilitační komise ÚV KSČ 1968–1969, Studie č. 4, K. Jech: Případ prof. Arnošta Kolmana.

12 Tamtéž, f. 100/4, sv. 94, a.j. 504.

13 Historik Antonín Václavů, jeden z exemplárně pokáraných za otevřeně vyslovené pochybnosti o zemědělské části bukureštské rezoluce Kominformy, si po letech při studiu zápisu ze zasedání předsednictva ÚV KSČ z 14.10.1948 zaznamenal poznámky o činitelích, kteří tehdy rozhodovali o dalších osudech zemědělství a rolnictva: „Primitivnost diskutujících je přímo ošesná. Jediný, kdo byl schopen uvažovat v politicko-hospodářské úrovni, byl Gottwald. Ďuriš, ač ministr zemědělství, nebyl schopen podat jediný produktivní návrh. Jeho referát je peř-mel, trochu informací a většina naprostého myšlenkového zmatku. Krosnář nic než žvanil. Zápotocký se zde projevoval jako typický omezený odborář nepřátelsky hledící na celou vesnici. Byl pro okamžitou kolektivizaci, pro kritiku politiky prováděné do února 1948, sedláci nesmějí počítat nadále se subvencemi. Na úrovni mluvil J. Frank. Stavěl se za správnost politiky do února, nespěchat s kolektivizací; pravil, že do února se věnovala pozornost otázkám zemědělství, nikoliv však jeho výnosnosti (zde je patrné, že neznali ani terminologii). ... Kopecský rozvíjel, jak neměla pravdu Rosa Luxemburgová, ale měl pravdu Lenin, totiž v tom, že je třeba nejprve půdu rolníkům dát a potom je přitlačit do kolchozů. ... Marx o této otázce neměl jasno, ale Lenin ano, a po něm Stalin to ovládal dokonale. Švermová sice ve svém pozdním věku říkala, že si před odchodem domů dali v Moskvě slovo, že u nás kolchozy dělat nebudou, když viděli jak to vypadá v SSSR, avšak na tomto zasedání předsednictva není zde ani stín toho, co pak říkala ve svém stáří. Fierlinger: cíl kolektivizování půdy je jasný ... dospějeme ke stádiu, abychom mohli rolníkům kolektivizaci vnutit při plné mechanizaci. Sova: dlouze se zabývá otázkou, kdo je kulak (kdo neplní kontingenty a ten, kdo má více než 20 ha, je kulak). Gottwald zde v podstatě říká, co řekl pak na zasedání ÚV KSČ v listopadu. Základní myšlenka: o kolchozech nebudeme mluvit, budeme je dělat.“ *Archiv autora*.

14 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 4, a.j. 504, Problémy zemědělské politiky a Návrhy na některá bezprostřední opatření v zemědělské politice KSČ. Tyto podklady, označené Gottwaldem jako Volavkův materiál, připravilo zemědělské oddělení sekretariátu ÚV

kolaborantské, německé, statkářské, bývalé šlechtické a církevní půdy. Z podkladů a diskuse vyplývalo nezastřené přiznání, že to zatím nebyla politika socialistická, nýbrž „politika, kterou jsme dělali v daných poměrech, kdy se nám jednalo o získání politické moci, abychom mohli k budování socialismu přikročit“ (Zápotocký).¹⁵ Podle podkladového materiálu „bohatí velkosedláci-kulaci zesílili na účet drobných a středních rolníků“ a nepodařilo se zabránit „možnosti tvoření nových kapitalistických vykořisťovatelů na vsi, které neustále obnovuje zemědělská malovýroba“.

Zatímco v předchozím období šlo komunistické straně o získání podpory většiny vesnice pro likvidaci statkářů a velkostatkářů, nyní mělo být využito hospodářských a sociálních zájmů nižších rolnických vrstev k jejich konfrontačnímu zaměření proti zbylým větším sedlákům („vesnickým kapitalistům“). Ti měli být v nejbližší době od rolníků izolováni a vytlačováni tak, aby byli v další fázi, v níž by rolníci již dobrovolně vstupovali do výrobních družstev, tedy „teprve při hromadné kolektivizaci“, zlikvidováni jako třída.

Nejbližší úkoly komunistické zemědělské politiky byly zformulovány v tomto pořadí:

- omezovat kapitalistické živly na vsi a znemožnit tvoření nových vesnických kapitalistů,
- postupně přebudovat individuální zemědělskou malovýrobu v socialistické velkovýrobní hospodářství,
- urychleně organizovat socialistickou velkovýrobu na státních statcích.

Nastávající období bylo přitom ještě chápáno jako dlouhá etapa zostřujícího se třídního boje, ve které s odstraňováním kapitalistických struktur a se zakládáním socialistických prvků sice nelze otálet, avšak v níž se také nelze unáhlout a předbíhat, pokud nejsou pro kolektivizaci vytvořeny nezbytné politické, ekonomické a technické předpoklady. Ve zkratce to vyjádřil Gottwald, když interpretoval československým komunistům obsah části svých zářijových rozhovorů na Krymu: „Říkal jsem Stalinovi výslovně, že o kolchozech nebudeme mluvit, že je budeme dělat. Likvidovat staré formy. On s tím souhlasil.“¹⁶

KSČ s vedoucími pracovníky ministerstva zemědělství; na schůzi předsednictva je se souhlasným komentářem uvedl ministr Ďuriš. Jejich první (politická) část byla pak po menších úpravách základem slovenského Ďurišova diskusního referátu na zasedání ÚV KSČ 17.11.1948. *Tamtéž*, f. 100/24, sv. 85, a.j. 1051 a f. 01, sv. 5, a.j. 20.

15 *Tamtéž*, f. 02/1, sv.4, a.j. 138, zápis ze schůze širšího předsednictva ÚV KSČ konané 14. října 1948.

16 *Tamtéž*.

Tak měl být – a na krátký čas i byl – poněkud utlumen radikalismus těch nedočkavců ve vlastních řadách, kteří od poúnorové politiky požadovali co nejrychlejší zakládání kolchozů a okamžitou likvidaci kapitalistického sektoru v zemědělství. Především ale byla tehdy učiněna tečka za ještě nedávnými sliby, že v Československu kolchozy nebudou. Ve stejné době vymizely i zavádějící propagandistické výroky o tom, že Hradecký program vyhlásili komunisté jako program rolnického socialismu, jehož rámec, zejména pokud jde o soukromé vlastnictví a držbu půdy či jiných výrobních prostředků, nebude v budoucnu překračován. Stále méně se připomínala oficiální ujištění o podpoře soukromé zemědělské malovýroby vyslovená na pražském celostátním sjezdu rolnických komisí 28.–29. února 1948 a opakovaně v tzv. Nitranském programu ze 4. dubna 1948.¹⁷ V obecnějším měřítku byl tak nepřímě znovu potvrzen i konec přechodného hlásání klamných představ a iluzí o respektování zvláštních národních podmínek v zemích střední a jihovýchodní Evropy a o „specifické cestě Československa k socialismu“.

Pojmenování nepřítele

Vzhledem k četným signálům o sílících obavách a nejistotě veřejnosti o další osud vesnice, a také s ohledem na zmatek a nepřipravenost v řadách zemědělských funkcionářů, učinilo předsednictvo ÚV KSČ na svém říjnovém jednání jeden z prvních pokusů o pojmenování a charakteristiku onoho hlavního nepřítele, proti němuž se obracela poúnorová zemědělská politika a proti němuž měla být zaktivizována rolnická většina.

Zobecnující výraz *kapitalistické živly na vsi*, často používaný v Leninových a Stalinových pracích, se jevil pro české a slovenské vesničany jako příliš knižní a odtažitý. Označení *statkář* by se zase vztahovalo ke kategorii největších, již převážně zlikvidovaných zemědělských podnikatelů, do níž nebylo dost dobře možné zahrnout onu méně majetnou vrstvu, která měla být v zájmu kolektivizace odstraněna. Pojem *sedlák* či *velkosedlák* by zase navozoval příliš pozitivní představu zkušeného hospodáře s přirozenou autoritou, spjatého s tradicí vesnice i dědičného gruntu.

17 Nitranský program, který připravili odborníci Pověřenectva zemědělství a pozemkové reformy a Jednotného svazu slovenských rolníků, vyhlásil pověřenec dr. Michal Falťan na sedmdesátitisícové rolnické manifestaci v Nitře, svolané k stému výročí zrušení poddanství a k podpoře aktuální vládní zemědělské politiky. Jeho obsahem byl soubor praktických opatření, která za pomoci státu a tradičního družstevnictví měla povznést úroveň soukromého maloroľnického hospodaření, usnadnit práci a život vesničanů.

Do sporu vstoupil svým vlivem i Gottwald, který používání uvedených pojmů rezolutně vyloučil a pro „živé, proti kterému my vedeme na vesnici boj“ a „kdo má být kulakem na vesnici“, doporučil výraz *boháč*.¹⁸ Jak se brzy ukázalo, termíny vesnický (dedinský) boháč i kulak měly nejen pro funkcionářský aktiv, ale i pro širší veřejnost dostatečně pejorativní náboj schopný emotivně podněcovat závist a nenávist vůči větším a zámožnějším hospodářům, přičemž *kulak* svým nečeským a neslovenským původem dodával příslušnému nositeli punc čehosi cizorodého.¹⁹

18 Ruské slovo kulak (původně pěst) jako označení pro zámožnějšího samostatného zemědělce vstupovalo v širší užívání a známost v souvislosti se Stolypinovou agrární reformou po roce 1906, kterou byl během několika let před 1. světovou válkou pod nemalým tlakem shora, pomocí výhodných půjček a různých úlev vytvořen sektor svobodných soukromých závodů s dostatečným půdním fondem (až do 200 ha), vyčleněným z tradiční ruské obštiny. Cílem bylo vytvořit v krátké době nezávislý stav samostatných sedláků, a to při zachování velkostatků. Za 1. světové války mnozí z nich snadno zbohatli a v průběhu revoluce již byli charakterizováni jako vesničtí lichváři a vydrhloři. Těchto více jak dva a půl milionu svobodných sedláků, kteří zejména v pozdějším sovětském NEPu vcelku úspěšně hospodařili a měli významný podíl na potravinovém zásobování obyvatelstva, neakceptovalo kolektivizační politiku a bylo za Stalinova režimu zhruba do poloviny 30. let ekonomicky i fyzicky zlikvidováno. Pro slovo kulak v jeho původním i přeneseném sociálně ekonomickém významu neměla čeština ani slovenština žádný jednoslovný ekvivalent. Při jeho přejímání z ruské a sovětské literatury a publicistiky trvaly navíc i rozdílné názory na jeho obsah. Masarykův slovník naučný z roku 1929 heslo kulak ještě vůbec nezařadil. Vášův a Trávníčkův Slovník jazyka českého z roku 1937 chápal kulaky jako „drobné majitele půdy a nepřátele Sovětů“. L. V. Kopeckij v Rusko-českém slovníku z roku 1937 (a pak i ve 2. vydání z roku 1947) chápal slovo kulak jako „bohatý sedlák; skrbík; držgrešle“. Obsáhlý historický výklad pojmu kulak poskytl v předválečné době pouze Dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému z roku 1935 (dílu třetího svazek druhý). V laické veřejnosti byl pojem kulak málo známý a navíc měl nádech jakési ruské exotiky. Českoslovenští komunisté používali tento pojem před rokem 1948 jen ojediněle a také ne vždy se znalostí věci. Např. kulturně propagační oddělení ústředního sekretariátu KSČ 24. ledna 1947 písemně protestovalo proti článku komunistických *Živnostenských novin* s titulem Kuláci v soukromém podnikání, v němž byla údajně úloha této specifické části venkovské buržoazie v Sovětském svazu mechanicky srovnávána s úlohou části živnostníků v Československu. Tehdy ještě, ale snad už také téměř naposledy, zaznělo z tohoto stranického stanoviska, že „je vůbec zásadně nesprávné přenášeti sovětskou terminologii k nám“. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 19/7, sign. 55/1).

19 V politické a speciálně v kolektivizační mluvě se synonymem pojmu kulak stal výraz *vesnický/dedinský boháč*. Oba termíny se od konce roku plíživě vžívaly, aby se pak na řadu let staly součástí slangového fondu politických projevů, stranických a státně bezpečnostních směrnic a hlášení, soudních rozsudků apod. Režimu poplatná propaganda a publicistika, a rovněž pokleslá normalizační historiografie používala pojmy kulak a vesnický boháč jako hanlivé označení pro diskriminované příslušníky selského

Ani zdaleka však nešlo jen o jakýsi jazykový spor. Označení akutního třídního nepřítele bylo třeba i obsahově vymezit. I o tom se v poúnorových poměrech vedly mezi politickými, zemědělskými a bezpečnostními pracovníky mnohé diskuse. Nejčastěji se nabízelo mechanické hledisko výměry půdy ve vlastnictví či pachtu, nebyla však shoda v tom, kde končí tzv. střední rolník a kde začíná kulak: při 20, 15 nebo i méně hektarech, šlo-li např. o vyšší bonitu půdy?

Jiní, mezi nimi i předseda vlády Zápotocký, nepovažovali za nutné vycházet z počtu hektarů, nýbrž ze zjištění, kdo odvádí či neplní zemědělské dávky: „Kulak je ten, kdo neodvádí.“²⁰ Jednou ze zpochybňujících námitek však bylo, zda patří mezi kulaky ti velcí zemědělci, kteří se s dodávkovými, daňovými či jinými povinnostmi vůči obci a státu řádně vyrovnávají, a zda by sem naopak neměli spadat mnozí malozemědělci (podle třídně politického schématu spojení), kteří byli vůči státu a společnosti dlouhodobými neplniči. Tehdejší hlavní stranický ideolog Václav Kopecký doporučoval držet se „vědecké“ formule: „Kulaci jsou ti, kteří vykořisťují.“ Pro vedoucího zemědělského oddělení stranického sekretariátu Václava Sovu se hlediska výměry půdy i plnění kontingentů jevila jako nevyhovující. Na první místo i on stavěl vykořisťování pracovních sil, a to ne pouze najímaných cizích osob, nýbrž také dospělých rodinných příslušníků. Druhým rozhodujícím znakem mělo být podle něho držení těžkých mechanizačních prostředků: „Traktor se dá přisoudit jen kulakům.“

Podzimní diskuse roku 1948 definici hlavního nepřítele nadcházející kolektivizace zemědělství a socializace vesnice neuzavřely, jen poněkud odsunuly. Z Gottwaldova podnětu bylo neurčitě usneseno „nalézt jiná, nová kritéria pro vymezení kapitalistických živlů na venkově, než je výměra půdy“. Jak se v praxi potvrdilo, a to i po pokračujících diskusích už v průběhu samotné kolektivizace a rozkulačování, mnoha vykonavatelům kolektivizační politiky takto zamlžený pokyn vyhovoval, neboť na delší dobu poskytoval volný prostor pro obecnou i lokální libovůli či zvůli při praktickém určování toho, kdo je kulakem, tudíž škůdcem a nepřítelem.

Vedení KSČ na podzim 1948 současně vyznačilo i počáteční způsoby a metody „omezování a zatlačování vesnických boháčů“, které se stávaly základem pro postupně rozšiřované a zostřované postupy.

stavu až do konce 80. let. Ve statistických a podobných úředních publikacích byli sedláci, kteří se nestali členy JZD, spolu se středními a menšími rolníky od konce 50. let zahrnováni do vnitřně nediferencované evidenční kategorie „soukromě hospodařící zemědělci“.

20 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 3, a.j. 133.

První skupina opatření se týkala soukromého vlastnictví a užívání půdy. Tehdejší pokyn ze stranického centra nabádal k mimořádné obezřetnosti, neboť bylo ještě v živé paměti, že komunistická strana v boji o moc a při právě dozrívající pozemkové reformě podporovala přidělováním půdy do 13 ha podstatné rozšiřování soukromých hospodářství středního typu. Ještě čerstvá Ústava ČSR z 9. května 1948 zaručovala přitom soukromé vlastnictví půdy jednotlivce, spoluvlastníků nebo společně hospodařící rodiny až do výměry 50 ha. Tato garance, právě tak jako ustanovení o ochraně drobného a středního podnikání a o nedotknutelnosti osobního majetku, začala však být již v roce 1948 hrubě porušována. Pragmatický návod k obejití ústavních záruk poskytl sám ministr zemědělství Július Ďuriš, a to dokonce za přítomnosti ostatních členů předsednictva ÚV KSČ, mezi nimiž byli i ústavní činitelé povinni dbát o dodržování ústavy, zákonů a jiných právních předpisů, když mj. uvedl: „Říkáme, že v tomto případě nemusíme ústavu měnit, ale máme možnost, aby sami rolníci porušovali ústavu. Například neplní dodávky a my můžeme na ně uvalit sankce. Když neplní dodávky, můžeme zvýšit splátky nebo odejmout příděl.“²¹ To byla praxe, která se tehdy již běžně začínala uplatňovat v sektoru řemesel, obchodu a jiných živností, již mohlo být vlastnictví chráněné ústavou přivedeno různými formami ekonomického či administrativního nátlaku do stavu takové dodávkové, daňové či platební nezpůsobilosti, která byla trestně postižitelná podle jiných legislativních aktů, např. zákona na ochranu lidově demokratické republiky, zákona na ochranu zemědělského plánu nebo zákona o stíhání černého obchodu.

Vedení KSČ podpořilo rozvíjející se aktivity okresních a místních funkcí nářů KSČ, národních výborů a akčních výborů Národní fronty, kteří právě s takovým odůvodněním mohli rozhodnout, a to zvláště v neprospěch větších zemědělců, o zavedení národní správy na jejich hospodářství nebo i konfiskaci jejich majetku. Spolu s námětem, aby rozsah vlastnických práv k půdě byl oslabován pomocí detailního plánování zemědělské výroby a povinných dodávek rostlinných a živočišných výrobků, vyšel i pokyn k příprave omezení, event. zákazu zcizování půdy, aby tak nemohlo docházet k úniku z „kulacké“ kategorie do skupiny středních či drobných zemědělců. Sclouvání půdy, které až dosud patřilo k velmi působivým programovým a agitačním heslům KSČ, se mělo nadále stát výlučně třídním nástrojem proti velkým sedlákům a na podporu místních či okresních kolektivizačních záměrů.

21 *Tamtéž*, sv. 4, a.j. 138. Jako členové širšího předsednictva byli jednání přítomni mj. titi ústavní činitelé: prezident republiky K. Gottwald, předseda vlády A. Zápotocký a předseda Národního shromáždění O. John.

Listopadové plénum KSČ schválilo podrobně rozvedené „třídní principy“ pro klíčový úsek zamýšleného kolektivizačního procesu, kterým se jevílo ovládnutí zemědělské mechanizace. Rozhodující mechanizační prostředky směly nadále získávat výlučně státní strojní stanice, menší stroje pouze místní strojní družstva a jen omezeně soukromí malovýrobci. Velcí zemědělci se z přídělů vylučovali jen výjimečně a za zvýšené ceny směli nakoupit menší stroj. Připouštělo se sice, aby dříve nakoupené stroje zůstaly v jejich vlastnictví, měly však být kdykoliv dány k dispozici místním strojním družstvům a strojně traktorovým stanicím (STS) pro přednostní obdělání půdy, sklizeň či výmlat družstev a maloročníků. „Vesničtí boháči“ měli být ze strojních družstev vytlačeni a prakticky tak odkázáni na STS, a to za zvýšené sazby. Zásada zvýšených cen pro velké zemědělce se obdobně proponovala i pro přídělové nákupy osiv, sadby, umělých hnojiv, uhlí, pohonných hmot apod.

Jako třetí hlavní „prostředek třídního boje proti kapitalistickým živlům na vsi“ byla označena finanční politika. Vedle již zmíněných cenových nástrojů zahrnovala zejména zvýšení zemědělské daně a současné zrušení dosavadních daňových úlev, zvýšení úrokových sazeb a odbourání státních cenových intervencí, za jejichž nedostatek se považovalo to, že nebraly náležitý zřetel na třídní diferenciaci vesnice. Zvažovala se i možnost odčerpávat akumulované finanční prostředky formou povinného spoření (nucené půjčky státu).

Záměry zemědělské politiky, orientované od podzimu 1948 na formování socialistických vztahů také ve sféře zemědělství, byly prezentovány a schváleny na 9. sjezdu KSČ ve dnech 24.–29. května 1949. Tento sjezd, který byl okázalou oslavou politických přeměn od převzetí moci v únoru 1948, potvrdil v obecných tezí a heslech politiku omezování a vytlačování „vesnických kapitalistů“, v jejímž průběhu začali být větší sedláci zbavováni funkcí v národních výborech, ve svazech zemědělců či ve vedení tradičních družstev, ztráceli možnost plně disponovat svými traktory a dalšími mechanismy a začaly na ně být uvalovány vysoké dodávkové povinnosti. V nastávajícím období měla být vesnice získána pro socialistickou přestavbu, malí a střední rolníci měli být vymaněni z vlivu „vesnických boháčů“, kteří měli být zatlačeni do naprosté izolace.

Ve jménu zákona?

Souhrn politických směrnic a pokynů z podzimu 1948 a z 9. sjezdu KSČ měl být především návodem pro praktickou činnost funkcionářského aktívu na všech jeho úrovních, a to při účelovém využívání existujícího právního řádu, jehož použitelná ustanovení měla poskytovat legální záštitu při upevňování poúnorových pozic komunistické strany a vytvářet zdání zákonnosti i při postihu diskriminovaných a likvidovaných vrstev společnosti.²² Současně orientoval již započatou přípravu či novelizaci řady zákonů, jejichž posláním bylo vytvořit spolehlivý legislativní základ pro koncepci přechodu k socialismu v podmínkách „zákonitě se zostřujícího třídního boje“.

Ze zákonů přijatých již v předúnorovém období se pro nově formulované cíle jevil jako velmi vyhovující zákon č. 55/1947 Sb. o pomoci zemědělcům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu z 1. dubna 1947 (jeden z šesti tzv. Ďurišových zákonů). Podle něj bylo povinností pozemkových vlastníků či jiných držitelů řádně obdělávat půdu nebo se postarat o její využití formou pronájmu, což se obdobně týkalo i co nejučelnějšího využívání hospodářských objektů, strojů, traktorů a potahů. V případě potřeby bylo v pravomoci místních a okresních národních výborů organizovat sousedskou výpomoc a rozhodovat o nasazení nevyužitých výrobních prostředků; směly i ukládat trestní sankce těm, kdo z vlastní viny zanedbali zemědělskou výrobu (také zavádět nucený pacht zanedbaných hospodářství nebo v nich zřídit dočasnou národní správu). V nové situaci byla při aplikaci tohoto zákona zdůrazňována jeho represivní funkce, a to zejména k oslabování technického a energetického vybavení selských hospodářství formou nuceného výkupu traktorů, obilních samovazů, mlátiček a jiných mechanizačních prostředků, odnímání stodol, stájí a chlévů a přikazování jejich vybraných pozemků do nuceného pachtu.²³ K podpoře takových postupů vydalo navíc ministerstvo zemědělství vyhlášku č. 612/1949 Ú. l., podle níž se vykupovaly mechanizační prostředky především vesnickým bohatčům buď pro neplnění výrobních či výkupních smluv, nebo proto, že tyto stroje údajně nebyly plně využity.

22 Předsednictvo zemědělské komise uložilo již 22. září 1948 sekretariátu ÚV KSČ, aby prostudoval všechny zemědělské zákony, zda neumožňují růst kapitalistických živlů, a aby předložil příslušné návrhy. SÚA Praha, fond J. Ďuriše, prozat. a.j. 70, zápisy schůzí zemědělského oddělení.

23 Tato praxe, která se výrazně vzdálila od původního poslání zákona z doby poválečné hospodářské obnovy, se pak uplatňovala po celé kolektivizační období; proslulá „pětapadesátka“ z roku 1947 byla pouze nahrazena vládním nařízením č. 50 z 21. září 1955 s obdobným, jen poněkud aktualizovaným obsahem.

Z předúnorového období byl pro sledované účely k dispozici také zákon č. 126/1946 Sb. o úpravě pachtovného, a to právě pro případy, kdy místní a okresní orgány stály před otázkou, jak co nejsnadněji převzít selskou půdu a předat ji do co nejlevnějšího užívání JZD nebo státním statkům. Vzhledem k tomu, že zavádění národní správy do takových hospodářství přinášelo pro jejího nositele nemalé administrativní a finanční obtíže (nutnost vedení dvojí evidence a účetnictví), se od této praxe na přelomu let 1949–1950 upustilo. Předsednictvo ÚV KSČ a vedení ministerstva zemědělství rozhodlo, aby při nuceném i dobrovolně nabízeném pachtu kulacké půdy byl uvedený zákon maximálně využíván, a to tak, aby při jeho urychlené novelizaci bylo pachtovné sníženo z dosavadních 3 % na 1 %, případně ještě níže.²⁴

Od počátku kolektivizace byl v neprospěch selských hospodářství využíván scelovací zákon č. 46 z 21. března 1948, a to tak, aby komasací vznikaly souvislé pozemkové celky pro zakládání JZD nebo státní statky. V pokynech pro nižší stranické orgány z 30. května 1950 se uvádělo, že „bude třeba při slučování vytlačit vesnického boháče na okraj honů nebo katastru podle scelovacího zákona (§ 94) tím, že jeho půda bude přidělena JZD a jemu přidělena půda náhradní na okraji honů či katastru“.²⁵

Značné možnosti poskytoval zákon č. 15/1947 Sb. o stíhání černého obchodu, který měl při všeobecném poválečném nedostatku chránit společnost před únikem potravin a jiného zboží z legální obchodní sítě, před záměrným vytvářením zásobovacích obtíží, před zatajováním zásob, před prodejem zboží za nepřiměřeně vysoké ceny apod. Po únoru 1948 byly však za narušování přidělového hospodářství pranýřovány i slíci snahy o návrat k tradičním tržním poměrům a zejména u větších zemědělců byly jako černý obchod trestně stíhány i nevelké volné prodeje masa, tuků, mouky a dalších potravin, na které se vztahoval přidělový systém. Za porušení zákona o černém obchodu bylo možné ukládat vysoké peněžní pokuty a velmi přísné tresty odnětí svobody (v případech kvalifikovaných jako zločin 10 až 20 let těžkého žaláře, v extrémních případech doživotní těžký žalář nebo trest smrti).

Těsnou souvislost zde bylo možné pozorovat s rychle se utužujícím režimem státního řízení zemědělského výkupu. Smluvní systém dodávky a výkupu zemědělských výrobků, zavedený vládním nařízením č. 7/1949 Sb., shledalo stranické vedení již krátce po jeho vyhlášení nedostatečným, neboť neobsahoval výslovná trestní ustanovení o neplnění dodávkových závazků

24 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 19, a.j. 222 a 224; *tamtéž*, zemědělsko-lesnické oddělení, f. KOL 1950, inv. č. 95, k. 7.

25 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 19, a.j. 224.

převzatých smlouvou. Byl proto 30. listopadu 1949 urychleně vydán oběžník ministerstva výživy pro KNV, podle kterého neplnění dodávkových závazků zakládalo přinejmenším přestupek postižitelný v rámci správního řízení, v závažných případech však trestný čin ve smyslu zákona č. 15/1947 Sb. o stíhání černého obchodu, nebo dokonce jako zločin podle § 36 zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky.²⁶ K tomu se vztahoval politický pokyn vydaný s předstihem z předsednictva ÚV KSČ již 8. listopadu 1949, podle něhož „budou potrestáni exemplárně vesničtí boháči tím, že jednak nesplněné množství smluvních dodávek bude zajištěno domácími prohlídkami a zabavením,²⁷ jednak zaplacením nesplněného množství dodávky cenami volného trhu, jednak uložením správních trestů podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky“.²⁸

Legislativní změny směřovaly stále zřetelněji k uzákonění komplexního právního rámce, který by v zemědělství právě tak jako ve sféře řemesel, obchodu, služeb atd. umožňoval účinný trestní postih za postoje a činy nesouhlasu a odporu proti oficiální linii a praxi socialistické výstavby, a to zejména u soukromých hospodářů a živnostníků. Takovými trestněprávními normami se staly *trestní zákon soudní* č. 86/1950 Sb. a *trestní zákon správní* č. 88/1950 Sb., oba přijaté 12. července 1950 na návrh ministerstva spravedlnosti, jehož vedení převzal v dubnu téhož roku po JUDr. Alexeji Čepičkovi JUDr. Štefan Rais.²⁹

Trestní zákon soudní se vztahoval na osoby, jejichž činy byly kvalifikovány jako závažné projevy nepřátelství ke státnímu zřízení. Jeho výkon byl záležitostí justičního aparátu, v němž byla po únorovém převratu zahájena a stále ještě pokračovala rozsáhlá personální výměna soudců a především prokurátorů, s výrazným záměrem prosadit do těchto funkcí „třídně a politicky spolehlivé kádry“, oddané a poslušně vykonávající obecnou politiku i konkrétní pokyny komunistické strany.

Trestní zákon správní se vztahoval na závažnější přestupky, jejichž postih spadl do pravomoci místních, především pak okresních a krajských národních výborů, což bylo vydáváno za demokratizaci výkonu práva. Para-

graf 90 tohoto zákona byl však natolik závažný, že k němu vydalo ministerstvo vnitra zvláštní prováděcí výklad a že sekretariát ÚV KSČ zaslal všem krajským a okresním výborům KSČ k jeho uplatňování tajný instruktážní dálnopis.³⁰ Výnos ministerstva vnitra ukládal okresním a krajským národním výborům, aby neprodleně zřídily tříčlenné trestní komise, vedené referenty pro vnitřní záležitosti a bezpečnost (tzv. třetí referáty). Do působnosti komisí spadalo trestní řízení a) proti třídnímu nepříteli podle § 12 odst. 3 trestního zákona správního, b) ve všech případech, ve kterých má být vysloven vedlejší trest propadnutí jmění nebo zákaz pobytu /§ 11 odst. 2 písm. a) a c) trestního zákona správního, c) o všech přestupcích, jimiž se ohrožuje výstavba socialismu nebo jimiž se budí zvláštní pohoršení ve veřejnosti,³¹ d) ve všech ostatních případech, které jí postoupí referent vzhledem k závažnosti věci.“

Dálnopisný stranický pokyn zdůrazňoval, že trestní komise budou rozhodovat „zejména také o trestech odnětí svobody, které budou vykonávány v táborech nucené práce“,³² a že je tedy mimořádně důležité tyto komise ustavit a jejich třídní složení politicky zabezpečit.

Politické pokyny vedení KSČ vtělené do celé řady legislativních opatření, jejichž dosavadním vyvrcholením byly oba trestní zákoníky, stávaly se postupně směrodatným vodítkem pro rozhodovací činnost justičních a bezpečnostních orgánů, národních výborů a jejich komisí. Rostl počet trestních rozhodnutí proti zemědělcům ve správním řízení,³³ přibývaly i soudní roz-

30 Tamtéž, sv. 1, a.j. 35.

31 Šlo o těžší přestupky podle celkem 13 paragrafů trestního zákona správního, mezi nimiž byly mj. § 33 o ochraně národního majetku, § 37 o ochraně mechanizace zemědělství či § 87 o černém obchodu.

32 Výchozí podnět ke zřízení TNP (s původním názvem „pracovní tábory“) vyšel ze schůzi širšího předsednictva ÚV KSČ ve dnech 9.9., 20.9. a 4.10.1948. Současně bylo rozhodnuto neuveřejňovat o zřízení TNP žádné zprávy v tisku. „Budeme to dělat, ale nemusíme o tom mluvit,“ zněl Gottwaldův pokyn. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 3, a.j. 132, 133 a 137. Zřízení a posláním těchto represivních zařízení vymezoval zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, přijatý 25. října 1948. Jeho platnost byla ukončena trestním zákonem správním č. 88/1950 Sb., který však současně stanovil další existenci TNP a hlediska pro zařazování do nich. Trestní komise ONV mohly podle § 12 odst. 3 tohoto zákona rozhodnout, že „v případech, kde ze způsobu spáchání přestupku je zřejmo, že jím byl nebo měl být projeven nepřátelský postoj k lidově demokratickému řádu republiky nebo k její socialistické výstavbě, se vykonají tresty odnětí svobody od 3 měsíců do 2 let v TNP“.

33 V tehdejším čáslavském okrese, který byl ještě po žních 1950 krajským vedením kritizován za přílišnou benevolenci v trestání rolníků neplnících zemědělské dodávky, vznikla koncem téhož roku výrazně opačná situace. Například sedláku Vlasákovi z Biskupic uložil ONV pokutu ve výši 100 tis. Kčs za to, že se snažil odkoupit od jiných

26 SÚA Praha, f. MV-N, k. 159, inv. č. 91, znak 042.

27 Šlo o postup silně připomínající rekviziční praxi z dob 1. i 2. světové války.

28 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 14, a.j. 194.

29 JUDr. Štefan Rais (*1909), od 30. let komunistický publicista, od r. 1945 redaktor ústředního orgánu KSS *Pravda* v Bratislavě, 1949 sekční šéf v Kanceláři prezidenta republiky a docent sovětského práva na právnické fakultě UK v Praze, od dubna 1950 do září 1953 ministr spravedlnosti, od ledna 1953 člen ÚV KSS, 1954 pracovník prezidia Sboru pověřenců, po r. 1956 vedoucí pracovník novinářských organizací na Slovensku.

sudky a docházelo už i k tzv. kulackým procesům, jejichž přípravu kontrolovaly okresní a krajské aparáty KSČ, z nichž některé konzultovaly svůj postup s ústředním vedením KSČ.³⁴

V aktivitách směřujících k vyhledávání osob vhodných k trestnímu postihu, ve shromažďování udání, svědectví a jiných informací potřebných pro vyšetřovací činnost, pro konstrukci obvinění i formulaci obžaloby se i na vesnicích stále častěji objevovali pracovníci Státní bezpečnosti. Souviselo to mimo jiné s tím, že na základě vládního nařízení č. 48/1950 Sb. z 23. května 1950 byla Státní bezpečnost vyčleněna z resortu ministerstva vnitra a bylo zřízeno samostatné ministerstvo národní bezpečnosti. Toto ministerstvo v čele s Ladislavem Kopřivou³⁵ s plnou podporou KSČ velmi rychle formovalo svůj rozvětvený aparát a po vzoru NKVD ambiciózně prosazovalo svůj jinak přísně utajovaný mocenský vliv.

Postihy odpůrců kolektivizace a politického režimu navozovaly na vesnicích atmosféru obav, nejistoty a strachu. Pod tímto tlakem méně odolní rolníci podepisovali přihlášky do JZD, nedobrovolně a bez vůle k aktivní spolupráci.

rolníků mléko k tomu, aby mohl splnit vysokou dodávkovou povinnost. Jen za „nedodávky“ mléka obdrželo tehdy z rozhodnutí trestní komise na 180 převážně menších zemědělců další trestní příkazy k peněžním pokutám (z nich asi 40 se odvolalo) a současně byli potrestáni rolníci veřejně zostuzováni na plakátech po celém okrese. Vyhrocenou situaci řešil na zvláštním zasedání 12.12.1950 OV KSČ, následně pak předsednictvo krajského výboru a sekretariát ÚV KSČ. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 100/1, a.j. 1014, zpráva L. Kleňhové.

34 Například 30.11.1950 byl generální tajemník ÚV KSČ Slánský podrobně informován o přípravách veřejného soudního procesu proti sedmi „vesnickým boháčům“ v kraji Ústí nad Labem. Na základě místních udání a po šetření krajského velitelství StB byli tiito příslušníci selského stavu, z nichž dva byli paradoxně ještě krátce před tím členy KSČ, obžalováni z toho, že se stavěli proti ustavení JZD, že hanobili lidově demokratické zřízení a dopouštěli se slovních urážek KSČ a vládních činitelů. Další obvinění z údajné přípravy násilností proti členům JZD a členům KSČ, jakož i ze způsobení hmotné škody JZD, nebyla přitom prokázána. Informace dále uváděla, že po poradách na ministerstvu spravedlnosti a na generální prokuratuře byla trestná činnost obviněných uznána jako skutkově slabá pro veřejné přelíčení před Státním soudem, jak původně požadovali krajští političtí činitelé. Politickým rozhodnutím, na němž se podílelo i oddělení pro lidovou správu sekretariátu ÚV KSČ a krajská bezpečnostní pětka, byla proto věc předána k veřejnému řízení před okresním soudem v Lounech s tím, že žalobu bude zastupovat dělnický prokurátor a že předseda senátu bude zvlášť vybrán. *Tamtéž*, informace z oddělení lidové správy sekretariátu ÚV KSČ.

35 Ladislav Kopřiva (1897–1971), v l. 1945–1954 člen ÚV KSČ, z toho 1946–1952 člen jeho předsednictva, 1945–1948 předseda Zemského národního výboru v Čechách, 1945–1960 poslanec Národního shromáždění; od května 1950 do ledna 1952 ministr národní bezpečnosti, 1952–1954 náměstek ministra vnitra pro úsek bezpečnosti.

Přesto sekretariát ÚV KSČ, když na sklonku roku 1950 bilancoval dosavadní postup kolektivizace, vyslovil nespokojenost a zvláštní pozornost přitom věnoval slabé účinnosti postihu trestných činů proti stranické a vládní zemědělské politice. Především proto, že soudy postupovaly příliš schematicky, že při vyměřování trestů nedostatečně rozlišovaly drobného, středního a velkého rolníka a že nedokázaly odhalovat pachatele z řad třídních nepřátel. Zprávy z míst totiž vypovídaly o tom, že větší soukromá hospodářství zatím plní svoje výrobní a dodávkové povinnosti často svědomitěji (mj. proto, aby se vyhnula očekávanému postihu) než hospodářství menší. Soudní statistiky současně prokazovaly, že až dosud „je trestáno více středních rolníků než boháčů“.

Sekretariát ÚV KSČ po písemném souhlasu ministra spravedlnosti Raise proto prostřednictvím vedoucích krajských tajemníků uložil, aby delikty zemědělců proti státu a proti zemědělské politice projednávaly okresní bezpečnostní trojky, které s přizváním zemědělského tajemníka KSČ a zemědělského referenta ONV rozhodnou, má-li být určitý čin stíhán cestou správní nebo soudní. O přípravách závažnějších deliktů k řízení před Státním soudem měly rozhodovat krajské bezpečnostní pětky.³⁶

Slovní a méně významné hospodářské přestupky menších rolníků proti zemědělské politice, např. výroky v hospodě, výroky v diskusích o JZD, směly být posuzovány mírněji, např. při prvním činu napomenutím a varováním prokurátorem. Naprosto nesmiřitelné však mělo být odhalování, vyšetřování a trestání údajně záměrných či organizovaných činů „vesnických boháčů“, v čemž byla zdůrazněna aktivní úloha bezpečnostních orgánů a soudů za spolupráce národních výborů.

S těmito směrnici byli 4. prosince 1950 na celostátní konferenci v Praze podrobně seznámeni předsedové krajských a okresních soudů, krajští a okresní prokurátoři. V tajných pokynech ministra Kopřivy všem krajským velitelstvím StB a Veřejné bezpečnosti ze dne 22.12.1950 se pak nařizovalo:

1. Věnovat co možno největší péči vyšetřování trestných činů zemědělců, nespokojovat se přitom zjišťováním jen zjevných pachatelů z řad malých a středních rolníků, ale odhalovat skutečné podněcovatele a inspirátory

36 V systému bezpečnostních trojek a pětěk, aplikovaném podle sovětského bezpečnostního systému, měli hlavní slovo okresní (krajští) vedoucí tajemníci KSČ, předsedové ONV (KNV) a příslušní velitelé bezpečnosti. Začátkem března 1952 byly podle přísně tajných pokynů politického sekretariátu ÚV KSČ trojky a pětky zrušeny a místo nich zavedeny tzv. krajské a okresní bezpečnostní porady v obdobném složení. Jejich posláním bylo projednávání důležitých důvěrných problémů místního významu, o kterých nemělo vědět celé předsednictvo KV (OV) KSČ.

těchto deliktů, vesnické boháče a příslušníky ilegálních organizací, proti těmto zaměřovat ostří bezpečnostních opatření.

2. Prokurátorům předkládat věci dostatečně vyšetřené a umožňovat jim tak dobrou předběžnou práci Sboru národní bezpečnosti správné stíhání a souzení zemědělských trestných činů.³⁷

Pro další vývoj bylo mimořádně závažné, že už od roku 1949 a zejména pak v průběhu roku 1950 uvnitř justičního systému (ve vztahu k soudům), ale i navenek (ve vztahu k národním výborům, k soukromým zemědělcům i k družstvům, národním podnikům, zájmovým organizacím apod.) podle sovětského vzoru výrazně zesiloval vliv generální prokuratury, krajských a okresních prokurátorů. Po čistkách z roku 1948 se na místech odborně erudovaných, ale pro režim politicky nepřijatelných prokurátorů ambiciózně a horlivě uplatňovali tzv. dělníci prokurátoři, kteří v několikaměsíčních kurzech absolvovali právnické minimum a zhuštěnou politickou přípravu a současně byli orientováni na co nejtěsnější, servilní kontakty s aparátem vládnoucí strany a s bezpečnostními orgány.

Styk prokurátorů s místními politickými, bezpečnostními a veřejnými činiteli a organizacemi v krajích a okresech nebyl v platných zákonech ani v novém trestním řádu výslovně nařízen. Byl však vyžadován interními výnosy a od počátku zdůrazňován ministrem Čepičkou a později jeho nástupcem Raisem. V těchto kontaktech docházelo postupně k tak křiklavým nezákonným postupům, že se jejich krajnostmi muselo už v polovině roku 1950 zabývat politické prezidium generální prokuratury v Praze.

V tajné zprávě z tohoto jednání z 4. srpna 1950 byly už tehdy zaznamenány mimo jiné například takové varovné přehmaty:

- prokurátor odnese soudní spisy bezpečnostnímu referentovi s tím, aby mu řekl, zda má příslušnou osobu stíhat nebo ne;
- prokurátor zakládá do spisu písemná vyjádření místní nebo závodní organizace KSČ a svoje rozhodnutí opírá jen o její názor;
- prokurátor se nezabývá tím, proč političtí činitelé určité stanovisko zaujali a obvykle je přejímá jako stanovisko konečné;
- prokurátor dostane od KV KSČ písemný přípis, aby rozhodl způsobem, jak je mu v přípise nařízeno; jindy je tato intervence provedena telefonicky a prokurátorovi je rozkazovací formou řečeno, že se musí postarat o vynesení zprošťujícího rozsudku;
- okresní politický tajemník si během přelíčení vyvolá prokurátora a určí mu, jaké tresty musí ten který obžalovaný dostat; prokurátor si potom

37 AMV ČR, f. 310, k. 28, sv. 3.

vyvolává na chodbu jednotlivé členy trestního senátu a tam jim tlumočí příkazy okresního politického tajemníka.³⁸

Průzkum generální prokuratury jako nejrozšířenější praxi uváděl a patřičně pozitivně zhodnotil, „že se prokurátor se spisy odebere na krajský nebo okresní sekretariát strany, kde tajemníku pro lidosprávu referuje o jednotlivých případech a společně s ním se dohodne na postupu. Tam, kde je prokurátor členem ..., jsou některé případy vyřešeny přímo na zasedání bezpečnostní pětky, event. bezpečnostní trojky v okrese. Žádná lepší forma styku nebyla dosud nikde zjištěna.“

Konec roku 1950 lze tedy považovat za závažný časový moment, v němž pro plné rozvinutí již započaté politiky omezování a zatlačování „kulaktva“ v procesu kolektivizace zemědělství byly k dispozici nejen potřebné legislativní předpoklady (řada použitelných starších, novelizovaných nebo nově vydaných zákonů a prováděcích nařízení, včetně trestních zákoníků), nýbrž i nezbytné politické a mocenské nástroje; k nim v systému ovládaném komunistickou stranou patřily zejména aparáty státní a veřejné bezpečnosti, soudů a prokuratury, resortů zemědělství a vnitra, včetně soustavy národních výborů a jejich trestních komisí, které byly alespoň pro nejbližší období již ideologicky nasměrovány a prakticky instruovány.

Hledání argumentů

Převážná většina přípravných kroků ke kolektivizaci zemědělství a ke konfrontačnímu obratu ve vztahu k selskému stavu se uskutečňovala na úrovni ústředních stranických a vládních institucí, zatímco před veřejností zůstávalo mnohé z toho utajeno. Jen dílčím způsobem a ve zjednodušené podobě se první informace a směrnice dostávaly do okruhu okresních a místních funkcionářů strany a národních výborů, přičemž nutně vystávalo množství dohadů o dalším vývoji.

Zemědělská propaganda zahájila již v počátcích roku 1949 optimisticky laděné kampaně o perspektivách přechodu k vyšším, tj. kolektivním, formám hospodaření; účelově přitom vyzdvihovala dlouhodobé družstevní tradice českého a slovenského venkova a metodou krátkého spojení zdůrazňovala dobrovolnost při zakládání přípravných výborů jednotných zemědělských družstev i demokratičnost při rozhodování o společných akcích, o volbě způsobů podnikání, odměňování za vykonanou práci apod. V prvních měsí-

38 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 29, sign. 113.

cích roku 1949 jako by ještě doznávaly některé prvky bezprostředně poválečné zemědělské politiky, která v podstatných otázkách výroby a dodávek počítala se součinností rolnických i selských hospodářství, ba i s jistou sousedskou spoluodpovědností a výpomocí. Projevem toho byla mimo jiné jednání vítaná, jinými rozhodně odmítaná skutečnost, že právě vydaný zákon č. 69/1949 Sb. o jednotném zemědělském družstvu z 23. února 1949 i první vzorové stanovy JZD z března téhož roku byly nabídkou a výzvou všem vrstvám zemědělců: v zakládání JZD připouštěly totiž i členství velkých rolníků-kulaků (jako možnost jejich převýchovy), dokonce i jejich zastoupení v představenstvu, pokud čtyři pětiny vedení JZD budou tvořit malí a střední rolníci.

Byl to patrně jeden z posledních záchvěvů umrtvovaných představ o specificky československé cestě k „zemědělskému socialismu“, jejich opožděný dozvuk, který se evidentně nesrovnával se stalinským pojetím, posvěceným rezolucí Informbyra a disciplinovaně akceptovaným i ve vedení KSČ. Byla tu se značnou pravděpodobností i dávka nejistoty, zda lze v dané chvíli riskovat možný odpor tak vlivné hospodářské, sociální a politické vrstvy, jakou tehdy ještě selský stav byl. A šlo tu zjevně i o jeden z dalších krátkodobých taktických manévru ne nepodobný předúnorovým slibům a prohlášením komunistické strany k uklidnění obav zemědělské veřejnosti z „kolchozování“. V každém případě však tímto krokem zkomplikovalo vedení KSČ a ministerstvo zemědělství situaci sobě i celému zemědělskému aktivu. Již po dvou letech nevyhnutelně muselo poslušně přijít s opačnou tezí, že totiž kulak do JZD a v žádném případě do jeho vedení nepatří, protože by jeho kolektiv a hospodaření vnitřně rozkládal. Nátlakově k tomu přispěla mimo jiné dlouhodobá kampaň k první a druhé rezoluci Informačního byra o KS Jugoslávie.

Značně neujasněné a nezřídka přímo protichůdné názory na řešení „kulacké“ problematiky tehdy panovaly mezi zemědělskými funkcionáři a kolektivizačními aktivisty. Přesvědčivě o tom vypovídá průběh zvláštní porady zemědělských pracovníků-komunistů o omezování a zatlačování kapitalistických živlů, konané 27. dubna 1950, na níž její účastníci³⁹ sdělovali vedle svých stanovisek i poznatky o náladách a postojích na vesnici. Hned na začátku porady vyjádřil pracovník ministerstva zemědělství obecně rozšířený poznatek, že existují nejasnosti v otázce, kdo je vesnický boháč: Není-li v tom jasno na ministerstvu zemědělství, pak ani vesnice nemůže znát svého nepří-

39 *SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 100/1, a.j. 1014, zápis z uvedené porady. Mezi 30 účastníky porady bylo 5 poslanců, 3 krajsí zemědělsí tajemníci KSČ, 11 zemědělských referentů KNV a ONV, 2 újezdní tajemníci, 3 pracovníci ministerstva zemědělství a 3 referenti zemědělského oddělení ÚV KSČ.*

tele, dokud nebudou stanovena jednotná kritéria. Rozdíly mohou být značné, neboť podle statistických údajů vychází, že pokud se budou do této kategorie brát sedláci nad 20 ha, pak případnou průměrně na jednu vesnici čtyři vesničtí boháči; pokud se však vezme za základ 15 ha, pak se jejich průměrný počet v jedné obci zvýší na šestnáct. Tento řídící pracovník, opírající se o Stalinovu autoritu, měl zato, že určité skupiny vesnických boháčů lze likvidovat už v období omezování a zatlačování kapitalistických živlů.

Z okresu Louny, kde tehdy již zlikvidovali dva „kulaky“, bylo naopak tlumočeno doporučení k opatrnému postupu, zejména s ohledem na střední rolníky, mezi nimiž se šířily obavy, že dojde také na ně. Obezřetný postup radil mj. okresní zemědělský referent z Kolína: Je nebezpečí, že půda vesnických boháčů, jejíž obdělávání je důležité pro výživu, nebude řádně využita. Obdobně argumentoval i předseda ONV v Kroměříži: Půda zlikvidovaných „kulaků“ zůstává na starosti místním národním výborům a znehodnocuje se.

Z několika míst se shodně potvrzovalo, že sedláci zbavení pracovních sil a strojů nejsou schopni svoji veškerou půdu obdělávat, někteří žádají národní výbor o pomoc, nabízejí prodej části své půdy státním statkům nebo předat národním výborům a se zbytkem se ucházejí o přijetí do JZD (okres Litovel, Louny, Český Brod).⁴⁰ V některých místech „vesničtí boháči“ sami agitovali pro vytvoření JZD (Ostravsko, Kroměřížsko), pokud budou moci být jejich členy nebo budou spolurozhodovat o jejich hospodaření.

Josef Nepomucký,⁴¹ jeden z tehdejších zemědělských poslanců KSČ (od září 1951 pak ministr zemědělství), nabádal k individuální likvidaci „vesnických boháčů“ tam, kde JZD již přistoupilo ke společnému hospodaření, a současně varoval před administrativním způsobem⁴² jejich likvidace, pokud nemohli plnit svoje závazky v důsledku odebrání pracovních sil apod.

Politika omezování a zatlačování „kulaků“ směřující k jejich likvidaci nebyla ve své podstatě účastníky porady zpochybněna. Převládala požadavek,

40 Obdobné informace o tom, že větší sedláci mají snahu zbavovat se půdy, přicházely na ministerstvo zemědělství a na ÚV KSČ už minimálně od prosince 1949. Z Vyškovska, Kroměřížska a Pardubicka byly hlášeny případy rozdělování usedlostí mezi příbuzné, aby jejich dosavadní hospodáři nebyli označeni za vesnické boháče. *SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 100/1, a.j. 1014, informace z okresů.*

41 Josef Nepomucký (1897–1972), po r. 1945 člen ÚV KSČ a poslanec Národního shromáždění, v r. 1948 člen ÚAV NF, 1948–1952 předseda JSČZ, 1951–1953 ministr zemědělství, od září 1953 první náměstek ministra zemědělství.

42 Pojem „administrativní“ ve spojení s metodami či způsoby třídního boje, kolektivizování zemědělství, likvidace živností apod., často frekventovaný v dobovém politickém jazyce a převzatý i režimními žurnalisty a historiky, znamenal prakticky ve všech případech zastřený výraz pro protizákonné metody mocenského nátlaku, represe či násilí.

aby se kolektivizátorům dostalo srozumitelného výkladu a jednoznačných prováděcích pokynů. Navíc – což bylo nejpodstatnější – zazněly značně radikálně formulované náměty, které v následující kolektivizační praxi výrazně převážily:

- Vesniční boháči do družstev nepatří a zůstávají jejich nepřáteli i uvnitř. Dává-li se na jejich usedlosti národní správa, mají být využiti jako deputátníci (poslanec z okresu Mikulov).
- OV KSČ by si měl vypracovat seznam vesnických boháčů a plán na jejich omezování, případně likvidaci (zemědělský referent ONV Český Brod).
- Nejjistějším způsobem, jak zbavit vesnici vlivu vesnického boháče, je jeho vystěhování (zemědělský referent KNV Brno).
- Nutno vidět vesnického boháče jako třídu a nikoliv jako jednotlivce. To, že někteří nabízejí půdu, ještě neznamená, že jako třída se chtějí vzdát svých pozic. Odmítnout řeči o starých, neškodných vesnických boháčích, o dobrých lidech apod., odmítnout koncepci dobrých a zlých kulaků. Je nesprávné domnívat se, že lze přijmout vesnické boháče do JZD, když se zřeknou půdy, budou propagovat JZD a spokojí se s odměnou podle práce. Stavět především otázku, jak zamezit vstupu, případně vytlačit vesnické boháče z JZD a nikoli naopak. (E. Mandák, referent zemědělského oddělení KSČ, který se v září 1951 stal náměstkem ministra zemědělství).

Porada z 27. dubna 1950 dost přesně vyjadřovala stav a úroveň tehdejší zemědělské politiky. Konala se v situaci, kdy se vedení KSČ rozhodlo vydat obsáhlejší interní dokument o kulacké problematice, a stala se pro tento účel jakousi přípravnou sondáží. Porada spolu s mnoha shodnými informacemi z míst a okresů potvrzovala závažný poznatek, že dosavadní zákroky proti sedlákům se zatím nesetkávaly s masovějším odporem či nesouhlasem menších rolníků. Podle docházejících zpráv byly některé z nejúčinnějších prostředků již z velké části vyčerpány⁴³ a nebylo možné s nimi v další etapě vystačit. To vedlo k závěru, že v souvislosti s předpokládaným hromadným přechodem JZD ke společnému obdělávání půdy a společné živočišné výrobě se hlavním prostředkem omezování a zatlačování „vesnických boháčů“ stanou opatření týkající se jejich půdy.

43 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 19, a.j. 222, materiál pro schůzi předsednictva ÚV KSČ 16.5.1950. Podle údajů ministerstva zemědělství výkup strojů převážně ze selských hospodářství dosáhl k 30. dubnu počtu 10 321 traktorů, 7363 samovazačů a 8745 mlátiček. V soukromém zemědělském sektoru zůstávalo zatím 42 tisíc námezdních pracovních sil.

Problém selské půdy

Pro přípravu zamýšleného dokumentu schválilo kolegium ministra zemědělství 11. května 1950 podkladový materiál, který vycházel z následujících tezí, zadaných zemědělským oddělením ÚV KSČ:

- platí zásada dalšího omezování vesnických boháčů,
- dosáhnout toho, aby tuto politiku dělali malí a střední rolníci sami,
- vesniční boháči jsou třída nepřátelská, a jak proti nim bude zakročeno, je jen otázka taktiky, což se vztahuje i na sociální případy,
- nutno rozhodnout, co s nimi, když ztratili půdu; jelikož v obci budou překážet, musejí být z vesnice odstraněni,
- OV KSČ musí zajistit odstranění vesnických boháčů z JZD, z hospodářských a politických pozic (družstva, jednotný svaz zemědělců).⁴⁴

Konečný text dokumentu předsednictva ÚV KSČ z 30. května 1950 s názvem „Otázka půdy v procesu omezování a zatlačování vesnických boháčů“ měl povahu tajného závazného pokynu pro KV a OV KSČ a jejich prostřednictvím pro celý kolektivizační aktiv.⁴⁵

Jeho úvodní pasáž, věnovaná hlavním zásadám, nabádala ke krajně ozeřetnému postupu v místních poměrech; vzápětí – aniž by byla vymezena časová platnost – přinášela jedno z dalších takticko-pragmatických stanovisek komunistické strany: „Při řešení otázek obdělávání a obhospodařování půdy vesnických boháčů nebudou řešeny vlastnické poměry půdy. Vesnický boháč, který bude zbaven nebo se sám zbavuje půdy, zůstane dále jejím vlastníkem.“⁴⁶ Hlavním důvodem tohoto postoje nebyl respekt k ústavní

44 *SÚA Praha*, zemědělsko-lesnické oddělení, f. KOL 1950, inv. 95, k 7, zápis 94. schůze kolegia. Schůze se účastnili tito vedoucí zemědělských pracovníci: ministr J. Ďuriš, J. Kotátko, J. Machačka, A. Nedvěd (byl pověřen zpracováním materiálu), Fr. Vodsloň, J. Zlesák, Dvorský, V. Fábry a vedoucí zemědělského oddělení ÚV KSČ V. Sova. Podkladový materiál byl nejprve předložen k vyjádření narychlo svolané konferenci vedoucích a zemědělských tajemníků KV KSČ a teprve pak schválen předsednictvem ÚV KSČ. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 19, a.j. 222 a 224; f. 100/1, a.j. 1014.

45 Obsah dokumentu zde citujeme a interpretujeme podle jeho dálnopisného znění pro předsednictva KV KSČ z 16.6.1950, které se liší od schváleného textu jen v dílčích formulacích. Tímto dálnopisem se současně ukládalo, „aby všechna opatření, týkající se půdy vesnických boháčů, byla vázána na projednání a usnesení okresních výborů strany“. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 021, sv. 1, a.j. 30.

46 V Československu nebyl nikdy uplatněn princip nacionalizace půdy, jak tomu bylo v sovětském Rusku na základě Dekretu o půdě: nedošlo k tomu ani v předválečné pozemkové reformě, ani při poválečné likvidaci statkářských a velkostatkářských panství, ani

ochraně soukromého vlastnictví půdy, nýbrž – jak se na stejném místě uvádělo – riziko, že by vyvlastnění nebo odkoupení této půdy mohlo odradit zvláště střední rolníky a ztížit zakládání JZD. (Dodejme, že o to větší riziko by hrozilo při jakémkoli pokusu o nacionalizaci půdy.)

Takto získávaná půda měla být přidělována do užívání již existujícím nebo vznikajícím JZD, nebo prozatímně místním národním výborům či státním statkům, a to formou pachtu s vyloučením pronájmu soukromníkům. Na rozdíl od dosavadní alternativy dosazení národní správy, která byla náročná na oddělené účtování, dostávala jednodušší praxe pachtu přednost s tím, že bude novelizací zákona č. 126/1946 Sb. o úpravě zemědělských pachtovních poměrů pachtovné sníženo z 3 % na 1 % na úkor vlastníka a ve prospěch JZD nebo MNV. Současně bylo stanoveno, že „vesničtí boháči“ bez výjimky, tj. jak ti, kterým bude půda nuceně odbírána, tak ti, kteří ji dávají k dispozici sami, nepatří do JZD. Pokud bude vlastník nabízet jen část své půdy, pak mu půda, kterou si ponechá pro vlastní obdělávání, bude podle § 94 scelovacího zákona z roku 1947 vyměněna za pozemky na okraji katastru, aby nepřekážel a nerušil společné osevy JZD.

Druhá pasáž dokumentu poskytovala návody pro nejčastěji očekávané případy. Například se uvádělo, že těm vesnickým boháčům, kteří odevzdají do pachtu celé hospodářství včetně půdy a inventáře, mohou být ponechány obytné místnosti, případně malá část dobytka (1 kráva). Podmínkou však bylo jejich zařazení na jiné pracoviště (závod, státní statek apod.), kam by měli docházet nebo dojíždět ze svého bydliště.⁴⁷

Námět na hromadné vykazování větších sedláků z vesnic nebyl zatím jako obecný princip schválen. Zdůvodnění pro jejich individuální odsun bylo však již nalezeno: „Vysídlení vesnických boháčů z obce je možno provést jenom ve výjimečných případech, kdy se jedná o zjevné nepřátele a sabotéry, kteří práci a činnost JZD poškozují a znemožňují, a to opět v souhlase a na žádost většiny drobných a středních rolníků na vesnici“.

Dokument počítal i s tím, že ne všude budou moci JZD, MNV nebo státní statek převzít nabízenou půdu. Směrnicí bylo takové nabídky odmítat a trvat zatím na tom, že sedlák musí půdu obdělávat a řádně hospodařit. Proklamativně se přitom uvádělo, že takové hospodaření mu má být umožněno službami

při konfiskaci německé, kolaborantské a zrádcovské půdy podle dekretů prezidenta republiky, ani při kolektivizaci zemědělství v 50. letech.

47 Toto diskriminační ustanovení zmírňovalo požadavek podkladového materiálu, „aby vesnický boháč, který z jakéhokoli důvodu přestal na půdě hospodařit, nezůstával kromě výjimečných a odůvodněných případů ve svém původním bydlišti, ale aby se přestěhoval do jiného místa“. Tato možnost zůstala zatím v zásobě pro pozdější dobu.

STS (za zvýšené ceny), jeho začleněním do společných polních prací v obci, stanovením splnitelných výrobních úkolů a konečně ponecháním nepostradatelných pracovních sil; to byly podmínky, které se podle opět jiných pokynů vesměs nerespektovaly a nedodržovaly. V obcích, kde většinu zájemců o založení JZD představovali větší sedláci a kde bylo jen několik drobných rolníků nebo kovorolníků, mělo být JZD povoleno pouze s podmínkou, že přejde na společné hospodaření bez poskytování renty z vložených pozemků.

Dokument zaujímal stanovisko i k choulostivé a stále nepříjemnější vnitrostranické záležitosti. Členy KSČ bylo totiž v té době 6600 zemědělců s výměrou půdy nad 15 ha, tedy 3,9 % z celkového počtu zemědělských členů strany; z toho bylo 6012 „kulackých“ komunistů v českých zemích a 588 na Slovensku. Jakkoliv stranické vedení odmítalo teorii hodných a zlých kuláků, v tomto případě rozeznávalo dva druhy: početně menší tvořili ti, kteří byli ve straně od prvních poválečných měsíců, po roce 1948 se stali stoupenci a členy JZD a na mnoha místech i okresními a krajskými zemědělskými funkcionáři. Ti měli být ponecháni ve straně i v JZD, aby šli příkladem vstříc a dali do pachtu JZD tu část své půdy, která přesahovala průměrnou výměru středních rolníků v obci. Početnější skupinou byli sedláci, které vedení považovalo za „kulackou přítěž“, neboť vnášeli do vesnických organizací kolísavost a nedůvěru k socialistickým přeměnám a brzdili rozvoj JZD. Jejich členství mělo být řešeno v souvislosti s další stranickou prověrkou; z existujících JZD měli být postupně vytlačeni a do nových JZD neměli být přijímáni.⁴⁸ Bezprostředně po zaslání dokumentu nižším stranickým orgánům následoval i příslušný státněbezpečnostní pokyn. Dne 22. června 1950 vydal sekretariát ministra národní bezpečnosti tajnou „informaci o některých zásadách strany při provádění politiky zatlačování a omezování vesnických boháčů, zvláště pokud jde o jejich půdu“. Tento zhuštěný elaborát, vyznačující se zkratovými formulacemi, např. „Vlastnictví zachovat! Nevyvlastňovat, neodkupovat“, byl pozoruhodný jedině snad tím, jak snadné bylo přeložit stranickou směrnicí do řeči bezpečnostního rozkazu pro podřízené represivní složky.⁴⁹

Počet sedláků, kteří z nejrozličnějších důvodů rezignovali na samostatné hospodaření, i těch, kterým byly půda odebírána z moci úřední, v druhé polovině roku 1950 značně stoupal.

V téže době byly stále častější případy, kdy se pro ukončení aktivní zemědělské činnosti rozhodovali i mnozí menší a střední rolníci. Někteří tak činili ze zdravotních či věkových důvodů, někteří proto, že nacházeli atraktivnější

48 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 19, a.j. 224.

49 AMV ČR, f. 310, k. 93, sv. 2.

uplatnění a výdělky ve městech, mnozí se tím chtěli vyhnout kolektivizaci. Napomáhal tomu silící státní zájem o nábor pracovních sil do preferovaných průmyslových odvětví, do těžby uhlí a rud, do stavebnictví apod., což vedlo k rychlému odlivu zemědělské mládeže a ke stárnutí aktivně činného zemědělského obyvatelstva. Pro nezkušenost nových majitelů, kolektivizační tlaky a industrializační důvody zanikala i četná hospodářství v pohraničních okresech českých zemí na zcela nedávno osídlené německé půdě, k jejichž hektarové výměře – vesměs 13 ha – patřily mnohdy stroje, potahy a budovy z bývalých selských a statkářských usedlostí.

Ve velmi krátké době tak vznikl rozsáhlý půdní fond, který byl k dispozici pro státem řízené kolektivizační účely, který však dosavadní síť JZD a státních statků nebyla zatím schopna převzít. V mnoha obcích nebyla JZD ještě vůbec založena nebo jen s obtížemi zvládala půdu svých vlastních členů a neměla předpoklady pro efektivní obdělávání nově včleňované půdy, pokud s ní nepřicházely i potřebné pracovní síly.

Stále častěji tak dobrovolně nabízené nebo nuceně odebrané pozemky musely přebírat do své správy místní národní výbory. Těm však vznikaly těžko řešitelné finanční problémy, neboť jejich dříve schválené rozpočty nepočítaly s výdaji na obdělávání převzaté půdy. Na zanikající maloroľnická hospodářství byl proto vyvíjen administrativní nátlak, aby alespoň někdo z rodinných příslušníků dosavadního vlastníka (a to i těch, kteří již byli zaměstnáni mimo zemědělství) přešel s předávanou půdou do JZD.

Pokud šlo o přebírání selské půdy, byly řídicí orgány KSČ a ministerstva zemědělství krajně nespokojeny s tím, že místní stranické organizace a národní výbory postupovaly při realizaci pokynů z 30. května 1950 příliš benevolentně. Ministerstvo zemědělství vydalo proto 24. ledna 1951 důvěrný oběžník,⁵⁰ který ukládal zemědělským referátům KNV a ONV nové úkoly a zpřísňoval podmínky pro přebírání půdy z dobrovolné nabídky od „vesnických boháčů“. Ministerstvo zemědělství touto cestou nařizovalo, že takové nabídky na dobrovolný výkup půdy podle scelovacího zákona č. 46/1948 Sb., „učiněné z jakýchkoli důvodů, nesmějí být nadále v žádném případě přijímány a půda, na níž hospodaří, nesmí být podle citovaného zákona vykupována.“ Byl to nezastřený krok k tomu, aby selská hospodářství pro věkové či zdravotní potíže svých vlastníků, pro nedostatek pracovních sil a strojů upadala do ještě tíživějšího hospodářského stavu, z něhož by jediným východiskem byl „dobrovolný“ převod veškerého majetku do rukou státu či JZD bez jakékoliv náhrady.

50 SÚA Praha, oddělení zemědělsko-lesnické, f. MSS, inv. č. 632, k. 233.

NÁSTUP DO ROKU 1951

Zostřený kurz

V lednu 1951 vstupovalo Československo do třetího roku své první pětiletky s ambicí vytvořit základy socialistické společnosti. Její dosavadní průběh stále více ovlivňovaly stoupající nároky Sovětského svazu a ostatních zemí sovětského bloku na rozsáhlé dodávky industrializačního vybavení a vojenské techniky. Oficiální propaganda hlasitě zdůrazňovala, že zostřování třídního boje je zákonitým průvodním jevem socialistické výstavby, ohrožované za studené války imperialistickým světem. Na denním pořádku byly ideologické kampaně proti náboženství, nacionalismu, kosmopolitismu, masarykismu či jiným „buržoazním vlivům“. Jejich posláním bylo zdůvodnit soustavné vyhledávání, zatýkání a likvidaci reálných, potenciálních či jen smyšlených nepřátel ve všech sférách ekonomiky, v „nespolehlivých“ společenských vrstvách, v zájmových organizacích i v řídicích systémech včetně členstva a aparátu vládnoucí strany.

Do tohoto kontextu plně zapadalo rozhodnutí ÚV KSČ z 21.–24. února 1951 podstatně zvýšit původní úkoly 1. pětiletky, a to především v těžkém a strojírenském průmyslu, vzhledem k stupňujícím se zbrojním programům. Celková orientace na zrychlení tempa a rozsahu socialistické výstavby se promítala i do sféry zemědělství, jehož soukromý malovýrobní sektor, krátkodobě posílený poválečnou pozemkovou reformou, byl vzápětí vtahován do kolektivizačního procesu. Kolektivizace tehdy nabírala vysoké obrátky (již bylo založeno 3868 JZD vyššího typu, z nichž 3279 rozoralo meze a zavádělo společné osevy). Přesto se její tempo mělo dále zrychlovat, a to jak zakládáním nových JZD, tak také přílivem nových členů, aby tak na úkor družstev elementárních a menšinových co nejdříve získala převahu JZD přecházející na úroveň III. a IV. typu se společnou rostlinnou i živočišnou výrobou.⁵¹

51 V I. typu JZD se organizovala kooperace a sousedská výpomoc při hlavních polních pracích a každému členovi připadala sklizeň z vlastních pozemků. V II. typu se již rozorávaly meze a plánovitě zaváděly společné osevy na scelené půdě. Odměňování záviselo na vykonané práci a na výměře vložené půdy. Pro III. a IV. typ byly již charakteristické svody dobytka, společná živočišná výroba, vytváření nedělitelných fondů JZD a odměňování podle pracovních jednotek bez přihlídnutí k rozsahu vložené půdy. Půda zůstávala

Za hlavní překážku takto orientovaného vývoje zemědělství označilo zasedání ÚV KSČ vesnické boháče, jako poslední přežívající kapitalistickou třídu, disponující i po odnětí rozhodujících strojů a traktorů takovým vybavením (kvalitní zemědělská půda, hospodářské budovy, koňské potahy, plemenná stáda dobytka), jaké většina JZD ve svých počátcích postrádala. Ústřední tajemník KSČ Rudolf Slánský se ve svém referátu pozastavil nad zjištěním, že i přes více než rok starou stranickou směrnici o nepřípustnosti přijímání vesnických boháčů do JZD se téměř polovina všech zemědělců nad 20 ha v obcích, kde byla ustavena JZD vyšších typů, přihlásila a byla za členy JZD přijata. V rozporu se zněním původních stanov byla rozhodnutí o přijetí větších sedláků do JZD kvalifikována jako škodlivá. Komunistům toto zasedání kategoricky přikázalo zabránit jejich dalšímu přijímání do JZD a pokud se tak již stalo, prosadit jejich vyloučení. Odmítnuty měly být i takové nabídky mnohých sedláků, že odprodají či zdarma předají část své půdy, aby mohli být při vstupu do JZD považováni za střední či malé zemědělce. Pokud takový sedlák nemohl dále obdělávat svoji půdu, mělo JZD převzít jeho hospodářství, aniž by ho přijalo za člena, přičemž o eventuální majetkové náhradě nebyla ani zmínka.

Vesnický boháč byl nyní vyličen a soustavnou propagandou před rolnickou veřejností měl být paušálně pranýřován jako úhlavní nepřítel JZD, a to – s odvoláním na sovětské zkušenosti – nepřítel mnohem nebezpečnější jako jeho člen, neboť i když „prodá část svých pozemků, nezbaví se svého nepřátelského, kapitalistického smýšlení, svých vykořisťovatelských zvyklostí“.⁵²

Bylo v logice totalitního mocenského systému, že byl hledán a musel být nalezen i původce některých „chyb a nedostatků“, které vyvolávaly u nemalé části vesnice nedůvěru ke kolektivizační politice. Při soustavném hledání vnitřního nepřítele takových „viníků“ v roce 1951 vůčihrledně přibývalo. V daném okamžiku byla vina za brzdění kolektivizace a boje proti vesnickému boháči přisouzena Marii Švermové,⁵³ která byla pro vykonstruovanou spoluúčast na protistátní činnosti právě 21. února 1951 zatčena. Za vinu se jí mj. kladlo, že ve spojení s již dříve uvězněným tajemníkem brněnského KV KSČ

formálně ve vlastnictví členů a JZD k ní mělo prakticky neomezené uživatelské právo. Od let 1954–1955 se při zakládání JZD I. a II. typ neuplatňoval a z přípravných výborů se rovnou zakládala JZD III. typu.

52 Slánský, R.: *Naučit jednotná zemědělská družstva dobře hospodařit*. Referát na zasedání ÚV KSČ dne 22. února 1951, Praha, Svoboda 1951, s. 67.

53 Marie Švermová (1902–1992) v l. 1945–1951 členka ÚV KSČ a jeho předsednictva, 1949–1951 zástupkyně ústředního tajemníka KSČ. Byla odsouzena k doživotnímu vězení, v r. 1956 propuštěna a 1963 rehabilitována.

Šlingem prosazovala „smířlivecké“ názory o škodlivosti zákroků proti vesnickému boháči, o tom, že takové zákroky odradí i středního rolníka a že naopak možno a nutno odborných znalostí statkáře a vesnického boháče využít.⁵⁴

Na Slovensku byl tehdy za hlavního ochránce a spojence kulaků a vesnických boháčů vyhlášen Gustáv Husák,⁵⁵ který se po označení za nositele buržoazního nacionalismu a po odvolání z funkce předsedy Sboru pověřenců stal 12. června 1950 vedoucím zemědělského oddělení ÚV KSS. Dodatečně mu byla předhazována odpovědnost za prosazování teorie o tom, že v zájmu zainteresování středního rolníka ke vstupu do JZD nutno získat „váženého gazdu“, tj. vesnického boháče. Navíc pak údajně vnášel do výkupního systému zemědělských výrobků lhostejnost a shovívavý postoj ke kulakům, kteří neplnili dodávkové povinnosti.⁵⁶ Krátce nato, v dubnu 1951, byl pro napomáhání ke škůdcovské činnosti statkářů a kulaků ve státních statcích sesazen ze všech funkcí a později zatčen a vězněn i Josef Smrkovský.⁵⁷

Vedení KSČ současně dávalo pokyn a návod k tomu, aby členové a funkcionáři strany i na nižších úrovních vyhledávali a udávali možné místní „smířlivce s třídními nepřáteli, zastávající a obhájící vesnických boháčů“.

*

Krátce před únorovým zasedáním ÚV KSČ, ve zřejmé souvislosti s přípravou podkladů pro referát ústředního tajemníka, se na ministerstvu zemědělství uskutečňovala jakási inventura všech dosavadních opatření proti selskému stavu a vyhodnocovala jejich účinnost. Souhrnný materiál s názvem „Omezování a zatlačování vesnických boháčů“ posuzovalo kolegium ministra zemědělství 8. března 1951.⁵⁸ Pod vlivem právě vyhlášené zostřené protiselské

54 Z podpory kulactva obdobně obvinil Švermovou na celostátní poradě kulturně propagačních pracovníků KSČ dne 15. března 1951 i další zástupce ústředního tajemníka Gustav Bareš. *SÚA Praha, AÚV KSČ*, f. 19/7, a.j. 79.

55 Gustáv Husák (1913–1991) v l. 1944–1950 člen ÚV KSS a jeho předsednictva, v r. 1945 a v l. 1949–1951 člen ÚV KSČ, 1946–1950 předseda Sboru pověřenců SNR, 1945–1951 poslanec Národního shromáždění. V r. 1951 zatčen, 1954 odsouzen k doživotnímu vězení, 1960 amnestován, 1963 rehabilitován.

56 *SNA Bratislava*, f. Předsednictvo ÚV KSS, k. 804, schůze 12.5.1951.

57 Josef Smrkovský (1911–1974), 1946–1951 člen ÚV KSČ a jeho předsednictva, 1945–1949 vedoucí Národního pozemkového fondu, od roku 1946 poslanec Národního shromáždění, 1948–1951 člen jeho předsednictva a předseda zemědělského výboru, náměstek ministra zemědělství, generální ředitel Československých státních statků a vedoucí sekce živočišné produkce v ministerstvu zemědělství. Z restu doživotního vězení podmíněně propuštěn v r. 1955, 1963 rehabilitován.

58 *SÚA Praha*, zemědělsko-lesnické oddělení, f. KOL 1951, inv. č. 149, k. 18.

linie dospělo k závěru, že nestačí jen do všech důsledků využívat dosavadní omezující opatření, ale že nutno přikročit k tvrdším formám postihu. Konkrétně to například znamenalo nespokojit se jen s nuceným „výkupem“ hlavních mechanizačních prostředků ze selských hospodářství, který prakticky skončil k 31.12.1950.⁵⁹ Nový pokyn spočíval v tom, aby se za odebrané traktory a stroje neproplácely žádné finanční náhrady a navíc aby JZD v průběhu roku používala i zbylé potahy a malé mechanizační prostředky těchto hospodářství přednostně pro svoje sezónní potřeby. Zákaz poskytovat zemědělské investiční a provozní úvěry hospodářstvím nad 20 ha půdy, uplatňovaný již od druhé poloviny roku 1950, se nyní rozšiřoval i na selská hospodářství s nižší výměrou; současně byl iniciován zesílený tlak věřitelských ústavů na urychlené splácení dříve poskytnutých úvěrů.

Kolegium na základě ministrovy iniciativyuložilo, aby bylo ze soukromého sektoru ihned vyřazeno semenářství a šlechtitelství zemědělských plodin, patřící k osvědčeným produkčním aktivitám mnoha selských závodů. Obdobně měl být u těchto hospodářství urychleně dokončen „výkup“ plemenných zvířat a jejich přesun do JZD. Šlo o podvodnou transakci, pro kterou ministr vyslovil zásadu „převzít ty dobré krávy a dát jim krávy horší a zároveň jim dát papír, že se rozdíl bude platit za 3 roky“.⁶⁰

Ukládání trestů větším zemědělcům v soudním i správním řízení za neplnění výrobních či dodávkových úkolů shledalo kolegium ministra zemědělství jako příliš mírné a vyslovilo se pro jejich zvýšení a zpřísnění.

Za klíčové opatření, které po zabavení větších zemědělských strojů a po odčerpání námezdních pracovních sil mělo nejcitelněji oslabovat hospodářskou pozici selských závodů, byly v dané situaci považovány tzv. hospodářsko-technické úpravy půdy (HTÚP) spjaté s rozoráváním mezí a vytvářením souvislých honů pro kolektivizovanou rostlinnou výrobu JZD. Vedení minis-

terstva rozhodlo v této praxi pokračovat, neboť tak bylo možné výhodně získat kvalitní a dobře umístěnou selskou půdu a vytěsnit její vlastníky na méně úrodné a okrajové pozemky obecního katastru. Současně měli být právě větší zemědělci co nejdříve zbaveni možnosti volného nakládání s půdou: poté, kdy již dříve nesměli půdu prodávat, měli podle nových předpisů ztratit i právo zmenšovat svoji celkovou výměru převodem části pozemků na blízké příbuzné.⁶¹

Nejzávažnější posun v postojích vedení ministerstva zemědělství nastal přijetím radikálního stanoviska ministra Ďuriše k tomu, jak naložit s „vesnickými boháči“ v etapě zrychlující se kolektivizace. Podstatu stranické směrnice k tomu, aby na selská hospodářství podle místních okolností a podle toho, „kde a jak se nám to hodí“, byla uvalena národní správa nebo nucený pacht, rozvedl Ďuriš až k námětu, aby takový sedlák nebyl ponechán na svém místě a aby byl z obce vystěhován. Doslova uvedl, že zejména v případech, kdy v zabraných stájích měl být umístěn dobytek JZD a kde by vesnický boháč „politicky ovlivňoval druhé lidi, bylo by v zájmu ostatních ho dát na práci jinam, nebo přesídlit do jiné vesnice a jeho dům pak použít pro družstevní účely a pro takové účely, které nejvíce získají souhlas obyvatelstva. To musí být vždy v dohodě s okresním vedením strany a pracovní úřad ho dává na práci.“⁶²

Náměty z diskuse v kolegiu ministra zemědělství pak byly promítnuty do výchozího materiálu ze 7. února (celkovou redakcí byl pověřen Antonín Nedvěd). Klíčový bod, v němž byl propojen institut nuceného pachtu s rozhodnutím o vystěhování, byl tu formulován takto: „Aby vesnický boháč, na nějž byl uvalen nucený pacht, nemohl poškozovat družstvo, má být všude, kde to místní poměry vyžadují, vystěhován ze své dosavadní usedlosti. Je-li nebezpečí, že bude ovlivňovat drobné a střední rolníky proti státu a bude je štvát proti družstvu, je možné podle místních poměrů vystěhovat jej z obce a pře-

59 Podle údajů z referátu R. Slánského bylo do konce února 1951 vykoupeno celkem 16 tisíc traktorů, 20 tisíc samovazů a 17 700 mlátiček.

60 Úpravu náhrad za živý inventář přejímaný do společného hospodaření JZD projednávalo 2.4.1951 podle návrhu ministerstva zemědělství předsednictvo ÚV KSČ. Schválilo pro přesun kvalitních dojníc a březích jalovic pokyn: „Tam, kde je JZD schopno nahradit produkci vesnického boháče, použít zákona č. 55/47 k tomu, aby JZD bez kvitance odhadních komisí apod. získalo celý objekt vesnického boháče i s kvalitním dobytkem.“ K následování byl doporučen postup JZD Báň z okresu Praha-Sever, které převzalo od čtyř sedláků do společného ustájení 41 krav a 8 březích jalovic s tím, že JZD nebude za tento živý inventář platit žádnou náhradu. V obcích, kde zatím JZD nebylo, měl být s využitím zákona č. 55/1947 Sb. uvalen na vytipovaná selská hospodářství nucený pacht, jehož vykonavatelem by až do založení JZD byl MNV nebo státní statek. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 26, a.j. 264.

61 Na základě společného návrhu ministrů vnitra, zemědělství a spravedlnosti vyslovilo předsednictvo ÚV KSČ dne 23.4.1951 souhlas s tím, aby třídně „vhodným výkladem obecného zájmu“ podle připravovaného zákona o převezech nemovitostí a o pronájmu zemědělské a lesní půdy mezi soukromými osobami byly zamítány všechny žádosti vesnických boháčů o převod (pronájem) jak celých usedlostí, tak i menších výměr zemědělské půdy, na děti a jejich manžely, mezi manžely nebo mezi sourozenci. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, a.j. 267. Legislativní odezvou tohoto záměru se pak stal § 5, odst. 2 zákona ze dne 11. července 1951 č. 65/1951 Sb., který stanovil: „Převody nebo pronájmy, uskutečněné ze spekulativních důvodů po 1. lednu 1946, může okresní národní výbor přezkoumat a prohlásit za neplatné.“

62 SÚA Praha, zemědělsko-lesnické oddělení, f. KOL 1951, inv. č. 149, k. 18, zápis ze 142. schůze kolegia ministra zemědělství 8.3.1951.

sídlit do jiného místa a na nezemědělské pracoviště. O takových případech rozhodne okresní výbor KSČ a provede je ONV.⁶³

Tato formulace se pak stala dominantou podkladového materiálu „Hlavní prostředky omezování a zatlačování vesnických boháčů“, který spolu s návrhem sedmnácti usnesení, o nichž mělo později jednat předsednictvo ÚV KSČ, předložil 17. dubna 1951 Ďuriš sekretariátu ÚV KSČ. Text tohoto elaborátu se však na pořad jednání nedostal.⁶⁴ Místo něj byl na návrh tajemníka ÚV KSČ Josefa Franka⁶⁵ přijat za východisko k dalším rozhodnutím přísně tajný podklad s názvem „Řešení některých otázek vesnických boháčů“, připravený pod jeho vedením v zemědělském oddělení ÚV KSČ v druhé polovině dubna.⁶⁶ Tento materiál, schválený pak sekretariátem ÚV KSČ 4. května 1951, především označoval za schematismus členit zemědělce na skupiny do 20 a nad 20 ha půdy, jak tomu až dosud bylo v některých zákonech nebo vládních usneseních (zákon o zemědělské a všeobecné dani, o cenách za práci STS, za osiva, umělá hnojiva aj.). Nyní se stanovilo, aby vodítkem pro určení charakteru vesnického boháče a spodní hranici jeho pozemkové držby bylo v řepářských oblastech již 8–12 hektarů, v obilnářských 10–14, v bramborářských 12–16 a pouze v oblastech pšninářských 15–20 hektarů. Za vesnické boháče měli však být považováni i vlastníci menší výměry půdy, pokud současně byli hostinskými, mlynáři, zahradníky, řezníky nebo obchodníky, a to často i tehdy, kdy již svou bývalou živnost nevlastnili, ale zůstali v ní jako vedoucí družstevního, komunálního nebo národního podniku. Obdobné hledisko se mělo uplatňovat i v případech intenzivní zemědělské výroby (vinařství, ovocnářství, chmelařství, zelinářství, semenářství, chovatelství plemenného dobytka apod.), která se i při malé výměře půdy nemohla obejít bez námezdních pracovních sil. Za vesnické boháče měli tak být považováni

63 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 100/1, a.j. 1014, podkladový materiál pro sekretariát ÚV KSČ o hlavních prostředcích omezování a zatlačování vesnických boháčů z dubna 1951.

64 Z různých náznaků lze usuzovat, že v pozadí byly vyhrocující se konfliktní vztahy mezi vedením ministerstva zemědělství a zemědělským oddělením ÚV KSČ a osobní averze mezi ministrem Ďurišem a Slánským. Prestižní konflikt, v němž na obou stranách proti sobě stáli reprezentanti tvrdé kolektivizační politiky, vyvrcholil koncem léta téhož roku, kdy se ústřednímu tajemníkovi ještě krátce před vlastním pádem podařilo odsunout Ďuriše na Slovensko do funkce předsedy Sboru pověřenců.

65 Josef Frank (1909–1952), od r. 1946 člen ÚV KSČ a jeho předsednictva, od roku 1948 poslanec Národního shromáždění, od května 1949 jeden ze zástupců ústředního tajemníka KSČ, od září 1951 tajemník ÚV KSČ. Popraven spolu s R. Slánským 1952, v roce 1963 rehabilitován.

66 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 100/1, sv. 156, a.j. 1013; *Tamtéž*, f. 02/4, sv. 36, a.j. 183.

zejména majitelé speciálních technických zařízení potřebných k takové výrobě (majitelé závlahových zelinářských zařízení, sušiček chmelu, vinopalen apod.).

Kromě tradičních či dědičných sedláků měla být kategorie vesnických boháčů rozšířena i o ty osídlence pohraničí, kteří jako první obsazovali nejlépe vybavené usedlosti po vysídlených Němcích. Těmto ještě včerejším bezzemkům nebo chudým rolníkům, kteří získali kvalitní půdu a dobytek, drobné stroje a nářadí v komunisty řízené pozemkové reformě, přisoudilo nyní komunistické vedení kulacké tendence, vykořisťovatelský vztah k ekonomicky slabším rolníkům a zaujatý postoj proti kolektivizaci vesnice.

Druhá část usnesení obsahovala důrazný pokyn k naplnění hesla o izolaci vesnických boháčů v obcích, a to okamžitým vyloučením z řad členů KSČ, pokud se jimi v minulosti stali, a vyloučením z JZD všech zemědělců nad 15 ha půdy, neboť u celé této velikostní kategorie údajně bylo už prokázáno nebo se muselo předpokládat záměrné škůdčovství uvnitř JZD (šlo zejména o vyšší typy JZD, v nichž podle údajů z února 1951 bylo celkem 6482 rolníků nad 15 ha, tedy na jedno JZD průměrně dva zemědělci nad 15 ha).

Podle podkladového materiálu již neměly být sedlákům vyloučeným z JZD poskytovány náhradní pozemky k jejich dalšímu soukromému hospodaření. Usnesením sekretariátu ÚV KSČ byl tento záměr zmírněn v tom smyslu, že vyloučenému „boháčovi“ budou vyčleněny okrajové pozemky a bude s ním jednáno o pronájem. Pokud by šlo o „otevřené nepřátele“, měla celá jejich původní hospodářství převzít JZD do nuceného nájmu.

Spolu s tím poskytovalo usnesení i návod k dalšímu postupu, když paušálně odmítlo dosavadní praxi, kdy „izolovaný a zatlačovaný“ sedlák směl dále bydlet ve vesnici a pracovat jako námezdní síla v JZD nebo jako zaměstnanec v jiném oboru v blízkém okolí a mohl rozvracet JZD i vesnici.

Tato situace se měla řešit „vysídlením z vesnice a zařazením jich do pracovního procesu daleko od obce“. Bylo to obdobné řešení, jaké již dříve – zatím ojediněle – prosazovali na různých stranických aktivech ultraradikální kolektivizátoři a které na jaře 1951 převládlo i ve vedení ministerstva zemědělství. Také v tomto bodě se sekretariát ÚV KSČ zatím rozhodl pro opatrnější postup: vysídlování nutno provádět individuálně, jen v případech „že jde o zločince a že s opatřením celá vesnice souhlasí“.

Pro sedláky určené k vysídlení připadala podle stanoviska KSČ v úvahu práce v dolech, lomech, cihelnách, ve stavebnictví nebo v některých vybraných průmyslových závodech, přičemž jejich odchod z vesnic do průmyslu měl být organizovaně kontrolován. Na druhém místě se počítalo s vystěhováním do řídky osídlených pohraničních oblastí, kde by byli použiti k práci na rozptýlených hospodářstvích státních statků. Jako vhodný příklad se

uvádělo Osoblažsko, kde se státní statky v poválečné době při velké rozloze půdy potýkaly s kritickým nedostatkem pracovních sil, přičemž se za jeho zvláštní přednost uváděla velká vzdálenost od západních hranic republiky.

Pro osudy stovek a tisíců selských rodin v nejbližších letech měla v uvedeném usnesení ústředního stranického sekretariátu mimořádnou závažnost dvě závěrečná ustanovení:

Za prvé, že na rozdíl od dosavadní, údajně příliš mírné a benevolentní praxe budou nyní „vesnickým boháčům“ při neplnění výrobních a dodávkových úkolů ukládány zpřísněné tresty odnětí svobody a úměrně zvýšené peněžní pokuty, které je citelně postihnou; za neúčinné byly považovány jak „směšně nízké“ pokuty, tak i pokuty nepřiměřeně vysoké, které byly prakticky nevymahatelné. Kriminalizace hospodářské činnosti sedláků (s prisouzením záměru škůdcovství) měla být záminkou k jejich trestnímu stíhání. Soudní postih, zahrnující i konfiskaci majetku, měl být jedním z podstatných předpokladů pro vysídlení nejen odsouzeného, nýbrž i jeho rodinných příslušníků.⁶⁷

Za druhé, že „rozmísťování vesnických boháčů a jejich zařazení do pracovního procesu nebudou ... moci dělat okresy, ale bude nutno plánovat je ústředně“. Zde ještě nebylo konkrétně řečeno, která instituce bude tímto posláním pověřena. Myšlenka ústředního plánování či řízení daného procesu nepochybně vycházela z předpokládané nutnosti koordinovat značné mezikrajové a meziokresní přesuny specifických pracovních sil, k čemuž mohlo přicházet v úvahu ministerstvo zemědělství nebo ministerstvo sociální péče. Represivní povaha celého záměru však dávala tušit, že hlavním aktérem se stane resort vnitra a Státní bezpečnost.

67 Kriminalizace hospodářské činnosti sedláků, konfiskace jejich majetku a uvalení nucené správy byly ve své podstatě obdobou praktik z okupačních let 1939–1945. Německé vedení ústředních protektorátních úřadů tehdy běžně zneužívalo vládní nařízení ze dne 21. března 1939 č. 87 Sb. o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi. Záminkou k uvalení nucené správy bylo, že se údajně v podniku špatně hospodaří, přičemž pravým důvodem bylo, že šlo o podnik dobře vybavený a výnosný, tudíž žádoucí pro germanizační účely. Okupační vedení Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu využívalo kromě toho i záborový zákon z r. 1919, jehož násilným výkladem mělo být nesplnění dodávkové povinnosti, zatajení zásob, porušení cenových či jiných předpisů řízeného hospodářství vedle odnětí svobody a peněžitých pokut trestáno i zabráním veškerého zemědělského majetku. Výmaz záznamů o takto provedených majetkových převodech se po osvobození uskutečnil na základě dekretu prezidenta republiky č. 124/1945 Sb. o některých opatřeních ve věcech knihovních. JECH, K. – KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha 1995, sv. 2, s. 9–30.

Trestní postih sedláků

Dvě radikální protiselská opatření, iniciovaná zasedáním ÚV KSČ v únoru 1951 – vylučování z JZD a zamýšlené vysídlování z vesnic – byla bezesporu mimořádně závažná a z hlediska možného zneklidnění vesnice i politicky velmi riskantní.

Vylučování z JZD v nastávajícím jarním období, kdy se souběžně rozvíjela kampaň za získání nových členů, mohlo mít kontraproduktivní účinky; podle dosud platných stanov dokonce přicházelo v úvahu až po vypořádání hospodářského roku, tj. po žních a sklizni okopanin. Ojedinele se sice již vylučovalo, ne vždy se však horlivým kolektivizátorům dařilo stranický záměr proti ostatním členům JZD prosadit.⁶⁸

Pokud šlo o vysídlování, nebylo zatím konkrétně dohodnuto, kam a na jakou práci určené sedláky umísťovat, pomocí jakých legislativních aktů celou záležitost legalizovat, v kompetenci kterých vládních úřadů takový zásah organizovat. Vedení KSČ proto na jaře 1951 zatím volilo opatrný postup s tím, že k jeho rozvinutí nutno zvolit nejvýhodnější časový moment.⁶⁹

Bezprostředně po únorovém plénu ÚV KSČ se však začala realizovat řada takových protiselských opatření, která nevyžadovala větších příprav a umožňovala zesílený trestní postih. Především byla zpřísněna kontrola a plnění výrobních a výkupních úkolů. Zemědělské referáty ONV dostaly začátkem března 1951 mj. uloženo, aby ve spolupráci s OV KSČ ihned u vesnických boháčů zkontrolovaly stavy krav, jalovic a prasat, plánované k 31. prosinci 1950. Za jejich nedodržení měly ONV uplatnit tvrdý trestní postih, dovedený eventuálně až k veřejnému soudnímu přelíčení. Od 10. března 1951 se také

68 Ve zvláštní zprávě o průběhu třídního boje na vesnici, kterou 23.6.1951 zaslal ministr národní bezpečnosti ústřednímu tajemníkovi KSČ, byl jako charakteristický popsán případ z obce Hostovice na Pardubicku. Zakladatelem a předsedou se tam stal sedlák J. K. s 22 ha půdy, někdejší člen agrární strany, po válce bezpartijní. S ním vstoupila do JZD celá vesnice, včetně dalších pěti větších zemědělců, a společně bylo na celém obecním katastru uskutečněno scelení pozemků. Po únorovém zasedání ÚV KSČ usilovala místní organizace KSČ o odvolání J. K. z funkce a o jeho vyloučení z JZD. Protože šlo o schopného organizátora, pod jehož vedením získalo JZD přední postavení v celém okrese, postavili se družstevníci na jeho obranu a byl pouze převeden do funkce místopředsedy. Zpráva rezignovaně konstatovala, že ani přes veškerou snahu OV KSČ nebylo možné uvedených šest sedláků vyloučit a že toho nelze dosáhnout ani v dohledné době, protože mají na své straně všechny členy JZD. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 100/1, sv. 156, a.j. 1014. V červnu 1951 se v obci Osek v okrese Milevsko v souvislosti s vylučováním vlivného sedláka rozhodlo vystoupit z JZD dalších 39 zemědělců. *Tamtéž*, f. 021, sv. 2, a.j. 62.

69 *Tamtéž*, f. 02/1, sv. 27, a.j. 270, zápis ze schůze předsednictva ÚV KSČ 15.5.1951.

stalo povinností zemědělských referátů ONV zasílat každou sobotu příslušnému KNV a ministerstvu zemědělství jmenné seznamy všech, kdo spáchali zemědělský trestný čin, a současně uvést, jak byli potrestáni.⁷⁰

Podle usnesení předsednictva ÚV KSČ z 13. dubna 1951 se neprodleně začal připravovat zpřísněný rozpis zemědělských dodávek pro novou sklizeň. Jeho novinkou bylo, že dodávkové úkoly se vyměřovaly i rolníkům do 2 ha půdy (tedy kategorii chalupníků, kovo- a stavorolníků), kteří až dosud byli od dodávek osvobozeni. Výše dodávek byla odstupňována podle velikostních skupin tak, že sedláci po odečtení potřeby pro příští osev a nezbytného množství pro samozásobení byli povinni odevzdat všechno zbývající obilí.⁷¹

Kontrolní orgány na Slovensku již delší dobu zjišťovaly benevolentní povolování domácích zabíjaček a tolerování tzv. černých porážek, a to při současném neplnění zemědělských dodávek. Účastníci II. celoslovenské konference výkupních pracovníků v Bratislavě se proto zavazovali, že zúčtují s dosavadním lhostejným postojem vůči vesnickým boháčům, že budou dbát, aby jim byl ukládán k dodávce celý tržní objem jejich produkce, že budou rostlinné výrobky vykupovat ihned při sklizni a živočišnou produkci přímo na vesnicích, bez čekání, co zemědělci sami nabídnou. Pro tehdejší ovzduší byl příznačný i závazek, že výkupní pracovníci budou iniciativně navrhnout neplnící sedláky k potrestání a veřejnému pranýřování a budou jako záškodníky odhalovat a zneškodňovat každého, kdo by chtěl vesnickým boháčům jakkoliv pomáhat.⁷²

Alespoň stručně zaznamenejme, jaké rozsudky na přelomu let 1950/1951, tj. v počátcích zostřeného protiselského postupu, dopadaly na sedláky ve správním či soudním řízení.

Trestní postih v řízení správním, spadající do kompetence krajských, okresních, případně i místních národních výborů, centrálně usměrňovalo ministerstvo vnitra a příslušné slovenské pověření. Od 1. srpna 1950, kdy vstoupil v platnost nový trestní zákon správní, do konce 1. čtvrtletí 1951 bylo podle situačních zpráv⁷³ zaslaných ministerstvu vnitra potrestáno 48 485 rolníků, což činilo 39 % z celkového počtu potrestaných občanů. Z toho drtivou většinu (39 781, tj. 82,05 %) tvořili rolníci s výměrou do 20 ha půdy, zatímco sedláků nad 20 ha bylo 8704 (17,95 %). Rozhodně to nemohlo být

přesvědčivým důkazem pro propagandistická tvrzení, že drobní a střední rolníci aktivně podporují oficiální zemědělskou politiku a že sedláci vyvíjejí škůdcovskou činnost.

Potrestaných zemědělců v uvedeném období trvale přibývalo (měsíční průměr 2223 trestaných ve 3. čtvrtletí přes 5067 ve 4. čtvrtletí se vyšplhal až na číslo 5367 v 1. čtvrtletí 1951). Na tomto vzestupu se podstatně podílela trestná činnost menších zemědělců, zatímco měsíční průměry potrestaných sedláků ve druhé polovině 1950 výrazně poklesly (z 974 ve 3. čtvrtletí na 649 ve 4. čtvrtletí) a v 1. čtvrtletí 1951 po zesíleném politickém tlaku jen mírně překročily počáteční stav, když dosáhly počtu 1025 za měsíc. Za uvedená tři čtvrtletí zařadily trestní komise národních výborů celkem 149 rolníků do táborů nucených prací, z toho 70 s výměrou do 20 ha a 79 nad 20 ha.

Před Státní soud⁷⁴ byla tehdy postavena řada sedláků (zpráva neuvádí jejich počet), obžalovaných jednotlivě nebo ve spojení s dalšími osobami za převážně vykonstruovanou, velezrádnou, protistátní či teroristickou činnost, za niž pak byli odsuzováni k dlouholetým trestům vězení i k trestu smrti. Charakteristická byla přitom snaha fanaticky exponovaných pracovníků Státní bezpečnosti a prokurátorů nepřihlížet k objektivním okolnostem nesplnění hospodářských povinností, povyšovat i sebemenší hospodářská provinění na úroveň záměrných kriminálních činů, přisuzovat projevům náboženského přesvědčení nebo nekomunistických politických postojů protistátní zaměření a demonizovat takové činy jako součást organizovaných hnutí řízených centrály imperialistických mocností. Markantní to bylo například na rozsudcích Státního soudu za spoluúčast několika sedláků v ilegální skupině na Pardubicku, která údajně měla navazovat na již odsouzenou skupinu Milady Horákové; patrně to bylo i na trestech pro „teroristickou skupinu založenou vesnickým boháčem“, která na Vlašimsku údajně organizovala boj proti JZD, udržovala styk s nepřátelskou cizinou, hromadila zbraně, chystala ozbrojené povstání, připravovala zastrášovací akce proti funkcionářům ONV a JZD, dokonce i vraždu člena vlády. Státní soud v Banské Bystrici exemplárně potrestal dva sedláky, kteří v jedné obci vyvolali shluk 120 osob, aby zne-

70 Tamtéž, f. 100/1, sv. 56, a.j. 1014.

71 Tamtéž, f. 78, sv. 24, a.j. 195.

72 SNA Bratislava, f. Předsednictvo ÚV KSS, schůze 12.5.1951, příloha 11, k. 804.

73 SÚA Praha, f. MV-T, k. 16, inv. č. 751, sign. T-kulaci 442, souhrnná zpráva z 19.5.1951.

74 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 100/1, sv. 156, a.j. 1014. Vycházíme z úřední průzkumové zprávy ministerstva spravedlnosti a generální prokuratury za období leden–duben 1951 o trestných činech proti zemědělské politice, předané v polovině června 1951 sekretariátu ÚV KSČ. V archivních fondech lze nalézt i několik později upravených verzí této zprávy, které pak sloužily k tendenčním instruktážním účelům pro stranické, justiční a bezpečnostní orgány. Viz např. tamtéž, f. 29, sign. 240, text s datem 21.8.1951, dále Archiv ministerstva spravedlnosti (AMS), tzv. Kłosův archiv, č. spisu 178, s. 733–750, text s datem 21.5.1951.

možnili přechod JZD na vyšší typ. Z jiné vesnice poblíž státní hranice zase Státní soud odsoudil čtyři sedláky za odpor proti nucenému výkupu zemědělských strojů a za to, že se rolníci z jejich podnětu srotili, čímž odebrání strojů znemožnili.

Okresní soudy odsoudily v lednu až dubnu 1951 za činy proti zemědělské politice celkem 389 lidí, z toho 44 zemědělských dělníků, 292 rolníků do 20 ha a 53 sedláků nad 20 ha (z nich na Slovensku pouze 5). Malé a střední zemědělce trestaly okresní soudy především za verbální delikty, za neplnění dodávek a v osídleneckých pohraničních oblastech za opuštění usedlostí. V selské kategorii byly tresty ukládány asi z 60 % za nesplnění dodávek, zatajování půdy, zkrmování chlebového obilí, mouky a chleba, za činnost proti založení JZD, „rozvracení“ JZD zevnitř, čímž se zpravidla rozumělo vystupování proti přechodu na vyšší typ nebo proti technickohospodářským úpravám půdy.

Ve srovnání s menšími rolníky a zemědělskými dělníky připadalo na sedláky jen 6 % trestů za verbální delikty, což kontrolní justiční orgány kvalifikovaly jako důsledek zvláště rafinované kulacké vychytralosti. Ještě pozoruhodnější bylo zjištění, že z celkového počtu zemědělců odsouzených za nesplnění dodávek bylo sedláků jen 29 %, což (obdobně jako u trestů ve správním řízení) naprosto nekorespondovalo s oficiálními informacemi pro veřejnost, že malí a střední rolníci svou uvědomělou dodávkovou morálkou podporují politiku strany a vlády a že sedlák-kulak je naopak hlavním a typickým sabotérem výživy národa. Ukazovalo se, že některé okresní soudy nebyly zatím zcela srozuměny s tím, aby stejnou skutkovou podstatu kvalifikovaly shovívavě u menšího zemědělce jen jako zanedbání povinnosti nebo jako čin z navedení movitým sedlákem a u „kulaka“ s maximální tvrdostí jako úmyslnou sabotáž či organizovanou provokaci.

Nadřízené orgány kriticky posuzovaly i skutečnost, že okresní soudy uložily odsouzeným sedlákům v 17 % případů pouze podmíněné tresty, jako by spoléhaly na možnost jejich převýchovy. Soudům se vytýkalo, že nedostatečně užívaly trestu propadnutí jmění nebo zákazu činnosti a ztráty občanských práv a že za uvedené období byl pouze jednou vysloven zákaz pobytu sedláka v obci (Přelouč). Jedním z hlavních závěrů bylo, že „soudy a prokuratury dosud dostatečně nepochopily zásadu ostré represe vesnického boháče a nutnost ostré třídní diferenciaci při ukládání trestů... vesnický boháč musí být postihován na nejcitlivějším místě, tj. na majetku... proto je třeba mu ukládat peněžité tresty a vyslovovat propadnutí majetku“.⁷⁵

⁷⁵ SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 29, sign. 240.

Na celostátní konferenci předsedů krajských soudů a krajských prokurátorů, kterou 23. března 1951 uspořádalo ministerstvo spravedlnosti, byly směrnice sekretariátu ÚV KSČ pro trestní zemědělskou činnost z 28. listopadu 1950 doplněny o pokyny z únorového zasedání ÚV KSČ a o čerstvé poznatky z postihu zemědělců ve správním i soudním řízení. V nejbližších týdnech pak následovaly v českých zemích a na Slovensku krajské konference, aktivity a instruktáže justičních zaměstnanců u všech soudů, navíc i interní kurzy a školení o zemědělské politice a o uplatňování třídních hledisek při postihu jakýchkoliv aktivit proti ní.⁷⁶ Současně dostali prokurátoři pokyn k tomu, aby zejména v záležitostech vesnických boháčů udržovali těsný kontakt s trestními komisemi ONV a aby jejich rozhodování koordinovali s postupem soudů.⁷⁷

V prvním pololetí roku 1951 dospělo tažení proti selskému stavu k metodám, které šly za rámec ekonomického tlaku a hospodářského postihu. Byl zorganizován prověřkový zásah, kterým mělo být nejmladší selské pokolení zbaveno možnosti odborného vzdělání. Tehdy byl také učiněn i rozsáhlý zákrok proti té části spisovatelů, kteří se v tvorbě výrazněji věnovali selské a náboženské tematice.

Pokus o vyloučení „kulackých“ synů a dcer ze zemědělských škol zahájilo ministerstvo zemědělství v dubnu 1951 a celá akce měla vyvrcholit o letních prázdninách. Vyloučeným studentům čtyřletých středních zemědělských škol nemělo být dovoleno dostudovat ani nastoupit na příslušná místa v JZD nebo ve státních statcích. Měli být dáni k dispozici pro manuální práce v průmyslu a stavebnictví. Vylučování, do jehož příprav byly zapojovány i školské skupiny ČSM, se vyznačovalo hrubým politickým nátlakem. V několika městech narazilo počínání ministerských úředníků na nesouhlas většiny studentů, části učitelských sborů a místní veřejnosti, v Táboře dokonce studenti demonstrovali. Za této situace a také proto, že vedení KSČ se od „politicky nedostatečně připraveného“ a nekoordinovaného postupu distancovalo, musela být celá akce odvolána, aby se však v mnohem větším rozsahu a pod přímým stranickým vedením uskutečnila o rok později.⁷⁸

⁷⁶ Například prokurátoři a soudci kraje Liberec na závěr jednoho takového kurzu dne 17.5.1951 na Grabštejně zaslali ÚV KSČ závazek, že „budou ještě důsledně odhalovat a trestat rozbíječe budování naší socialistické vesnice“. *Tamtéž*, f. 100/1, sv. 156, a.j. 1014.

⁷⁷ SÚA Praha, f. MV-T, k. 200, sign. 335, zpráva náměstka ministra spravedlnosti K. Klose ze dne 7.5.1951 pro ministra vnitra.

⁷⁸ Podrobněji viz JECH, K.: Vyloučení selských dětí ze zemědělských škol (1951–1953). In: *Stránkami soudobých dějin*, Praha, ÚSD AV ČR 1993, s. 123–141.

Druhý zákrok drasticky vyřazoval ze společnosti romanopisce, povídkáře a básníky-ruralisty, historiky a publicisty zabývající se náboženskými a vesnickými náměty. Mezi květnem až srpnem 1951 bylo uvězněno 14 takových osobností, které pak byly – ještě ve spojení s několika dalšími zatčenými ze zemědělského prostředí – obviněny, že ve službách Vatikánu a tzv. Zelené internacionály připravovaly nastolení fašistického režimu a k tomu mj. vytvářely ilegální bojůvky vesnických boháčů.⁷⁹

Dohra se konala o rok později, kdy při přelíčení s první skupinou obžalovaných byli v dubnu 1952 jako ideoví vůdci celého vykonstruovaného spiknutí odsouzeni spisovatelé Josef Kostohryz na doživotí a Václav Renč na 25 let vězení. Kromě toho byly dalším pěti příslušníkům agrární inteligence uloženy doživotní tresty a nad prof. dr. Josefem Kepkou byl vynesena a krátce nato vykonána rozsudek smrti. Dvanáct spisovatelů (mezi nimi Josef Knap, František Křelina, Jan Zahradníček, Václav Prokůpek, Zdeněk Kalista, Bedřich Fučík a Ladislav Jehlička) a s nimi tři zemědělci byli jako „klerofašistická odnož“ tzv. Zelené internacionály odsouzeni v červenci 1952 Státním soudem v Brně k 10 až 22 rokům vězení.⁸⁰ K jejich rehabilitacím docházelo v šedesátých a dokonce až v devadesátých letech.

Justiční iniciativa

Z řady uvedených souvislostí lze vypožorovat, že v „protikulackých“ aktivitách jara 1951 se zvláště horlivě angažovalo vedení ministerstva spravedlnosti, především prostřednictvím krajských a okresních prokurátorů a některých vybraných soudců. Bylo natolik ambiciózní, že uprostřed května svou iniciativou nakrátko předstihlo i tempo opatření, která byla přímo řízena z ústředního aparátu KSČ.

Ve vedení tohoto ministerstva vznikl totiž začátkem května 1951 návrh na „urychlené potrestání vesnických boháčů pro neplnění dodávkové povinnosti“, konkretizující do značných podrobností únorovou politickou směrnicí ÚV KSČ o zostřeném třídním postupu na vesnici. Formální záminkou byla sku-

79 Byli to Oldřich Albrecht, Stanislav Berounský, Bedřich Fučík, Ladislav Jehlička, Zdeněk Kalista, Ladislav Karhan, Josef Knap, Ladislav Koncíf, Josef Kostohryz, František Křelina, Václav Prokůpek, Václav Renč, Miloslav Skácel a Jan Zahradníček. Podrobněji viz *Slovník českých spisovatelů: Pokus o rekonstrukci dějin české literatury 1948–1979*. Ed. Jiří Brabec, Toronto 1982, 537 s.; též HOŘEC, J.: *Doba ortelů*. Brno 1992, 158 s. 59–63 a přílohy; též KRATOCHVIL, A.: *Žaluji II. Vrátit slovo umlčeným*. Praha 1974.

80 *Rudé právo*, 27.4. a 5.7.1952.

tečnost, že do 21. dubna 1951, kdy končilo uplynulé smluvní období, nesplnili mnozí zemědělci úředně stanovené dodávkové úkoly, což v případě sedláků interpretovala politická a úřední místa jako záměrnou kulackou sabotáž. Bez ohledu na to, zda kontingenty ve vyjmenovaných položkách živočišné a rostlinné produkce nebo v jejich povolené kompenzaci byly vůbec přiměřené možnostem výrobců, měli být vybraní sedláci ještě před žněmi postaveni před soud a rychle a tvrdě odsouzeni. Co až dosud bylo selskému stavu adresováno v rovině politických proklamací a výhrůžek a podle radikálů se v praxi uskutečňovalo jen mírně, mělo být nyní v krátkém čase provedeno na celém území státu v hromadném měřítku: „Výsledkem musí být odstranění vesnického boháče a jeho rodiny z vesnice, kde žil a měl majetek, a likvidace jeho majetkové základny.“

Scénář „protikulacké akce“ ministerstva spravedlnosti, jímž se měla řídit její příprava i vlastní realizace, předpokládal následující hlavní kroky:⁸¹

- V sobotu 19. května budou tři vedoucí pracovníci ministerstva spravedlnosti instruovat v Praze, Brně a Bratislavě o celé akci všechny krajské prokurátory Čech, Moravy a Slovenska. Na instruktážích budou prokurátorům kromě všech příslušných pokynů předány i seznamy sedláků, kteří nesplnili dodávkové smlouvy (seznamy poskytlo pro tento účel ministerstvo výživy).
- Každý prokurátor projedná svůj seznam v krajské bezpečnostní pětce, s tajemníkem zemědělského oddělení KV KSČ, s krajským velitelem Státní bezpečnosti, zemědělským výkupním orgánem, event. s důvěrníky z příslušných vesnic.
- Podle politických potřeb kraje učiní pak prokurátor z dvou až tří vybraných případů předmět trestního řízení, tj. zařídí vypracování trestního oznámení a obžaloby, vybere spolehlivé předsedy senátů a soudců z lidu a dojedná zaměření krajské tiskové kampaně před soudním přelíčením a po něm.
- Přípravné řízení musí projít v naprosté tichosti tak, aby vesnická veřejnost nebyla znepokojována.
- Rozsudek musí sestávat z citelného peněžního trestu, z trestu propadnutí veškerého jmění, ze zákazu činnosti a zákazu pobytu (podle §§ 51 a 53 trestního zákona soudního).
- Krajský prokurátor musí předem zajistit, aby byl selský majetek likvidován ihned po odsouzení. Na usedlost se uvalí národní správa nebo ji převezme místní JZD.

81 AMS, tzv. Kłosův archiv, č. spisu 178, Podklady pro kulackou akci, s. 808–813 a 816.

- Z vesnice musí být odstraněna celá rodina odsouzeného. S rodinnými příslušníky se nemá zacházet tvrdě, všichni ale musejí být vřazeni do výrobního procesu, a to zásadně mimo dosavadní bydliště.
- K rukám pověřeného pracovníka ministerstva spravedlnosti budou do 10 dnů podány dálnopisné zprávy o vytipovaných osobách, o předběžně dohodnutých trestech, o organizaci procesů, později pak o ohlasu rozsudků veřejnosti apod.
- Akce bude zatím jen tajně připravena, k její vlastní realizaci dojde na zvláštní pokyn.

Ministerský záměr byl nepochybně v souladu s celkovými intencemi ÚV KSČ z února 1951 i se zaměřením navazujících jednání jeho předsednictva, politického i organizačního sekretariátu, avšak svým radikalismem a nedochůvkostí viditelně vybočoval. Příprava akce až do pokročilého stadia nebyla zřejmě s těmito orgány a jejich aparátem náležitě konzultována a zkoordinována. Předběžný vzkaz o ní pro ústředního tajemníka KSČ poskytl až v pátek 18. května (tedy den před již svolanými instruktážemi krajských prokurátorů) náměstek ministra spravedlnosti Karel Klos,⁸² který si údajně teprve tehdy uvědomil, že jde o vysoce politickou věc.⁸³

Na instruktážích následujícího dne dostali krajsští prokurátoři za úkol, aby do 30. května podali písemnou zprávu o vykonaných přípravných krocích ministerstvu spravedlnosti. Vstřícní prokurátoři kritizovali seznamy „kulackých neplničů“ jako neúplné a nedostatečné, a bylo proto rozhodnuto, že nový výběr provedou sami po dohodě s krajskými tajemníky KSČ a veliteli StB.⁸⁴

Na Klovu páteční předběžnou informaci zareagovala až v úterý 22. května schůze sekretariátu ÚV KSČ usnesením, aby akce ministerstva spravedlnosti proti vesnickým boháčům, „která nebyla předem projednána a o níž nejsou informovány krajské výbory strany, byla zastavena“.⁸⁵ Toto usnesení bylo již po několika dnech pozměněno jiným rozhodnutím, o němž však zatím nebyl nalezen písemný doklad. Prokazatelné je, že výběr sedláků pro za-

82 JUDr. Karel Klos (*1909), v r. 1948 spolu s ministrem A. Čepičkou organizoval a řídil akce proti „reakčním živlům“ v justici. V l. 1949–1953 náměstek ministra spravedlnosti; písemnosti z výkonu této jeho funkce tvoří zvláštní fond *Archivu ministerstva spravedlnosti*, tzv. Klovův archiv. Začátkem roku 1953 odvolán a jmenován náměstkem ministra státní kontroly.

83 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 100/1, sv. 156, a.j. 1014.

84 *AMS*, tzv. Klovův archiv, č. spisu 178, s. 750.

85 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/4, sv. 38, a.j. 186.

mýšlené exemplární procesy podle vydaných pokynů v plném rozsahu pokračoval.

Ze zpráv od krajských prokurátorů vznikl na ministerstvu spravedlnosti s datem 4. června předběžný seznam zatím 13 případů navržených ke stíhání, který byl s podrobnými charakteristikami a spolu s rekapitulací směrnic pro krajské prokurátory předán ústřednímu tajemníkovi KSČ;⁸⁶ další jména měla následovat po došetření některých rozpracovaných případů. Z širšího okruhu návrhů byli pro seznam vybráni sedláci s výměrou 20 až 50 hektarů půdy, u nichž bylo možné předpokládat, že jsou ve svých vesnicích neoblíbeni a že jejich veřejné potrestání nevyvolá nežádoucí rozruch. Byli to lidé, kteří byli v minulosti členy zakázaných politických stran, „z odporu k režimu“ neplnili dodávky, zaměstnávali námezdní pracovní síly a jejichž vystěhovávání hlavně mělo usnadnit kolektivizační proces. Paušálně se uvádělo, že u všech bude s užitím § 85, odst. 1 trestního zákona vyslovena konfiskace majetku a zákaz pobytu v dosavadním bydlišti, přičemž u několika bylo již rozhodnuto o tom, kam budou vystěhováváni a zda jejich usedlost převezme MNV, JZD nebo státní statek.

Kulacká akce a Akce maso

Přísně tajné přípravy k zásahu proti sedlákům vrcholily za situace, kdy se zejména mezi městským obyvatelstvem rozmáhala nespokojenost se zhoršujícím se zásobováním potravinami i některými druhy průmyslového zboží. Již od února 1951 byly znovu zavedeny lístky na chléb a moučné výrobky (zrušené na podzim 1949), v jarních měsících se dostavil krajně znepokojivý nedostatek masa, sádla, másla a vajec, ve frontách před obchody se šířily obavy z peněžní reformy a vedoucí stranická a vládní místa stála před rozhodnutím vyhlásit nepopulární zásobovací omezení.

Vedoucí garnitura dospěla k poznání, že radikální zásah proti „vesnickým boháčům“, označený před několika týdny za unáhlený, přichází vlastně jako na zavolanou, neboť právě proti nim bylo možné obrátit lidovou nespokojenost a odvést tak pozornost od skutečných příčin, které vycházely ze samotné podstaty hospodářského systému a z kolektivizační politiky. V dálnopisných

86 *Tamtéž*, f. Generální sekretariát 1951, neutříděný materiál; též *AMS*, Klovův archiv, č. spisu 178, s. 824–832. Pro daný účel získalo v té době ministerstvo spravedlnosti další typy také z ministerstev výživy a zemědělství, vybrané z krajů a okresů českých zemí. Jeden seznam se stručnými charakteristikami obsahoval 29, druhý 60 jmen. *AMS*, Klovův archiv, č. spisu 178, *Zemědělská politika*, Podklady pro kulackou akci.

pokynech pro agitační kampaň z 31. května sekretariát ÚV KSČ například vysvětloval neuspokojivé plnění dodávek masa a dalších zemědělských výrobků tím, že „při výkupu nejsou uplatňována třídní hlediska a že nejsou postihováni především vesničtí boháči“. ⁸⁷ 19. června parafoval ministr spravedlnosti třináctistránkový tajný instruktážní materiál s názvem „Formy boje vesnického boháče proti socialistickému přebudování vesnice a postup prokuratur a soudů v souvislosti s nimi“, který mu byl předložen již 21. května, ale jehož vydání bylo tehdy zatím pozastaveno, ⁸⁸ a 25. června ministr Rais sdělil svému náměstkovi Klosevi, že ministerstvem spravedlnosti iniciovaná „kulacká akce byla politicky schválena“ (tj. vedením KSČ – pozn. aut.) včetně „realizování vybraných případů“. ⁸⁹

Týž den vydali ministři vnitra, národní bezpečnosti a spravedlnosti společný výnos „o postupu proti sabotérům zásobování obyvatelstva masem“. ⁹⁰ Výnos operoval tvrzením, že vesničtí boháči rozvrcejí zásobování obyvatelstva nejen svou vlastní sabotážní činností, ale že k neplnění výrobních a dodávkových úkolů svedli i některé malé a střední rolníky a dokonce i některé funkcionáře národních výborů, veterináře a pohodné, kteří tolerovali černé domácí zabíjačky nebo svými potvrzeními kryli neodůvodněné nucené porážky hospodářských zvířat. Ministři nařizovali orgánům Státní a Veřejné bezpečnosti, aby ve spolupráci s orgány národních výborů s maximální přísností vyšetřovaly všechny případy porušení předpisů o plánovaných stavech dobytka, o dodávkách masa, o domácích porážkách apod. a aby přednostně „zločince z řad vesnických boháčů“ neprodleně předávaly k trestnímu postihu prokurátorům.

Na výnos tří ministrů navazovala hned následujícího dne série pilných přísně tajných dálnopisů prostřednictvím krajských velitelů StB všem krajským prokurátorům v celé republice. ⁹¹ Směrnice vydané krajským prokurátorům na instruktážích 19. května se nyní upřesňovaly v tom smyslu, že při vyšetřování a trestním postihu vesnických boháčů je nutno akcentovat nedodávky masa, vajec, másla a mléka, nedodržení plánovaných stavů nebo zatčení hospodářského zvířectva. Žaloby měly taková jednání kvalifikovat jako trestné činy podle § 85, odst. 1 trestního zákona, a to s návrhem na konfiskaci

87 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 021/2, sv 2, a.j. 59.

88 AMS, Kłosův archiv, č. spisu 178, s. 733–750.

89 Tamtéž, s. 837.

90 AMV ČR, f. 310, k. 95, sv. 1, s. 71–72. Výnosem začínající represivní zásah měl v řeči bezpečnostních a justičních orgánů krycí název Akce maso.

91 Tamtéž, str. 51–64.

majetku. Jedinou změnou byl pokyn, aby se upustilo od návrhů na vyhoštění rodinných příslušníků potrestaného sedláka z obce.

Současně byla v dálnopisech uvedena jména těch sedláků, kteří byli pro příslušný kraj schváleni „k realizování“, s dodatkem, že nutno tyto případy doplnit a došetřit a každý veřejný proces s nimi „politicky zajistit“. Na rozdíl od předběžného seznamu 13 osob z 4. června nový seznam obsahoval již 34 sedláků, pro něž byly rozsudky tímto způsobem připraveny ještě dříve, než byli obviněni a postaveni před soud. ⁹²

K výnosu tří ministrů vydal pak 29. června tajný rozkaz velitel Veřejné bezpečnosti ČSR. Ukládal krajským velitelům SNB, aby navrhli krajským bezpečnostním pětkám za každý okres jednu či dvě obce s větším počtem vesnických boháčů, kde lze předpokládat, že místní sedláci neplní dodávkové povinnosti záměrně, ovládají národní výbory a zneužívají veřejné funkce. Usvědčující materiály a důkazy o nepřátelské politické motivaci takových činů měly být získány v součinnosti s StB a jejich agenturními sítěmi a také pomocí domovních prohlídek. Odhalení škůdci a jejich pomahači (např. z řad veterinářů a pohodných) měli být urychleně předáváni prokurátorům. Obdobné zásahy proti středním nebo malým rolníkům se měly provádět jen v nejnutnějších případech. ⁹³

Současně dostávala Veřejná bezpečnost příkaz plánovitě kontrolovat motorová vozidla, a pokud zjistí, že převážejí maso, sádlo, vejce nebo jiné potraviny zakoupené načerno u sedláků, měla urychleně podávat trestní oznámení. Navíc měli příslušníci VB shromažďovat poznatky i o bývalých sedlácích, pokud se uplatnili v různých funkcích na státních statcích. Každé závažné zjištění o všech uvedených záležitostech byly místní a okresní útvary

92 V tomto počtu není zahrnut Pražský kraj, kam byl jmenný seznam zřejmě dodán přímo. První veřejný proces z této jarní protikulacké akce se konal 5. července 1951 v Třeboní. Majitel dobře vybavené a prosperující usedlosti s 22 ha půdy Bohuslav Blažek byl v něm za zatajení 1,25 ha půdy, za nedodržení předepsaného stavu dojníc a za veřejné vystoupení proti založení JZD, k němuž se přidali i ostatní rolníci, odsouzen k 3 roků vězení, ke ztrátě čestných práv občanských na 5 let a k propadnutí celého jmění. Proces byl podrobně zaznamenán pro ministra Raise a pro sekretariát ÚV KSČ. Podobné veřejné procesy probíhaly po celý červenec 1951 a zprávy o nich se soustřeďovaly u náměstka ministra spravedlnosti Klose. V kraji Hradec Králové bylo při hlavním líčení 18.7.1951 se skupinou Jan Kučera a spol. odsouzeno šest sedláků k 5 až 9 letům odnětí svobody, k různě vysokým peněžitým trestům, k propadnutí majetku, ke ztrátě občanských práv a k uveřejnění rozsudku. Jeden z veřejných procesů této řady, který se měl konat 29. července v okrese Moravský Krumlov, skončil fiaskem dříve než začal, neboť obviněný Fr. Hruža při eskortním předvádění uprchl. AMS, Kłosův archiv, č. spisu 178, Zemědělská politika, Kulaci a Podklady pro kulackou akci.

93 AMV ČR, f. A2/1, i.j., k. 32.

Veřejné bezpečnosti povinny hlásit nadřízeným orgánům jako zvláštní události, a to současně s údaji o přijatých opatřeních. V týdnu od 2. do 7. července měly být ve služebních dvacetiminutovkách o rozkazu „proškoleny“ podřízené útvary, k čemuž byl přiložen zvláštní instruktážní materiál.

Všechna zmíněná represivní opatření, která měla v nejbližší době brutálně zasáhnout do osudů mnoha selských rodin, se připravovala na jaře 1951 v aparátech KSČ, bezpečnosti a justice v naprostém utajení a vždy jen v úzkém okruhu zasvěcených pracovníků.

Veřejnost byla mezitím všemi použitelnými prostředky (nespočetnými články v ústředním a regionálním tisku, rozhlasovými pořady, referáty na schůzích a školeních, ba i ve školní výuce) intenzivně přesvědčována o perspektivách nastoupené cesty k socialismu, o přednostech rychle kolektivizovaného či zestátněného zemědělství, za jehož hlavní nepřátele a škůdce byli vydávani kulaci a vesničtí boháči. Propaganda, psychologicky kalkulující s lidskou záští a sousedskou závistí, rozdmýchávala ve společnosti letité přítomné ovzduší sociální netolerance. Podněcovala snahy o překonání majetkové nerovnosti a na mnoha místech vyhrocovala dávne sousedské spory mezi chudými a zámožnými až k nenávisti tolik potřebné pro komunisticky chápanou sociální diferenciaci a nesmiřitelný třídní boj na vesnici.

Současně účelově připravovala veřejnost na nepříznivé důsledky státní hospodářské politiky, jejíž sílící zaměření na odvětví těžkého průmyslu a na nákladné zbrojní programy prodlužovalo období poválečného nedostatku potravin a průmyslového zboží a udržovalo obyvatelstvo na nízké životní úrovni. Když vláda z rozhodnutí ÚV KSČ vyhlásila od začátku července 1951 řadu nepopulárních zásobovacích opatření (omezení volného trhu masem a tuky, zvýšení cen některých druhů potravin a průmyslového zboží, snížení samozásobitelských dávek pro zemědělce), za jejich prvořadou příčinu uvedla „rostoucí odpor vesnických boháčů projevující se ve zjevných i skrytých formách sabotáže“.⁹⁴

Disciplinovaní členové vládnoucí KSČ i četní socialisticky orientovaní nestraníci takovou argumentaci akceptovali. Nebylo proto divu, že jak pokračující omezení životní úrovně, tak i zostřující se „protikulacký“ postup přijímali jako nezbytnou součást nastoupené cesty k socialismu. Tím spíše, že se o mnoha utajovaných skutečnostech nedozvídali, řadu trestních postihů znali z doslechu a zkresleně, nebo vůbec neměli zájem dozvědět se celou pravdu, ani ochotu kriticky posuzovat stranická rozhodnutí a činy výkonných represivních orgánů.

94 SÚA Praha, f. 100/24, sv. 159, a.j. 1494 (zápis o schůzi vlády z 29.6.1951).

Z tohoto hlediska bylo pro poměry v komunistické straně příznačné, že ani zasedání jejího ústředního výboru, zabývajících se ve dnech 26.–27. června 1951 zemědělskou problematikou a zásobováním obyvatelstva, nedostalo od užšího stranického vedení a jeho ústředního aparátu informaci o tom, že právě vrcholí tajné přípravy k široce naplánovanému zásahu proti sedlákům a k razantnímu zastrašení celé vesnice. Jeho účastníci se opětovně pouze obecně dovolávali zkušeností ze sovětské kolektivizace.⁹⁵ Doslova se předháněli ve verbálním osočování kulaků a vesnických boháčů, avšak ani v náznacích nebyl uveden způsob a blížící se chvíle frontálního útoku proti nim.⁹⁶ Ústřední tajemník KSČ dokonce dokázal v jednom krátkém odstavci svého projevu spojit již mnohokrát vyslovenou všeobecnou výzvu k tvrdému a nemilosrdnému trestání nepřátelských a sabotážních činů s nabádáním k tomu, „aby se neděly nezákonné zákroky proti vesnickému boháči“.⁹⁷

*

K rozsáhlému úderu proti českým a slovenským sedlákům byl tedy v posledních dnech června roku 1951 orientován početný aktiv komunistické strany ve všech krajích a okresech, účelově byly instruovány aparáty justice, Státní bezpečnosti i orgány resortu ministerstva vnitra činné v trestním řízení, v pohotovosti byla i Veřejná bezpečnost. K ochotě podpořit nebo třeba jen mlčky přijmout takový zásah byla svou nespokojeností se stavem zásobování motivována, naladěna a propagandou zmanipulována i nemalá část obyvatelstva. Čekalo se jen na vhodnou příležitost, na signál a pokyn k zahájení akce.

95 Mnohem návodnější byla jedna z informací určená Gottwaldovi a Slánskému o názorech členů početné sovětské zemědělské delegace, kteří právě ve čtyřech skupinách cestovali po všech československých krajích: „Zvlášť si všude všímali, jak je v JZD veden boj proti vesnickým boháčům a někdy naznačovali, že není veden dost důsledně.“ Delegace, kterou vedli I. I. Chorošilov, náměstek ministra zemědělství SSSR, a I. A. Chrenov, pracovník ÚV VKS(b), navštívila ve dnech 12.6. až 8.7.1951 celkem 36 JZD, 13 STS, 9 státních statků, 8 obcí bez JZD a 5 jiných zemědělských objektů. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 100/24, sv. 87, a.j. 1065.

96 V podkladech pro přípravu uvedeného zasedání ÚV KSČ byl sice písemný materiál „Omezování a zatlačování vesnických boháčů“, který byl původně určen kolegiem ministra zemědělství pro schůzi sekretariátu ÚV KSČ 17.4.1951, byl však tehdy z programu stažen. Ani podstatné náměry z něho, směřující k zintenzivnění likvidačních postupů proti sedlákům, Slánský do svého referátu o zemědělské problematice nepřevzal a nepromítly se ani do přijatého usnesení. SÚA Praha, AÚV KSČ, neuspořádaný fond J. Ďuriše, prozat. a.j. 55.

97 SLÁNSKÝ, R.: *O některých zemědělských otázkách*: Projev na zasedání ÚV KSČ dne 26. června 1951. Praha, 1951, s. 16.

DRAMATICKÉ LÉTO 1951

Případ Babice

Událostí, která umožnila mocenským orgánům vyslat avizovaný pokyn k zahájení připravené represe proti nepohodlným sedlákům a která současně vyvolala i potřebný ohlas a podporu ve veřejnosti, se stala teroristická vražda tří funkcionářů místního národního výboru v nevelké zemědělské obci Babice na Českomoravské vrchovině, v tehdejší okrese Moravské Budějovice (nyní Třebíč).⁹⁸ V pozdní večerní době 2. července 1951 přepadli čtyři ozbrojení muži schůzi rady MNV ve školní budově.⁹⁹

Násilníci vedení dobrodruhem Ladislavem Malým tvořili jednu z několika ilegálních skupin, které v tomto prostoru již po řadu měsíců žhářskými akcemi dávaly najevo svůj odpor k poučovacímu komunistickému režimu a ke kolektivizační politice. Mezi jejich příslušníky, pocházejícími zejména z rolnického a selského prostředí, působili jak agenti československé Státní bezpečnosti, tak i osoby vyslané zahraničními rozvědkami z rakouského či

98 V daném regionu převládala ne příliš výnosná zemědělská malovýroba. Poměrně početné byly však i selské závody. Mezi regionálními pracovníky KSČ a prokurátory měl moravskobudějovický okres pověst „nejkulatějšího“ okresu jihlavského kraje, „kde se to kulaky jen hemží“. Místní převážně katolicky orientovaní zemědělci ve své většině kolektivizaci nedůvěřovali.

99 O babických událostech vyšla v uplynulých téměř 50 letech záplava dezinformačních a senzacechtivých článků a reportáží. Konečně však přibývají i pokusy o seriózní výklad, opírající se o dodatečná zjištění orgánů činných v trestním řízení, o současná soudní šetření apod. Autor této studie si neklade za úkol zkoumat kriminální stránku babických vražd. Objasnění četných otázek celého příběhu nutno považovat za stále ještě záležitost vyšetřovatelů, kriminalistických znalců i navazujících soudních výroků (např. zda ve škole vraždil pouze L. Malý nebo i další člen jeho skupiny, zda bylo pitevně zkoumáno tělo Malého či tělo jemu podobného nebožtíka a zda byl pitevních nález účelově upraven, zda L. Malý byl ještě po babických událostech viděn v Litoměřicích jako živý ve službách StB apod.). Pokud vyjdou najevo další závažné skutečnosti, které by zpřesnily odborné expertizy, budou moci i historici dospět ke kvalifikovaným závěrům a hodnocením. Autor se zaměřuje převážně na prokazatelné politické pozadí a souvislosti případu, a to s důrazem na poznatky z archivních zdrojů, s nimiž dosud nebyla veřejnost blíže seznámena.

německého území, případně i osoby, které se za spolupracovníky zahraničních centrál jen vydávaly. Není přitom dodnes spolehlivě prokázáno, do jaké míry se tyto skupiny podřizovaly globálním záměrům a konkrétním pokynům z domácích či vnějších zpravodajských kruhů, a do jaké míry jednaly z vlastních pohnutek či dokonce z impulzivních zkratových rozhodnutí, na která měly vliv jak konkrétní situace, tak i povahy a vlastnosti psychopaticky založených vůdčích aktérů. To platí zejména právě o psychicky labilním a nevypočitatelném Malém,¹⁰⁰ jehož napojení na zahraničí a aktivity ve spojení s StB jsou dodnes objasněny jen zčásti.

Ať již byl babický zločin spontánním dílem vyšinutých jednotlivců nebo, což je pravděpodobnější, byl podle vyšších představ a pokynů součástí chladnokrevné provokační kalkulace, od samého počátku byl maximálně využit zainteresovanými totalitními strukturami. Pro Státní bezpečnost se stal vhodnou záminkou k rozsáhlému zatýkání politicky nepohodlných osob v Babicích a jejich okolí, pokleslé části justice poskytl příležitost k přípravě zstrašujících soudních procesů a mimořádně krutých rozsudků; fanatickým kruhům stranického aparátu se otevřela možnost k halasnému vystupňování nenávislné kampaně proti sedlákům, církevním hodnostářům a všemu, co vědomě či jen potenciálně mohlo stát v cestě kolektivizačním záměrům.

K vypátrání teroristů byly okamžitě nasazeny početné oddíly policie a Lidových milic. Pátrací akce skončila hned nazítří ozbrojeným střetem a zneškodněním hledaných v nedalekém poli.¹⁰¹

O babické tragédii byli 5. července nejprve informováni krajští a okresní tajemníci KSČ,¹⁰² úřední zpráva pro veřejnost vyšla až následujícího dne. Interní stranická informace – nehledě na to, že vyšetřování zdaleka ještě neskončilo – bez jakýchkoli důkazů jednoznačně konstatovala, že „v čele teroristické skupiny byl agent anglo-americké výzvědné služby, poslaný sem ze zahraničí, který naverboval několik vesnických boháčů a jejich synků“. Babice byly dávány do souvislosti s několika předchozími vraždami vesnických pracovníků KSČ, které údajně organizovali a spáchali také vesničtí boháči. Stranickým organizacím byl určen pokyn, aby zprávu o babické vraž-

100 Podle jedné z mnoha verzí teroristickou akci vymyslel zcela neplánovaně psychicky narušený L. Malý a sama vražda byla pak dílem okamžitého rozhodnutí přímo na místě. Viz např. *Slovo*, 11.9.1999.

101 Dodnes není prokázáno, zda byl L. Malý při přestřelce skutečně zastřelen, nebo odvezen opodál čekajícím vozidlem. Člen skupiny Stanislav Plichta byl s těžkým zraněním páteře převezen do nemocnice a po soudním procesu v roce 1953 popraven.

102 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 021, sv. 2, a.j. 63 (Dálnopisné sdělení podepsané R. Slánským). Viz přílohu č. 1.

dě využily ke zvýšení bdělosti vůči třídnímu nepříteli, k ochraně schůzí apod., přičemž zodpovědným pracovníkům měly být poskytnuty zbrojní pasy a oprávnění nosit zbraň. Na činnost „vesnických boháčů“ měli komunisté okamžitě energicky a nemilosrdně odpovídat.

Jihlavský proces a následné soudy

Neprodleně začalo brutální vyšetřování lidí, kteří byli zatčeni již několik hodin po noční tragédii. Jejich příbuzní, sousedé a známí z mnoha okolních vesnic prožívali dny a noci strachu, koho dalšího a kdy si StB odvede. V krajském městě Jihlavě se za řízení ÚV KSČ, ministerstva národní bezpečnosti a ministerstva spravedlnosti intenzivně připravoval monstrózní politický proces před Státním soudem. První, mírnější znění obžaloby bylo dílem několika dnů, ale po konzultaci s náměstkem ministra spravedlnosti Klosem 9. července byla žaloba přestylizována tak, aby její čtení při hlavním přelíčení vyznělo ostřeji a politicky úderněji. Původní exempláře žaloby, rozdané již obhájcům, byly proto staženy a nahrazeny novým zněním.

Podrobně byl propracován plán organizace procesu,¹⁰³ jakýsi scénář, který den před procesem osobně schválil a parafoval ministr spravedlnosti Štefan Rais. Ten také k němu vlastní rukou připsal dva důležité pokyny: vyzvednout americké zbraně, vysílačky a peníze (to se zcela nepodařilo, neboť např. vysílačky nakonec mezi doličnými předměty chyběly); obsahem druhého pokynu byla konfiskace majetku odsouzených a vystěhování jejich rodinných příslušníků (což bylo vykonáno). Ve scénáři byla již uvedena jména předsedy senátu (dr. Vojtěch Rudý), soudců z povolání, soudců z lidu a prokurátorů. Velká pozornost byla věnována výběru politicky spolehlivých představitelů veřejnosti (z řad dělníků, rolníků, vesnické mládeže a osob doporučených krajským církevním tajemníkem). Předsedovi senátu a intervenujícímu prokurátorovi scénář ukládal, aby náležitě instruovali obhájce obžalovaných, určené po dohodě s „příslušnými činiteli“, zatímco vedoucím činitelům ministerstva spravedlnosti připadl úkol, aby propagačně usměrnili zástupce rozhlasu a tisku. O jednotlivých částech přelíčení pak po několik dnů rozhlas a denní tisk přinášel obšírné zprávy, reportáže a vynucené výpovědi obžalovaných. Při stanovení data procesu přihlížela režie k tomu, aby bezprostředně navázal na důležitý proces s padělateli potravinových lístků, konaný ve dnech 10. a 11. července v Praze, který měl být rovněž celostátně propagandisticky

¹⁰³ AMS, tzv. Kłosův archiv, č. spisu 237 (Bezpečnost). Viz přílohu č. 2.

využit. Kulminačním bodem scénáře bylo rozhodnutí o tom, že večer před zahájením procesu bude proveden tzv. proces v kostce, jakási zkrácená předpremiéra, proces „nanečisto“.

Vlastní proces, při němž bylo 12.–14. července 1950 v jihlavském Dělnickém domě za přísných bezpečnostních opatření souzeno za velezradu a sabotáže čtrnáct lidí a polovina z nich také za vraždu, střídavě shlédlo asi 1200 diváků. Proběhl zhruba podle záměrů a přání jeho fanatických inscenátorů, i když některým z nich (protože dobře znali celé zákulisí) pak vadila nedostatečná souhra a rozpory mezi soudci a prokurátorem, jisté nesrovnalosti ve výpovědích obžalovaných apod.¹⁰⁴ To hlavní se však organizátorům procesu podařilo: většina šokovaných přímých účastníků přelíčení i masa neméně otřesených a do věci nezasvěcených čtenářů či posluchačů rozsáhlých reportáží byla natolik zmanipulována, že předložené legendě o babickém případu uvěřila, přičemž mnozí této fikci podléhali ještě velmi dlouho. Zejména v dělnickém a městském prostředí, nespokojeném se zásobovací situací, byl získán účelově žádoucí souhlas s vynesenými rozsudky, a to včetně trestů smrti. Poklesla důvěra části věřících ke katolickým kněžím a přicházely i odhlášky z církve. Na venkově se dostavil očekávaný zstrašovací efekt, a tím i zvýšený počet nedobrovolných přihlášek do JZD.

Jak bleskově byl jihlavský proces připraven, tak rychle se odbyla i jeho předem dohodnutá dohra. Už 1. srpna odmítl Nejvyšší soud odvolání odsouzených osob, den nato byly zamítnuty žádosti o milost a 3. srpna bylo vykonáno sedm rozsudků smrti. Dva odsouzení nastoupili do výkonu doživotních trestů a dalších pět k odnětí svobody v souhrnné délce 110 let.¹⁰⁵ Čtyři ze sedmi popravených byli označeni za vesnické boháče-kulaky: Antonín Mity-

¹⁰⁴ *Tamtéž*, č. spisu 165 (Porady na ÚV KSČ).

¹⁰⁵ Někteří odsouzení byli propuštěni z vězení začátkem 60. let na základě amnestie ve věci tichosti a bez jakýchkoli rehabilitačních náznaků. Teprve v krátkém období pražského jara 1968 mohli někteří historici a novináři veřejně zpochybňovat dezinformace o babickém případu a rozsudky jihlavského procesu. Toto úsilí bylo za totalitní normalizace zmařeno a až po roce 1989 mohlo dojít k nezávislému přezkoumávání, které však ani dnes ještě není zcela ukončeno. Rozhodnutím Nejvyššího soudu ČR z 2. dubna 1996, které navazovalo na předchozí přezkum Nejvyššího státního zastupitelství v Brně a na stížnost ministra spravedlnosti pro porušení zákona, byl zrušen i dosud nerehabilitovaný zbytek původního odsuzujícího rozsudku z roku 1951, a konečně tak potvrzena nevina nezákonně odsouzených. Zhruba od roku 1997 se prošetřuje podíl představitelů justice na vynesení nezákonných rozsudků; předseda senátu a prokurátoři však již zemřeli, jeden z přísedících soudců je pro duševní chorobu pro soudní řízení nezpůsobilý a druhý z nich, JUDr. Pavel Vítek, zemřel 27.7.2001 ve věku 86 let, krátce před soudním líčením, v němž se měl zodpovídat ze zneužívání pravomoci veřejného činitele. V současnosti se také zkoumá spoluodpovědnost tehdejších politických činitelů.

ška, Antonín Plichta, Drahošlav Němec a Antonín Škrdla. Jejich majetek byl zkonfiskován a rodiny vystěhovány ze svých usedlostí a obcí.¹⁰⁶

Za spolupráci se skupinou teroristy Malého bylo ve dnech 14.–17. listopadu 1951 před Státním soudem v Brně obdobně souzeno dalších 17 osob, přičemž opět převažovaly dlouhé tresty vězení.

Metoda provokací zákulisně řízených agenty Státní bezpečnosti, kteří předstírali spojení s vlivnými zpravodajskými a emigrantskými kruhy v zahraničí (včetně obstarání a uložení zbraní u získaných sympatizantů, aby pak bylo možné je usvědčit z příprav ozbrojeného teroru), našla rozsáhlé uplatnění v případě tzv. skupiny KLUKY (název podle nevelké obce v Podbezdězí). Skupina, zorganizovaná několikaměsíčními aktivitami liberecké krajské StB, byla velmi charakteristická pro danou dobu, opět nesla punc kulackého spiknutí řízeného ze zahraničního centra a její „odhalení“ a odsouzení mělo na Mladoboleslavsku a Liberecku prolomit averzi proti kolektivizačním praktikám. Jednotliví sedláci byli pozatýkáni na základě udání agentů-provokátorů s krycími jmény Kapitán a Major, přičemž potřebná doznání o existenci a protistátních záměrech skupiny, o jejím spojení se zahraničním centrem apod. bylo pak ze zatčených doslova vymláčeno až při půlročním vazebním vyšetřování. Na závěr třídního soudního procesu v Liberci bylo 26. května 1953 odsouzeno za údajnou velezradu, vyzvědačství a úklady proti státu deset sedláků z obcí Kluky, Sudoměře, Březinky, Vrátna, Línů a Malých Všelís.¹⁰⁷ Dva hlavní obžalovaní, Josef Resler a Jan Vepřík, byli odsouzeni na doživotí, ostatní k odnětí svobody na 15 až 24 let, všichni kromě toho k propadnutí veškerého majetku a ztrátě občanských práv. Své tresty vykonávali většinou v Jáchymovských dolech a až v roce 1960 se v důsledku

106 Tyto rodiny byly vysídleny bez jakýchkoliv svršků, což později označila i přísně tajná interní zpráva ministerstva spravedlnosti za jednu z „organizačních závad“. Stalo se tak údajně proto, že šlo o první případy vysídlení, pro něž ještě nebyly vydány úřední směrnice. Za nepříjemný důsledek tohoto „vážného pochybení“ byla považována i iniciativa vesnických boháčů v novém bydlišti vystěhovaných (Ploskovice v okrese Litoměřice), kteří pro ně uspořádali sbírku šatstva, prádla a jiných nejnnutnějších potřeb. AMS, Klosův archiv, č. spisu 178, Zemědělská politika, zpráva z 8.5.1952.

107 Dlouhou dobu se nesmělo veřejně psát a mluvit o tom, že jednou z prvních obětí vykonstruovaného případu Kluky se již v říjnu 1952 stal řídící učitel z Lobče Alois Jech. Jako dlouholetý sokolský a osvětový činitel, aktivní účastník protinacistického odboje měl výhrady ke komunistickému režimu po roce 1948, neviděl však východisko v organizování násilného odporu; nebyl členem údajné protistátní organizace – pro podezření stačilo, že se s některými ze sledovaných sedláků znal. Hned v počátcích výsledků a zatýkání si dobrovolně vzal život. Blíže viz vzpomínkový medailon jeho syna Čestmíra: *Kdo byl Alois Jech z Lobče, 1896–1952*. Vydavatelství MNP, Kruh v Podbezdězí, 1999, 40 s.

amnestie dostali s podlomeným zdravím na svobodu. Teprve v březnu 1968 senát krajského soudu v Ústí nad Labem rozsudek bývalého libereckého soudu v plném rozsahu zrušil (srv. též přílohy č. 17 a 21).

O tom, co v 50. letech prožívali svévolně zatčení sedláci ve vyšetřovací vazbě a potom ve vězení, existují v archivech převážně jen strohé úřední záznamy v osobních spisech vězňů (např. o místech výkonu trestů, o dodatečných kázeňských trestech, o závažnějších onemocněních apod.) V nejedné rodině uchovávají dopisy, propuštěné obvykle se značným zpožděním a proškrtané vězeňskou cenzurou. Mnohem více vypovídají zadržené tzv. závadové dopisy, které nesměl dostat sedlák nebo od něj jeho žena, děti či sourozenci.¹⁰⁸ Neocenitelná jsou svědectví spoluvězňů o tom, jak se ve vyšetřovnách, na celách a při kázeňské práci chovali selští trestanci. Literární historik a kritik, editor, překladatel a spisovatel Bedřich Fučík, vězněný od svého zatčení v roce 1951 pro údajnou velezradu, je charakterizoval z osobní zkušenosti takto: „Intelligence byla v kriminále, a platí to i o katolické inteligenci, až daleko a daleko třeba za sedláky. Je pravda, že režim zavíral výborné rolníky, pro výstrahu. Sedláci se však chovali nejdůstojněji ze všech vězňů. S vězňiteli nemluvíli. Jeden, kterého jsem tam poznal, se jmenoval Dub, byl od Vlašimi. A choval se tam jako dub, nikdy necukl, snašel klidně nadávky. V sedlácích byla prostě vzadu jistá důstojnost. Osvětluji si to tím, že sedlák byl jedním z nezávislých členů národa. Byl závislý třeba na počasí, ale ne na lidské zvůli. Musel všechno vzít na sebe, smůlu i neštěstí. Tu vnitřní důstojnost měli i příslušníci jiných vrstev. Například i můj otec, chudák krejčí. Tu jeho důstojnost ctíla celá ves.“¹⁰⁹

*

Jihlavský proces a navazující soudní případy vnášely do celkové koncepce a praxe trestního postihu sedláků některé nové momenty. Až do této doby, tj. zhruba do poloviny roku 1951, představovaly případy sedláků souzené na převážně okresní úrovni poměrně nevelkou součástí veškerého soudně trestního postihu tzv. třídně nepřátelských živlů, za něž byli pokládáni jak bývalí továrníci, velkoobchodníci, statkáři a vůbec „bývalí lidé“, tak i početná vrstva středního stavu – řemeslníci, obchodníci, hostinští atd.¹¹⁰

108 Kopii jednoho z nedoručených listů, v němž se mísí vzpomínky, myšlenky a city vězněného sedláka z tzv. případu KLUKY, viz přílohu č. 21.

109 FUČÍK, B. – BARTOŠEK, K.: *Zpovídaní*. Toronto, Sixty-Eight Publishing 1989, s.137.

110 Podle evidence ministerstva spravedlnosti se ještě v 1. čtvrtletí 1951 konalo před okresními soudy v českých zemích 391 a na Slovensku 89 veřejných procesů. V nich bylo souzeno překvapivě mnoho dělníků (v českých zemích 39,1 %, na Slovensku 33,7 %, ostatních zaměstnanců 30,1 %, na Slovensku 30,3 %, dále 12,2 % osob v samostatných

V létě roku 1951, půl roku po vyhlášení zostřeného postupu proti „vesnickým boháčům“ a krátce po babickém případě, souzených sedláků v českých zemích i na Slovensku přibývalo, a to zvláště ve veřejných přelíchích s jednotlivci i s různě sestavenými skupinami.¹¹¹ Zpočátku to byly kauzy, pro něž byly shromážděny podklady ještě před babickými událostmi, kdy se ještě navrhovaly relativně nevelké peněžní pokuty nebo i nízké tresty odnětí svobody. Přitom v jednotlivých regionech pokračovalo vyhledávání, zatýkání a vyšetřování dalších vytipovaných osob a celých vykonstruovaných skupin, souzených pak vesměs za již zpřísněné situace v roce 1952 nebo 1953. Podle směrnic ministerstva spravedlnosti „kulacké“ případy připravovali vyšetřovatelé Státní bezpečnosti, okresní a krajsí prokurátoři ve spolupráci s orgány KSČ a obžalované soudil stále častěji Státní soud.

Obžaloby přímo stereotypně opakovaly trestné činy neplnění a sabotáže dodávek zemědělských výrobků, kritické výhrady ke kolektivizaci zemědělství, spolčování rolníků proti vstupu do JZD nebo údajnou rozkladnou činnost v JZD a státních statcích. Vedoucí orgány KSČ, justice a bezpečnosti dávaly svým podřízeným složkám najevo, že považují za nedostatečný jak počet soudních případů a stav jejich připravenosti,¹¹² tak zejména účinek a dopad vyhlášených rozsudků.¹¹³ Nespokojenost nadřízených míst nezřídka směřovala proti některým soudcům, kterým se předhazovala politicky nežádoucí benevolence a smířlivost. Obdobně se vytýkalo i funkcionářům národních

povoláních, na Slovensku 15,7 % a také 1,1 % malých a středních rolníků, na Slovensku 15,7 %. Tzv. vesnických boháčů bylo na této úrovni souzeno všeho všudy 5,6 %, na Slovensku dokonce jen 3,3 %. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 29, sign. 40, složka 3, materiál o veřejných procesech s datem 19.7.1951.

111 Podle zjištění ministerstva spravedlnosti sílila tehdy z prestižních důvodů snaha veřejných činitelů o to, aby v každém okrese měli aspoň jeden veřejný proces. *Tamtéž*.

112 Stávalo se, že vyšetřovatelé dodali málo hodnověrných důkazů, že nebylo možné vynést předem připravený rozsudek a přesvědčit zástupce vesnické veřejnosti. Např. v okrese Pacov byl souzen sedlák Čechák, který byl kvůli špatně připravenému přelíčení a výběru „nespolehlivých“ soudců z lidu osvobozen. Za sedláka Davida odsouzeného na 4 měsíce vězení přišla delegace z jeho obce intervenovat s tím, že jeho pozemky nemá kdo obdělávat. *AMS*, Klosův archiv, č. spisu 165 (Porady na ÚV KSČ).

113 Rozsudkem okresního soudu v Říčanech z konce srpna 1951 byl bývalý sedlák (28 ha) L. Koubek, který dobrovolně předal svoji usedlost státnímu statku, za nesplnění některých dodávkových úkolů odsouzen k 7 letům odnětí svobody, konfiskaci veškerého majetku a ztrátě čestných práv občanských na 5 let. Při přelíčení vystupovali svědci z řad rolníků a zástupci veřejných orgánů natolik rezervovaně, že to vyjadřovalo soucit s odsouzeným. Vzhledem k tomu, že i spoluobčané odsouzeného poukazovali na přílišnou tvrdost trestu, minul se odstrašující politický účinek rozsudku svým zamýšleným cílem. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 29, sign. 240.

výborů, že málo ochotně spolupracují s prokurátory a vyšetřovateli, že při svědeckých výpovědích u soudu mění tvář v tvář souzeným sedlákům své postoje v jejich prospěch nebo že po soudním rozhodnutí o konfiskaci majetku nevytvářejí podmínky pro to, aby pozemky převzalo JZD a aby byly řádně obdělávány.

Ministerstvo spravedlnosti zesílilo během roku 1951 svůj dozor nad právou a průběhem soudů, které se zabývaly trestnou činností proti stranické a vládní zemědělské politice. Jen zcela ojediněle se přitom věnovalo nápravě příliš tvrdých postupů proti sedlákům a zcela naopak požadovalo, aby prokurátoři a soudci na všech stupních volili co nejtvrdší kárná opatření. Například již 19. července 1951 rozesílalo ministerstvo spravedlnosti nižším justičním složkám zobecněné poznatky o dosavadních veřejných procesech jako instruktážní podklad pro jejich činnost.¹¹⁴

Výnosem z 6. září 1951 uložilo ministerstvo spravedlnosti krajským prokuraturám, aby měsíčně předkládaly zprávy o trestních věcech vedených proti vesnickým boháčům pro trestné činy proti zemědělské politice, pokud v nich okresní soudy vydaly rozsudky. Vznikaly tak velmi obsáhlé materiály o stovkách konkrétních soudních případů, které nejen monitorovaly momentální regionální situaci, ale současně byly pro centrální politická místa závažným podkladem pro koncipování dalších politických, hospodářských, bezpečnostních a justičních opatření proti selskému stavu. Selské záležitosti se stávaly relativně samostatnou a na několik dalších let zcela prioritní součástí ministerské evidence veškeré trestné činnosti.

V našem kontextu jsou zajímavé především údaje a poznatky těchto zpráv z měsíců následujících bezprostředně po babickém případě a jihlavském červencovém procesu, jenž byl jakýmsi prologem k ještě razantnějšímu postupu proti selskému stavu, který začal být v ještě větším měřítku uplatňován od listopadu 1951.¹¹⁵ V srpnu a září 1951 se konalo celkem 183 procesů (v srpnu

114 Tento přísně důvěrný elaborát poskytoval podrobný návod pro volbu případů, politický účel a cíl veřejného procesu, pro došetřování a přípravu obžaloby, hlavní přelíčení i rozsudky v dohodě se stranickými sekretariáty, pro výběr spolehlivých představitelů veřejnosti, pro funkci obhájců, propagační využití procesu a nejvhodnější postup k odmítnutí eventuálního odvolání odsouzených apod. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 29, sign. 40, složka 3, Veřejné procesy.

115 Viz tajné zprávy ministerstva spravedlnosti pro ÚV KSČ o průběhu soudně trestního stíhání vesnických boháčů pro trestné činy proti zemědělské politice za měsíc srpen (46 stránek) a září 1951 (59 stránek), datované 20.10.1951 a 15.12.1951; obě obsahují charakteristiky jednotlivých soudních případů podle krajů, jména odsouzených a podrobné číselné údaje. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, sign. 40 a 240, listy 50–95 a 457–515. Další údaje obsahuje i obdobná zpráva za říjen 1951 a také souhrnná zpráva za rok

68, v září 115) proti 210 osobám s „kulackými“ charakteristikami (82 v českých zemích a 128 na Slovensku). Z toho bylo sedláků s výměrou půdy do 20 ha půdy 76 (v tom na Slovensku 44), od 20 do 40 ha 109, (na Slovensku 46) a nad 40 ha 25, (na Slovensku 9).

Nepodmíněné tresty se v českých zemích pohybovaly od 14 dnů do 15 let, na Slovensku od 20 dnů do 7 let:

Nepodmíněný trest	České země		Slovensko	
	Srpen	Září	Srpen	Září
do 1 roku	14	25	5	26
nad 1 rok	31	26	17	31

Průměrná délka nepodmíněných trestů udělených v českých zemích v srpnu činila 3 roky, v září 2 a půl roku; na Slovensku 22, resp. 21 měsíců.

Podmíněné tresty odnětí svobody činily v českých zemích i na Slovensku po 5 případech, přičemž podle hlášení považovali prokurátoři a část veřejnosti jejich výši za příliš nízkou. Všechny slovenské podmíněné tresty vynesl okresní soud v Modrém Kameni, což krajská prokuratura i ministerstvo spravedlnosti považovaly za závažné oslabování třídního boje proti „vesnickým boháčům“, a tudíž za důvod k personálním změnám v tomto okresním soudu.

Konfiskace majetku byla vyslovena v českých zemích v srpnu v 39 případech, v září pak v 54 případech, tedy proti polovině odsouzených, na Slovensku v srpnu 13krát a v září v 33 případech. Častějšímu vyhlašování konfiskačních rozhodnutí, jak to požadovaly stranické a resortní orgány, bránilo v obou částech republiky to, že v místech odsouzených osob nebyla JZD či státní statky a chyběla i ochota národních výborů převzít selské usedlosti do své správy a starat se o jejich řádný chod bez ponechání schopných pracovníků. To, že několika odsouzeným byl pro vlastní samozásobení zachován i nevelký pozemek (např. 2 ha), bylo ve zprávě za září označeno jako nežádoucí, neboť konfiskací majetku mělo být „zcela zpřetrháno spojení kulaka s výrobními prostředky (půdou)“.

Peněžních trestů bylo v českých zemích v srpnu uloženo celkem 45 v úhrně částce přes 1 mil. 200 tis. Kčs (průměrně na 1 odsouzeného 28 tis. Kčs), na Slovensku 20 v celkové částce 965 tis. Kčs (průměrně po 48 tis. Kčs). V září stoupla v českých zemích celková suma peněžních pokut na 2 mil.

1951 (zpracovaná však poněkud odlišnou metodikou). Viz AMS, Klosův archiv, č. spisu 178, Zemědělská politika, s. 659–697.

300 tis. Kčs (průměrně na 50 tis. Kčs), na Slovensku 2 mil. 660 tis. Kčs, přičemž průměr činil 46 tis. Kčs. Peněžní pokuty se v obou částech republiky ukládaly zásadně jako tresty nepodmíněné. I nevelké odklonění od této zásady v Modrém Kameni nadřazené orgány označily za nepřipustné a opět poukázaly na nutné změny ve složení okresního soudu.

Veřejných procesů se v srpnu uskutečnilo celkem 19 (údaje za Slovensko chybí), v září pak 26, z toho 14 na Slovensku, v říjnu celkem 20, z toho 11 na Slovensku.¹¹⁶ Veřejné procesy mj. velmi emocionálně působily na postoj mnoha občanů, kteří pak vítali např. různá úřední opatření, vyrazující sedláky a jejich rodiny ze zásobování zbožím běžné spotřeby.¹¹⁷

Závěrečná ministerská hodnocení se shodovala v tom, že srpnové a zářijové „protikulacké“ procesy roku 1951, včetně těch, které se konaly bez organizované veřejnosti, splnily svůj politický účel tam, kde zapůsobily jako zstrašující mocenský nástroj proti ostatním vzdorujícím sedlákům, jako donucovací prostředek ke zrychlení výkupu zemědělských výrobků, a zejména jako důrazná nátlaková pobídka pro drobné a střední zemědělce k tomu, aby podepisovali přihlášky do JZD, event. aby se odhodlali přejít v již existujícím JZD ke třetímu či čtvrtému typu se společnou rostlinnou i živočišnou výrobou. Jako politická prohra byly označeny ty procesy, v nichž prokurátoři a soudci nedokázali přesvědčivě prokázat vznesená obvinění, které vyvolaly ve veřejnosti spíše soucit s odsouzenými, prohloubily pocity existenční nejistoty mezi soukromými malozemědělci apod.

116 Veřejným procesům zpravidla předcházely domovní prohlídky v selských usedlostech na základě upozornění trestních komisí národních výborů nebo i anonymů. Nalezené zásoby obilí, masa či jiných potravin se pak v době soudního přelíčení veřejně vystavovaly a pranýřovaly. To podněcovalo zlobu občanů, přerůstající někdy až do hysterie a do extrémních návrhů na fyzickou exekuci „odhalených škůdců zásobování“. Jedna z takových výstavek se podle hlášení bezpečnostního referenta KV KSS v Prešově konala v srpnu 1951 v Lipanech a v Sabinově, kde někteří přihlížející dokonce vykřikovali, aby jim byl obviněný sedlák vydán, že oni ho sami oběsí. Výstavka podnítila další udání a nové domovní prohlídky, při nichž byly zabaveny další věci. Pro připravený proces se tak vytvářela doslova pogromistická atmosféra. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 100/1, sv. 156, a.j. 1013 (Informace poskytnuté tajemníku ÚV KSS Št. Baššovanskému a náměstkovi předsedy vlády V. Širokému).

117 Tak tomu bylo např. na přelomu let 1951–1952, kdy na základě rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ 19.11.1951 byl zaveden zpřísněný způsob vázaného prodeje potravin, textilu, obuvi a mýdla. Jeho hlavní zásadou bylo, že „výhod z vázaného prodeje musí být zbaveny zbytky vykořisťovatelských živlů, zvláště vesničtí boháči“. V praxi to znamenalo, že tato kategorie obyvatelstva (a spolu s ní i menší zemědělci, pokud neměli splněny všechny povinné dodávky), neobdrželi žádné potravinové lístky, šatenku ani lístek na mýdlo. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/1, a.j. 286, sv. 29.

Za závažný nedostatek byla označena skutečnost, že okresní soudy jen zřídka (prakticky jen ve větších procesech) ukládaly trest zákazu pobytu odsouzeného v obci nebo v určité oblasti. Odsud také vycházel naléhavý pokyn k tomu, aby se tato další forma vedlejšího trestu jako výrazně účinná „zbraň proti kulackému živlu“ používala v co nejširší míře.

Koncem roku 1951 vzniklo na ministerstvu spravedlnosti několik dalších hodnotících a instruktážních podkladů. Jedním z nich byl i tajný elaborát o činnosti prokuratur a trestních soudů při plnění úkolů zemědělské politiky.¹¹⁸ Naléhal zejména na to, aby vyšetřovací orgány bezpečnosti a prokuratury i za trestnými činy malozemědělců hledaly vždy „hlavního pachatele-vesnického boháče, který se obratně skrývá v pozadí“, což se zdaleka nemělo omezovat pouze na verbální projevy nesouhlasu se zemědělskou politikou na veřejných schůzích, v hospodě u piva apod. Elaborát poukazyval i na velké rozdíly při posuzování trestných činů proti zemědělské politice na Slovensku, kde některé soudy postupovaly příliš mírně (zejména při ukládání peněžních trestů), a jiné zase velmi tvrdě, když téměř každé nesplnění dodávek kvalifikovaly jako úmyslnou sabotáž.

Kritika ministerstva spravedlnosti směřovala i za hranice justiční sféry: národním výborům vytýkala nedostatečné diferencování mezi menšími zemědělci a sedláky, bezpečnostní orgány kárala za nedbalé a svévolné skutkové vyšetřování jednotlivých věcí. S tím souvisela i určitá dvojkolejnost trestního postihu, kdy tentýž čin stíhala jak trestní komise národního výboru, tak i prokurátor a okresní soud. Kompetenční spory mezi okresními prokurátory a trestními komisemi ONV vedly na přelomu let 1951/1952 mj. ke korespondenční přestřelce mezi ministrem spravedlnosti a ministrem vnitra.¹¹⁹ V praxi převládl postup, při němž národní výbor nejprve informoval prokurátora a příslušný stranický sekretariát, a teprve když prokurátor neshledal skutkovou podstatu trestného činu, jehož řešení by příslušelo soudu, směl případ projednávat národní výbor.

V téže době požadovalo také ministerstvo vnitra a slovenské pověřenectvo vnitra, aby mu okresní národní výbory předkládaly hodnocení trestní agendy správní, a to se zvláštním zřetelem k trestání „vesnických boháčů“. V tomto ohledu nejsou k dispozici tak obsáhlé podklady jako u trestní agendy soudní. Pro představu lze uvést jedno z archivovaných souhrnných hodnocení za rok 1951, které vypracoval referát pro vnitřní věci tehdejšího východoslovenského ONV v Levoči. Trestní komise tohoto ONV – na rozdíl od referentského

projednávání běžných přestupků a přečinů převážně nezemědělského charakteru – řešila výlučně činy „vesnických boháčů“ (celkem 114 případů), z toho některé přímo v bydlíštích vytípaných pachatelů (aby psychologicky působilo na celou vesnici), kteří zcela nesplnili uložené dodávkové úkoly nebo nedodrželi plánovaný stav hospodářských zvířat.¹²⁰ Součástí zprávy byl i jmenovitý seznam třiceti potrestaných, jimž byly za nedodržení časového plnění dodávek uloženy peněžité pokuty od 5 do 50 000 Kčs, v němž byli mezi údajné vesnické boháče málo produktivního levočského okresu zahrnuti i rolníci s 10 až 15 hektary půdy. Trestní komise ONV ve zprávě pro OV KSS v Levoči navrhovala pro rok 1952 další zostření trestního postihu.

*

Pro hlubší pochopení povahy trestů za činy namířené proti zemědělské politice a proti tehdejšímu režimu není jistě bez zajímavosti si povšimnout, že právě v roce 1951 se uskutečňovala významná fáze radikální personální obměny celého justičního aparátu. Justice prošla v krátké době částečnou očistou v roce 1945 od těch svých příslušníků, kteří se zpronevěřili kolaborací s nacistickými okupanty, pak v roce 1948 politickou čistkou, která odstraňovala nekomunistické protivníky. Bezprostředně nato byla zahájena akce zrychleného výškolení kádrových posil, které nastupovaly do odpovědných funkcí justičního aparátu, aniž by absolvovaly celé vysokoškolské právnické studium a aniž by prošly alespoň minimální zkušební lhůtou a obvyklou praxí (lidově zvané rychlokvašky). Měli do justice vnést komunistické pojetí práva v jeho sovětské interpretaci, převzít metody a postupy sovětské právní praxe, k jejímž výrazným rysům patřily nekompromisní represe proti vnitřním a vnějším třídním nepřítelům, absolutní podřízenost vůli vládnoucí strany, tvorba politických procesů, v daném stádiu „socialistické výstavby“ vyhoce-ných zejména proti selskému stavu jako dosud nejsilnějšímu pozůstatku celkově likvidované buržoazie.

Podle údajů ministra Raise vedli koncem roku 1951 v českých zemích tito čerství absolventi jednoletých Právnických škol pro pracující (PŠP) již 50 % všech okresních prokuratur, na Slovensku dokonce 67 %. Krajské prokuratury v českých zemích vedli absolventi PŠP z 84,6 % a na Slovensku ze 100 %.

118 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 29, sign. 113 a 124, asi říjen–listopad 1951.

119 SÚA Praha, f. MV-T, k. 200, sign. 335 a k. 16, sign. 447.

120 ŠOKa Levoča, f. ONV Levoča 1951. V obci Abrahamovce byli po jednání před vesničany potrestáni tři tzv. vesniční boháči takto: Starý sedlák Michal Hrebenár, který hospodařil na 60 katastrálních jitrech půdy (asi 34,5 ha) na 1 měsíc odnětí svobody a propadnutí celého majetku ve prospěch státu; KNV v Košicích mu s ohledem na vysoký věk změnil trest odnětí svobody na peněžitý trest 10 tis. Kčs; Vavrínek Budzák (30 kj půdy, tj. 17,3 ha) na 2 měsíce odnětí svobody a propadnutí celého majetku; Ondrej Valas (40 kj půdy, tj. asi 23 ha) na 3 měsíce v táboře nucených prací a k pokutě 15 000 Kčs.

Blíže neuvedený počet „dělnických a maloroľnických kádrů“ nastupoval ve stejné době do funkcí soudců, někteří z nich se již stali předsedy okresních a dokonce krajských soudů.¹²¹

121 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 29, a.j. 112 (Projev ministra Št. Raise na celostátní konferenci prokurátorů a předsedů soudů dne 17. března 1952; obsáhla pasáž tohoto projevu byla instruktáží o zosťreném postupu proti vesnickým boháčům).

AKCE K(kulak)

Směrnice tří ministrů

Na jaře a v létě 1951 byla tedy veřejnost všemožně vedena a zpracovávána k tomu, aby uvěřila oficiálním tvrzením, že „vesniční boháči“ jsou hlavními viníky nedostatku masa a dalších potravin, byla zahrnována množstvím lží, polopравd a dezinformací o imperialistickém a kulackém pozadí babické tragédie, které spolu s masivním zpravodajstvím z jihlavského procesu a navazujících soudních přelíčení spoluvytvářely a utvrzovaly legendu o sedlácích-kulacích jako hlavních nepřátelích pracujícího lidu na cestě k šťastné budoucnosti. Zatímco v městské i venkovské veřejnosti byly podněcovány protiselské nálady a získáván souhlas s vlnou soudních represí, mocenské špičky nezhálely. Ve velmi úzkém okruhu zasvěcených spolehlivých osob a v naprostém utajení se připravoval zásah, který měl podstatně přesáhnout rozsah jarní a letní akce proti sedlákům. Rodil se systematický chladnokrevný plán, který měl ve dvou či třech letech na území celého státu postihnout klíčové selské rody, ochromit selský stav jako celek a zcela tak uvolnit cestu k zrychlené kolektivizaci zemědělství.

Iniciativa vyšla tentokrát z nejvyššího stranického vedení. Vypracováním návrhu byli v létě (patrně v srpnu) 1951 pověřeni¹²² dva členové předsednictva ÚV KSČ – ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva a ministr vnitra Václav Nosek¹²³ a spolu s nimi ministr spravedlnosti Štefan Rais. Pod patronací a dohledem těchto vysoce postavených reprezentantů represivních

122 Písemný záznam o výchozím jednání stranického orgánu ani o datu uvedeného pověření se zatím v archivních fondech nepodařilo nalézt. Není vyloučeno, že tato rozhodnutí vzešla z neformálního jednání, o němž se nepožíval zápis. O existenci takových jednání nepřímo vypovídá například dopis L. Kopřivy V. Noskovi z 15.9.1951 (SÚA Praha, f. MV-T, inv.č. 153, k.10, sign. PT 47) a zejména sdělení náměstka ministra spravedlnosti Klose o tom, že směrnice „vyšly z porady v Lánech“ (tamtéž, f. MV-N, k. 174, záznam z porady o přesídlování selských rodin, konané na ÚV KSČ dne 2.5.1952.)

123 Václav Nosek (1892–1955), 1945–1954 člen předsednictva ÚV KSČ, 1945–1953 ministr vnitra, 1953–1955 ministr pracovních sil; jako předseda personálního komitétu ministrů (od 1951) předkládal vládě ke schválení návrhy na jmenování nebo odvolání vyšších státních úředníků.

mocenských struktur vznikl již začátkem září návrh přísně tajného dokumentu s názvem *Směrnice ministra národní bezpečnosti, ministra vnitra a ministra spravedlnosti o uspořádání některých poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů*. Po právnických redakčních úpravách na ministerstvu spravedlnosti¹²⁴ jej spolu s politickým zdůvodněním Kopřiva předložil k projednání politickému sekretariátu ÚV KSČ. Tento úzký autoritativní orgán vládnoucí strany 19. září návrh směrnic schválil¹²⁵ a tři zainteresované ministry zmocnil k jejich podpisu. Směrnice podepsali 20. října 1951 ministři Kopřiva a Rais, který připojil svůj podpis také v zastoupení nepřítomného ministra vnitra Noska.¹²⁶ Směrnice se na nejbližší dva roky stávaly závazným předpisem, aniž by o jejich obsahu před podpisem nebo po něm byla informována vláda či Národní shromáždění, Sbor pověřenců či Slovenská národní rada. Mlčky a bez jakékoli diskuse dostávaly faktickou a povinně vyžadovanou autoritu celostátního zákona, a to s platností od 1. listopadu 1951.¹²⁷

Nutno předeslat, že v souběžných resortních instrukcích dostali pracovníci Státní bezpečnosti a prokurátoři za úkol, aby v tzv. kulackých kauzách

zařídili více takových rozsudků uložených soudem nebo národním výborem, které by kromě dosud užívaných trestů (odnětí svobody, peněžních pokut apod.) obsahovaly i zákaz pobytu v dosavadním bydlišti. Směrnice tří ministrů tento zákaz rozšiřovaly i na členy rodiny, i když sami nebyli souzeni a žádný trest se na ně jmenovitě nevztahoval. Jestliže byl sedlákoví uložen trest propadnutí celého jmění, mohl se nyní zákaz pobytu vztahovat na celou jeho rodinu, přičemž zákaz mohl vydat nejenom soud, ale i národní výbor. Rodině současně určila Státní bezpečnost pracovní místo a místo nového pobytu mimo obvod obce dosavadního bydliště, čímž se rozuměl pokud možno vzdálený okres a kraj. Odsouzený sedlák měl být po propuštění z vězení přikázán do stejného místa.¹²⁸

Ministerstvo vnitra dohodlo ještě před podpisem Směrnic tří ministrů, že rodiny odsouzených sedláků budou přikazovány do státního zemědělského sektoru podle dekretu prezidenta republiky ze dne 1. října 1945 č. 88/1945 Sb. o všeobecné pracovní povinnosti.¹²⁹ K jejich pracovnímu využití a ubytování vybíralo ministerstvo národní bezpečnosti státní statky řízené poli-

124 Viz strojopisný text s četnými rukopisnými opravami v AMS, Klosův archiv, č. spisu 237 (Bezpečnost). Podle jednoho z pramenů připravili návrh směrnic pracovníci ministerstva spravedlnosti JUDr. Alois Málek, JUDr. Milan Cícha a JUDr. Růžek a dohodli jeho znění s pracovníky MNB Kročkem a kpt. Hudcem. Po projednání s kpt. Hudcem byly pak ke směrnicím vypracovány i podrobné prováděcí pokyny. *Tamtéž*, č. spisu 178 (Zemědělská politika Zpráva M. Cíchy K. Klose ze dne 2.5.1952). Nepodařilo se zjistit, proč k přípravě směrnic a prováděcích pokynů nebyli povoláni také představitelé ministerstva zemědělství, do jehož působnosti celá záležitost spadala, a proč k podpisu směrnic nebyl pověřen i ministr zemědělství.

125 Jediná, a to významná změna oproti předloženému znění spočívala v tom, že místa pro přesídlení rodin nebude určovat ministerstvo vnitra, nýbrž ministerstvo národní bezpečnosti. Schůze se zúčastnili a za schválení dokumentu nesli plnou odpovědnost K. Gottwald, A. Zápotocký, V. Široký, R. Slánský, J. Dolanský, K. Bacílek, A. Čepička a přizvaný L. Kopřiva. *SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/5, sv. 7, a.j. 59* (protokol 43. schůze politického sekretariátu ÚV KSČ).

126 Výsledný prvopis směrnic s originály podpisů nebyl zatím nalezen. Jsou však archivovány jejich ověřená resortní vyhotovení, která byla bezprostředně po 22. říjnu 1951 jako přísně tajná zaslána krajským prokurátorům, předsedům KNV, krajským velitelům Státní bezpečnosti a také krajským tajemníkům KSČ. Odůvodnění, které bylo přílohou směrnic, bylo ve vyhotoveních pro prokurátory upraveno jako jejich politický úvod. *SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 29, a.j. 40; AMS, Klosův archiv, č. spisu 125* (Rodiny odsouzených vesnických boháčů).

127 Plné znění směrnic uvádíme v příloze č. 3 jako Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti (TRMNB) č. 27/1951, a to s použitím exempláře, na němž bylo 29. března 1954 vyznačeno také zrušení rozkazu. *AMV ČR, f. A 6/3-27*.

128 Autoři návrhu směrnice nevzali v úvahu upozornění právníků z ministerstva vnitra, že příkaz k pobytu je v rozporu s Ústavou 9. května z roku 1948 (§ 7), která dovolovala každému občanu právo usazovat se a pobývat na kterémkoli místě republiky a připouštěla omezení tohoto práva jen ve veřejném zájmu na základě zákona. Navíc tu byla skutečnost, že nový trestní zákon správní z roku 1950 zrušil předpisy o vyhošťování, vypořádání, zákazu nebo příkazu pobytu rozhodnutím správního orgánu a ponechal v platnosti pouze předpisy o omezení pobytu platné pro cizince a z důvodů zdravotních nebo veterinárních. Jediná možnost, jak dodat ustanovením směrnic o zákazu a příkazu pobytu zdání jakési zákonnosti či právnosti, byla nalezena v zákoně o organizaci politické správy č. 125/1927 Sb. (čl. 2 a 3), s jehož využitím ministerstvo národní bezpečnosti určovalo vysídlovaným rodinám nové bydliště a pracovní místo, viz přílohu č. 3. Bylo to řešení politicky velmi paradoxní, neboť tento zákon přebíral ustanovení rakousko-uherského tzv. *prügelpatentu*, který zmocňoval politické a policejní úřady k exekutivním zásahům.

129 Celostátně platný dekret č. 88/1945 Sb. ukládal bezprostředně po válce pracovní povinnost práce schopným mužům od 16 do 55 let a ženám od 18 do 45 let k výkonům, jejichž neodkladné provedení vyžadovaly důležité veřejné zájmy, tedy okolnosti, které v roce 1951 nenastaly. Přitom z přidělení byly zákonem vyňaty těhotné ženy, dále ženy, které pečovaly o dítě mladší 15 let a ženy, které samy obstarávaly domácnost a pečovaly alespoň o jednoho příslušníka domácnosti. Navíc se podle vyhlášky č. 328 Úř. listu ze dne 17.10.1945 povinnost vůbec nevztahovala na samostatně hospodařící zemědělce a jejich rodinné příslušníky, kteří byli v zemědělství plně zaměstnáni a nebyli v jiném povolání vyučeni nebo zaučeni. To všechno byly osoby, které naopak podle směrnic tří ministrů příkazu o pracovním zařazení podléhaly. Přikázány osoby nemohly nuceně pracovní poměr o své vůli rozvázat a nalézt si jiné zaměstnání a nesměly také bez povolení opouštět okruh vymezeného bydliště.

tický spolehlivými vedoucími, kteří měli usilovat o převýchovu zejména nejmladšího „kulackého“ pokolení v „řádné občany lidově demokratické republiky“.

Rodinnými příslušníky rozuměla směrnice všechny osoby, které byly s vesnickým bohatcem v příbuzenském nebo obdobném poměru a které s ním žily v usedlosti jako členové domácnosti v době, kdy ze strany prokurátora nebo bezpečnostních orgánů začínala první opatření směřující k jeho stíhání. Jmenovitě šlo o manželku či družku, děti, sourozence, rodiče, osvojení, schovanec apod., tedy o osoby, které o skutečné či většinou vykonstruované trestné činnosti hospodáře nevěděly a měly být trestány z principu kolektivní rodinné viny. Vedle dětí, kterým nové postavení vesměs ztěžovalo nebo i znemožňovalo přístup ke vzdělání a svobodné volbě povolání, zasahovaly směrnice bezohledně i do zbytku života výměnkářů. Ztráceli jak vymíněné ubytování v usedlosti a materiální zabezpečení od svých potomků, tak i jejich pomoc a péči v nemoci, pokud nebylo možné soužití s vysídlenou rodinou v přikázaném bydlišti. Práce neschopní a nemajetní výměnkáři byli odkázáni pouze na velmi nízký sociální důchod a na umístění v sociálních ústavech, určených opět ministerstvem národní bezpečnosti.

Jestliže zemědělská usedlost včetně výrobního zařízení náležela ještě jiným spoluvlastníkům (zpravidla manželce, někomu z dětí či jiných příbuzných), směrnice stanovily, aby příslušný národní výbor zavedl na nezkonfiskovanou část majetku národní správu. Uvalená národní správa měla být vykonávána tak, aby sloužila k posílení socializace venkova. Ke konkrétním možnostem patřil pronájem daného majetku nebo jeho přímý převod bez náhrady do užívání JZD či státních statků, které měly hlavní zájem o hospodářské budovy, potahy, plemenné a chovné zvířectvo, méně však o pozemky náročné na pracovní síly.¹³⁰

Podle článku 6 směrnic mohl prokurátor z propadlého majetku vyjmout pouze nezbytné bytové zařízení, nutné šatstvo, prádlo a potraviny pro nejbližší dobu. Organizaci přestěhování osob a jejich osobních potřeb zařizovaly ONV (jejich referáty pro občanské a trestní záležitosti) posledního bydliště,

130 K legislativnímu krytí tohoto zásahu do majetkových práv osob, které nebyly odsouzeny řádným soudem, byl zvolen dekret prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 Sb. o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů. Jak je patrné již z názvu, byl tento dekret vydán ve zcela jiné situaci a pro zcela jiné účely. Jeho paragraf 3 však svou obecností a formulacemi o nutnosti zabezpečení plynulého chodu výroby, zejména v majetkových podstatách opuštěných nebo v držbě osob státně nespolehlivých, byl v kolektivizačních podmínkách zneužitelný i proti selskému stavu.

v praxi pak pod policejním dozorem. Bylo stanoveno, že stěhovací náklady si budou hradit vystěhovávané rodiny z vlastního majetku, event. z výnosu propadlého jmění. Výjimky z postupů stanovených směrnicemi mohli jen zcela mimořádně povolovat nejvyšší krajsí funkcionáři, event. ministři národní bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti. Žádnou možnost opravných prostředků, odvolání apod. směrnice neobsahovaly.

Směrnice tří ministrů, ačkoliv jako autoritativní výnos silových resortů nabyly povahy vládního dokumentu, nebyly v době jejich platnosti ani nikdy později otištěny ve *Sbírce zákonů a nařízení*, v žádném vládním či resortním věstníku. Třebaže se svými důsledky týkaly všech okresů a prakticky každé vesnice, nebyly vyvěšeny ani na obecních tabulích. Jejich zruční obsah proto nemohli a nesměli znát ani ti, do jejichž životních osudů bezprostředně a nemilosrdně vstupovaly. Tito lidé se o nich dozvídali až z úředních výměrů, které dostávali do rukou těsně před vysídlením, někdy den či dva, někdy i jen několik hodin předem. Pro české a slovenské zemědělství tak začínala v plné míře éra absurdního zavádění a uplatňování tajných represivních norem, o jejichž obsahu směli být informováni pouze ti funkcionáři a úředníci, kteří byli pověřeni jejich výkonem.

Směrnice byly považovány za natolik tajné, že jejich doručování krajským činitelům jednotlivých resortů nesmělo být svěřeno poště či dálkopisům a probíhalo výlučně kurýrní cestou. Předsedové KNV, krajsí velitelé StB a prokurátoři nesměli o nich zpočátku informovat své okresní podřízené písemně, nýbrž pouze formou ústních instrukcí.

Dne 22. října 1951 vydali ministři národní bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti kromě uvedených směrnic také společný výnos o pracovním zařazování osob propuštěných z vězeňských ústavů a táborů nucené práce. Umožňoval zařazovat do prioritních pracovních oborů osoby, které svým údajným činem buď projevily nepřátelství vůči lidově demokratickému zřízení, nebo byly odsouzeny pro jiný závažný trestný čin k odnětí svobody na dobu delší tří let. Tyto osoby, zařazované do čtyř skupin podle společenské nebezpečnosti, byly pak po stanovenou dobu sledovány. Na celém opatření se od počátku spolu s prokurátorem podílely orgány StB a trestní referáty KNV. Zúčastněná ministerstva počítala s tím, že výnosu bude podléhat značná část odsouzených sedláků.¹³¹

131 AMS, Klosův archiv, č. spisu 178 (Zemědělská politika, materiál ze dne 4.6.1952). Autentické znění výnosu neměl autor k dispozici.

Prováděcí pokyny

Postupně s tím, jak se Směrnice tří ministrů v českých zemích začínaly prakticky realizovat, vznikala u prováděcích orgánů řada konkrétních nejasností a dotazů, což vedlo k vydání velmi podrobných prováděcích pokynů, na jejichž přípravě a následné praxi se podílely všechny tři zainteresované resorty. S obsahem pokynů byli seznamováni vedoucí pracovníci podřízených výkonných složek na celostátních nebo krajských instruktážích, kde také byli informováni o nově vznikajících úkolech.¹³²

Ministerstvo národní bezpečnosti, které se v realizaci směrnic dostávalo stále více do popředí, začalo takové pokyny vydávat již v lednu 1952 a souborně je pak dalo do interního tajného oběhu v souvislosti s významnou instruktáží krajských referentů StB pro mimořádné vězeňské úkoly (tzv. referenti V), která se uskutečnila v Praze 4. dubna 1952. Vzhledem k jejich závažnosti v celém dalším průběhu akce proti selskému stavu uvádíme na tomto místě alespoň jejich stručnou charakteristiku.¹³³

První část pokynů MNB se v chronologickém sledu zabývala opatřeními a rozsahem účasti jednotlivých veřejných i tajných činitelů. Podle nich tato akce začínala nikoliv až pravomocným odsouzením sedláka nebo celé selské skupiny, nýbrž již podněty a aktivitami, které takovému odsouzení předcházely a předurčovaly je.

Na samém začátku byla osobní udání nebo shora vyžádaná označení sedláka za vesnického boháče, na jejichž základě prokurátor a orgán StB rozhodli o jeho vzetí do vazby, o neprodleném zajištění jeho majetku a o podání trestního oznámení. Zajišťování majetku, což zařizoval ONV a finanční prokuratura, se vztahovalo na všechny jeho části, včetně těch, které mohly být i mimo příslušný okres; týkalo se i nekonskolidovaného podílu případných spoluvlastníků, na který se zaváděla národní správa. Evidoval se také majetek, o němž se jen proslýchalo, že je v sedlákově vlastnictví. Krajské veli-

132 Například na celostátní poradě národních výborů 20.2.1952 byla otevřena otázka zastoupení vesnických boháčů v národních výborech; ministerstvo vnitra vydalo v této souvislosti pokyn krajským a okresním národním výborům, aby se o výměnu takových členů v MNV postaraly. K přímé účasti na schůzích a rozhodování rad národních výborů byli tajným výnosem ministra spravedlnosti z 29.2.1952 vyzváni krajské a okresní prokurátoři, aby tak mj. zesílil vliv justičního aparátu na odstraňování nedostatků v trestním postihu vesnických boháčů. AMS, Kłosův archiv, č. spisu 165 (Porady na ÚV KSČ).

133 AMV ČR, f. 310-45-14; první část těchto pokynů sestavil JUDr. M. Cícha z ministerstva spravedlnosti spolu s MNB a MV; viz také *SÚA Praha*, f. MV-T 1938/1954, k. 83, č.j. 245-501 a AMS, Kłosův archiv, č. spisu 178, Zemědělská politika. Plné znění tří nejpodstatnějších částí pokynů viz přílohu č. 4.

telství StB okamžitě zjišťovalo všechny osoby, které v rozhodný den na usedlosti žily, bez ohledu na to, zda se zajištěným sedlákem byly v příbuzenském či jen pracovním vztahu. Na okresní úrovni se pak ustavovala komise pod vedením předsedy ONV, která ze seznamu eliminovala osoby, na které se ustanovení Směrnic nevztahovala, event. kterým se určovalo umístění v sociálních zařízeních. O místě pro přesídlení „rodinného celku“¹³⁴ a o začlenění jeho praceschopných členů rozhodovalo k návrhu krajského velitelství StB ministerstvo národní bezpečnosti. Po zkontrolování všech uvedených úkonů zařizoval prokurátor datum plánovaného přelíčení, zatímco ONV pod dohledem StB s předstihem vytvářel předpoklady pro to, aby se odsun rodiny mohl uskutečnit co nejdříve (zpravidla do 3 dnů) po vynesení odsuzujícího rozsudku nad obžalovaným sedlákem. K těmto předpokladům patřilo i včasné zajištění dopravních prostředků, finanční úhrady stěhovacích nákladů a případně i podpory povolanců politických (stranických) činitelů.

Už jen z nastíněného sledu bezpečnostních, justičních a administrativních úkonů je zřejmé, že výsledek selské kauzy byl prakticky předurčen politickými, bezpečnostními, event. justičními postupy, z nichž vyplynula vazba, během které pak byl stejným způsobem obstarán důkazní materiál. Faktická konfiskace majetku obviněného (dosud neodsouzeného), uvalení národní správy, vytipování osob pro vysídlení, pro nucené umístění v sociálních ústavech apod., stanovení nového bydliště a pracoviště pro „rodinný celek“ včetně technických náležitostí stěhovací operace – všechno nebo alespoň z největší části bylo vykonáno předem. Soudní přelíčení se tak stávalo formální záležitostí, představením pro přizvanou veřejnost, kořistí pro denní tisk, rozhlas a filmové týdeníky. Souhrn uvedených postupů, včetně účasti a aktivity veřejných činitelů se na všech stupních daného mechanismu vyhodnocoval a získané údaje zaznamenávala StB do svých evidenčních materiálů.

Druhá část pokynů MNB obsahovala podrobnější výčet úkolů krajského referenta StB pro mimořádné vězeňské záležitosti ve spolupráci s politickými, justičními a správními činiteli, a to od vzniku případu až po odsun „rodinného celku“ z příslušného krajského prostoru. Kromě toho, co vyplývalo už z předchozí části, patřilo k dalším úkolům referenta „V“, například aby za pomoci politických (stranických) činitelů zařídil na příslušných místech včasné rozvázní pracovního poměru s postihovanými rodinnými příslušníky, pokud byli zaměstnáni kdekoli mimo konfiskovanou usedlost; obdobně měl bez zbytečných průtahů sjednat vyloučení studujících členů selské rodiny ze středních a vysokých škol. Referent „V“ osobně kontroloval splnění předpo-

134 Pojem „rodinné celky“ zavedla ve svých spisech StB.

kladů pro vynesení rozsudku, které vytvářeli justiční a správní pracovníci, zjišťoval a případně odstraňoval nedostatky technických příprav pro odsun. Přitom v celé akci, která byla vydávána jako opatření lidové správy, nesměl nikdy jako bezpečnostní orgán veřejně vystupovat; pro vlastní přesun pak sjednával doprovodný orgán v občanském oděvu, kterého také o jeho povinnostech instruoval.

K pravomocím a povinnostem krajského referenta StB pro vězeňské záležitosti patřil i dohled nad odsouzenými členy selské rodiny po dobu výkonu trestu, a to i v zařízeních mimo vlastní krajský prostor, a speciálně pak včasné hlášení vězeňskému odboru MNB o tom, kdy mají být jednotliví odsouzení z vězení propuštěni, aby byla učiněna opatření pro jejich další zařazení a sledování. Sledování byli i ti, na něž se vztahovaly tajné dokumenty MNB a MV o povolávání tzv. nespolehlivých osob na výjimečná vojenská cvičení.¹³⁵

Třetí část pokynů MNB vymezovala pravomoci orgánů StB krajů, do nichž byly selské „rodinné celky“ vysídleny. Referent „V“ musel mít od počátku trvalý přehled o všech osobách přidělených do jeho okruhu i o politických a kádrových poměrech na státních statcích, které přesídlence zaměstnávaly. Agenturně-operativnímu oddělení MNB pak o přesídlencích podával poznatky, které podle jeho názoru mohly mít státně-bezpečnostní význam; navíc hlásil na nadřazená hospodářská místa i „kádrové závady“ zaměstnanců státních statků, čímž se dále posiloval vliv StB v řídicích strukturách tohoto odvětví zemědělské výroby.

Personální zásahy do řídicích struktur státních statků byly po řadu let zcela běžnou praktikou StB. Argument se našel již v obvinění generálního ředitele ČSSS Josefa Smrkovského z podpory kulaků, zejména pak „přiznání“ Josefa Franka a Rudolfa Slánského v procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem v listopadu 1952, že na vedoucí místa v síti státních statků rozmístili na čtyři tisíce kulackých živlů, kteří tam působili jako ředitelé, vedoucí hospodářství a farem, jako zootechnici, kancelářští pracovníci apod.¹³⁶

135 Tajný rozkaz náměstka MNB z 2.10.1951, směrnice ministerstva vnitř z 15.4.1952 a tajný rozkaz MNB č. 61 z 10.5.1952. Podle nich mohli být povoláni muži od 18 do 60 let bez ohledu na branný poměr, jmenovitě bývalí továrníci, statkáři, velkoobchodníci, bankéři, vesničtí boháči atd. a jejich synové, kteří projevovali nepřátelský poměr k lidové demokratickému zřízení aj. Vyhledávání osob příslušelo zvláštním komisím při ONV, povolávání uskutečňovalo ministerstvo národní obrany.

136 Ministr státních statků Marek Smida jen několik týdnů po nástupu do funkce v čerstvě založeném ministerstvu si v dopise K. Bacílkovi 18.3.1953 zděšeně postěžoval, že orgány StB zatýkají ředitele, jejich zástupce či účetní státních statků, aniž by o tom jednaly s řídicími složkami a aniž by ho byl jen informovaly. Smida úpěnlivě žádal, aby příkazy k takovým zatčením vydávala StB až po jednání s ním jako odpovědným

Tato část pokynů MNB uváděla i některé podrobnosti o právním postavení přesídlenců. Přesídlencům se zakazoval pobyt v místě bývalého bydliště i trvalé opuštění příkázaného pobytu a určeného zaměstnání. Porušení těchto zákazů bylo trestné pod pokutou 50, ev. 100 tisíc Kčs, nebo odnětím svobody do 2, ev. 3 měsíců. Případné žádosti o změnu zaměstnání posuzoval referent „V“, přičemž referáty pro začleňování pracovních sil ONV dostaly instrukci, aby žádosti tohoto druhu odmítaly. Pokyny na závěr cynicky konstatovaly, že „přesídlenci jsou jinak svobodní občané“, kteří například mohou s majetkem vyjmutým z propadnutí i s majetkem nově získaným, pokud není zákonných pohledávek, nakládat podle vlastních rozhodnutí!¹³⁷

Počátky Akce K (kulak)

Směrnice tří ministrů vstoupily v platnost dnem 1. listopadu 1951.¹³⁸ Podle ustálených bezpečnostních zvyklostí dostaly činnosti, jež z nich vyplývaly, svůj krycí název, který se postupně ujal i v aparátech KSČ, vnitra a justice. Pro odlišení od jiné Akce K, jejíž náplní byla v roce 1950 likvidace klášterů, vkládalo se u protiselské akce do závorky přízvisko „kulak“ nebo „kulaci“.¹³⁹ Na Slovensku se některé aktivity tohoto druhu zahrnovaly i do širší Akce B (buržoazie), zaměřené proti tzv. bývalým lidem.

Už v přípravné fázi bylo znát, že se zakládá akce velkého rozsahu, která přímo zasáhne tisíce hospodářů selských usedlostí a která následně vtáhne desetitisíce členů jejich rodin¹⁴⁰ ve všech věkových kategoriích, že vyvolá

ministrem. *SÚA Praha*, f. MSS, i.č. 233, k. 99 (Složka MNB a MV korespondence 1953–1955).

137 Pokyny MNB obsahovaly v přílohách také Směrnice ministra vnitř z 1.8.1951 k provedení § 23 trestního zákona správního o zákazu pobytu a Směrnice vydané ministerstvem financí 31. ledna 1951 o zabezpečení a správě zajištěného majetku, o realizaci propadlého jmění, jakož i věci propadlých a zabraných ve prospěch státu v trestním řízení. Popis těchto směrnic vzhledem k jejich velmi detailnímu obsahu zde nepodáváme. S úředními formuláři StB používanými při realizaci Akce kulak, jejichž vzory zde byly také přiloženy, se ještě setkáme v jiných souvislostech.

138 V operativě a písemnostech StB se tyto směrnice často označovaly jako Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti (TRMNB) č. 27/1951, neboť pod tímto názvem se staly v bezpečnostním resortu normou.

139 Pro zjednodušení budeme v dalším textu převážně používat název Akce kulak.

140 Gelostátní řídicí orgán Akce kulak byl v lednu 1952 informován o vyjádření krajského prokurátora Goldšmída, že jen v Pardubickém kraji bude přicházet v úvahu k přesídlení na 1 tisíc rodin odsouzených „vesnických boháčů“. *ÚES SNV Praha-Ruzyně*, a.j. Kulaci.

nebývalou sociální a prostorovou mobilitu, velké pohyby ve vlastnických vztazích, což všechno bude také klást značné nároky na určité struktury státního aparátu. Dokonce i po vyvrcholení celé akce začátkem léta 1953 a ještě krátce před jejím překvapivým koncem-nekoncem, kdy se počet nuceně vysídlených rodin blížil k dvěma tisícům, se na nejvyšších vládních místech kalkulovalo s dalšími několika tisíci selských „rodinných celků“, které měl v blízké době stihnout stejný osud. To také bylo jednou z hlavních příčin toho, že Akce kulak byla od počátku koncipována jako velký celostátní úkol s přísnou centrální organizací a evidencí. Jejími hlavními garanty a vykonavateli se staly ústřední, krajské a okresní orgány Státní bezpečnosti. S nimi aktivně spolupracovaly

- územní články Sboru národní bezpečnosti,
- ústřední a regionální orgány KSČ a KSS až po vesnické organizace a závodní organizace na vybraných státních statcích,
- aparáty ministerstva a pověření vnitřní a krajských a okresních národních výborů (jmenovitě tzv. III. referáty pro vnitřní a trestní záležitosti) až po rady a tajemníky vesnických MNV,
- vedení ministerstva a pověření spravedlnosti s podřízenými soudy a prokuraturami v krajích a okresech,
- řídicí orgány resortu zemědělství (včetně přechodně působícího ministerstva státních statků) až po úroveň ředitelství provozoven vybraných státních statků,
- částečně (v záležitostech vystěhovaných rodin či odsouzenců po výkonu trestu) ministerstvo práce a sociálních věcí a pověření pracovních sil s podřízenými útvary,
- v některých souvislostech (vyloučení dětí ze středních a vysokých škol) ministerstvo a pověření školství a osvěty a územní školské správy.

Řídicím a evidenčním centrem celé Akce kulak byl vězeňský odbor V/III ministerstva národní bezpečnosti (vytvořený z původně samostatného vězeňského sektoru B/6), od listopadu 1952 pak podle nového organizačního uspořádání VII. odbor pro mimořádná nápravná opatření Správy nápravných zařízení (SNZ) MNB, který podléhal zástupci náčelníka SNZ pro věci operační. Tento odbor měl kromě sekretariátu jedno oddělení zabývající se zvláštěními opatřeními pro rodiny zatčených a další oddělení s agendou pracovního zařazování „propuštěnců“.¹⁴¹

141 SÚA Praha, f. Sbor nápravných zařízení Praha /Akce K(kulak)/; viz také: FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje státobezpečnostních složek SNB v letech 1948–1989. In: *Sborník archivních prací*, 1991, č. 2, s. 447–510.

Jak vyplývá z četných dokumentů, pracovníci tohoto přísně utajovaného bezpečnostního útvaru měli rozsáhlé pravomoci při organizování výběru „rodinných celků“ k přesídlení, při určování jejich nového pobytu a pracovního zařazení, při instruktážích a inspekcích v krajských a okresních správách StB v českých zemích i na Slovensku a při operativních zásazích do rozhodnutí nižších orgánů.¹⁴²

Kvůli nutným častým operativním kontaktům na centrální úrovni vznikla v létě 1952 meziministerská koordinační skupina pro Akci kulak.¹⁴³ Začátkem března 1953, kdy se v řízení akce projeví četné rozpory a některá křečovitá rozhodnutí, nahradila tuto skupinu z iniciativy Úřadu předsednictva vlády meziministerská koordinační komise pro opatření v boji proti vesnickým boháčům, a to s autoritativnějším zastoupením resortů a také už s přímou účastí představitele sekretariátu ÚV KSČ.¹⁴⁴

O činnosti protikulackého centra na MNB se zachovala poměrně rozsáhlá dokumentace, zahrnující časový úsek od listopadu 1951 až do léta 1953, kdy sice přesídlování postižených rodin v pozměněné podobě pokračovalo, avšak řídicí a evidenční agenda Akce kulak byla interním pokynem na ústřední úrovni uzavřena. Pro dalších několik let, kdy byly zrušeny mezikrajové přesuny sedláků a kdy určené selské rodiny byly individuálně přesídlovány uvnitř vlastních okresů a krajů, pak souhrnná evidence zcela chybí. Dokumentace o jednotlivých případech z té doby se jen torzovitě zachovala v některých okresních archivech v českých zemích a na Slovensku. Z dochovaných písemností o činnosti odboru V/III a pozdějšího odboru VII SNZ MNB ve vztahu k Akci kulak z let 1951–1953, mají největší vypovídací hodnotu:

- Dvě úřední knihy formátu A4 označené hesly „vesničtí boháči 1–1000“ a „vesničtí boháči od 1000“, které lze považovat za účelový, tzv. pomocný protokol hlavního podacího protokolu MNB. Jeho výlučným obsahem je chronologický seznam 1888 „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“, určených k vystěhování. Základem je vždy příjmení odsouzeného hospodáře, které podle zvyklostí StB současně plnilo i funkci hesla, pod

142 V archivovaných písemnostech se v souvislosti s činností tohoto centra, v jehož personálním složení docházelo v letech 1951–1953 k dílčím změnám, vyskytovala jména následujících bezpečnostních pracovníků: kpt. Ladislav Hudec, por. Josef Karas, por. Václav Průša, npor. Ladislav Čadek, kpt. Oldřich Diepold, vstržm. Alois Vančura, ppor. Vojtěch Kytýr, vstržm. Alois Korf a řada dalších.

143 V této skupině působili za MNB kpt. Ladislav Hudec, náčelník odboru pro mimořádná nápravná opatření, por. V. Baudyš, náčelník odboru V velitelství StB a N. Hartl, za MV T. Škubal, za ministerstvo spravedlnosti JUDr. Milan Cícha, přednosta oddělení.

144 SÚA Praha, f. ÚPV-T, sign. 501/4/1, k. 739.

nímž byl evidován příslušný „rodinný celek“. K tomu se v protokolu a v příložených písemnostech vázaly další identifikační a informační údaje o počtu mužských, ženských, dětských, starých a práce neschopných rodinných příslušníků (v druhé knize také v rozdělení na okamžité a dodatečně přestěhování); dále kraj a okres, odkud byla rodina vypovězena, ředitelství a provozovna státního statku, kde bylo rodině přikázáno nové bydliště a pracovní zařazení, datum přestěhování, případná poznámka o změně původního rozhodnutí apod.

- Seznamy přesídlených rodin podle krajů, seznam 188 „rodinných celků“, u nichž přesídlení odpadlo, seznam 48 teprve „rozpracovaných případů“.
- Listinná dokumentace s množstvím informací o příkazech k vystěhování (rozhodnutí soudu či trestní komise národního výboru), služební hlášení o průběhu vystěhování, dálkopisné zprávy, záznamy o rodinách vedené na jednotlivých formulářích atd.
- Abecední lístková kartotéka odsouzených vesnických boháčů uspořádaná ve vazbě na obě protokolární knihy, na uvedené seznamy a na osobní spisy z listinné dokumentace.

Celostátně vedený dokumentační soubor o Akci kulak byl po jejím zastavení s velkou pravděpodobností předurčen ke skartaci. Jako tajný spisový materiál se souhrnným označením „Kulaci“ byl provizorně odložen a posléze pozapomenut v meziarchivu pro vězeňskou dokumentaci, tj. Ústřední evidenci spisů Správy nápravné výchovy České republiky (ÚES SNV ČR) v Praze-Ruzyni. Po řadu let nebyl tento soubor odborně inventarizován, ani předán do Státního ústředního archivu, kam měl věcně patřit. Asi v říjnu 1991 byly z listinné dokumentace vyčleněny osobní spisy týkající se „rodinných celků“ ze slovenských krajů a uloženy jako archivní jednotka „Kulak“ T-1952–1953 v Archivu Zboru vázeňskej a justičnej stráže Slovenskej republiky (A ZVJS SR) v Leopoldově. Zbylá část souboru, v níž mj. zůstaly i obě protokolární knihy s údaji za celou ČSR, je nyní uložena v SÚA Praha (fond Sboru nápravných zařízení Praha, Akce K/kulak/).¹⁴⁵

Kromě celostátní evidence existovala i evidence a dokumentace krajská, z níž se však archivně zachovala jen část a ani ta není dosud náležitě prozkoumána a zveřejněna. Na úrovni krajských správ bezpečnosti se vedly

145 Autor této studie měl možnost prostudovat v Ruzyni i v Leopoldově obě části daného souboru a již v roce 1992 vydal jeho nejpodstatnější materiály v komentované podobě v interní edici Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Praha Dokumenty o perzekuci a odporu, sv. 3 v c.d. *Vystěhování selských rodin v Akci K(kulaci) 1951–1953: Seznamy a vybrané dokumenty*. Sborník mohl být tehdy vydán jen v počtu několika desítek výtisků, je však k dispozici v knihovně ÚSD AV ČR, Praha 1, Vlašská ul. 9.

jednací protokoly referátů vězeňství, v nichž se zaznamenával pohyb spisů jednotlivých „vesnických boháčů“ a „kulackých vězeňských výstupníků“ (např. údaje o vyšetřování či soudním řízení, o odeslání spisu prokuratuře či ministerstvu národní bezpečnosti, o vysídlení apod.). Na Slovensku byly tyto krajské protokoly skartovány a jen jako vzorový je archivován protokol z kraje Banská Bystrica.¹⁴⁶

*

K vůbec prvním nuceným přesunům v Akci kulak došlo 22. listopadu 1951, kdy byly do státního statku Ploskovice v okrese Litoměřice vystěhovány čtyři selské rodiny z okresu Moravské Budějovice (kraj Jihlava) a jedna rodina z okresu Třebíč (kraj Brno). Až do listopadu 1952 probíhala pak akce prakticky pouze v českých zemích, a i tam – proti původním radikálním záměrům – zatím poměrně pomalu. V tomto roce bylo nuceně vystěhováno asi 140 českých selských rodin a zatím pouze jeden slovenský hospodář z kraje Bratislava do kraje Ústí nad Labem.¹⁴⁷

Dvě slovenské rodiny z M. Krškan, okres Levice, určené k vystěhování do Čech, si příkaz vyřešily po svém, což už později orgány StB nepřipouštěly: tyto rodiny si vyhlédly svoje další působiště v kraji Banská Bystrica, v noci před plánovaným přesunem se samy tajně přestěhovaly a dosáhly toho, že původní místo určení bylo zrušeno.¹⁴⁸

Pomalý nástup do Akce kulak měl celostátně a především na Slovensku několik příčin. Soudy sice od konce roku 1951 – zejména přičiněním pracovníků StB, prokurátorů a aparátu KSČ – ve zvýšené míře odsuzovaly sedláky kromě odnětí svobody také ke konfiskaci veškerého majetku a k zákazu

146 *AMV SR Levoča*, f. T 011, Krajská správa VB Banská Bystrica (Jednací protokol pre referát väzeňstva /protokol „V“, započatý v mesiaci máji 1952 so zavedením došlých spisov od marca 1952 do roku 1954). V tomto jediném kraji bylo za rok 1952 evidováno 257 spisů (tj. „kulackých“ případů), ve vrcholném roce 1953 pak 426 spisů, v roce 1954 už jen 75. Většina spisů z r. 1953 byla v r. 1960 skartována.

147 Tento případ byl svým způsobem velmi charakteristický pro celý první rok Akce kulak na Slovensku. Michal Steinhübel (nar. 1895) byl 7.3.1952 z obce Veľký Grob vystěhován do Čech po svém propuštění z vězení pro nemoc, a to za situace, kdy byl na předsedu MNV, na okresního prokurátora a náčelníka bezpečnosti vykonáván silný nátlak vyslaným operativním důstojníkem StB Karasem. Místní činitelé se netajili svým nesouhlasem se zásahy z Prahy, ale nakonec se na pokyn svých nadřízených podvolili. Výsledkem kompromisu bylo, že z vystěhování byla vyňata sedlákova matka a že až do uzdravení mohla zůstat u příbuzných jeho snacha s dvěma dětmi. *A ZVJS SR Leopoldov*, a.j. Kulak, sv. Bratislava.

148 *Vystěhování selských rodin v Akci K(kulaci) 1951–1953*, ed. Karel Jech, Praha, ÚSD AV, s. 13–17.

pobytu v domovské obci a okrese, avšak spolu s tím v mnoha případech vyvstával problém, kdo převezme jejich hospodářství. Zájem o dobrou „kulackou“ půdu, koňské potahy, stroje a chovný dobytek měla mnohá obtížně vznikající JZD i některé státní statky. Zájem o konfiskáty však na druhé straně brzdila nezpůsobnost a neochota plnit vysoké výrobní a dodávkové úkoly, které byly pro „kulacká“ hospodářství v zájmu jejich likvidace záměrně nadsazeny a bez jakýchkoli úlev přecházely i na nové uživatele, jak to vyžadoval obecní a okresní plán.

Jiným problémem byla nedostatečná připravenost některých vytipovaných státních statků na přijetí předpokládané vlny nucených přesídlenců, pro něž bylo nutné mít k dispozici vhodné pracovní zařazení, možnost školní docházky pro děti, ubytování apod. Organizátorům akce se podařilo s potřebným časovým předstihem vytvořit jen některé nezbytné předpoklady, a proto se také po přesídlení některých rodin původně určené působiště dodatečně měnilo a část rodin se stěhovala i vícekrát. Neochota některých státních statků přijímat určené vysídlence se projevovala tehdy, jestliže možnost pracovního využití tzv. „rodinného celku“ byla minimální a jeho přijetí mohlo statku přinášet jen řadu komplikací a neproduktivních výdajů.¹⁴⁹

Postižené rodiny byly v době stěhování ve většině případů nekompletní.¹⁵⁰ téměř pravidelně chyběla hlavní osoba – hospodář, který si odpykával trest odnětí svobody (mnohdy na řadu let), někdy i jeho žena nebo jeho práce schopní synové, kteří byli také ve vězení nebo ve výkonu mimořádné vojenské služby či v táboře nucených prací, a byli proto zatím evidováni v kategorii tzv. dodatečného či následného vystěhování. Pracovní zařazování vystěhovávaných osob bylo od počátku komplikováno i tím, že podle dodatečných

149 Zejména v takových případech povolila StB změnu původního rozhodnutí o příkazném pracovním umístění. Např. rodina Josefa Kubelky z Lán v okrese Chrudim byla přestěhována k příbuznému do Morašic ve stejném okrese, protože žena odsouzeného pečovala o tři děti a byla by státnímu statku pětiletá. Obdobně se neuskutečnilo přesídlení rodiny Antonína Vaňky ze Sobečlebu v okrese Hranice do státního statku Šachotín v okrese Havlíčkův Brod, neboť těhotná manželka a matka se zatím přestěhovaly k příbuzným do jiného okresu. Také původní určení pobytu bylo zrušeno pro rodinu Zdeňka Halámka z okresu Havlíčkův Brod do Nových Kopist v okrese Litoměřice, neboť manželka odsouzeného s dvěma dětmi ve věku 7 a 8 roků by byla na ČSSS jen na zátěž; rodina byla přestěhována k rodičům do Holýšova v okrese Stod. *Vystěhování selských rodin...*, s. 14–17.

150 Takový byl třeba případ rodiny Fr. Doško, která byla určena k vysídlení ze Zaboří v okrese České Budějovice. Rozhodnutí StB znělo: „Doško a jeho žena se nacházejí v trestu, budou vystěhováni až po propuštění; dcera a zeť budou přesídleni v rámci kraje.“ *Vystěhování selských rodin...*, s. 16.

směrnic nesměly být zaměstnávány v živočišné výrobě, protože jako příslušníci vykořisťovatelské třídy by mohli ze msty na tomto úseku nejsnadněji a nejzákeřněji škodit. Podobná podezření se vztahovala i na obsluhu traktorů a jiných mechanizačních zařízení, do úvahy tudíž přicházela převážně rostlinná výroba a málo výdělečné pomocné práce. Tato omezení byla postupem doby opomíjena, neboť hospodářská vedení státních statků si byla vědoma, že členové selských rodin jsou vzhledem ke svým znalostem a praktickým zkušenostem neefektivněji využitelní právě v kvalifikovaných činnostech a že zpravidla i v ponižujících podmínkách dbají o kvalitu práce, o svoji profesní pověst a čest svého rodu.¹⁵¹

Ze samé podstaty Akce kulak vyplývalo, že v zájmu přemístění selských rodin do co nejvzdálenějšího prostředí budou zcela běžné přesuny slovenských gazdů do českých zemí a českých sedláků na Slovensko. Tento zjednodušený záměr centra byl již krátce po zahájení akce korigován, neboť vycházel ze slabé znalosti slovenské reality. Stalo se tak už v polovině ledna 1952, kdy ministerstvo národní bezpečnosti vyslalo do Bratislavy instruktážní a inspekční skupinu s úkolem projednat a zařídit s vedoucími slovenskými funkcionáři politické a organizační předpoklady akce, jejíž slovenský začátek byl zatím v nedohlednu. Skupinu tvořili bezpečnostní pracovníci řídícího centra Akce kulak npor. Čadek, por. Průša a ppor. Karas.¹⁵²

Vedoucí zemědělského úseku sekretariátu ÚV KSS Pavol Hromada přislíbil politickou podporu a obdobné stanovisko zaujal i pověřenec pro zemědělství Marek Čulen, který navrhl pro přesídlování bratislavský a košický kraj s odůvodněním, že právě v nich je na státních statcích nejnaléhavější potřeba pracovních sil. Současně se vyslovil pro to, aby byly vybrány především okresy v bezprostřední blízkosti maďarských hranic, neboť tam nebude hrozit nebezpečí útěku přesídlených osob do zahraničí. Košický kraj doporučil také proto, že při výstavbě závodů HUKO budou v krátké době odčerpány pracovní síly z místních zdrojů a přísun vysídlených sedláků by mohl být jen k prospěchu. Obdobný souhlas s chystanou akcí vyslovil i krajský tajemník KSS Michalička, krajský velitel StB ppor. Hrbáček, místopředseda KNV Gorec a krajský prokurátor v Bratislavě Čambalík.

Inspekční skupina však také navštívila krajské správy státních statků v Bratislavě a v Nitře a v obou případech se setkala se zcela odlišnými stanovisky.

151 Pozoruhodné literární vystižení této profesní a rodové mentality sedláka zbaveného vlastního gruntu a uvrženého do nedobrovolných rodinných a existenčních podmínek poskytuje novela Mojžíra Klánského *Výhnanství* z roku 1969, která se dočkala zveřejnění až v roce 1990 v nakladatelství Vyšehrad.

152 *ÚES SNV ČR Praha-Ruzyně*, a.j. Kulaci.

Po jednání na krajských správách a současně také letním průzkumu na některých podřízených ředitelství státních statků se totiž ukázalo, že provozní státních statků mají velký nedostatek volných bytů, neboť v mnoha deputátních bytech žily rodiny, které již v zemědělství nepracovaly, včetně bývalých vlastníků a soukromých podnikatelů. Požadované ubytovací kapacity by bylo možné získat jen vystěhováním takových osob zásahem z vyšších míst nebo novou výstavbou, což by vyžadovalo mimořádný přiděl stavebních materiálů i mnoho času. Navíc průzkum prokázal, že i většina stávajících dělníků na státních statcích bydlí ve zdravotně, hygienicky a prostorově nevyhovujících ubikacích a v lidsky nedůstojných podmínkách. Od obdobného šetření v košickém kraji pak inspekční skupina upustila, neboť z celkových souvislostí bylo možno usuzovat, že i tam je ubytovací situace stejná.

Bylo tedy zřejmé, že Akce kulak měla na úrovni vedoucích pracovníků KSS, StB, pověřenectva zemědělství, KNV a prokuratury politickou podporu, avšak ve státních statcích dvou významných krajů jižního Slovenska – bratislavského a nitranského, které se měly stát příjemci rodin odsouzených sedláků, byla považována za nereálnou nebo byla podmíněna vytvořením předpokladů, jež zase nepředvíдалy hospodářské plány. Obdobný závěr vyplynul v březnu i z košického kraje, kdy při další sondážní cestě npor. Čadka předsednictvo KV KSS sice vyjádřilo souhlas s vystěhováním rodin odsouzených sedláků do českých zemí, současně však rozhodlo, že pro nedostatek ubytovacích možností nelze do košického kraje přijímat vesnické boháče odjinud. Na přelomu března a dubna jednal npor. Čadek o těchto záležitostech s vedením KNV v Banské Bystrici za účasti vedoucího tajemníka KV KSS Tibora Bohdanovského. Po Čadkově naléhání a informacích o tom, že protikulacká akce byla schválena nejvyššími stranickými a státními orgány a že v českých zemích již začala, byla otázka předložena k vyjádření předsednictvu KV KSS. Tento orgán se 2. dubna 1952 k návrhu předsedy KNV Borteľa usnesl „dat souhlas k tomu, aby dedinskí boháči z kraja Banská Bystrica boli vyvezení na ČSSM v Čechách z těch příčin, že v našom kraji niet ubytovacích možností. Z tých istých príčin do kraja nemožu byť prijatí dedinskí boháči z iných krajov“.¹⁵³

Usnesení bylo zasláno Karolu Bacílkovi,¹⁵⁴ který od 23. ledna 1952 vykonával funkci ministra národní bezpečnosti. Ve své odpovědi 15. dubna 1952

prohlásil, že není ještě na denním pořádku likvidace kulactva jako třídy a že ani tehdy, až tato otázka bude aktuální, nebude možné přijímat v tak závažné věci usnesení jen z hlediska místních zájmů. Doporučil proto celou záležitost přezkoumat z hlediska politické linie komunistické strany a uvedené usnesení zrušit. Když npor. Čadek dal (ačkoli to nebylo v jeho kompetenci) na 28. duben svolat poradou předsedů ONV, okresních prokurátorů, velitelů SNB a zástupců KSS Banskobystrického kraje k podrobnější instruktaži o akci vystěhování „vesnických boháčů“, jimž byl nebo bude zkonfiskován majetek, požádal vedoucí tajemník KV KSS Bohdanovský ministra Bacílka o další radu. Ten v odpovědi 25. dubna znovu varoval před předčasnou likvidací kulactva jako třídy, ale současně označil za správné přidělit na práci ve státních statcích „tie kulacké elementy, ktoré boli odsúdené ku konfiškácii svojho majetku“. Navíc pak uvedl, že kulacké živly mají být umísťovány ve vnitrozemí a ne při západních hranicích ČSR, nemají pracovat v živočišné výrobě a na vedoucích místech a mají být ubytovány vždy uvnitř statku. Vzhledem k nedostatku pracovních sil na státních statcích v Banskobystrickém kraji označil za možné, aby byly umísťovány v jižních okresech a v blízkosti maďarských hranic, a to i z jiných slovenských krajů.¹⁵⁵

Poznatky ze čtyř tehdejších slovenských krajů opodstatňují závěr, že právě na jaře 1952 vykristalizovalo poznání o nereálnosti počátečních záměrů umísťovat na Slovensku část vysídlovaných sedláků z českých zemí. Za druhé, právě tehdy došlo ve vedoucích politických strukturách rozhodnutí, že hlavní proud vystěhovávaných slovenských gazdů bude směřovat do vnitrozemských okresů českých zemí a že na vlastním slovenském území bude umísťována jen ta část celkové kvóty, pro kterou budou nalezeny použitelné ubytovací kapacity. Celý další vývoj tuto korigovanou variantu Akce kulak naplňoval a potvrzoval. Nebyl skutečně zaznamenán jediný případ vysídlení z Čech, Moravy či Slezska na Slovensko, naopak jsou zcela jednoznačná čísla o vysídlování slovenských selských rodin do českých zemí ve velkém rozsahu od podzimu 1952.

*

Na jaře 1952 také v politických kuloárech vycházely najevo další okolnosti, které způsobily, že Směrnice tří ministrů se zatím na Slovensku nezačaly uskutečňovat. Byly považovány za natolik tajné, že v aparátu KSS byli o nich informováni jen někteří vedoucí pracovníci, přičemž je nedoprová-

ník ÚV KSS. Vůči selskému stavu uplatňoval politiku tvrdých represí; v celkové zemědělské problematice zaujímal často zmatená stanoviska.

155 AMV ČR, f. A2/1, i. j. 1365, k. 49, dopisy K. Bacílka T. Bohdanovskému z 15. a 25. 4. 1952.

153 AMV ČR, f. A2/1, č. j. 1365, k. 49, dopisy Tibora Bohdanovského Karolu Bacílkovi z 3. a 25. 4. 1952.

154 Karol Bacílek (1896–1974), v l. 1944–1966 člen ÚV KSS a 1949–1963 člen předsednictva, 1949–1966 člen ÚV KSČ a 1951–1963 člen předsednictva, 1946–1964 poslanec Národního shromáždění, 1950–1951 předseda Sboru pověřenců SNR, 1951–1952 ministr státní kontroly, 1952–1953 ministr státní bezpečnosti, 1953–1963 první tajem-

zel obvyklý politický pokyn – stranický aparát zatím vyčkával. Informace o směrnicích a prováděcí pokyn k nim nedostaly ani KNV, ONV a další výkonné orgány slovenského resortu vnitra, neboť v tomto pověřenectvu vznikly v souvislosti s projednáním směrnic v sekretariátu ÚV KSS pochybnosti, zda jejich velmi radikální obsah skutečně schválilo nejvyšší vedení KSČ a vláda. Bezpečnostní orgány a prokurátoři naopak podle svých pokynů začali v některých místech (např. v okrese Komárno a na Prešovsku) proti „vesnickým boháčům“ uplatňovat likvidační opatření,¹⁵⁶ což podle pověřenectva vnitra vytvářelo nepříznivé politické postoje proti státnímu zřízení i u ostatních rolníků. Podle zprávy pověřenectva spravedlnosti za 1. čtvrtletí 1952 podávaly některé stanice SNB trestní oznámení jen proto, že mělo jít o „vesnické boháče“, aniž by zjistily, že spáchali nějaký trestný čin; takový postup pak budil dojem, že už jde o likvidaci „vesnických boháčů“ jako třídy.¹⁵⁷ Na základě takových zjištění navrhoval pověřenec vnitra Jozef Lietavec, aby Směrnice tří ministrů byly podloženy politickou podporou a konkrétními pokyny sekretariátu ÚV KSČ a do té doby aby se v praxi neuskutečňovaly.¹⁵⁸

K určitým pochybnostem o některých ustanoveních Směrnic tří ministrů a prováděcích pokynů dospělo mezitím i ministerstvo vnitra, i když z poněkud jiných důvodů. Rozhodnutí přemísťovat vystěhovávané selské rodiny do státních statků mohlo sice přispět ke zlepšení bilance pracovních sil v těchto zemědělských podnicích, avšak dostávalo se do rozporu s usnesením strany a vlády z poloviny dubna 1952,¹⁵⁹ podle kterého naopak měla být důsledně provedena „očista státních statků od vesnických boháčů a ostatních nepřátelských živlů“, o nichž se paušálně tvrdilo, že tam záškodnický podrývají pracovní morálku a všemi způsoby poškozují jejich hospodaření.¹⁶⁰ Kvůli nejistotě, která mezitím mezi vykonavateli Akce kulak

zavládla, byla realizace směrnic dočasně zastavena do doby, než bude nově stanoveno, kam vlastně budou rodiny odsouzených sedláků umísťovány.

Podle údajů ministerstva spravedlnosti bylo v první fázi Akce kulak (od 1.11.1951 do 24.4.1952) přesídleno v ČSR celkem 58 „rodinných celků“, což představovalo 240 osob (započtení jsou i rodinní příslušníci sedláků odsouzených v babickém případě, kteří byli vystěhováni ještě před vydáním Směrnic tří ministrů), z toho 52 dětí do 15 let, 23 mladistvých od 15 do 18 let a 17 osob starších 60 let; 122 osob bylo mužského pohlaví a 118 osob pohlaví ženského. Počet rodin vysídlených z jednotlivých krajů činil: Praha – 15, Pardubice – 15, Jihlava – 12, České Budějovice – 5, Olomouc – 4, Plzeň – 3, Hradec Králové – 2 a Bratislava – 2. Vysídlené rodiny byly umístěny do krajů Ústí nad Labem (47), Pardubice (5), Jihlava (4), Brno (1) a Plzeň (1).¹⁶¹

Organizátoři stěhování se nesetkávali s projevy odporu či zjevného nesouhlasu místních vesničanů; na Jihlavsku a také v okresech Brandýs n. L. a Český Brod se dokonce při výběru rodin k vystěhování vyskytly levičácké tendence, proti kterým museli vystoupit krajští funkcionáři. Závažnější událost se stala v obci Klučov (okres Třebíč) při vysídlování rodiny sedláka Zdeňka Hloucha. Již v předvečer se konala obecní schůze a ráno 23. března 1952 před stěhováním se zde shromáždili protestující občané a 49 místních žen s jedním sousedem podepsali dopis prezidentu Gottwaldovi a jeho manželce s žádostí, aby byl vystěhované rodině umožněn návrat.¹⁶² Žádosti nebylo vyhověno a celou záležitost vyšetřovala StB.

O dočasném pozastavení přesídlovací akce rozhodl 5. května 1952 tajemník ÚV KSČ Jindřich Uher¹⁶³ v dohodě s náměstkem ministra národní bezpeč-

156 O tehdejších tendencích k „rozkulačování“ na východním Slovensku viz také *SÚA Praha*, f. MV-T, sign. T-T 1241, k. 29.

157 *SNA Bratislava*, f. Sekretariát ÚV KSS, schůze 8.5.1952, k. 35.

158 Dopis pověřence J. Lietavce ministru vnitra V. Noskovi ze dne 6.6.1952. *SÚA Praha*, f. MV-T, sign. 686, k. 52.

159 *Usnesení strany a vlády o rozvoji zemědělství*, Praha 1952, s. 53–73.

160 Zmíněná očista měla dovršit personální změny státních statků po roce 1948. Podle propočtů sekretariátu ÚV KSČ bylo k 1.10.1952 na státních statcích zaměstnáno 1130 rodin tzv. kulackého původu, jejichž příslušníci pracovali většinou manuálně. Ve vyšších kategoriích, např. jako vedoucí hospodářství, vedoucí rostlinné či živočišné výroby apod., působil tehdy 195 zaměstnanců selského původu, tj. necelá 2 % zaměstnanců ve vyšších funkcích, avšak i ti měli být do konce roku 1952 přeřazeni na manuální práce.

Kromě toho bydlelo v objektech státních statků 386 kulackých rodin, které již na statcích nepracovaly. *SÚA Praha*, f. MSS, k. 54, i.č. 91, zpráva o plnění výrobních úkolů státních statků, s. 15–16.

161 *AMS*, Klosův archiv, č. spisu 178 (Zemědělská politika, zpráva z 8.5.1982).

162 Zdeněk Hlouch (1912–1987) vlastnil spolu se svou ženou dobře zavedenou usedlost o výměře 40 ha půdy. Od poloviny června 1951 byl zatčen a 12.3.1952 byl jihlavským oddělením Státního soudu Brno pro údajnou velezradu odsouzen na 16 let těžkého žaláře, k propadnutí celého jmění, peněžité pokutě a ztrátě občanských práv. Po věznění v pracovních táborech v Jáchymově a v Příbrami byl propuštěn až na amnestii 9.5.1962. Jeho žena souzena nebyla, avšak z rozhodnutí StB byla 23.3.1952 spolu s dcerkami ve věku 3, 7 a 9 let vystěhována do provozovny Račiněves Státního statku Roudnice n.L. *SÚA Praha*, f. Sbor nápravných zařízení Praha. Zdevastovaná usedlost byla vrácena rodině začátkem devadesátých let, polnosti užívá v pronájmu místní zemědělské družstvo. K případu viz přílohu č. 5.

163 Jindřich Uher (1911), 1945–1951 tajemník KSČ v Hradci Králové, Trutnově a Gott-

nosti pro operativní záležitosti Jindřichem Kotalem. Příslušný pokyn dostali téhož dne na ministerstvu vnitra za přítomnosti zástupce slovenského pověření referenti pro vnitřní věci ze všech krajů republiky.¹⁶⁴ I když byla pro vyjasnění situace stanovena lhůta tří týdnů, příprava nových opatření a pokynů se protáhla až do podzimu 1952.

Jestliže v uplynulé zimě a začátkem jara 1952 hlavní slovo v Akci kulak příslušelo Státní bezpečnosti, pak nyní se iniciativy viditelně ujímal stranický aparát ve snaze dosáhnout spolehlivější koordinace aktivit jednotlivých ministerstev a autoritativně vymezit prostor, do kterého bude směřovat proud vystěhovávaných rodin, a konkretizovat další prováděcí pokyny. O tom, že pozastavení realizace Směrnic tří ministrů nebylo výrazem slabosti či ústupu od dosavadního zaměření zemědělské politiky, svědčilo mj. usnesení strany a vlády z 3. června 1952 o upevnění a dalším rozvoji JZD, plné nových útoků proti „kulakům“. Přímou výzvu k nesmiřitelnému vyhánění těchto „nepřátel“ JZD i vesnic obsahovala tajná doprovodná dálhopisná instrukce sekretariátu ÚV KSČ z 29. května zasláná krajským výborům strany.¹⁶⁵

Iniciativa ústředního stranického aparátu nikterak neznamenal, že by aktivity StB v Akci kulak a v agrární politice vůbec byly odsunovány na vedlejší kolej. Státní bezpečnost v téže době upřesňovala svoje specifické poslání při realizaci celkové a jmenovitě zemědělské politiky. K tomu aktivizovala svoje agenturní, důvěrnické a informační sítě na vesnicích a v zemědělských pracovištích, zakládala nové sítě, a to včetně těch, které umožňovaly pronikat i do takových zahraničních kruhů, jakými byla tzv. Zelená internacionála a československá „agrární emigrace“.¹⁶⁶

waldově, od 1952 tajemník (pro zemědělskou politiku) a kandidát ÚV KSČ, od 1954 člen ÚV KSČ, od ledna 1953 náměstek předsedy vlády, 1953–1954 ministr zemědělství, 1954–1956 ministr potravinářského průmyslu, 1956–1961 ministr potravinářského průmyslu a výkupu zemědělských výrobků.

164 Podnět k dočasnému pozastavení přesídlovací akce vzešel z porady v sekretariátě ÚV KSČ 2. května, které se zúčastnili za MNB velitel vězeňského odboru V. Baudyš, náměstek ministra spravedlnosti K. Klos a přednosta II. (správního) odboru ministerstva vnitra Josef Kočíš. Poradu řídil pracovník sekretariátu ÚV KSČ Gebauer, do jehož politické působnosti spadala Akce K(kulak), seznamy osob navrhaných do PTP aj. SÚA Praha, f. MV-T, k. 52, sign. 686, inv.č. 2337, (dvě tajná sdělení z 11. a 12.6. pro ministra vnitra).

165 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 021, sv. 3, a.j. 98; AMS, Klosův archiv, č. spisu 178 (Zemědělská politika).

166 Výmluvně o tom vypovídají podklady a zápis ze závažného zasedání kolegia ministra národní bezpečnosti ze 17. března 1952 (viz přílohu č. 6), které se mj. podrobně zabývalo zaměřením činnosti tajné policie při kolektivizaci zemědělství a při provádění

Problematické dubnové usnesení o očištění státních statků začínalo být začátkem léta ve stranických a bezpečnostních kruzích interpretováno tak, že očista má postihnout někdejší „kulaky“, pokud zastávali vedoucí místa, přičemž jako dělníci směli být na státních statcích ponecháni a dále přijímáni: „... my se díváme na kulaka, kterého jsme přesídlili na státní statek, jako na zemědělského dělníka kulackého původu, který má nepřátelský postoj vůči našemu zřízení a kterému jsme vysídlením z dosavadního prostředí vzali možnost, aby svojí osobou rušivě působil v místě svého bývalého pobytu“.¹⁶⁷

Předsednictvo ÚV KSČ 26. května 1952 uložilo ministrům Bacílkovi, Noskovi, Raisovi a tentokrát již také ministru zemědělství Nepomuckému, aby do čtrnácti dnů předložili politickému sekretariátu návrh na soustavu administrativních opatření proti vesnickým boháčům, včetně umísťování vystěhovávaných seelských rodin.¹⁶⁸

třídní politiky na vesnici. Toto zasedání se konalo za účasti sovětského bezpečnostního poradce Jesikova a představitele aparátu ÚV KSČ Gebauera, pověřeného bojem proti vesnickým boháčům. AMV ČR, f. A 2/1-78 (Sekretariát ministra).

167 Kpt. Hudec v referátu na celostátním aktivu referentů pro mimořádná opatření KS StB dne 4.11.1952. AMV ČR, f. 310, k. 31, sv. 11.

168 SÚA Praha, f. MV-T, k. 52, sign. 686, inv. č. 2337.

VEN ZE ŠKOL A Z VEŘEJNÉHO ŽIVOTA!

Na jaře 1952 byly vedle již zahájené Akce kulak založeny další tři politicko-administrativní kampaně,¹⁶⁹ které měly znemožňovat přístup selské mládeže k odbornému vzdělání, odejmout generaci otců a dědů poslední zbytky jejich podílu na spolurozhodování o obecních záležitostech, denuncovat a zostudit je v očích veřejnosti, vytlačit je na samý okraj vesnického společenství.

Vylučování selských dětí ze škol¹⁷⁰

Na přelomu dubna a května 1952, kdy se na základě politického rozhodnutí přechodně pozastavovalo přesídlování vybraných selských rodin, připravoval se na zhruba stejné politické úrovni druhý, tentokrát důkladněji propracovaný pokus o odstranění dětí sedláků ze středních zemědělských škol. Mělo jít o zásah, který by se vystříhal nedostatků a slabin předchozího roku a promyšlenějším postupem by dosáhl požadovaného výsledku.

Podle oficiálního odhadu pokračovalo ve studijním roce 1951–1952 na zemědělských školách středního typu stále ještě na 500 žáků a další stovky studentů na školách vysokých z rodin, které vlastnily více než 15 ha zemědělské půdy. Organizační sekretariát ÚV KSČ proto nejprve akceptoval návrh kolegia ministra zemědělství, aby nastávající absolventi zemědělských škol nebyli zařazováni do odpovědných odborných funkcí v socialistickém zemědělském sektoru, nýbrž zásadně na manuální práce v rostlinné výrobě na

státních statcích. Už jen tímto rozhodnutím bylo na konci školního roku 1951/1952 za svůj původ postiženo téměř 5 % absolventů středních zemědělských škol.¹⁷¹ Spolu s tím uložil ministru zemědělství Nepomuckému, aby předložil návrh zásad pro celkovou očistu zemědělských škol od dětí vesnických boháčů. Výslednou koncepci chystané akce, včetně jejího podrobného harmonogramu, organizačního zabezpečení a pokynů pro KV a OV KSČ, schválil 18. června 1952 politický sekretariát ÚV KSČ (viz přílohu č. 7)¹⁷². Závažnou součástí přijatého usnesení byla pasáž vymezující obsah pojmu „vesnický boháč“. Podle tohoto návodu neměli být do této kategorie šablonovitě zahrnováni jen sedláci s výměrou půdy nad 20 hektarů, nýbrž i podstatně menší pozemkoví vlastníci, hospodařící v úrodných řepářských a obilnářských oblastech nebo tam, kde se pěstovalo ovoce, zelenina, chmel, vinná réva a jiné speciální plodiny, vyžadující najímání cizích pracovních sil. Označení „vesnický boháč“ se vztahovalo i na provozovatele vesnických hospod, na mlýnáře, zahradníky, obchodníky a povozníky, i když už své bývalé živnosti nevlastnili, ale zůstali v nich jako vedoucí komunálních, družstevních nebo národních podniků.

Obsah tohoto stranického usnesení byl téměř doslova převzat do textu tajného výnosu ministra vnitra Noska z 30. června 1952,¹⁷³ který spolupodepsal ministr zemědělství J. Nepomucký.¹⁷⁴ Prověrka v zemědělských školách byla tímto výnosem svěřena zvláštním komisím pod vedením zemědělských referentů KNV, složeným ze zástupců KV KSČ, KV ČSM a referátů pracovních sil KNV. Děti vyloučené těmito komisemi z dalšího studia měly být vytrženy z rodičovského vlivu a umístěny na manuální práce v rostlinné výrobě na státních statcích především v Olomouckém a Ostravském kraji, kde měly být vytvořeny podmínky pro jejich „převýchovu“. Pro vyloučení dětí nebyl směrodatný jejich prospěch, nýbrž pouze třídní a politické postavení jejich rodičů. Jako podklad k tomu sloužil zvláštní dotazník, potvrzovaný předsedou a tajemníkem příslušného MNV a stanovisko rady KNV.

169 Kampaňovitost v politickém dění, v účelovém sledování krátkodobých hospodářských cílů, v rozvíjení tzv. socialistického soutěžení na počest nejrůznějších výročí nebo i žijících politických činitelů apod. byla jedním z výrazných vnějších znaků koloritu totalitního režimu.

170 Autor k dané problematice uveřejnil v roce 1993 obsáhlou faktografii i řadu zobecňujících hodnocení ve stati Vyloučení selských dětí ze zemědělských škol (1951–1953). In: *Stránkami soudobých dějin*: Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana. Praha 1993, s. 123–141. Pokračující výzkum z roku 1999 potvrdil výchozí koncepci a poskytl některá dílčí doplňující fakta. Do nyní předkládané studie zařazuje autor z předchozí výzkumné fáze alespoň základní poznatky, aby zdůraznil význam represivních postupů proti selskému dorostu v kontextu likvidace selského stavu.

171 JECH, K.: *Vyloučení selských dětí ze škol...*, s. 126.

172 Zásady k provedení očisty vysokých škol zemědělských a veterinárních od dětí vesnických boháčů a městské buržoazie, schválené politickým sekretariátem ÚV KSČ 13.8.1952 v Lánech, uveřejněny na internetových stránkách Ústavu pro soudobé dějiny (<http://www.usd.cas.cz>).

173 SÚA Praha, f. MV-T, k. 61, sign. 841, a *tamtéž*, k. 89, sign. 425, výnos s názvem Očista zemědělských škol od dětí vesnických boháčů.

174 Střední zemědělské školy přešly do resortu zemědělství již krátce po únoru 1948. S účinností od 1.1.1953 do něj byly převedeny i vysoké školy zemědělské, lesnické a veterinární.

Proverky na školách zdaleka neskončily v době letních prázdnin, jak si to jejich iniciátoři přáli, a pokračovaly až do zimních měsíců. Podle ne zcela úplné závěrečné zprávy, kterou organizačnímu sekretariátu ÚV KSČ předložili J. Uher a J. Nepomucký, bylo k 20. lednu 1953 prověřováno 8938 žáků (6466 v českých zemích a 2472 na Slovensku). Z dalšího studia bylo vyloučeno 505 žáků (tj. 5,5 %), a to 426 v českých zemích a 79 na Slovensku. Mezi vyloučenými bylo 350 žáků ve věku do 18 let a 150 žáků starších.

Vyloučení studenti měli nastoupit na manuální práce v rostlinné výrobě na státních statcích Albrechtice (hospodářství Studnice a Slezské Pavlovice) v Ostravském kraji a státní statek Javorník (hospodářství Vlčice) v Olomouckém kraji a slovenští studenti na hospodářství státního statku Želiezovce v Lontově v Nitrianském kraji. Z předvolaných 304 žáků jich ve skutečnosti nastoupilo jen 108, na Slovensku jen 10, a to i přesto, že proti některým jejich rodičům byla proto uplatňována nepřímá donucovací opatření (pokuty za nepřihlášení k nemocenskému pojištění, odebrání potravinových lístků apod.). V jednotlivých případech postihla diskriminační opatření děti ze selských rodin i na výběrových školách nezemědělského typu, přičemž případná odvolání byla bezvýsledná.¹⁷⁵

Zmíněná schůze politického sekretariátu 18. června 1952 uložila také ministru školství, věd a umění Zdeňku Nejedlému, aby do 15. července předložil návrh „očisty vysokých škol zemědělských od vesnických boháčů a městské buržoazie“, přičemž dodatečně bylo upřesněno, že půjde nejen o fakulty agronomického a zootechnického zaměření, nýbrž také o fakulty veterinární. Při přípravě tohoto podkladu se uplatnil jak inspirační vliv právě zahajované vylučovací akce ze středních zemědělských škol, tak i staronový záměr uskutečňovaný Akčními výbory Národní fronty už po únoru 1948, aby byly vylučovány i děti příslušníků městské buržoazie. Výsledné usnesení pak k návrhu místopředsedy vlády Zdeňka Fierlingera¹⁷⁶ přijal

175 Jednu z takových stížností, která byla podána až do Kanceláře prezidenta republiky, zamítlo ministerstvo školství s tímto odůvodněním: „Věroslava Vrbková je dcerou vesnického boháče Františka Vrbky z Chráštan, okres Kroměříž. Chyby se tedy v první řadě dopustila ona výběrová komise, jež dala souhlas k přijetí jmenované do I. ročníku výběrové školy. Poněvadž se zjistilo, že zemědělec František Vrbka neplněním dodávek projevuje zamítavý postoj k dnešnímu státnímu zřízení, nemůže být jeho dcera Věroslava Vrbková připuštěna k dalšímu studiu na vyšší zdravotnické škole. Podle sdělení zástupců lidosprávy nedává rodinné prostředí záruku, že z této žákyně bude vychován příslušník inteligence, třídně a ideově spjaté s dělnickou třídou. Náměstek ministra Zajíc, v.r.“ AKPR, inv. č. 2027, sign. 143259/52, dopis ze dne 20.11.1952.

176 Zdeněk Fierlinger (1891–1976), představitel levicového proudu v Čs. sociální demokracii, 1948–1966 člen předsednictva ÚV KSČ, 1945–1969 poslanec a 1953–1964

politický sekretariát ÚV KSČ 13. srpna 1952;¹⁷⁷ jeho obsah byl pro prověřkovou potřebu převzat do interního výnosu MŠVU z 25. srpna 1952, který nebyl pro veřejnost zpřístupněn¹⁷⁸.

Čistka se zdůvodňovala tvrzením, že přes všechna předchozí opatření se na zemědělské a veterinární školy podařilo proniknout řadě dětí vesnických boháčů a městské buržoazie, které se „vlivem svého původu v zostrujícím se třídním boji nejen nestávají oporou socialistického budování vesnice, ale naopak často kolísají a dostávají se snadno pod vliv třídního nepřítele a někdy se z nich stávají přímo škůdci“. Uskutečnění akce bylo uloženo rektorům příslušných vysokých škol, pro které připravovaly kádrové návrhy zvláště ustavené politické komise. Rektor pak vylučoval vytipované studenty nejen ze zemědělských či veterinárních fakult, nýbrž ze všech vysokých škol v republice. Seznam vyloučených studentů předkládal rektorát referátu pracovních sil KNV s žádostí, aby je zařadil podle posudků do pracovního procesu, především k manuálním pracím v zemědělství na úseku rostlinné výroby. Pouze jednotlivcům s tzv. kladným poměrem k režimu, o nichž bylo současně známo, že se v této otázce rozcházejí se svými rodiči (sic), směl referát pracovních sil umožnit zaměstnání i mimo zemědělství.

Politický záměr, aby vylučovací akce skončila před zahájením nového vysokoškolského roku, se nepodařilo dodržet. Možnosti odvolat se proti vyloučení ve lhůtě do 8 dnů využilo v českých zemích celkem 76 posluchačů, z toho 10 na VŠZ v Praze a 66 na VŠZ v Brně. Odvolací řízení se konalo na MŠVU, avšak některé případy řešila – aniž by k tomu existovalo právní opodstatnění – komise při školském oddělení aparátu ÚV KSČ. Ke Kanceláři prezidenta republiky se odvolalo 10 studentů, z toho jen dvěma bylo vyhověno. K 23. prosinci 1952, kdy byla předkládána závěrečná zpráva prezidentu republiky, bylo celkově vyhověno pouze 11 odvoláním a 6 případů se stále ještě řešilo. Počet vyloučených k uvedenému datu pak činil 133 posluchačů, z toho 18 na VŠZ v Praze (v dalších 23 případech byla škola doporučena zvýšená pozornost) a 126 posluchačů na VŠZ v Brně (z nich 39 na fakultě

předseda Národního shromáždění, v letech 1945–1946 předseda vlády, 1946–1947 a 1948–1953 místopředseda vlády, 1950–1953 pověřen řízením Státního úřadu pro věci církevní.

177 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/5, sv. 35, a.j. 109, Návrh na očistu vysokých škol zemědělských a veterinárních od dětí vesnických boháčů a městské buržoazie.

178 Zásady k provedení očisty vysokých škol zemědělských a veterinárních od dětí vesnických boháčů a městské buržoazie, schválené politickým sekretariátem ÚV KSČ 13.8.1952 v Lánech, uveřejněny na internetových stránkách Ústavu pro soudobé dějiny (<http://www.usd.cas.cz>).

zemědělské a 87 na fakultě veterinární). Obdobné údaje za Slovensko ke stejnému datu nebyly k dispozici.

V následující fázi, poznamenané zejména celostátní kolektivizační krizí z let 1953–1954, k obdobnému vylučování selských studentů ze zemědělských a veterinárních škol nedocházelo. Selský dorost byl již z těchto škol prakticky vytlačen a navíc režim zvolil pro další léta jemnější a pro veřejnost méně patrnou preventivní metodu: i při tehdejších malém zájmu mládeže o zemědělství vůbec a o studium na zemědělských školách zvláště nebyly prostě děti z „kulackých“ rodin do těchto škol přijímány, přesněji nebyly ani připouštěny k přijímacímu řízení.¹⁷⁹

Vedle akce vylučování ze zemědělských a veterinárních fakult na základě výnosu MŠVU ze srpna 1952 docházelo v letech 1952 a 1953 také k méně viditelnému, zato však zcela nekompromisnímu individuálnímu vylučování selské studující mládeže z vysokých škol všeho druhu, a to ve spojitosti s Akcí kulak.¹⁸⁰ Na vystěhovávané rodiny odsouzených hospodářů se bezprávně a jakoby automaticky vztahovaly i další, nikde nepsané tresty či omezení. K nim patřilo i to, že studující člen takové rodiny byl povinen z rozhodnutí trestní komise ONV či KNV, StB nebo prokurátora nastoupit do pracovního poměru v příkázaném působišti, eventuálně do tábora nucených prací, a ke zrušení studia nebyl třeba ani postup ve smyslu zmíněného výnosu MŠVU. K vyloučení z dalšího studia zpravidla stačilo, když z místní organizace KSČ, velitelství StB, z MNV nebo ONV přišlo na fakultu upozornění, že student pochází z rodiny odsouzeného kulaka. Pokud fakulta takový podnět neakceptovala – a to se nejednou stalo – intervenovali vlivní funkcionáři KSČ nebo orgány StB osobně u rektorů, děkanů, kádrových referentů vysokých škol apod.¹⁸¹ Jako důvod k vyloučení se pak zpravidla používala formulace,

179 Organizační sekretariát ÚV KSČ uložil krajským výborům KSČ v pokynech pro přijímání dětí do výběrových škol z 10.3.1953, aby zabezpečily, že „nebudou doporučeny děti vesnických boháčů, děti z rodin městské buržoazie, bývalé vysoké byrokracie a z rodin zrádců pracujícího lidu“. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 021, sv. 5, a.j. 174, D-844-174. Obdobná formulace byla i ve směrnících ministerstva vysokých škol pro výběr studentů do 1. ročníku vysokých škol v r. 1953 č.j. 64.631/53. *Tamtéž*, a.j. 181, dálnopis D-887 z 21.4.1953.

180 K tomuto tématu nebyl zatím nalezen žádný souhrnný podkladový materiál (pokud vůbec existoval); výzkum bude moci pokračovat až po obnovení přístupu k fondům SÚA Praha; kromě toho budou nutné výzkumné sondy v archivních fondech řady univerzit a vysokých škol. Zatím je možné pouze rekonstruovat některé jednotlivé případy, nelze však na jejich základě dospět k souhrnným počtům a k dostatečně podloženým závěrům.

181 Mezi těmi, kdo aktivně takový nátlak vyvíjeli, se mj. vyskytovala jména dvou důstojníků

že „student nevyhovuje podmínkám kladeným na dnešní studenty vysokých škol“. Některým posluchačům bylo z iniciativy těchto orgánů znemožněno další studium zrušením odkladu vojenské prezenční služby. Případná odvolání proti takovýmto vyloučením byla vesměs zamítána.¹⁸²

Odstraňování „vesnických boháčů“ z národních výborů

První, částečně využitou příležitostí k oslabení pozic selského stavu v síti národních výborů, byla kampaňovitá „očista“ z doby bezprostředně po únorovém převratu v roce 1948, v níž se Akční výbory Národní fronty zaměřovaly především na známé stoupence zkompromitovaných stran (zejména strany agrární nebo HSLS) a funkcionáře, kteří se angažovali v předúnorové agrární politice národně socialistické, lidové nebo slovenské Demokratické strany.

Druhá příležitost nastala v souvislosti s reorganizací místních národních výborů v roce 1950. Ta měla v těchto nejnižších orgánech politické moci zlepšit jejich třídní složení ve prospěch dělníků a menších rolníků, avšak k nespokojenosti stranického vedení a ministerstva vnitra nezabránila tomu, aby se do MNV (včetně funkcí předsedů či místopředsedů) dostali i místně uznávaní sedláci, z nichž někteří měli i členskou legitimaci KSČ.¹⁸³

z řídícího útvaru MNB pro Akci kulak (ppor. Josef Karas a por. Václav Průša). Například oba jednali 21.12.1951 na lékařské fakultě UK v Plzni s funkcionáři KSČ o vyloučení ze studia posluchače V. B. z okresu Týn n. Vltavou, jehož otec byl jako kulak krátce před tím odsouzen pro údajnou hospodářskou sabotáž k čtyřem rokům odnětí svobody. Student se odvolal jak proti původnímu rozhodnutí o přerušení studia, tak proti chystanému vyloučení, načež mu KNV v Plzni vydal výměr o přidělení k práci zemědělského dělníka na státní statek v Pelhřimově na dobu tří let počínaje dnem 27.3.1952. Stanovisko rektorátu UK v Praze, aby V. B. nebyl jako výborný student vylučován, představitelé MNB při dalším jednání 2.4.1952 kategoricky odmítli a prosadili jeho vyloučení z fakulty. SÚA Praha, f. Sbor nápravných zařízení Praha, Akce K(kulak).

182 *Tamtéž*. Posluchač O. N. z Lipníku nad Bečvou musel zanechat studia na veterinární fakultě v Brně po 2. ročníku už v r. 1951, kdy mu byl zrušen odklad vojenské prezenční služby; po dvouleté vojně pracoval jeden rok dobrovolně jako brigádník v dolech, čímž získal možnost pokračovat od r. 1954 ve studiu; v r. 1955 však dostal rektorát VŠZ v Brně nový pokyn ministerstva zemědělství k jeho vyloučení; odvolání proti tomuto druhému vyloučení ministerstvo zemědělství v listopadu 1955 zamítlo.

183 Podle zjištění ministerstva vnitra bylo na přelomu let 1951/1952 členy MNV v Jihlavském kraji ještě 274 „vesnických boháčů“, z toho bylo 8 předsedů a 42 ve funkčních referentů, v Ústeckém kraji 110 (11, 31), v Plzeňském kraji 199, v Libereckém kraji 128

Ministerstvo vnitra na celostátní poradě národních výborů 20. února 1952 vyzvalo KNV a ONV, aby se členstvím sedláků v národních výborech zabývaly a aby jejich odstranění připravovaly. Na celostátní konferenci předsedů KNV 30. května 1952 již ministerstvo vnitra vydalo pokyn, aby toto odstranění bylo uskutečněno ve spolupráci s KV a OV KSČ zcela radikálním způsobem, a to do konce září 1952.¹⁸⁴

Odezva v krajích a okresech byla dosti různorodá. Některá krajská vedení přijímala pokyn jako výzvu ke splnění mimořádně důležitého úkolu uprostřed rozpoutaného třídního boje na vesnici a ve své horlivosti šla tak daleko, že se zavazovala zabezpečit požadované výměny v MNV již do konce června. Ze zprávy Jihlavského KNV vyplynulo, že kraj usiloval o odstranění „vesnických boháčů“ z MNV již od července 1951, krátce po babických událostech. Původně plánované skončení akce k 30. září 1951 však nedodržel, právě tak jako další prodloužení do 30.10 a posléze do 31.12.1951. Naposledy vyhlášená lhůta počítala s 31. květnem 1952; ve skutečnosti však akce po celé léto i začátek podzimu stagnovala a ještě koncem října 1952 zbývalo vyměnit 48 „vesnických boháčů“.¹⁸⁵

ONV v Semilech v „Plánu k očištění MNV od vesnických boháčů“ uložil tajemníkům MNV, aby personální změny politicky zajistili v době od poloviny června do 15. září 1952, přičemž osobní odpovědnost udělil referentům ONV. Plán obsahoval jména 15 rolníků s uvedením jejich funkcí v MNV (z toho bylo 14 zemědělců s výměrou od 3,58 ha do 14,90 ha a jeden s 18 ha!) i s možným zdůvodněním: Nemá poměr k JZD a špatně plní. Neplní. Nesouhlasí s režimem. Skrytý třídní nepřítel. Je reakčně zaměřen. Reakčník. Nemá poměr k JZD. Plní, ale je reakčně zaměřen. Reakčně zaměřen, nepřítel JZD. Velký neplní. Nemá poměr k JZD; chytrák. Předstírá poměr k dnešnímu zřízení.

Některá okresní vedení zcela vážně uvažovala, že vyhnání sedláků z MNV bude třeba splnit i za cenu toho, že v tzv. kulackých obcích se MNV zruší

(8, 29) a v Ostravském kraji 23 (1, 2). SÚA Praha, f. MV-T, k. 88, sign. 398 (kopie tajného dopisu pro MNB ze 7.6.1952 s cílem informovat politický sekretariát ÚV KSČ).

184 *Tamtéž* a též f. MV-N, k. 171 (Celostátní konference ...).

185 SÚA Praha, f. MV 1951–1954 NR, k. 10793, sign. 053.0 (Vesniční boháči v radách MNV 1952). Posledně zmíněný plán měl ve svém úvodu následující charakteristickou ideologickou proklamaci: „Národní výbory jako orgány diktatury proletariátu mají v současné době za úkol zatlačovat a omezovat zbytky kapitalistické třídy vesnické boháče jako třídu. Je proto nutné, aby třídní nepřítel vesniční boháči, kteří se vetřeli do funkcí národních výborů, byli z těchto funkcí odstraněni, neboť svých funkcí využívají k rozvrácení lidově demokratického zřízení a brzdi provádění usnesení naší vlády.“

a sloučí s obcemi, v jejichž MNV sedláci nezasedají. V řadě regionů Česko-budějovického kraje (např. v okresech Vodňany, Jindřichův Hradec, Strakonice a Soběslav) a částečně i na Královéhradecku a Plzeňsku byly však ještě v lednu 1953 obce, jejichž místní funkcionáři (včetně KSČ a akčních výborů NF) nesouhlasili s vylučováním sedláků, kteří řádně plnili své dodávkové povinnosti, stali se dobrými členy JZD a dobrými funkcionáři MNV, požívali v obci důvěru, neprojevovali se jako vesniční boháči a nebyla za ně v MNV náhrada.¹⁸⁶ V pohraničních okresech, např. na Karlovarsku, se stávalo, že do seznamů osob, které měly být jako údajné kulacké živly vyloučeny z národních výborů, byli zařazováni i rolníci, jejichž přiděl z pozemkové reformy činil třeba 10–12 ha, pak ale přijali v obecním zájmu do tzv. nuceného pachtu několik dalších hektarů po odsouzeném sedlákově a rázem byli označeni za nové kulaky.¹⁸⁷

V polovině listopadu 1952 oznámilo pověřenectvo vnitra ministerstvu vnitra, že ve slovenských krajích (s výjimkou dvou náhradních členů ONV v Bardějově) byli už vesniční boháči z národních výborů odstraněni a že i do budoucna budou přijímána patřičná preventivní opatření. Číselné údaje nebyly připojeny. Ministerstvo vnitra ohlásilo 27. ledna 1953 sekretariátu ÚV KSČ, že počátkem listopadu 1952 byla akce ukončena nebo se chýlila k závěru také v českých zemích, zbývalo ještě 82 případů v Česko-budějovickém kraji, 36 v Hradeckém, 35 v Pardubickém, 50 v Brněnském a 5 v Ostravském kraji. Výsledný počet sedláků odstraněných z MNV ani zde nebyl uveden. Čísla zjištěná ministerstvem vnitra před zahájením akce na přelomu let 1951/1952 se údajně v jejím průběhu měnila, neboť ve složení MNV byli stále objevováni noví „vesniční boháči“. Ministerstvo vnitra prohlásilo svůj úkol za ukončený s tím, že akce i nadále trvá na úrovni všech národních výborů, a další údaje již centrálně neevidovalo.

Do působnosti národních výborů a tím do řídicí sféry ministerstva vnitra spadaly také veřejné hasičské sbory (tehdy podle sovětského vzoru přejmenované na požárnícké). Mezi jejich dobrovolnými členy a činovníky byli nezřídka i příslušníci selských rodů, kteří v případě potřeby mj. dávali k dispozici koňské potahy nebo traktory. Ministerstvo vnitra považovalo po roce 1948 dobrovolné hasičstvo za jednu z posledních bašt, kde se „vesniční boháči“ snažili uchovat své funkce, aby mohli politicky ovlivňovat své spoluobčany. Proto už v roce 1951 při příležitosti konferencí Československého svazu

186 *Tamtéž* a také f. MV-T, k. 88, sign. 398 (z hlášení KNV a ze zpráv instruktorů).

187 SÚA Praha, f. MV-T, sign. 449, k. 16 (Z dopisu náměstka ministra vnitra G. Spurného ze dne 24.5.1952 tajemníkovi ÚV KSČ V. Davidovi).

hasičstva se za účasti KSČ a Akčních výborů NF uskutečňoval přísný kádrový výběr aktivistů okresních a krajských orgánů požární ochrany a v roce 1952 pak i „očista“ výborů místních jednot od „vesnických boháčů“.¹⁸⁸

V roce 1952 ztráceli příslušníci selského stavu i další příležitosti k profesnímu a zájmovému uplatnění v životě vesnice. Z přísně tajného rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ z 18. února 1952¹⁸⁹ se postupně a ve vší tichosti likvidovala existence a činnost Jednotného svazu českých zemědělců a Jednotného svazu slovenských rolníků – zájmových organizací, které od roku 1945 sdružovaly zemědělce bez ohledu na jejich politickou příslušnost či majetkové postavení, vydávaly pro ně deník *Zemědělské noviny*, řadu okresních periodik a odbornou literaturu, organizovaly početně navštěvované Hovory se zemědělci a jiné vzdělávací aktivity, pečovaly o přidružené jednoty včelařů, rybářů, chovatelů drobného hospodářského zvířectva apod.

Musely uvolnit prostor pro stále více vynucované integrování rolníků do JZD a JRD a musely zaniknout i proto, že stále více prosazovaný sovětský model řízení zemědělství, ovládání rolnictva a kontroly vesnického života žádnou demokratickou zemědělskou organizaci neuznával a neznal. Do textu likvidačního rozhodnutí byla vložena mj. formulace, že „tam, kde není JZD nebo je v menšině, stává se často JSČZ útočištěm nepřátel JZD a vesnických boháčů“. Podle Gottwaldova výroku „odstranění vesnických boháčů a kverulantů musí provést lidová správa“. Obě zájmové organizace českých a slovenských zemědělců – během roku 1952 cestou rafinovaného „samorozpuštění“ z života vesnického společenství zcela zmizely.

V životě vesnice ztratila své dlouholeté poslání a postavení také spolehlivá soustava lidových peněžních družstev – Kampeličky, v jejichž činnosti se od minulého století spolu s dalšími středostavovskými partnery angažovali již v několika generacích i mnozí sedláci a malozemědělci. Stalo se tak přijetím zákona ze dne 11. prosince 1952 č. 84/1952 Sb. o organizaci peněžnictví, jehož platnost a účinnost začínala 1. ledna 1953. Podle zákona tvořily až nadále peněžní a úvěrovou soustavu ČSR jen tři výlučně státní peněžní ústavy – Státní banka československá, Investiční banka a státní spořitelny. To byl začátek faktického konce tradičního lidového peněžnictví, jehož smyslem a hlavním cílem nebyl zisk, ale podpora drobného strádání a pomoc formou finančních zápůjček převážně venkovským řemeslníkům, obchodníkům, zemědělcům či jiným drobným a středním podnikatelům na základě

188 *SÚA Praha*, f. MV-T, k. 88, sign. 398. Číselné údaje o počtu vyloučených neměl autor k dispozici.

189 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 31, a.j. 294 (Zpráva o činnosti, složení a finanční situaci JSČZ a JSSR a návrh na jejich likvidaci).

známého Kampelíkova principu „Co jednomu nemožno, všem dohromady snadno“. Řečeno slovy nedávno tragicky zesnulého mladého ekonoma: Zrušením lidových Kampeliček „nezanikla jenom část našeho peněžnictví, zanikla část naší historie, jeden z nejdůležitějších elementů, který formoval vztahy v obcích nebo městech, který posiloval sousedskou důvěru, pocit sounáležitosti a také význam jednotlivých obcí“.¹⁹⁰

Kulacké seznamy

Přibývající počet a rozsah omezujících opatření proti selskému stavu přiváděl nositele moci a vykonavatele represí k myšlence mít co nejpodrobnější přehled o sledovaných a stíhaných osobách. Velmi markantně to bylo vidět již na shora popsaných tajných evidenčních protokolárních knihách a kartotékách, které si od listopadu 1951 na ústřední a krajské úrovni zavedla StB pro potřeby Akce kulak. Přesně o rok později se začaly povinně sestavovat seznamy příslušníků selského stavu také pro potřeby správních orgánů. Stalo se tak na základě vládního nařízení ze dne 4. listopadu 1952 č. 57/1952 Sb., kterým se prováděl právě přijatý zákon č. 56/1952 Sb. o dodávkové povinnosti a o výkupu zemědělských výrobků pro rok 1953.¹⁹¹ Vládní nařízení zavádělo princip odstupňování norem pro dodávky hlavních zemědělských výrobků do 7 skupin podle velikosti závodů, z nichž např. I. skupinu tvořily závody nad 20 ha, II. skupinu závody mezi 15 a 20 ha atd. Paragraf 17 vládního nařízení přitom určoval, že u vesnických boháčů se výše povinných dodávek stanoví podle dodávkových norem platných pro jednotlivé hospodářící rolníky, zvýšených o 10 %. Na rozdíl od všech ostatních kategorií zemědělských výrobců se s vesnickými boháči neuzavíraly dodávkové smlouvy (jejichž základním atributem je souhlas obou stran). Povinné dodávky stanovil této kategorii zemědělských závodů výlučně okresní plnomocník výkupu¹⁹² písemným příkazem.

190 ZELEŇKA, Vojtěch: *Vývoj lidového peněžnictví v letech 1945–1952*. Diplomová práce. Praha, ÚSD AVČR 1996, 122 str. + přílohy, s. 122.

191 Další konkretizaci dodávkových norem podle dodávkových oblastí a podle půdní výměry zemědělských závodů přinášelo pak ještě vládní nařízení č. 105 ze dne 23.12.1952.

192 Plnomocníci vykonávali v okresech pokyny ministerstva výkupu zřízeného 28.5.1952 v čele s Josefem Krosnářem. Jejich úkolem bylo bojovat „proti všem nepřátelským činům třídního nepřítele, zvláště vesnických boháčů, kteří neplní dodávky nebo jakýmkoliv způsobem narušují průběh výkupu“. K tomu byli oprávněni provádět prohlídky zásob zemědělských výrobků v soukromých zemědělských závodech, v případě zatajování směli zásoby zajistit a podávali trestní oznámení náčelníku okresního oddělení Veřej-

Vláda současně nařídila okresním národním výborům, aby na návrh rad MNV vypracovaly seznamy vesnických boháčů, které pak měly být každoročně vždy do 30. listopadu doručeny okresním plnomocníkům ministerstva výkupu. Příprava návrhů pro místní seznamy byla od počátku deklarována nikoliv jako prostá administrativní záležitost, nýbrž jako vysoce politický úkol, jehož splnění mělo vést k dalšímu prohloubení třídní diferenciace uvnitř vesnických společenství. Nebyla svěřena plénům MNV, nýbrž jen jejich radám, v nichž převažovali členové KSČ a jejichž rozhodování zpravidla předurčovali spolehliví obecní nebo okrskoví tajemníci.

Odezva místních a okresních funkcionářů na zpřísnění dodávkových povinností a na sestavování kulackých seznamů nebyla jednoznačná. Zvýšení dodávkových norem pro sedláky se vesměs setkávalo se souhlasem, současně se však ozývaly námitky, že poroste počet upadajících selských hospodářství, z nichž mnohá až dosud řádně plnila dodávkové úkoly (nebo se alespoň o to ve ztížených podmínkách snažila) a přispívala k zabezpečování potravinových potřeb obyvatelstva. Vyskytovaly se obavy, že obdobné diskriminační praxi může být v budoucnu jako celek vystavena další vrstva dosud soukromě hospodařícího rolnictva – střední rolníci, i když ty zatím oficiální zemědělská politika ujišťovala, že je strana a vláda považují za spojence a nedílnou součást „dělnicko-rolnického svazku“.

Kulacké seznamy byly v mnoha okresech disciplinovaně sestaveny jako jeden z mnoha administrativních úkolů, kterými byly národní výbory běžně zaplavovány. Pro jejich vyhotovení byly vesměs použity starší známé záznamy o vlastnictví a držbě půdy, které byly doplněny o údaje z nedávných pozemkových soupisů.¹⁹³ Některé rady MNV šly ve své horlivosti tak

né bezpečnosti. Podrobné směrnice k této činnosti, schválené sekretariátem ÚV KSČ a ministrem Krosnářem, byly 23.10.1952 zaslány dálkopisem na všechny KV KSČ a vyšly ve *Sbírce oběžníků pro KNV*, roč. IV (1952), č. 39.

193 Šlo o aktualizaci pozemkové evidence pomocí tzv. štitkové akce, kterou na jaře 1952 prováděli okresní katastrální pracovníci. Akce měla podle úředních představ odhalit skryté rezervy zemědělské a zejména utajované orné půdy. Ve skutečnosti vyjevila rozsáhlé nepořádky v evidenci půdy, k nimž přispěly mj. přesuny vyvolané poválečnou pozemkovou reformou, zakládáním JZD a rozšiřováním státních statků, hospodářsko-technickými úpravami půdy, výstavbou některých veřejných objektů atd. Nebylo výjimkou, že do zemědělské půdy byly zahrnuty pozemky, na nichž bylo již před mnoha lety postaveno nádraží, vybudováno sportovní hřiště či silnice. Krajní nespokojenost s výsledky štitkové akce vyslovil mj. i ministr výkupu J. Krosnář na poradě vedoucích zemědělských pracovníků KV KSČ 2.4.ledna 1953. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 021, sv. 4, a.j. 165. Podklady pro sestavování kulackých seznamů byly značně nespolehlivé, tedy i snadno zneužitelné.

daleko, že do seznamů zahrnuly i zemědělce z kategorie středních či dokonce malých rolníků, zvláště šlo-li o odpůrce kolektivizačních postupů, o kritiky poměrů v JZD nebo o jinak nepohodlné nespokojence. V jiných případech se autoři v obavách z možných protestů neodvážili seznamy zveřejnit a odeslali je, aniž je rolníci mohli vidět (podle úředních pokynů měly být 7 dnů před odesláním v obci vyloženy, vyvěšeny na obecní tabuli či jinak zveřejněny). Četné seznamy obsahovaly nejenom jména samostatných sedláků, kteří trvali na svých právech soukromých hospodářů a byli ochotni snášet i s tím spojená příkoří. Kromě nich byli často evidováni i ti, kteří se dobrovolně zřekli své půdy, předali ji i s živým a mrtvým inventářem do státního statku či JZD, již v počátcích kolektivizace vstoupili do JZD a stali se jejich aktivními členy. V seznamech se ocitli i lidé pocházející ze selských rodů, kteří už v tradici svých předků nepokračovali, našli si uplatnění v průmyslu, stavebnictví, ve službách apod. nebo studiem teprve usilovali o jinou kvalifikaci, dokonce i školou povinné děti.¹⁹⁴

V několika regionech se vyskytly obce, jejichž rady MNV se od akce kulackých seznamů distancovaly, odmítly označit místní sedláky za vesnické boháče, případně odeslaly seznam, pod který se podepsal třeba jen obecní tajemník a předseda organizace KSČ. Několik takových obcí, jejichž funkcionáři našli odvahu postavit se na ochranu místních sedláků s pověstí dobrých hospodářů a spolehlivých sousedů bylo koncem roku 1952 např. na Strakonicku. V jiných případech byly sice seznamy vyhotoveny a odeslány, avšak místní funkcionáři je v následujících měsících odmítali používat jako podklady pro opatření proti uvedeným sedlákům, podnikaná z nadřízených orgánů. Nechuť ke spoluúčasti na přípravě kulackých seznamů přiváděl dokonce i některé komunisty k odmítnutí stranické disciplíny¹⁹⁵ nebo k pochybnostem o opodstatněnosti celé akce. Mezi okresy, kterým nadřízené orgány vytýkaly liknavost a malou ochotu při sestavování kulackých seznamů, byl

194 Viz např. obsáhlé tabulkové seznamy „dědinských boháčů“ nad 20 ha a jejich rodinných příslušníků od r. 1945 do r. 1952 z okresů Nitra, Hlohovec a Nové Zámky, zasláné dne 7.10.1952 na ÚV KSS. *SNA Bratislava*, f. ÚV KSS, taj. L. Benada, k. 2432, a.j. 47.

195 Z dopisu člena KSČ Škrabala: „Po dlouhém uvážení rozhodl jsem se, že funkci předsedy MNV nevezmu. Rozhodnutí svoje odůvodňuji následovně. V tom případě, kdyby OV KSČ a ONV setrval na svém stanovisku, aby rolníci, kteří jsou označováni jako vesniční boháči, byli jimi jmenováni, byla by vina kladena i na mne. Nechci, abych třebaže nevině byl proklínán. Pozdě by pak bylo v případě tom, abych pro tento delikt se funkce zřekl, jelikož by mne funkce nikdo nezprostil. Mně tito rolníci v těžkých dobách pomohli a jestliže je budu hájit jako poctivé a pracovité občany, došel bych k nemilosti nadřízených úřadů, kdybych funkci předsedy přijal.“ *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 78, sv. 26, a.j. 246, list 36.

mj. okres Rychnov nad Kněžnou, kde navíc byly kritizovány i údajné průtahy při trestání vytipovaných „neplničů“ a jiných provinilců, neboť okresní justiční pracovníci trvali na tom, že „socialistická zákonost musí být dodržena i tehdy, jde-li o třídního nepřítele“.¹⁹⁶

Nejvyšší politická a úřední místa nejednou vyslovovala nespokojenost nad tím, že místní činitelé a mnohé rady MNV nevidí v přípravě kulackých seznamů příležitost k vyostření třídních vztahů na vesnici, k odhalování kulackých nepřátel a k jejich vydání trestnímu postihu. Například ministr vnitra Nosek vytýkal mnoha národním výborům, že u zemědělských závodů neuvádějí plnou výměru půdy zjištěnou podle štitkové metody a že v mnoha případech se nedokázaly vyrovnat s tím, koho nutno považovat za vesnického boháče: nezřídka vydávají za kulaka středního zemědělce a jindy zase tvrdí, že vesnické boháče v obci nemají, jen proto, aby nerozbily dobré sousedské poměry, které v obci vládou. Vyhlášoval, že nesmí být ani jednoho funkcionáře národního výboru, který by nevěděl, kdo to je vesnický boháč, nebál se na něj ukázat prstem a neřekl mu to do očí, jak tomu bylo při očistě národních výborů od kulackých živlů.¹⁹⁷ I přes takové apely z centra se stávalo, že funkcionáři v místech a okresech, ale také někteří soudci, ve snaze, aby nemuseli označit inkriminovaného zemědělce za kulaka, obcházel tento pojem výrazy „větší zemědělec“, „velký sedlák“ nebo „vesnický spekulant“.¹⁹⁸

Přesto v zimních měsících 1952/1953 místních kulackých seznamů přibývalo, byly jich stovky a v březnu 1953 již tisíce (viz přílohy č. 11, 13, 15).¹⁹⁹ Jejich propojením vznikaly okresní seznamy, které kromě hojného lokálního využití nacházely uplatnění i v řídicí praxi (event. i v zásazích proti jednotlivcům či skupinám shora) krajských a ústředních orgánů KSČ,

196 *SÚA Praha*, f. MV-T, sign. 451, k. 16 (Zpráva ministerstva spravedlnosti ze dne 5.3.1953 o provedeném šetření ohledně závad v řízení proti kulakům v kraji Hradec Králové). Na krajské konferenci KSČ v Jihlavě v květnu 1953 zaznělo, že „v 12 obcích okresu Třebíč odmítli místní funkcionáři vypracovat seznamy kulaků a v některých obcích uváděli, že tam vesničtí boháči nejsou, třebaže tam prokazatelně žili“. *Jiskra*, 29.5.1953 (nepřímě ze separátu M. Trapla a kol., 1986, s. 139).

197 *SÚA Praha*, f. MV-N, k.175 (Konference předsedů a zemědělských referentů KNV a krajských plnomocníků výkupu dne 15.1.1953).

198 *SÚA Praha*, f. MSS, i.č. 632, k. 233 (Zápis o celostátní poradě krajských soudců a vedoucích krajských soudních správ konané dne 20.6.1953).

199 Ze sondáží na regionální i ústřední úrovni vyplývá, že velká část zejména obecních seznamů byla při pozdějších skartacích z archivních fondů vyřazena a jen torzovitě je zachována v některých okresních archivech (např. v Mladé Boleslavi, České Lípě, Levoči, Spišské Nové Vsi aj.). *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/5, sv.35, a.j. 109; viz i *tamtéž*, f. MV-T, k. 88, sign. 398.

vnitřní, bezpečnosti a spravedlnosti. Sloužily nejčastěji jako podklad a vodítko při nařizování výše povinných „kulackých“ dodávek a pro jejich deseti-procentní zvyšování, ostatně byl to i původní podnět a záminka pro jejich pořizování. Kromě toho se využívaly při výpočtu, zvyšování a vymáhání zemědělské daně, kdy se vůči sedlákům obdobně uplatňovaly diskriminující postupy, které s předstihem schválilo předsednictvo ÚV KSČ.²⁰⁰ Ministr výkupu Krosnář hned v prvních dnech účinnosti zákona o zemědělské dani zcela jednoznačně prohlásil: „Seznamy vesnických boháčů budou tím jedním prostředkem, přes který národní výbory a ONV jim budou moci uložit ještě větší daň.“²⁰¹

Specifickou obdobou kulackých seznamů, vyžadovaných ministerstvem vnitra, byly paralelně v letech 1952 a 1953 na Slovensku jmenné seznamy kulaků-členů JRD, jejichž vypracování se řídilo podle pokynů hlavní správy JRD pověřenectva zemědělství.²⁰² Posláním těchto seznamů bylo získat přehled o tom, kolik gazdů ještě v JRD setrvává a případně v jakých funkcích, jak pokračuje jejich vylučování z JRD a v neposlední řadě také jaká zaměstnání a jak vysoké výdělky tyto lidé získali po odchodu z JRD.

Pověřenectvo zemědělství kritizovalo živelnost a smířlivecké ovzduší v boji proti kulakům a považovalo za znepokojující, že během zimní kampaně 1952–1953 jich bylo z JRD III. a IV. typu vyloučeno jen 181, zatímco v nich k 10.3.1953 ještě 764 zůstávalo. K podobným zjištěním dospívala i různá regionální stranická jednání.²⁰³ Kolegium pověřence zemědělství proto rozhodlo, aby ve spolupráci s družstevními odděleními KNV byly vypracovány

200 Tento nejvyšší stranický orgán odhlasoval dne 12.11.1952 následující zdůvodňující formulaci, jejíž podstatu pak převzal § 7 zákona č. 77 ze dne 11.12.1952 o zemědělské dani: „Daňová povinnost může být zvýšena těm, jejichž majetek a výnosy to odůvodňují, t.j. vesnickým boháčům. Jejich zdanění může být zvýšeno až o 30 %. Kromě toho jim může být zvýšen základ daně, jestliže mají vedle příjmu z hospodářství i příjmy další, např. z povoznictví apod.“ *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 021, sv. 4, a.j. 141–142.

201 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 021, sv. 4, a.j. 165 (Projev J. Krosnáře na poradě vedoucích zemědělských pracovníků KV KSČ ve dnech 2.4.1.1953).

202 Podklady o existenci takovýchto seznamů v českých zemích neměl autor k dispozici.

203 Plénium OV KSS v Seredi vytýklo stranickým funkcionářům, že neuskutečňují usnesení, aby do konce roku 1952 byli z JRD vyloučeni všichni kulaci. „Přehlasují ‘svojich’ dedinských boháčův za neškodných (Zem. Sady, Abrahamov, Križany, Šoproňa). ... Předseda MO Zem. Sady přehlásil, že teraz nemožu dedinských boháčův vylúčiť pre nedostatok pracovných síl. V šintave nechcú dedinských boháčův vylúčiť, lebo sú to vraj nejlepší pracovníci. Viacerí hovorili, aby dedinských boháčův odstraňovali z okresu, lebo im ‘domácim’ je to vraj ťažko.“ *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 19/13, a.j. 163 (Informatívna zpráva zo 14. januára 1953).

podrobné seznamy kulaků v JRD a podklady pro jejich intenzivnější vylučování. Spolu s tím uložilo, aby jeden z pracovníků hlavní správy JRD měl na starosti jak vylučování, tak i jejich následné sledování.²⁰⁴

Kulacké seznamy z let 1952–1953 se staly jedním z dalších podkladů, jimiž se zdůvodňovalo vykazování sedláka a jeho rodiny z obce a okresu i vylučování jejich dětí ze škol. Jestliže se někdo ocitl v kulackém seznamu často s přívlasky neplnič, škůdce, nepřítel a byl-li takový seznam vyvěšen na obecní tabuli či dokonce uveřejněn v regionálním tisku, byl takový člověk prezentován jako ten, kdo nepatří do vesnického společenství, byl demagogicky vypuzován na jeho okraj a touto podlostí předurčován k vyhnání.²⁰⁵ Styk s ním vrhal podezřavý a opovrhlivý stín i na jeho přátele. Sestavování seznamů a zvyšování výkupních úkolů pro zemědělce v nich uvedené zrušil až pokyn, který vydalo zasedání ÚV KSČ 16.–17. prosince 1953. Prováděcím opatřením se pak stalo vládní nařízení z 23.12.1953 č. 114/53. Politické využívání těchto praktik – byť formálně odvolaných – se však setrvačností přenášelo i do druhé poloviny padesátých let.

204 SNA Bratislava, f. Povereníctvo podohospodárstva 1945–1960, č. inv. j. 179, k. 15, KP 12/1953 (Zpráva o boji proti kulakom pre kolégium povereníka).

205 Denunciační metody měly někdy i různé anonymní podoby. „V Prešovskom kraji je v značnej miere používané písanie nápisov na brány dedinských boháčov. To je písané lopuchom, alebo niečím takým, čo je ťažko zmazateľné. ... Inak sa to prejavuje ako účinný prostriedok v boji proti dedinskému boháčovi.“ SNA Bratislava, f. ÚV KSS, tajomník L. Benada, k. 2427, a. j. 1 (Záznam z porady vedúcich komplexných brigád a vedúcich odborov pôdohospodárskeho oddelenia, konanej dňa 15.7.1952 na ÚV KSS).

KULAK SE ZAVŘE TŘEBA PRO JEDNU SLEPICI!

Pozastavení Akce kulak začátkem května 1952 se z předpokládaných několika týdnů protahovalo až do začátku podzimu. Při trvající nejistotě, zda státní statky budou smět i nadále přijímat rodiny odsouzených sedláků, nemělo MNB dostatek vhodných pracovních a ubytovacích míst pro vysídlence, a proto po celé léto 1952 až na několik ojedinělých případů zatím zastavilo vydávání stěhovacích příkazů. Bez přerušení však pokračovalo zatýkání dalších vytipovaných sedláků nebo i celých skupin, probíhala rozsáhlá vyšetřování a v řadě okresů se konaly „kulacké procesy“. V soudních rozsudcích z té doby se vedle hlavního trestu odnětí svobody stále častěji vyskytoval i výrok o zákazu pobytu v obci a okrese, a to i pro ostatní členy rodiny odsouzeného. Další rodiny měly být vyhoštěny na základě mimosoudních rozhodnutí trestních komisí ONV. Nevyhnutelně se tak množil počet těch, kteří byli určeni k nucenému opuštění svých usedlostí a vesnic, které však mocenské orgány po několika měsících neměly kam umístit.

Stranický impuls v Akci kulak

Mezi krajskými a okresními funkcionáři, kteří organizovali kolektivizaci zemědělství a v té souvislosti nejrůznější akce směřující k co nejúčinnějšímu oslabování selského stavu, byla patrná rostoucí bezradnost.²⁰⁶

206 Například předseda KNV v Plzni informoval v polovině srpna 1952 ministra vnitra o tom, že v důsledku pozastavení vysídlovací akce řízené centrálně ministerstvem národní bezpečnosti museli na Plzeňsku řešit vzniklou situaci přesunem likvidovaných „vesnických boháčů“ a jejich příbuzných jako námezdních sil do státních statků v rámci kraje z jednoho okresu do druhého. Vzhledem k tomu, že to namnoze naráželo na nesouhlas místních funkcionářů, žádal předseda KNV o pokyny, jak dále postupovat, a urgoval urychlené vyřizování naléhavých případů na ministerstvu národní bezpečnosti. SÚA Praha, f. MV-T, k. 88, sign. 398. Je zřejmé, že selské rodiny, přesídlené uvnitř vlastního kraje (a to nejenom na Plzeňsku), nebyly potom zahrnuty do centrální evidence Akce kulak.

Za této situace přijala v druhé polovině léta 1952 nejvyšší politická a bezpečnostní místa několik rozhodnutí, která celý zrudný mechanismus Akce kulak uvedla do nového, tentokrát velmi dramatického pohybu, a to jak v českých zemích, tak na Slovensku. Nejzávažnější z nich vyšlo ze schůze politického sekretariátu ÚV KSČ 13. srpna 1952 na zámku v Lánech.²⁰⁷ Politický sekretariát tehdy schválil přísně tajný dokument s názvem „Soustava administrativních opatření proti vesnickým boháčům“ a na základě návrhu ministra národní bezpečnosti uložil:²⁰⁸

- Ministru vnitra Noskovi, aby u ONV zřídil jakožto orgán předsedy ONV komise sestávající ze zástupce KSČ, zemědělského referenta, orgánu Státní bezpečnosti a okresního prokurátora k rozhodování o závažných administrativních opatřeních proti vesnickým boháčům a jejich rodinným příslušníkům, zejména pokud jde o jejich vysídlení;
- ministru zemědělství Nepomuckému, aby učinil opatření k převzetí zkonfiskovaného majetku odsouzených vesnických boháčů státními statky a k zajištění včasného a řádného obdělání půdy a provedení všech potřebných prací;
- ministru spravedlnosti Raisovi, po případě ministru národní bezpečnosti Bacílkovi, aby v případě nedostatku pracovních sil nutných ke splnění předchozího bodu zařídili přednostní přidělování podmíněně propuštěných žen na ty státní statky, které převzaly do operativní správy zkonfiskovaný majetek odsouzených vesnických boháčů,²⁰⁹
- ministru pracovních sil Havelkovi, po případě ministru zemědělství Nepomuckému, aby práce schopné rodinné příslušníky zařazovali na praco-

207 Účastníky této schůze byli K. Gottwald, J. Dolanský, A. Čepička, V. Kopecký a A. Novotný. Na přípravě podkladů pro usnesení, jehož návrh předložil K. Bacílek, se již od konce května podíleli vybraní pracovníci ministerstev národní bezpečnosti, vnitra, spravedlnosti a zemědělství.

208 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/5, sv. 35, a.j. 109; také viz *tamtéž*, f. MV-T, k. 88, sign. 398.

209 Šlo vlastně o úpravu praxe, která se bez jakékoli publicity uplatňovala již od roku 1951: Některé státní statky, jimž okresní národní výbory nebyly schopny opatřit potřebný počet volných pracovních sil, usilovaly o nouzové řešení pomocí pracovních zdrojů věznic. Jednou z možností bylo příležitostné zaměstnávání vytípaných a ochotných žen, které právě byly ve výkonu trestu odnětí svobody. Poměrně početným zdrojem byli tzv. propuštěnci, na které byl před uplynutím trestu vyvíjen nátlak, aby podepsali závazek k nástupu do pracovního poměru v dolech, hutích nebo na státních statcích. Tuto skupinu vězňů, mezi nimiž byli i četní odsouzení sedláci, mělo na MNB ve své evidenci oddělení pro zařazování propuštěnců (náčelník ppor. Vojtěch Kytýr). Torzo „Přehledu zařazených propuštěnců“ se záznamy z let 1951–1952 přešlo v 90. letech spolu s dokumentací k Akci kulak z ruzyňského meziarchivu do SÚA Praha.

viště, kde je záruka, že tam svou činností nepoškodí důležité zájmy socialistické výstavby státu, zejména na závody státních statků zvlášť k tomu určené v dohodě s příslušnými orgány národní bezpečnosti, případně soustředěně na statky vězeňské správy nebo na jiná pracoviště;

- ministru vnitra Noskovi, aby prostřednictvím pověřence vnitra zajistil vysídlení rodinných příslušníků odsouzeného vesnického boháče i na Slovensku podle zásad tohoto usnesení;
- tajemníku ÚV KSČ Davidovi, aby o soustavě administrativních opatření informoval KV a OV KSČ a aby jim dal potřebné pokyny k součinnosti s orgány státní správy při jejich provádění.

Ihned po schválení tohoto politického rozhodnutí o tom, že vysídlování rodin odsouzených sedláků do bezpečnostně spolehlivé sítě státních statků²¹⁰ má v technicky co nejkratší lhůtě pokračovat, se začaly konkretizovat organizační prováděcí pokyny, jimiž se měly výkonné orgány při obnově Akce kulak řídit. Na tajné meziresortní poradě u náměstka ministra spravedlnosti K. Kloze 25. srpna 1952 se k tomu ustavila pracovní skupina, jejímž posláním bylo pod patronací MNB sledovat další průběh akce, operativně řešit a odstraňovat vznikající problémy.²¹¹

Ministerstva vnitra, bezpečnosti a spravedlnosti byla pověřena vypracovat a vzájemně propojit nové směrnice o pokračování vysídlovací akce a instruat o nich podřízené orgány,²¹² jmenovitě krajské zmocněnce ministerstva

210 Za vůbec nejspolehlivější byly považovány tzv. justiční statky, do nichž byly již dříve z rozhodnutí prokurátora a v dohodě s orgány StB přidělovány na práci některé osoby po skončení výkonu vězeňského trestu. V souvislosti s převodem veškerých vězeňských zařízení z působnosti ministerstva spravedlnosti do kompetence MNB, k němuž došlo z rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ a vlády a na základě sovětských zkušeností právě k 1.9.1952, přešly do sféry řízené Státní bezpečností i tyto justiční statky. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 100/24, a.j. 1493, sv. 36 (Usnesení č. 4 tajné části 206. schůze páté vlády); viz také SNA Bratislava, f. ÚV KSS, taj. Benada, k. 2424 (Tajný oběžník politického sekretariátu ÚV KSČ PS 170/52 z 9.10.1952).

211 Vlivnými členy této skupiny se stali zejména za MNB kpt. Ladislav Hudec, za ministerstvo spravedlnosti JUDr. Milan Cícha, za ministerstvo vnitra T. Škubal. AMS, Klosův archiv, č. spisu 178 (Zemědělská politika, Zápis o poradě ze dne 25.8.1952).

212 Ministr spravedlnosti vydal opatření č. T 1173/52-II/4 ze dne 23.9.1952, určené krajským a okresním prokurátorům v českých zemích a na vědomí pověřenectvu spravedlnosti s žádostí o vydání obdobného opatření pro slovenskou prokuraturu. Jeho posláním bylo posílit vliv prokurátorů na rozhodování okresních trestních komisí o vysídlování selských rodin. Současně šlo i o to, aby generální prokuratura byla co nejpočetněji a nejpodrobněji informována o všech opatřeních okresních komisí proti sedláckým na základě Směrnic tří ministrů z 22.10.1951. Prováděcí oběžník pro předsedy KNV a ONV vydal ministr vnitra 2.10.1952. Důraz se v něm kladl na urychlené ustavení

pracovních sil, prokurátory a národní výbory, které měly na okresní úrovni vytvářet svoje politicko-bezpečnostní koordinační komise pro záležitosti vesnických boháčů. Pro resort zemědělství, který byl od léta 1952 k Akci kulak přibíráán jako partner tří represivních ministerstev, vyplynul z uvedené porady spěšný úkol předložit do 28. srpna ministerstvu národní bezpečnosti seznam státních statků spolu s počtem pracovních a ubytovacích míst, v nichž bude možné soustředit rodinné příslušníky odsouzených sedláků (zatím se počítalo s přesídlením asi 500 rodin). Ihned po vydání mezi-ministerských prováděcích směrnic instruovalo pak toto ministerstvo spolu s StB o jejich obsahu zodpovědné vedoucí těch státních statků, jimž byly vystěhovávány rodiny přidělovány.²¹³

Včlenění Slovenska do celostátního kontextu Akce kulak připadlo vedoucím orgánům KSČ a KSS²¹⁴ a ministerstvům vnitra a národní bezpečnosti. Slovenská strana vyslovila souhlas jak s celkovou koncepcí akce, tak se svým aktivním podílem na její druhé fázi s tím, že podrobnosti budou dojednány po vydání celostátních prováděcích směrnic.²¹⁵

Na závěr letních politických jednání a rozhodnutí o dalších osudech selského stavu se 16. září 1952 konalo ještě jedno závažné politické zasedání. Byla to schůze organizačního sekretariátu ÚV KSČ, na níž byl na základě předchozího usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ přijat text dopisu „o soustavě administrativních opatření proti vesnickým boháčům“.²¹⁶ Dopis, odeslaný 20. září krajským výborům KSČ, se stal závazným dokumentem

okresních komisí pro koordinaci postupů proti sedlákům a na činnost III. (bezpečnostních) referátů ONV, které vydávaly písemná rozhodnutí o vystěhování, o novém bydlišti a pracovním působišti. Oběžníkem se vydával souhlas s tím, aby se vystěhování směřlo uskutečnit ještě před právoplatností rozsudku a aby bylo možné vystěhovávat i osoby z okruhu odsouzeného sedláka, které měly vlastní povolání nesouvisející s jeho hospodářstvím. *SÚA Praha*, f. MV-T, k. 88, sign. 398, zn. 752-17/9-1952-I/1.

213 *SÚA Praha*, f. MV-T, k. 88, sign. 398 (Záznamy o poradě na MS konané dne 25.8.1952 a oběžník ministra vnitra pro předsedy KNV a ONV v českých krajích ze dne 2.10.1952 o přesídlování rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů); též *AMS*, Kłosův archiv, č. spisu 178 (Zemědělská politika – podklady k Akci K(kulak)).

214 Písemné záznamy o datu a obsahu těchto stranických jednání neměl autor k dispozici.

215 Jedno z prvních jednání o tom mezi ministerstvem a pověřenectvem vnitra se konalo již 20.8.1952. *SÚA Praha*, f. MV-T, k. 88, sign. 398 (Interní zpráva MV o opatřeních proti vesnickým boháčům). Dne 17.9.1952 pak pověřenectvo vnitra vydalo Směrnice č. 752, které řešily otázku rodin odsouzených sedláků na Slovensku ve smyslu celostátní koncepce.

216 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 021, sv. 4, a.j. 127, listy 4–11; také viz *tamtéž*, f. 02/3, sv. 27, a.j. 184, listy 97–105.

pro všechny nižší stranické orgány a funkcionáře na zemědělském, bezpečnostním, správním či justičním úseku. I když jeho těžištěm byly pokyny k oživení akce, jeho obsah byl podstatně širší. Kromě vystěhovávaní udával směr komplexnímu přístupu k celé selské problematice. Hned v úvodu deklaroval, že trvá politika soustavného zatlačování a omezování třídního nepřítele – vesnického boháče, a prohlašoval, že v platnosti zůstávají až dosud vydané a používané předpisy a na jejich základě učiněná praktická protiselská opatření:

- zákon č. 55/1947 Sb., o pomoci rolníkům při uskutečňování zemědělského výrobního plánu, který umožňoval odnímat sedlákům a užívat v obecném zájmu stodoly, stáje a jiné budovy;
- vyhláška ministerstva zemědělství č. 612/1949 Ú.I.I., umožňující nucený výkup mechanizačních prostředků s odůvodněním, že jejich vlastník neplnil výrobní či výkupní smlouvu nebo že tyto prostředky plně nevyužíval;
- opatření cenová, podle nichž vesničtí boháči na rozdíl od menších rolníků nebo JZD museli platit vyšší ceny za umělá hnojiva, za práci STS apod.;
- zásobovací vyhlášky a výnosy ministerstva vnitřního obchodu, na jejichž základě přestaly být selským rodinám poskytovány šatenky, listky na cukr a na mýdlo;
- opatření zabraňující přidělování námezdních pracovních sil, poskytování úvěrů a jakýchkoliv daňových úlev vesnickým boháčům;
- třídně prováděný rozpis výrobních a dodávkových úkolů, zaměřený na krajní využití hospodářské schopnosti sedláka a tím jeho hospodářské oslabení;
- různá opatření v oboru sociálním, např. neposkytování půjček novomanželům se zřetelem k majetkovým poměrům, zpřísněný postup při poskytování příspěvku rodinným příslušníkům osob povolaných k vojenské službě apod.;
- výnos ministrů národní bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti o zařazování osob propuštěných z vězeňských ústavů a TNP do práce.

Žádné z uvedených represivních a diskriminačních opatření dopis ÚV KSČ nerušil ani neodvolával. Naopak kritizoval podřízené výkonné složky a funkcionáře za to, že daných možností dosud dostatečně nevyužívali, a pro příště požadoval důraznější a tvrdší postup. Navíc tento dokument počítal s využitím i zcela nových opatření, která šla nad rámec dosavadní legislativy a zatím nebyla ještě veřejně známa, neboť se teprve dokončovala jejich příprava a právě v podzimních a zimních měsících roku 1952 vstupovala v platnost. Jedním z nich byla nová vládní úprava důchodového zabezpečení s platností od 1. října 1952, od níž stranické vedení očekávalo, že se stane

„dalším prostředkem k omezování a zatlačování vesnických boháčů“, neboť znevýhodňovala jejich postavení ve srovnání s ostatními zemědělci.²¹⁷ Ještě závažnější novinkou byl zákon z 30. října 1952 č. 56/1952 Sb. o dodávkové povinnosti a o výkupu zemědělských výrobků, který spolu s dalšími prováděcími předpisy²¹⁸ určoval, že „výše povinných dodávek se stanoví vesnickým boháčům podle dodávkových norem platných pro jednotlivě hospodařící rolníky, zvýšených o 10 %“ (§ 17).²¹⁹ Podle dalších ustanovení se dodávkové smlouvy s vesnickými boháči nadále neuzavíraly (neboť smlouva mezi dvěma partnery vyžaduje oboustranný souhlas) a povinné dodávky jim vyměřoval okresní plnomocník ministerstva výkupu písemným příkazem (§§ 27 a 28), což dávalo četné příležitosti k svévolnému zneužívání mocenskými orgány.

Dominantní místo v dopise ÚV KSČ připadlo Směrnicím tří ministrů z října 1951, jejichž hlavní ustanovení, týkající se ukládání trestů odnětí svobody, finančních pokut, propadnutí jmění, postihu ostatních členů rodiny zejména formou vysídlení, administrativního určení bydliště a pracovního zařazení, byla v dokumentu výrazně vyzdvížena jako účinné prostředky při oslabování selského vlivu ve vesnickém společenství. Za politicky nežádoucí se naopak označovaly takové případy vysídlování, o jejichž opodstatněnosti nebyli přesvědčeni nejen drobní a střední rolníci, ale ani funkcionáři KSČ a národních výborů nebo dokonce celé stranické organizace, a kdy mocensky prosazený zásah měl zcela opačný účinek, neboť vzbuzoval ve vesnici sousedskou solidaritu a soucit se selskou rodinou.

Aby odpadly nejasnosti o autentickém obsahu Směrnic tří ministrů z října 1951 i občasně výmluvy nižších stranických orgánů, že kvůli jejich utajení se s nimi nemohli včas seznámit, byly tyto směrnice v plném znění rozeslány spolu s dopisem organizačního sekretariátu ÚV KSČ upozorňujícího, že oba dokumenty nutno na potřebných úrovních projednat a v praktické činnosti disciplinovaně uplatňovat.

217 *SNA Bratislava*, f. ÚV KSS, taj. E. Benada, k. 2424 (Tajný oběžník ÚV KSČ OS 150/52 ze dne 10.9.1952).

218 Viz zejména vládní nařízení ze dne 23. prosince 1952 č. 105/1952 Sb., kterým se vyhlašovaly dodávkové normy některých zemědělských výrobků a stanovily dodávkové oblasti pro rok 1953.

219 Podstatný vzestup dodávkových úkolů u selských hospodářství považovali plánovací odborníci za nereálné rozhodnutí. Dokonce i jeden z pracovníků KPR upozornil už koncem září 1952 při přípravě zákona o dodávkách a výkupu K. Gottwalda, že nepřiměřeně nadsazený dodávkový úkol sedlák nemůže splnit, jako tomu ostatně bylo v daném i minulém roce. Marný byl i jeho argument, že „taková forma boje proti vesnickému boháči je pro vesnické obyvatelstvo nepochopitelná a budí na vesnici s vesnickými boháči spíše soucit“. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 100/24, sv. 87, a.j. 1067, s. 181–183).

Několikaměsíční přípravy k obnovení Akce kulak dospěly začátkem podzimu ke svému vyvrcholení. Stal se jím tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti (TRMNB) ze dne 25. října 1952 č. 167 s názvem „Vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů – zahájení akce“ (viz přílohu č. 9). Obsahoval pouze následující dvě věty podepsané náměstkem ministra národní bezpečnosti plk. Jindřichem Kotalem: „Vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů prováděné v duchu tajného rozkazu ministra národní bezpečnosti č. 27, které bylo v měsíci dubnu tr. pozastaveno, bude s přihlédnutím k nově vytyčeným zásadám znovu zahájeno dnem 1. listopadu 1952. Bližší pokyny pro provádění akce vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů budou vydány přímo správou nápravných zařízení MNB krajským správám státní bezpečnosti – referentům pro mimořádná nápravná opatření (bývalý referent V).“²²⁰

Vydání rozkazu předcházel průzkum ubytovacích možností u státních statků v krajích Olomouc, Ostrava, Ústí nad Labem, Liberec a Hradec Králové, při němž bylo evidováno 115 vhodných bytových jednotek s tím, že jejich počet se ke dni zahájení akce podstatně zvýší. Vzhledem k tomu, že hned po 1. listopadu mělo jít o několik set vysídlovaných rodin, počítala Správa nápravných zařízení MNB s dodržováním etapového postupu a s umísťováním nejprve těch „rodinných celků“, o jejichž vystěhování byl prvořadý politický zájem.

Poděbradský případ

Předchozí pasáže poskytují podrobnou představu o tom, jaké názory na kolektivizaci zemědělství, na vztahy uvnitř vesnice, na selský stav apod. byly určující ve stranickém a vládním vedení, v bezpečnostním a justičním centru a jaké směrnice včetně prováděcích pokynů pro další období z tohoto prostředí vycházely. Při rekonstrukci toho, čím se vyznačovala situace uprostřed a v druhé polovině roku 1952 na zemědělském úseku, nutno podniknout obdobně podrobný exkurz i do nižších pater tehdejšího mocenského mechanismu, který ovládal život na vesnici, v našem případě osudy selských hospodářů, jejich usedlostí a jejich rodin. Situace tu byla mnohem různorodější a podstatně méně jednoznačná. U radikálních stoupenců kolektivizace tu byly četné zidealizované představy, iluze vyplývající z jednostranných

220 *AMV ČR*, A-6/3, 248. Z průvodního formuláře vyplývá, že předkládajícím referentem byl ppor. Vojtěch Kytýr, náčelník 2. oddělení odboru pro mimořádná nápravná zařízení MNB, a že návrh před schválením parafovali kpt. Ladislav Hudec a plk. Oldřich Mejdr.

informací a zkratového myšlení, nezřídka i postoje politického fanatismu, třídní averze, závisti a nesnášenlivosti. Vedle toho tu však existovaly projevy zdravého selského rozumu, racionálního uvažování, kritických výhrad i projevy sousedské solidarity s těmi, kteří byli drceni tlakem represivní moci, hospodářsky ničení a lidsky ponižování.

K vystižení konkrétních postupů a atmosféry na vesnicích využijeme autentické úřední záznamy o hromadném zatýkání a souzení sedláků na Poděbradsku z konce srpna a následujících týdnů roku 1952,²²¹ tedy z doby, kdy se v centru připravovaly směrnice pro druhou vlnu Akce kulak.

Z prošetřování, které na podzim 1952 uskutečnily orgány kriminálního referátu KS-VB Praha, vyplynuly zejména následující skutečnosti:

Dne 28. srpna 1952 večer byl povolán náčelník OO-VB Poděbrady ppor. Josef Charvát, který byl současně členem OV KSČ v Poděbradech, k vedoucímu tajemníkovi OV KSČ, aby se účastnil porady o hodnocení výkupu v okrese a o postojích vesnických boháčů i jiných reakčně zaměřených elementů k jeho provádění. Přítomný politický pracovník nezjištěného jména (patrně představitel vyšší složky StB) při hodnocení vytkl, že v okrese se po bezpečnostní stránce nic nedělá a že se patřičně nezakročuje proti četným vesnickým boháčům za liknavé plnění dodávkových povinností. Účastníci porady se shodli na tom, aby ze seznamu 13 neplničů, který předložil plnomocník ministerstva výkupu, bylo pět nebo šest ještě téže noci zatčeno a aby se s nimi připravilo veřejné přelíčení. Vzhledem k tomu, že ve večerních hodinách nebyl dosažitelný ani okresní prokurátor ani předseda soudu a že také nebyl znám skutečný stav nesplněných dodávek, bylo nakonec rozhodnuto, aby plnomocník výkupu do rána vyčíslil u osob navržených k zatčení údaje o chybějících dodávkách a aby o dalším postupu rozhodla ranní porada.

Ranní porada následujícího dne se konala už za účasti předsedy ONV, zástupce okresního náčelníka StB a předsedy okresního soudu. Na podkladě zpřesněných údajů plnomocníka výkupu bylo rozhodnuto zatknout pět sedláků pro neplnění dodávek a k zatčení byl také ihned vyžádán souhlas krajského prokurátora v Praze; vědomě byl opomenut okresní prokurátor s odůvodněním, že jako indiferentní a politicky nevyspělý člověk by mohl

k zamýšlené akci vyslovit zamítavé stanovisko. Krajský prokurátor, aniž by přezkoušel, jsou-li pro uvalení vazby dostatečné právní podklady, svůj souhlas telefonicky vydal. Již v 10 hodin dopoledne zatkl okresní oddělení VB Poděbrady s vědomím své pražské krajské správy prvních pět sedláků označených za kulaky z obcí Odřepsy, Sány, Městec Králové a Činěves. Z rozhodnutí druhé, večerní porady bylo 30. srpna zatčeno sedm sedláků ze Sán, Opolan, Chotěšic, Kalivodců, Senice, Chvalovic a Koutů a v následujících dnech OO-VB zatkl z podnětu vedoucího tajemníka OV KSČ dalších sedm sedláků z Kněžic, Ledčerek, Předhradí, Podmok a Záhornice. Celkem tak do 3. září bylo zatčeno 18 lidí z 15 obcí a dodáno do vazby okresní prokuratury v Nymburce, aniž by byly předem nebo po zatčení provedeny protokolární výslechy. Záměrně opomenutý okresní prokurátor, do jehož kompetence podle platných předpisů spadalo ověření podezřelých okolností a vydání souhlasu k zatčení, byl o záležitosti částečně vyrozuměn až 30. srpna, kdy bylo ve vazbě 12 lidí (podle jeho vlastní výpovědi až 4. nebo 5. září, kdy již byli zatčeni všichni).

Nadřízené orgány KSČ se nad poděbradskou akcí nijak nepozastavily. Určitou nedůvěru však vzbudila povinná bezpečnostní hlášení. Vzhledem k tomu, že poděbradské OO-VB nedodalo požadované zevrubnější vysvětlení, vyslala pražská krajská správa VB 8. září do Poděbrad inspekční skupinu, která na místě zjistila řadu podstatných nedostatků v postupu okresního oddělení VB. Jako závažné se ukázalo zejména to, že všichni sedláci byli zatčeni pouze na základě pochybných a zfalšovaných informací plnomocníka pro výkup o nesplněných dodávkách. Teprve z opožděných protokolárních výpovědí a z ověřených informací vyplynulo, že ne všechny zatčené bylo možné označit za kulaky. Ukázalo se, že by bylo nereálné prokázat zatčeným jejich trestnou činnost, aby mohli být ve veřejném přelíčení jako vesničtí boháči odhaleni a exemplárně potrestáni, neboť nesplnění dodávek bylo vesměs zanedbatelné nebo se dalo předpokládat, že splněny budou, protože k zatčení došlo před nedokončeným výmlatem. Nejméně ve dvou případech dokonce jejich neplnění legalizoval místní či okresní národní výbor, neboť dodávky byly svévolně stanoveny i z půdy, která již byla úředním rozhodnutím předána státnímu statku. Navíc bylo prokazatelné, že splnit dodávky nebylo ani možné kvůli úředně uznané sněti obilí, živelní pohromě, tuberkulóze slepic, nutnému zaoarání kultur s vědomím MNV apod.

Odpovědnost za špatnou přípravu zatýkací akce byla přičtena zmocněnci ministerstva výkupu (za poskytnutí nepravdivých údajů o plnění dodávek) a částečně také náčelníkovi OO-VB (za to, že při rozhodování o zatýkání sedláků netrval na zákonných ustanoveních o uvalování vazeb, že na celou akci pohlížel jako člen předsednictva OV KSČ, tedy jako na úkol stranický!).

221 AMV ČR, f. A 2/1, i.j. 1528, k. 51 (Zpráva ze dne 13. prosince 1952 o hromadné zatýkací akci vesnických boháčů v okrese Poděbrady koncem měsíce srpna a počátkem září 1952, s uvedením, jakou politickou odezvu měla tato akce a jak bylo poznatků využito k zlepšení práce příslušníků VB). Zprávu na základě rozkazu ministra národní bezpečnosti předložil náměstkovi ministra NB plk. SNB Jindřichu Kotalovi náčelník hlavní správy VB poslanec plk. SNB Jan Janulík; originál zprávy má celkem 22 stran (výňatky viz v příloze č. 10).

Není však známo, že by oba nebo další odpovědní funkcionáři byli za své rozhodnutí a represivní postupy jakkoliv potrestáni.

Při pokračujícím bližším šetření, kterým se zabývali náčelník vyšetřovacího oddělení kriminálního referátu KS-VB Praha a zástupce krajského prokurátora, vycházely najevo i další skutečnosti. Při jejich objasňování byla patrná snaha pracovníků Veřejné bezpečnosti (představitelé StB se drželi v pozadí) obhajovat a kryt své jednání důvěrou ve správnost zemědělské politiky strany a vlády a zasvěcenost stanovisek vedoucích funkcionářů KSČ a ONV. Ti pak zase zdůvodňovali svůj radikalismus přesvědčením, že je „nutné likvidovat kulacké živly, aby se tím přispělo k urychlení socializace vesnic poděbradského okresu“. Političti pracovníci ostatně ani vyšetřování nebyli, protože právě byli nedosažitelní: vedoucí tajemník OV KSČ byl odvolán na školení, předseda ONV trávil dovolenou na Slovensku a jejich podřízení údajně nebyli do věci řádně zasvěceni. Pouze byla zaznamenána cynická odpověď vedoucího tajemníka OV KSČ Štíky na poradě 2. září, vyvracejícího námitku o nepromyšlenosti započaté akce a upozornění na možné budoucí následky: „Kulak se zavře třeba pro jednu slepici nebo 100 vajíček, když to bude nutné!“

Šetření, které se protáhlo až do sklonku podzimu 1952, prokázalo, že iniciátorům a vykonavatelům zatýkání šlo především o rychlý efekt, kterým měla být exemplární výstraha všem dosud vzdorujícím a přežívajícím příslušníkům selského stavu, zastrašení i středních a menších rolníků, aby rezignovali na soukromé hospodaření a vstupovali do JZD.²²²

Záměr se v nemalé míře zdařil – během podzimu bylo na okrese provedeno 26 hospodářsko-technických úprav půdy (HTÚP), vzniklo osm nových JZD, některá již existující JZD rozšířila členskou základnu, event. přešla na vyšší typ hospodaření. Autoři zprávy nicméně připouštěli, že podobný výsledek mohl být dosažitelný i bez hromadné zatýkací akce, jen o něco později.

Zastrašovací dopad zatýkání, očekávaných a posléze vynesených trestů byl silný a měl dlouhotrvající psychologický účinek. Například v Senici, kde byl zpočátku velký odpor proti zatčení místního sedláka B. Váni (nesplnění nereálně nadsazeného dodávkového úkolu), vstoupili potom do JZD všichni

222 Poděbradsko se svými příznivými půdními a klimatickými podmínkami patřilo k produkčně a obytově nejvyspělejší zemědělským oblastem v Čechách. Současně bylo považováno za jednu ze silných bašt selství, a to nejen pro samu početnost rentabilních selských usedlostí, nýbrž i pro ještě nedávné úzké sepětí všech zemědělských podniků s hospodářskými i politickými aktivitami bývalé agrární strany (prostřednictvím jejího vlivu ve skladištních a zpracovatelských družstvech, v kempeličkách a záložnách, v zemědělském poradenství, v Selské jízdě apod.). Bezpečnostní složky spatřovaly nebezpečí i v poměrně rozšířeném náboženském cítění vesničanů a v autoritě, kterou si mezi lidem z minulosti zachovávala dymokurská větev rodu Czerninů.

zemědělci včetně velkých sedláků, ačkoliv předtím v obci neexistoval ani přípravný výbor.²²³

Zde i v dalších vesnicích podepisovali mnozí rolníci přihlášky ze strachu, že zítra to mohou být právě oni, kdo budou ze zanedbání dodávkových povinností obviněni, uvězněni a souzeni.

Skutečnost, že od konce srpna do soudních přelíčení vstoupilo do JZD dalších 1384 zemědělců a že tak socialistický sektor obsáhl v okrese již 68 % zemědělské půdy, se stala pro nadřazené stranické a státní orgány rozhodujícím kritériem při hodnocení celé záležitosti a jejích aktérů – vítězů i poražených. Iniciátoři a vykonavatelé represí souzeni nebyli. Zatčení sedláků a jejich dodání do soudní vazby v Nymburce bylo uznáno za legitimní. Pouze u tří z nich bylo po výsleších upuštěno od potrestání, dalších osm vydal prokurátor trestní komisi ONV k mimosoudnímu potrestání. Zbýlých sedm sedláků odsoudil pak Okresní soud v Poděbradech takto:

- František Sodoma ze Záhornice (15 ha půdy) podle § 135 na 1 rok a k pokutě 50 000 Kčs,
- Jaroslav Rohlíček z Činěvsi (20,56 ha) podle § 135 na 6 měsíců odnětí svobody, k propadnutí majetku a k zákazu pobytu,²²⁴
- Josef Robovský z vesnice Odřepsy (20,20 ha) podle § 85 na 3 roky odnětí svobody, k propadnutí majetku a k zákazu pobytu,²²⁵

223 Soukromá kronikářka Jarmila Burketová, která žila v nedalekém Městci Králové, zaznamenala tehdejší atmosféru na vesnici mj. těmito slovy: „... jak musí býti lidem označeným za kulaky, nad nimiž stále visí hrozba vystěhování. Snad jenom rezignace je chrání před zešlením! Když jdou večer spát, nevědí, zdali uprostřed noci nepřijdou komunisté rabovat, ráno vstávají a nevědí, zda do večera se celý jejich život nerozbije. Hrůza!“ BURKETOVÁ, J.: *Skandální kronika*, sv. 1953, nepublikovaný strojopis, s. 225, záznam z 28.8.1953, archiv autora.

224 Rodina J. Rohlíčka byla dne 20.1.1953 v rámci Akce kulak vystěhována na státní statek Javorník-Vilémovice. J. Burketová o tom ve své kronice zaznamenala, jak sousedův syn, řidič ČSAD, stěhoval kulaka Rohlíčka z Činěvse do vysídlené německé vesnice pod Suchým vrchem na severní Moravě. Ještě než vyjeli, vydal garážmistr jemu a závozníkovi příkazy, že nesmějí nikoho litovat – kulaci byli a jsou škůdci pracujícího lidu –, nikde nesmějí zastavit – mohli by být i zavražděni – kulaci jsou schopni všeho! Selka si lehla na práh a museli ji násilím odtrhnout. První, co musel řidič po příjezdu na místo udělat, bylo shánět lékaře pro tuto ženu, která se cestou nervově zhroutila. Už mne nikdo nedostane ke stěhování kulaka, prohlásil řidič po návratu. BURKETOVÁ, J.: *Skandální kronika*, s. 18–19 a 255.

225 Vyšetřovací vazba J. Robovského byla ukončena 11.9.1952, aby nastoupil již dříve vynesený trest odnětí svobody na 4 měsíce za neplnění dodávkových povinností v 1. pololetí 1952, takže za totéž byl trestán dvakrát! Jeho rodina s třemi dětmi byla vystěhována 20.12.1952 na státní statek Frýdlant-Kunratice.

- Jan Peřina z vesnice Odřepky (21,20 ha) podle § 85 na 3 roky odnětí svobody, k propadnutí majetku a k zákazu pobytu,²²⁶
- Jiří Sixta z Předhradí (33,10 ha) podle § 135 na 3 měsíce odnětí svobody, k pokutě 20 000 Kčs a k zákazu pobytu,²²⁷
- František Sixta ze Sán (38 ha), který byl zajištěn již od června 1952, byl odsouzen k 8 měsícům odnětí svobody a k zákazu pobytu, když tento výrok vzal soud jako doplněk k připravovanému(?) nebo již vynesenému(?) původnímu trestu,²²⁸
- František Ouzký z Městce Králové (usedlost s 23 ha v Novém, obec Běrunice) podle § 135 na 3 měsíce odnětí svobody podmíněně a k pokutě 50 000 Kčs.

U všech osmnácti sedláků z poděbradského případu bylo jako záminka k zatčení a vazebním výslechům použito nařčení, že neplnili uložené dodávkové úkoly, event. že někteří navíc neodváděli sklizeň z údajně zatajených pozemků.²²⁹ Nepřihlíželo se přitom k tomu, zda šlo o úkoly reálné či záměrně nadsazené a zda údaje plnomocníka výkupu o plnění jsou pravdivé či zfalšované.²³⁰ Mezi sedmi soudně potrestanými bylo pět sedláků, jimž byl vysloven zákaz pobytu. Podle údajů z centrální evidence StB byli čtyři z nich s celými rodinami ihned nebo v následujícím roce vysídleni v rámci celostátní Akce kulak. K nim však nutno připočítat ještě další z poděbradského případu, kteří byli k vysídlení určeni nikoliv soudním rozsudkem, nýbrž pozdějším rozhodnutím trestní komise ONV za asistence prokurátora a představitele aparátu OV KSČ.²³¹

226 Peřinova rodina byla vystěhována 20.12.1952 na státní statek Rýmařov-Arnoltice.

227 J. Sixta byl jedním ze sedláků, které plnomocník výkupu obvinil z neplnění dodávek, ačkoliv bylo prokázáno, že dodávky plnil a překračoval; jeho vyšetřovací vazba byla shledána jako neodůvodněná a byl z ní propuštěn; uvedený rozsudek byl však přesto vynesen.

228 Miroslav Sixta (zřejmě syn) byl s rodinou vystěhován 27.7.1953 (tj. v době, kdy již Akce kulak byla oficiálně zrušena) na státní statek Hluboká nad Vltavou-Chýňava.

229 Ve skutečnosti šlo o půdu, kterou z vlastní nabídky těchto sedláků již převzal nebo měl převzít státní sektor.

230 J. Burketová si o této běžné praxi ze svého okolí, která pokračovala i v dalším roce, ve své kronice zapsala: „Komunisté předpisují sedlákům tak vysoké dodávky, aby je nemohli při nejlepší vůli splnit, a to proto, aby měli důvod sedláky vystěhovat... Jsou to holá, suchá fakta, ale co se za nimi skrývá bolesti, žalu a hrůzy!“ BURKETOVÁ, J.: *Skandální kronika*, s. 229.

231 Tak se stalo např. s rodinou Františka Sochy z Velkých Chvalovic (16,90 ha), která byla 15.5.1953 vystěhována na státní statek Zákupy-Žizník. Obdobný osud stihl Aloise

Dodejme ještě na závěr, že poděbradský případ začal zatýkáním uprostřed přechodného pozastavení Akce kulak, soudními rozsudky se odehrával v její rychle se rozvíjející druhé vlně koncem roku 1952 a svými dozvuky zasáhl až do její závěrečné fáze v létě 1953.

Stranické, bezpečnostní a justiční orgány měly během případu dostatek času a příležitostí k tomu, aby kriticky zhodnotily používané represivní praktiky, aby si uvědomily, jak nebezpečně se prohloubila propast mezi nimi a zájmy lidí a aby začaly dodržovat zákonné normy. Nestalo se tak. Mocenské mechanismy se stále ještě cítily dostatečně silné k tomu, aby venkovu vnutily svou politickou vůli a aby přitom podle potřeby libovolně využívaly nátlakové metody a silové nástroje. Právě v těchto souvislostech nutno vidět jeden z charakteristických praktických závěrů, který si v průběhu poděbradského případu vyvodil bezpečnostní aparát: Na základě rozhodnutí nadřízených orgánů byly totiž již v říjnu 1952 založeny na jednotlivých OO-VB celého pražského kraje „pozorovací svazky na vesnické boháče“²³² a k jejich využívání se také ihned konaly příslušné instruktáže. To také umožnilo a usnadnilo pokračování represivních zásahů proti jednotlivým sedlákům i po uzavření akce hromadného zatýkání i během roku 1953 a případně s menší okázalostí i později.

Formánka z Podmok (spolu s otcem 70 ha), kterému okresní soud původně uložil podmíněný trest odnětí svobody na 3 měsíce. Tento rozsudek potvrdil i krajský soud a sedlák byl propuštěn na svobodu. Spolu s tím bylo rozhodnuto, aby ONV učinil taková opatření, aby v obou usedlostech syna a otce, v nichž pracovaly pouze tři osoby, nevznikaly hospodářské škody. Řešením se stal opět soud a vystěhování. V kronice J. Burketové je o tom následující rozhořčený záznam z 28.8.1953: „Soused závozník přivezl novinu. Dva největší sedláky z Podmok, Formánka a Chvalovského, odsoudil dnes komunistický soud na pět let do vězení a ke ztrátě majetku. Jejich rodiny budou ze statku vystěhovány. Oba byli vzorní hospodáři, jejich provinění je, že mají majetek a jak jinak se ho mají bolševici zmocnit, aby to bylo chráněno zákonem? Takto: otce zavrou, rodiny vystěhují. Zvrácený řád – rozvrácený život ... Vzorné hospodáře, kteří majetek nahospodařili a našetřili, odsuzují a lenochy, ničemy a idioty dosazují na uloupené statky, aby to, co vzorní hospodáři vybudovali, zruinovali...“ BURKETOVÁ, J.: *Skandální kronika*, s. 216.

232 Autorovi zatím není známo, zda se tyto svazky archivně zachovaly a zda k nim bude povolen badatelský přístup.

DRUHÁ VLNA AKCE KULAK

Obnovená Akce kulak vstupovala od listopadu 1952 – přesně po půlroční odmlce – do své druhé fáze, která od počátku svým rozsahem a razancí nabývala podoby ničivé vlny zachvacující celý venkov českých zemí a tentokrát i Slovenska. Hned v prvních dvou měsících, tj. v listopadu a prosinci 1952, bylo podle připravených seznamů vystěhováno 193 selských rodin (z toho 129 v českých zemích a 64 ze Slovenska),²³³ přičemž transporty se uskutečňovaly i těsně před vánočními svátky a v předvečer Nového roku. Mezi prvními byly rodiny vězněných sedláků z Pardubicka a z Pražského kraje, kolem Vánoc a Nového roku pak celé skupiny z krajů České Budějovice, Banská Bystrica, Nitra a Bratislava.

V prvním čtvrtletí roku 1953 už počet vysídlených stoupl o dalších 358 rodin, z toho 58 ze Slovenska. Kulminacím čtvrtletím se staly měsíce duben až červen 1953, kdy své domovy muselo opustit 618 rodin, z toho 506 v českých zemích a 112 ze Slovenska. Uprostřed léta 1953 celostátně řízené a centrálně evidované přesuny slábly a přecházely k přesídlování uvnitř vlastních krajů nebo i okresů, čímž ale také končila jejich centrálně sledovaná evidence. V červenci až září 1953 již úřední záznamy StB vypovídají jen o 252 vysídlených rodinách (225 v českých zemích a 27 ze Slovenska), přestože zbývalo dalších minimálně 200 rodin naplánovaných k vystěhování ve 3. čtvrtletí, u nichž však byly uvedeny jen údaje o počtech rodinných příslušníků a nevyplněny zůstaly rubriky o datech a místech vystěhování.

Zatímco v českých zemích se obnovená akce uskutečňovala již více méně rutinním způsobem, na Slovensku s ní výkonné orgány rychle získávaly první praktické zkušenosti. Prováděcí postupy z první fáze zůstávaly ve své podstatě nezměněny a hlavní odlišnost souvisela převážně se zvýšeným počtem případů a zrychleným tempem jejich řešení. Vysídlování na

233 Zde i v dalších odstavcích bere autor za základ údaje podle archivovaného protokolárního seznamu „rodinných celků odsouzených vesnických boháčů“ přetištěného in *Vystěhování selských rodin ...*, ed. K. Jech 1992, s. 13–103. Počty nebo odhady uváděné tehdy v písemnostech ministerstev spravedlnosti či vnitra se v jednotlivostech různí, rozdíly však jsou vcelku zanedbatelné.

okresní úrovni nadále připravovaly a organizovaly podle pokynů StB komise složené z předsedy ONV, referenta pro vnitřní věci a bezpečnost ONV, okresního náčelníka Veřejné bezpečnosti, okresního prokurátora a okresního náčelníka StB.²³⁴ Komise předkládaly návrhy na odsunutí vybraných sedláků z okresu (zpravidla těch, kteří byli považováni za hlavní odpůrce kolektivizace) jako podklady pro rozhodnutí prokurátora, soudu nebo rady ONV, a to po projednání s radami příslušných MNV a se souhlasem aparátu OV KSČ. Formálně požadovaný princip, aby před vystěhováním rodiny odsouzeného sedláka se konalo řádné trestní řízení soudní nebo správní cestou, se velmi často nedodržel. Návrh z okresu pak procházel krajskou správou StB až do řídicí centrály Akce kulak, tj. do Správy nápravných zařízení MNB, která každý případ vedla pod přiděleným číslem a krycím heslem a určovala jednotlivým rodinám místo pracovního zařazení a přidělení bytové jednotky.

Ve zpětné vazbě pak jednal referent pro vnitřní věci podle pokynu KS StB o uvolnění dopravního prostředku na stanovené datum – většinou se k tomu používala nákladní auta ČSAD, při dlouhých transportech ze Slovenska i nákladní vagóny ČSD. Následoval výměr rady ONV nebo jeho referátu pro vnitřní věci, kterým se sedlákovi a jeho rodině sděloval zákaz pobytu v okrese a zároveň se podle dispozic StB přikazovalo nové bydliště a pracovní místo.

Na rozdíl od první fáze akce byla v její druhé vlně lhůta pro doručení výměru prodloužena až na 48 hodin před stěhováním. Pro výkonné orgány to byla nevíтанá komplikace, neboť se stávalo, že někdo z postižené rodiny stihl předem dojet na místo určení a neprodleně uplatňovat na ONV námitky s odůvodněním, že přikázané bytové a pracovní podmínky jsou pro rodinu nepřijatelné a lidsky nedůstojné (zdravotně a hygienicky nevyhovující vybavení bytu, profesně neodpovídající pracovní zařazení, ztížené možnosti školní docházky dětí apod.). Navíc byly výkonné orgány nespokojeny s tím, že prodloužené dvoudenní lhůty využívaly mnohé rodiny k tomu, aby cenější části svého bytového zařízení poschovávaly u příbuzných nebo sousedů v naději, že časem s ním budou moci nějak naložit nebo že se jednou budou moci vrátit do původního bydliště. Jedním z administrativních protiopatření byly preventivní soupisy majetku dotyčných rodin pro konfiskační účely

234 Přehlednou charakteristiku postupů používaných na regionální úrovni poskytuje např. tajná zpráva předsedy ONV a referenta pro vnitřní věci ONV Kolín z 10.3.1953 „o průběhu akce vystěhování kulackých živlů z okresu kolínského na pracoviště ČSSS druhých krajů“, zasláná předsedovi KNV Praha. *SÚA Praha*, f. MV-1951–1954, NR, k. 11139, sign. 254.0.

nebo i soupisy věcí, které si směla rodina ponechat pro osobní potřebu. Majetkové soupisy vyhotovovaly finanční referáty ONV za asistence představitelů MNV a VB.²³⁵

Akce kulak na Slovensku²³⁶

Podle autorových propočtů²³⁷ bylo v celé akci od 1. listopadu 1951 do srpna 1953 na Slovensku místními represivními orgány k nucenému vystěhování vytipováno a do centrálně sledovaného seznamu zaneseno 335 tzv. rodinných celků odsouzených vesnických boháčů. Z toho bylo původně určeno k vystěhování do českých zemí 298 a k vystěhování v rámci Slovenska 37 rodin. Skutečně bylo do českých zemí tímto způsobem vysídleno o 91 méně, tj. 207 rodin, uvnitř Slovenska bylo přesídleno o 7 více, tj. 44 rodiny. Dohromady, tj. do českých zemí i uvnitř Slovenska tak bylo v rámci Akce kulak prokazatelně vystěhováno 251 rodin a na jednu rodinu připadalo více jak 5 osob; uvedené údaje nezahrnují ovšem další vysídlovací přesuny uskutečňované z iniciativy místních slovenských orgánů uvnitř jednotlivých okresů či krajů mimo akci, zejména po jejím úředním uzavření.

Podle těchto propočtů (a zčásti odhadů) bylo na Slovensku v akci postiženo celkem 1326 osob, z toho 540 mužů, 434 žen, 105 starých a práce neschopných osob obou pohlaví a 247 dětí. Národnost vystěhovávaných osob se v akci neevizovala. Je zřejmé, že většinou šlo o osoby národnosti slovenské. Některá jména a příjmení, názvy míst jejich domovského pobytu i některé archivované písemnosti naznačují, že v menší míře mohly být zastoupeny i osoby národnosti maďarské, ojediněle snad i původem české nebo německé; upřesnění by mohly poskytnout pouze matriky nebo regionální archivy.

Krátce před úředním zastavením akce bylo ještě do kmenové knihy zapsáno dalších 48 rodin odsouzených slovenských sedláků, u nichž zatím nebylo vyplněno nové působiště ani datum vystěhování. Nyní už je obtížné zjistit, zda tyto rodiny měly přijít do českých zemí nebo do slovenských okresů. Z předchozí praxe však lze odvodit, že pro většinu z nich vyhledávala StB

235 Ukázky takových majetkových soupisů jsou torzovitě uloženy ve fondech ONV řady okresních archivů v českých zemích i na Slovensku.

236 Podrobněji viz Jech, K., Vystěhování selských rodin ze Slovenska do českých zemí v Akci K(kulaci) 1951–1953, in: *V tieni totality: Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality (1948–1953)*. Ed. Jan Pešek, Bratislava 1996, s. 66–76.

237 Podkladové údaje z centrální evidence Akce K(kulak) nejsou ve všech případech zcela srovnatelné. V propočtech mohou být proto dílčí odlišnosti.

umístění v českých zemích a že také – tentokrát již bez obvyklého evidenčního záznamu – tyto rodiny vystěhování neminulo.

Akce kulak proběhla ve všech slovenských krajích, avšak s různou intenzitou. Nejvyšší vysídlovací aktivita byla v krajích Bratislavském (92 vystěhované rodiny), Banskobystrickém (77), Nitranském (58) a případně Košickém (45), slovenské a prakticky i celostátní pořadí uzavíraly kraje Prešovský (21) a Žilinský (16).

Přesídlované rodiny slovenských, event. maďarských gazdů byly stejně jako rodiny likvidovaných českých sedláků přidělovány jako pomocné síly na státní statky, a to výlučně na manuální práce, přestože velmi často šlo o zkušené pracovníky, nezřídka s odbornou středoškolskou kvalifikací; bylo zcela vyloučeno využívat jejich znalosti a zkušenosti v jakékoliv vedoucí funkci.

Rodiny ze Slovenska dirigovali organizátoři akce do asi 40 vytipovaných státních statků, z nichž zhruba tři čtvrtiny byly v Čechách (s výjimkou pohraničních okresů sousedících se západním Německem nebo Rakouskem) a zbytek na Moravě a ve Slezsku. Určenými příjemci, zaměstnavateli a do jisté míry i politickými dohlížiteli slovenských selských rodin byly např. státní statky Albrechtice, Mladá Boleslav, Zákupy, Čáslav, Pelhřimov, Chrudim, Mělník, Poděbrady a Roudnice nad Labem, což byly současně i okresy a lokality, odkud byli ve stejné době nuceně vystěhováni odsouzení čeští sedláci. Na Moravě a ve Slezsku to byly státní zemědělské komplexy Rantířov, Javorník, Rýmařov, Šumperk, Bruntál aj. Uplatňovala se při tom běžná praxe, že rodiny, které na Slovensku dosud žily blízko sebe, v sousedních vesnicích nebo v jednom okrese, nebyly přidělovány do stejného státního statku, a pokud k tomu došlo, pak byly rozptýleny do územně odloučených hospodářství, aby měly ztížené možnosti osobního styku. To byla ostatně stejná praxe, jaká podle pokynů StB platila i pro vysídlované české rodiny. 44 vystěhovaných rodin, určených k pracovnímu využití uvnitř Slovenska, bylo umístěno hlavně na státních statcích v Bratislavském a Nitranském kraji: Želiezovce (16 rodin), Čaľovo (10), Polárikovo (4), zbytek pak na statcích Hlohovec (3), Trnovec (2) aj.

Při akci docházelo na Slovensku k řadě konfliktních situací, které prohlubovaly napětí mezi rolníky a státní mocí, kterých se začal stranický aparát obávat a které intenzivně sledovaly bezpečnostní orgány. Značně rozšířeným jevem se stávalo komandování a zastrašování rolníků ze strany místních orgánů moci, označované zpravidla jako porušování socialistické zákonosti a státní disciplíny.²³⁸ Při samotném vystěhování pak nebyly výjim-

238 Např. MNV v obci Tužina vydal občanu Jozefu Pašovi výměr na vystěhování z obce proto, že neplní dodávky a že je „zařatý proti socializácii dediny“. Příkaz však končil

kou obce, v nichž se selské rodiny odmítaly podrobit stěhovacím výměrům²³⁹ nebo kde se na jejich stranu otevřeně stavěli jejich sousedé.²⁴⁰

Narůstající problémy

Spolu se startem a rychlostí druhé vlny Akce kulak začaly se značnou naléhavostí vystupovat do popředí některé hospodářské a politické problémy, jejichž řešení se vymylo možností míst, okresů a krajů a vynucovalo si zásahy z centra. Jedním z prvořadých byla otázka, z čeho hradit finančních nákladů spojené s vysídlováním rodin odsouzených. Směrnice tří ministrů z 21. října 1951 totiž stanovily, že „náklady přestěhování budou hrazeny z majetku rodinných příslušníků a není-li takového majetku, z výnosu pro-

slovy: „Odvolanie proti tomuto výmeru nie je prípustné, v prípade však, že vstúpíte do JRD ako aktívny člen, výmer sa zruší.“ *SNA Bratislava*, f. PV-sekr., inv. č. 34/1953, k. 12 (Zpráva pověřence vnitřní Lietave sekretariátu ÚV KSČ ze dne 4.4.1953). V dopise jsou i další příklady zneužívání funkcí při povolování zabíjaček, při rozpisu dodávek zemědělských výrobků, při aplikaci trestních předpisů nebo při vedení boje proti kulakům. Mj. byl kritizován MNV v obci Trakovice v okrese Hlohovec za to, že učinil z vesnického boháče, který donedávna vlastnil 20 ha půdy, nevinného středního rolníka tím, že mu 10 ha zkonfiskovali a dali ji do nuceného nájmu. V okrese Senica naopak místní funkcionáři prohlásili za kulaka-neplníče dělníka, kterému k jeho malé výměře připsali 6 ha půdy; na základě takto zvýšené výměry půdy mu pak zvýšili dodávkový předpis tak, že povinnost za žádnou cenu nemohl splnit. *Tamtéž*.

239 Např. v souvislosti s příkazem vystěhovat rodinu M. Brezmanové z bydlíště v Breznu na státní statek Albrechtice u Krnova 5.5.1953 odmítli její dcera-učitelka a syn-vysokoškolař přijmout a podepsat převzetí vyhošťovacích výměrů; v den vysídlování neměli sbaleno a odmítli vydat klíče od bytu; prokurátor je dal za neuposlechnutí orgánů lidosprávy předvést na OO VB, kde byla u dcery provedena osobní prohlídka a při ní odebrány klíče; vysídlení pak bylo provedeno z úřední moci. Jmenování „dokonce sa dopustili toho, že písali na prezidenta-prezidentskú kanceláriu a ÚV KSČ, kde obviňovali orgány verejnej bezpečnosti a ľudovú správu ...“. *A ZVJS SR Leopoldov*, a.j. KULAK T 1952–1953, sv. Banská Bystrica (Dálnopisná zpráva KS StB B. Bystrica pro MNB-SNZ Praha ze dne 5.5.1953).

240 Při vysídlování „rodinného celku“ Jan Bene ml. z obce Buzinka-Sadca v okrese Košice nedošlo sice ke zjevnému odporu, avšak většina obyvatel projevovala s postupem úřadů nesouhlas; někteří obyvatelé tvrdili, že sedlák byl dobrý člověk a že chudým pomáhal. Odpovědnost za to, že menší rolníci nahlíželi na „kulaky“ jako na dobrodince, spatřovala StB v nedostatečné agitaci a propagaci místní a okresní organizace KSČ. *Tamtéž*, sv. Košice (Z dálnopisného hlášení KS StB Košice pro MNB-SNZ Praha ze dne 29.5.1953). Obdobná situace vznikla 21.6.1953 při vysídlování rodiny Andreje Halase z obce Bemakovce také v okrese Košice, kde s rozsudkem a příkazem nesouhlasili i funkcionáři MNV a členové KSČ. *Tamtéž*, sv. Košice.

padlého jmění“. Již krátce po zahájení druhé vlny vysídlování však dostávala ministerstva vnitřní a financí z několika okresů shodné námítky proti tomuto ustanovení, spojené s žádostmi o jeho změnu a hlavně o poskytnutí finančních prostředků na prudce stoupající výdaje.²⁴¹ Podstata námitek spočívala v tom, že ve smyslu Směrnic tří ministrů

- živý a mrtvý inventář odsouzeného vesnického boháče přechází bez náhrady do fondů JZD,
- ostatní jeho majetek se konfiskuje ve prospěch státu; u jeho rodinných příslušníků by sice mohly být vklady na vázaných účtech nebo utajené peněžní hotovosti, lze je však těžko zjistit a nikdo se k nim nepřiznává; dobrovolné přestěhování na vlastní náklady tedy nepřichází v úvahu a zbývá jen vystěhování exekuční, které nutno hradit z obecních nebo státních zdrojů;
- rodině odsouzeného sedláka musí být ponecháno nezbytné zařízení pro osobní potřebu (oděv, prádlo, nábytek apod.); pokud z konfiskovaného domácího zařízení zbývaly některé cennější předměty (úřední orgány např. nepovolovaly ponechat rodině a odvézt do určeného bydlíště klavír nebo hodnotnější kusy nábytku), pak peněžní prostředky získané jejich prodejem musely být převedeny na konto státních příjmů a národní výbory z nich nesměly na stěhovací náklady uvolnit ani korunu.

Mocenské orgány se začaly obávat, že rodiny určené k vysídlení zůstanou v obci, aniž by směly vstoupit do JZD,²⁴² zatímco JZD bude povinno se starat o jejich konfiskovanou půdu, dobytek apod., a že kolem nich vznikne ovzduší mučednictví a v celé obci nebezpečné politické napětí.

241 Náklady na přestěhování jedné selské rodiny se v českých zemích pohybovaly mezi 7 až 10 tisíci Kčs ve staré měně (podle některých stížností z Jihlavského kraje, kdy stěhovalo i několik nákladních aut, dosahovaly účty až 100 tis. Kčs za jeden „rodinný celek“). Zvýšené výdaje byly zejména při delších transportech ze Slovenska (např. na příkaz StB a prokurátora byly dvě rodiny z okresu Krupina vyvezeny šesti auty, což stálo 81 tis. Kčs; vyvezení další rodiny třemi auty přišlo na 50 tis. Kčs; finanční referát ONV namítal, že rozpočet nedisponuje tak vysokými prostředky, a žádal, aby rodiny byly vysídleny hromadným dopravním prostředkem. Pod tlakem a výhrůžkami StB však byla suma proplacena). *SNA Bratislava*, PV-sekr., inv. č. 111/1953, k. 165 (Tajná interní informace přednosty II. odboru Dovaly ze dne 7.3.1953 pro pověřence vnitřní Lietave).

242 Právě tehdy, ve dnech 14.–15.2.1953, I. celostátní sjezd JZD do vzorových stanů JZD vložil ustanovení, že „členy družstva nesmějí být kulaci a jiní příslušníci třídy vykořisťovatelů“. Ve stejném duchu se nesla i formulace ve stanovách schválených III. sjezdem JZD v březnu 1957, že rolníci se sdružují do JZD k tomu, aby „dosáhli vítězství nad kulaky a všemi vykořisťovateli“. Byla vypuštěna až ze stanov přijatých V. sjezdem JZD 26.3.1961.

S vědomím, že jde o celostátně závažnou záležitost, 19. února 1953 tlu-
močili taková stanoviska na ministerstvu vnitra zástupci ONV Roudnice nad
Labem. Zároveň důrazně požádali o zálohu 200 000 Kčs ze státních zdrojů
na úhradu okamžitého vystěhování 20 selských rodin a na příštích asi 80
případů.²⁴³ Již 25. února 1953 se otázkou a jejími politickými souvislostmi
zabývala porada zástupců ministerstev financí, zemědělství, spravedlnosti,
vnitra a národní bezpečnosti. Ve svých závěrech musela uznat, že ustanovení
Směrnic tří ministrů o tom, že náklady spojené s vysídlováním odsouzených
selských rodin mají být hrazeny z konfiskovaného majetku nebo z výtěžků
jeho prodeje, jsou v rozporu s platným právním řádem a že také z hlediska
finanční a rozpočtové disciplíny nelze trpět mimorozpočtové hospodaření
národních výborů. S přihlédnutím k tomu, že v Akci kulak šlo „prakticky
o rozptýlení třídního nepřítele“, dohodla tato meziministerská porada, že
náklady s tím spojené budou spadat do rozpočtové kapitoly ministerstva
vnitra, a to na vrub kulturních a sociálních opatření (sic) a osídlovací poli-
tiky, kde byla mj. zahrnuta i globální částka na paralelně probíhající vy-
sídlování „nespolehlivých živlů“ z hraničního a zakázaného pásma. Pokud
by ani to nestačilo, měly být využity přesuny z úspor jiných úseků rozpočtu
ministerstva vnitra nebo měl být vyžádán souhlas s finančním převodem
z vládních rezerv.²⁴⁴

Na základě tohoto ujednání byla okamžitě odeslána částka 200 000 Kčs
do Roudnice nad Labem, což však byl jen počátek finančních toků, které na
vysídlování selských rodin po celý rok 1953 z rozpočtu ministerstva vnitra
nepřetržitě proudily do jednotlivých krajů a okresů českých zemí.²⁴⁵ Vyjde-
me-li z velmi podrobných záznamů o požadavcích jednotlivých krajů a okre-
sů a o tom, jaké částky jim pak byly zaslány,²⁴⁶ dojdeme k následujícím
částkám, které poukázalo ministerstvo vnitra krajům a okresům v českých
zemích jako účelové zúčtovatelné zálohy na úhradu nákladů spojených s vy-
sídlováním vesnických boháčů v rámci Akce kulak:

- od konce února do konce května 1953, tj. do peněžní reformy, celkem 11
mil. 770 tis. Kčs ve staré měně (ponecháme-li stranou cca 100 tis. Kčs
proplacených již v předchozích týdnech);

243 *SÚA Praha*, f. MV-T, sign. 648, k. 288 (Interní záznam ze dne 20.2.1953 podepsaný
přednostou II. odboru MV Josefem Kočišem). Žádosti o obdobné finanční částky přichá-
zely na MF a MV již od poloviny ledna 1953.

244 *Tamtéž* (Záznam z meziministerské porady konané dne 25.2.1953).

245 Souhrnné údaje o financování Akce kulak na Slovensku neměl autor k dispozici.

246 *SÚA Praha*, f. MV-1951-1954 NR, k. 11139, sign. 254.0 (Vesniční boháči 1953 a 1954).

- od června do prosince 1953 dalších 48 mil. 898 tis. Kčs, tentokrát však
již v nové měně (k tomu přibyla ještě 19.2.1954 nevelká částka 6180 Kčs
jako dodatečná úhrada za rok 1953 ve čtyřech okresech, kde skutečné
náklady přesáhly výši poskytnutých záloh;
- v měsících srpnu 1953 až únoru 1954, kdy docházelo k dílčím úsporným
výdajovým opatřením ve státní správě a kdy také již Akce kulak ve své
původní podobě nepokračovala, uložilo naopak ministerstvo vnitra asi
dvaceti okresům, aby vzhledem k nesplnění některých předchozích před-
pokladů vrátily ze zbytku svěřených záloh celkem 662.870 Kčs. Celkový
objem záloh poskytnutých v nové měně – 48 mil. 241 tis. 310 Kč – byl
značně vysoký (a kontraproduktivní) státní výdaj.²⁴⁷

Závažným problémem, k jehož vyhrocování v nemalé míře přispíval kom-
plexní postih selských hospodářství, jejich zrychlující se likvidace, spojená
s násilným vytržením trestaných hospodářů z navyklých každodenních po-
vinností a činností a s nuceným vysídlováním jejich rodin, byl problém péče
o sedlákům odnímanou půdu. Počátky byly přirozeně již v nástupu k dog-
maticky a sektářsky požímané socializaci vesnice, kdy byla selská hospo-
dářství v zájmu omezování jejich reprodukčních schopností zbavována pra-
covních sil a hlavních mechanizačních prostředků, kdy se pro ně stávala
nedostupná umělá hnojiva a kdy státní orgány využívaly sebemenší zá-
minky ke kriminalizaci jejich činnosti.

Půdě, kterou někteří sedláci sami dávali k dispozici nebo která v důsledku
jejich trestního postihu přecházela do užívání státních statků²⁴⁸ či tehdy

247 Nejsou zahrnuty těžko zjištělné částky, které na realizaci Akce K od konce roku 1951
vynaložily mnohé MNV a ONV z vlastních prostředků. Přihlédneme-li navíc k tomu, že
centrálně neorganizované a z ústředních zdrojů nefinancované vysídlování jednotlivých
selských rodin formou vnitrookresních nebo vnitrookresních přesunů probíhalo pak
prakticky až do konce 50. let, je zřejmé, že to pro mnohé obce a okresy přinášelo další
neracionální rozpočtovou zátěž.

248 O těžko řešitelné situaci, do jaké se v těchto souvislostech dostávaly už od roku 1950
státní statky, mělo vedení KSČ i ministerstvo zemědělství k dispozici poměrně podrobné
podklady, z nichž však nebyla vyvozena odpovídající rozhodnutí. Předsednictvo ÚV KSČ
bylo mj. na svém zasedání 28.3.1951 seznámeno s výsledky detailního průzkumu na
82 státních statcích, podle nichž státní statky převzaly v roce 1950 cca 130 tisíc hektarů
půdy převážně „vesnických boháčů“, a to téměř výlučně bez pracovních sil a navíc se
zatížením této půdy výrobními a dodávkovými tzv. kulackými úkoly. Již tehdy byla
sklizeň z této půdy nižší u pšenice o 3,5 q, u žita o 3 q a u ječmene o 1,2 q na 1 hektar
než na do té doby obhospodařovaných půdách, což negativně ovlivnilo i živočišnou
produkci. *SÚA Praha*, f. MSS, i.č. 91, k. 54 (Důvěrné materiály ministerstva zemědělství
pro sekretariát ÚV KSČ).

ještě slabých nebo teprve začínajících JZD, se jen zřídka dostávalo péče, kterou jí do té doby věnovaly celé generace soukromých vlastníků. O moc lépe na tom nebyly ani selské pozemky přidělované do nucené správy národním výborům nebo jejich prostřednictvím do povinného nájmu menším zemědělcům, kteří se nezřídka obávali, že se zvětšenou půdní výměrou se i oni mohou ocitnout na „kulackém seznamu“. Neochotu menších zemědělců a často i JZD přebírat propadlou selskou půdu zaznamenávala i generální prokuratura.²⁴⁹ Výnosy takové půdy v důsledku jejího nedostatečného, převážně extenzivního obdělávání nutně klesaly, přičemž však na druhé straně plánovací mechanismus u každého registrovaného „kulackého“ hektaru zachovával, případně i zvyšoval tvrdé výrobní a dodávkové normy. Vznikající manko v obecních a okresních úkolech zpětně vytvářelo nové tlaky na zbývající sedláky i soukromé malozemědělce, stimulovalo další výkupní tvrdosti proti nim, podněcovalo vyhledávání a obviňování hlavních škůdců, sedláků-kulaků či vesnických boháčů.

Plánovací a výkupní svěvoli místních horlivých kolektivizátorů umožňovala i některá nová legislativní opatření, zejména zákon č. 56/1952 Sb. o dodávkové povinnosti a o výkupu zemědělských výrobků, který vstupoval v platnost od 1. ledna 1953. Podle jeho § 10 směli jednotlivě hospodařící rolníci (nikoliv však „kulaci“, kterým se dodávkové úkoly zvyšovaly o 10 %) po splnění povinných dodávek volně prodávat přebytky svých zemědělských výrobků. Včas nesplněné dodávky byly však vymáhány, a to i nuceným odnětím zemědělských výrobků (§ 13). Vůči sedlákům, v jejichž silách nebylo včasné plnění, vedení KSČ jakoukoliv shovívavost odsuzovalo.²⁵⁰

Narůstající rozsah špatně obdělávané půdy i celkový hospodářský úpadek dříve prosperujících selských závodů vedoucí činitele a resortní zemědělské

249 Z některých okresů přicházely stížnosti na to, že prokurátorům je bráněno v podávání žalob na kulaky. Např. v okrese Strakonice údajně prokurátor nemohl vyřídit 35 trestních oznámení, neboť místní veřejní činitelé argumentovali tím, že nejsou schopni zajistit obdělávání další půdy. *SÚA Praha*, f. ÚPV-T 1945-1959, k. 23, sign. 26/3/1/6 (Materiál z celostátní porady krajských prokurátorů konané ve dnech 29.30. června 1953).

250 Naopak byl při žních 1952 pochválen výkup v kraji Jihlava, kde určili kulakům krátké termíny, do kdy museli vymlátit a dodat. V okresech Třeboň, Vlašim i jinde odebírali výkupní pracovníci a okresní političtí pracovníci veškeré obilí včetně osiv i těm, kdo měli své smluvní úkoly splněny. V Třeboni a Milevsku vykupovali dokonce za asistence SNB a v řadě okresů Pražského kraje (Rakovník, Vlašim, Beroun, Slaný, Kralupy) byly nasazovány i dělníci ze závodů (milicionáři). *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 021, sv. 4, a.j. 145 (Z dálnopisné zprávy tajemníka ÚV KSČ J. Uhra o výkupu obilí 1952 pro KV KSČ); viz také *SNA Bratislava*, f. ÚV KSS, taj. Benada, k. 2424.

instituce zatím příliš neznepokojoval. Představitelé stranické a státní zemědělské politiky se nad tím sice slovně pozastavovali, avšak zjevně byli zaslepeni početným růstem přípravných výborů JZD, rozoráváním mezí a scelováním pozemků, přechodem mnohých JZD na „vyšší formy hospodaření“ apod., což mělo podle zidealizovaných představ v budoucnu jaksi automaticky vyřešit jakékoliv obtíže. Soutěžili v tempech kolektivizačního procesu, dokonce i v počtu „kulackých procesů“, v počtech odhalených škůdců a vystěhovaných „kulackých živlů“.

Nelze říci, že by hlavní aktéři zemědělské politiky nebyli o negativních jevech vývoje v zemědělství dostatečně informováni.²⁵¹ Mnohé výhrady a obavy byly slyšet na vesnických schůzích, při nátlakových akcích na založení JZD a varovné hlasy zaznívaly i na půdě KSČ při okresních a krajských konferencích na jaře 1953.²⁵² Bylo to však podceňováno, odmítáno či interpretováno pro domo a hlavně pro veřejnost jako nezbytné a přechodné průvodní jevy velkého díla socializace vesnice. V dokumentech této vrcholící kolektivizační euforie a fanatismu těžko nalézt pokusy o kvalifikované rozборы a solidní korigující náměty.

Jeden, ve své podstatě ojedinělý přístup k pochopení dané problematiky v širších souvislostech, nutno však zaznamenat. Byly to situační přehledy o rozsahu a stavu zemědělské půdy, kterou v některých českých a moravských krajích na přelomu let 1952/1953 obhospodařovaly místní národní výbory.²⁵³ Tato výběrová dokumentace měla zřejmě sloužit jako výchozí podklad ke zpracování pokynů pro zemědělské referáty KNV, jak s touto půdou nakládat a jak ji využívat. Půda z nuceně nebo dobrovolně rušených

251 Například již v červnu 1952 ministerstvo vnitra sdělovalo ministerstvu státní kontroly svoje poznatky o existenci velkého množství neobdělávané nebo velmi špatně obdělávané zemědělské půdy. Šlo nejenom o půdu v pohraničí, kde byl již řadu let kritický nedostatek pracovních sil, nýbrž v poslední době také ve vnitrozemí, a to v souvislosti s půdou vesnických boháčů, půdou spekulanti a půdou, kterou dříve obhospodařovaly obce. Za příčinu toho byla označena skutečnost, „že politika zatlačování vesnického bohatce přechází někde až na politiku likvidace kulaka, zatímco tempo socializace vesnice za tímto vývojem pokulhává“. *SÚA Praha*, f. MV-T, k. 88, sign. 391 (Parafovaný koncept dopisu ze dne 23.6.1952).

252 „Konference v Českých Budějovicích, Plzni, Karlových Varech, Olomouci ukázaly, že nebyl zvládnut problém obdělání ladem ležící půdy. V těchto krajích trvá vyliďňování pohraničního území, kde nebyly vytvořeny hospodářské a kulturní podmínky pro normální život obyvatelstva.“ Podrobněji viz *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 36, a.j. 334, ad II (Zpráva o průběhu krajských konferencí KSČ 1953, kterou vzalo na vědomí předsednictvo ÚV KSČ dne 19.6.1953).

253 *SÚA Praha*, f. MV 1951/1954 NR, k. 11645, zejména sign. 616 (Půda NV).

selských závodů tu není posuzována izolovaně, nýbrž jako součást tzv. rezervní volné půdy, do níž spadala rovněž nerozdělená část půdy z poválečných pozemkových reforem, půda opouštěná původními přídělci, půda osob, které pro stáří a nemoc nemohly již své pozemky obdělávat apod. Od počátku socializace zemědělství takové půdy valem přibývalo, a to zejména ve vnitrozemí. Plzeňský kraj hlásil výměru zemědělské půdy, kterou nebylo komu přidělit, v rozsahu 5 tisíc hektarů, kraj Jihlava 1596, Ostrava 400 hektarů. Kraj Pardubice uváděl odhadem tisíc hektarů, avšak s dodatkem, že výměru půdy, kterou budou v roce 1953 obhospodařovat, nelze ještě vyjádřit přesně, neboť „v důsledku trestního řízení s neplniči-vesnickými boháči dochází denně ke konfiskaci jejich majetku“.

Ministerstvo vnitra posuzovalo celou záležitost především jako otázku, nakolik budou či nebudou národní výbory schopny takovou zátěž zvládat. Vycházelo z toho, že hospodaření národních výborů na této půdě je odvádí od vlastních úkolů, je spojeno se značnými finančními náklady a technickými obtížemi (jen v Pardubickém kraji očekávali v roce 1953 náklady ve výši asi 3,5 mil. Kčs, ale tržby jen asi 2,5 mil. Kčs), protože národní výbory nebyly na provoz zemědělské výroby zařízeny a půda se vymrskávala jednostranným hospodařením bez statkového hnojiva. Mohly nanejvýš zabezpečit nízké výnosy a dodávky z rostlinné výroby, nikoliv však dodávky z výroby živočišné, s nimiž plně počítal státní plán (podle vládního nařízení č. 57/1952 Sb. se dodávkové úkoly z této půdy vyměřovaly ve stejné výši jako u JZD III. a IV. typu).

Vytvářel se jakýsi začarovaný kruh: dříve produkčně schopná a rentabilní selská hospodářství tlakem státní moci upadala, ale současně státní plánovací instituce trvaly na vysoké výrobě a dodávkách z jejich někdejší i zbývající půdy; volná půdní rezerva ve správě národních výborů se zvětšovala, ale o její převzetí v odpovídajícím rozsahu nebyl u potenciálních příjemců (JZD, státních statků nebo menších zemědělců) dostatečný zájem; JZD i státní statky by zejména selskou půdu velmi ochotně přebíraly a obdělávaly, pokud by jim stát k tomu zabezpečil potřebné předpoklady (pracovní síly, finanční prostředky na nákup techniky a hnojiv), avšak ústřední ani krajské či okresní úřady takovými možnostmi nedisponovaly.

Experti ministerstva vnitra cestu ze spletné situace nenacházeli. Vychodisko spatřovali v tom, že to rozhodne ještě vyšší centrum – ústřední sekretariát KSČ a úřad předsednictva vlády, další usnesení strany a vlády, jakých v té době vycházela celá řada.

O problémech zvyšujícího se rozsahu neobdělávané nebo špatně obdělávané půdy se lze poněkud více dočíst až v archivovaných písemnostech z doby po propuknutí kolektivizační krize v polovině roku 1953, po pokusu o změ-

nu vládní hospodářské koncepce v začátcích podzimu téhož roku, jejíž součástí byla i určitá účelová modifikace kurzu zemědělské politiky. Teprve na základě některých odborných analýz z let 1954–1955 se do směrodatných stranických a vládních dokumentů²⁵⁴ dostalo přiznání, že byla zanedbána péče o půdu, že do velkých rozměrů narostl úpadek zemědělských usedlostí, a to nejenom ve vylidněném pohraničí (po odsunu německé menšiny a kvůli zabezpečení hranic). Až tehdy se začínaly počítat nesmírné ztráty způsobené v první polovině 50. let v produkčně vyspělém vnitrozemí (pěstování kvalitního obilí, cukrovky či dalších technických plodin, zeleniny, ovoce aj.) právě v kategorii závodů selského typu, jejichž hospodáři byli po řadu let dotlačováni k rezignaci na soukromé hospodaření, „rozkulačování“, věznění, vystěhovávání, převádění do průmyslových, těžebních či stavebních odvětví a jinak nevybíravě vytrhávání z vlastního prostředí a profesního působení.

Spolu s tím, jak od přelomu let 1952/1953 zasahovalo vysídlování po celé republice stále širší okruh vesnic a selských rodin, dostával se do popředí pozornosti řídících orgánů problém koordinace spletných aktivit uvnitř Akce kulak. Složitý mechanismus této akce, jehož fungování bylo před veřejností z největší části utajeno, musel nejenom co nejefektivněji manipulovat přibývajícími stovkami odsuzovaných sedláků, jejich žen, dětí a starých rodičů nebo i dalších příbuzných. Musel také zvládat štáby vybraných státních úředníků – soudců, prokurátorů, bezpečnostních a výkupních pracovníků, vedoucích státních statků, a spolu s nimi i desítky ke spolupráci svolných místních funkcionářů KSČ, národních výborů i JZD, kteří dohromady byli oněmi nepostradatelnými výkonnými kolečky a pákami.

Podle informací, které Úřadu předsednictva vlády poskytli ministr spravedlnosti a generální prokurátor, nebyl po razantním obnovení vysídlovací akce v některých okresech dostatečně zajištěn koordinovaný postup orgánů justice, bezpečnosti, národních výborů a KSČ. Náměstek předsedy vlády Zd. Fierlinger svolal proto 5. března 1953 poradu vysoce postavených stranických a státních činitelů,²⁵⁵ která konstatovala, že v dosud ustavených okresních

254 Viz např. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/2, sv. 44, a.j. 60 (Podklady pro 1. bod zasedání politického byra ÚV KSČ ze dne 30.5.1955 Návrh opatření k řádnému využití veškeré zemědělské půdy u úpadkových hospodářství).

255 Účastníky porady kromě svolavatele byli ministr vnitra V. Nosek, ministr spravedlnosti Št. Rais, ministr státních statků M. Smida, generální prokurátor V. Aleš, pracovníci sekretariátu ÚV KSČ Gebauer a Chalupa, L. Hudec z MNB a C. Rabušic z ministerstva zemědělství. Záznám z jednání pak obdrželi předseda vlády A. Zápotocký, jeho náměstkové K. Bacílek, Z. Fierlinger a J. Uher, ministři V. Nosek, Št. Rais, J. Nepomucký, M. Smida a J. Havelka, tajemník ÚV KSČ J. Salga a generální prokurátor V. Aleš.

komisích pro boj proti kulakům se kromě neuspokojivé koordinační činnosti projevovaly i četné nesprávné názory na Směrnice tří ministrů, které byly mnohde vykládány jako bucharinské a vedly k tomu, že významné protikulacké politické akce se staly administrativní záležitostmi. Navíc pak na Slovensku tyto směrnice po řadu měsíců se souhlasem ÚV KSS neuznávali a odmítali podle nich postupovat.²⁵⁶ Porada vyslovila nespokojenost s množícími se případy, kdy po odsouzení vesnického boháče a konfiskaci jeho majetku nebylo postaráno o obdělávání jeho zabrané půdy a kdy jeho rodinní příslušníci zůstávali dlouhou dobu v dosavadním bydlišti, po případě se přemísťovali jen do blízké obce, aniž by byli pracovně využiti.

Za politické závady označili účastníci porady zaměňování středního rolníka s kulakem, nepřipravenost vysídlovacích akcí na vesnici, falešný soucit a rady sedlákům od veřejných funkcionářů, podporu, které se dostávalo příbuzným odsouzeného sedláka od vedoucích činitelů v jejich zaměstnavatelských podnicích a údajně nesprávné postupy odvolacích soudů. Kritizovány byly i závady administrativního rázu, jako např. zdlouhavost přípravného řízení, nerozhodnost orgánů při vyjímání majetku z konfiskace, chyby v pracovním rozmísťování a ubytovávání rodinných příslušníků na státní statky. Všechny uvedené závady měly být urychleně odstraněny, aby ještě ve zbývající části roku mohlo být na určené státní statky vysídleno dalších zhruba dva tisíce selských rodin, jejichž příslušníci byli podle dosavadních poznatků z plných dvou třetin pracovně využitelní. Počínaje rokem 1954 mělo na realizaci tohoto záměru navazovat osídlování Osoblažska a jiných oblastí v Olomouckém a Ostravském kraji, a to „ve velkých komplexech statků“, k čemuž ovšem statky požadovaly státní investice.

Neustále zdůrazňovanou potřebu dokonalejší koordinace akcí proti selskému stavu měla podle rozhodnutí porady vyřešit metoda nanejvýš charakteristická pro tehdejší totalitní režim – metoda dalšího utužení centralizace rozhodování, řízení a kontroly. Především bylo dohodnuto zřídit při ministerstvu vnitra koordinační komisi ze zástupců ministerstev vnitra (Kopáč), národní bezpečnosti (Hudec), zemědělství a státních statků (ing. Kord), pracovních sil a spravedlnosti (dr. Málek), generální prokuratury (Platzer) a sekretariátu ÚV KSČ (Gebauer). Posláním této velmi tajné ústřední komise bylo nejméně jednou měsíčně řešit a jednotně usměrňovat zásadní otázky politic-

256 SÚA Praha, f. ÚPV-T, sign. 50/4/1, k. 739 (Tajný dopis Z. Fierlingera náměstkovi předsedy vlády Jindřichu Uhrovi ze dne 3.2.1953 a Zápis o poradě konané v ÚPV dne 5.3.1953 ve věci koordinace opatření v boji proti vesnickým boháčům; srv. také se zápisy, které pořídili J. Ducháč z MV a J. Hanák ze sekretariátu ÚV KSČ. Tamtéž a AÚV KSČ, f. 29, sign. 116).

kého, organizačního, hospodářského a správního charakteru, vztahující se k boji proti kulactvu. O šíři kompetencí a ambiciózních záměrů této komise mnohé napovídají už jen hlavní body programu jejího ustavujícího zasedání 13. března 1953:

- politická příprava a činnost okresních komisí při přemísťování vesnických boháčů a příslušníků jejich rodin,
- příprava trestního řízení proti vesnickým boháčům a koordinace tohoto řízení mezi soudy a národními výbory,
- koordinace trestního stíhání vesnických boháčů a přemísťování jejich rodin s budováním socialismu na vesnici,
- začleňování vesnických boháčů na pracoviště státních statků,
- obdělávání půdy opuštěné vesnickými boháči prostřednictvím státních statků a JZD,
- úhrada nákladů spojených se stěhováním vesnických boháčů a jejich rodin,
- organizace instruktáží a podávání zpráv o průběhu akce krajskými národními výbory.²⁵⁷

Druhému zasedání ústřední komise 23. dubna už byl předložen předběžný návrh jednotných pokynů k instruktáži okresních komisí pro otázky boje proti vesnickým boháčům, jehož výsledný text o rozsahu 21 stránek s datem 8. května 1953 pak rozeslal náměstek ministra vnitra Gríša Spurný s tím, aby instruktážní kampaň byla zahájena 25. května.²⁵⁸ Tyto pokyny do značných podrobností rozváděly a upřesňovaly obsah Směrnic tří ministrů i na ně navazujících prováděcích opatření a detailně charakterizovaly kritizované závady při jejich realizaci (viz přílohu č. 16).

Současně přinášely informaci o tom, že během měsíce dubna bylo rozhodnuto zřídit také krajské koordinační komise pro otázky boje proti kulakům, které měly zejména kontrolovat průběh akcí u podřízených okresních komisí. Vznikal tak nový mezičlánek, který posiloval centralizaci řízení a kontroly činností namířených proti selskému stavu.

Průvodní dopis k pokynům mj. naznačoval, že ministerstvo spravedlnosti jako jeden z původních navrhovatelů má v dohledné době přistoupit k revizi a jakýmsi opravám Směrnic tří ministrů. Konkrétně se považovalo za neudržitelné, aby se vysídlování selských rodin nadále opíralo o zákon č. 125/1927

257 SÚA Praha, f. MV-T, k. 88, sign. 398 (Zvací dopis ministerstva vnitra ze dne 10. března s podpisem J. Kočiše a rkp. záznam o průběhu porady ze dne 13.3.1953).

258 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 05/11, sv. 141, sign. neuvedena (Instruktáž okresních komisí pro otázky kulaků – pokyny). Dokument uveřejněn na internetových stránkách Ústavu pro soudobé dějiny (<http://www.usd.cas.cz>).

Sb. (nechvalně proslulý někdejší rakouský *prügelpatent*), neboť většina legislativců shodně shledala, že je v rozporu s platnou ústavou.²⁵⁹

Vyvrcholení Akce kulak

Na jaře roku 1953 pokračovala akce v nastoupeném tempu. K 15. květnu uskutečnilo ministerstvo vnitra prostřednictvím KNV a s využitím informací MNB, které mělo přehled o rozmísťování vystěhovávaných rodin, celostátní průzkum dosavadního průběhu druhé vlny vysídlovací akce.²⁶⁰ Výsledky především ukázaly, že od 1. listopadu 1952 do 30. dubna 1953 bylo přesídleno celkem 1077 rodin odsouzených sedláků, z toho k určenému pracovnímu využití na státní statky do jiných krajů 777 „rodinných celků“. Zbývajících 300 rodin, které zatím nebyly pro státní statky požadovaným pracovním přínosem a jimž mělo být určeno nové pracovní místo v jiném kraji až bude v rodině alespoň jeden práce schopný člen, bylo přemístěno v rámci příslušného kraje z jednoho okresu do druhého.

Počet rodin vysídlených z jednotlivých krajů

Praha	102	Hradec Králové	39	Olomouc	18
Jihlava	96	Liberec	36	Prešov	15
Pardubice	90	Ostrava	32	Žilina	13
České Budějovice	72	Nitra	31	Gottwaldov	8
Banská Bystrica	59	Brno	30	Karlovy Vary	1
Plzeň	49	Bratislava	24		
Ústí nad Labem	42	Košice	20		

²⁵⁹ Na jaře 1953 se připravovala osnova vládního nařízení, kterým se měla provést některá ustanovení zákona o hospodaření s byty. Podle § 4, odst. 1 a 2 zákona bylo možné vydat příkaz k vyklizení bytu osobám odsouzeným pro trestnou nepřátelskou činnost proti republice; byl-li takovou osobou tzv. vesnický boháč, vztahovalo se toto ustanovení i na jeho rodinné příslušníky, kteří v době spáchání trestného činu nebo zajištění majetku bydleli v daném bytě.

²⁶⁰ *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 05/11, sv. 141, a.j. neuvedena (Situační zpráva o přemísťování rodinných příslušníků odsouzených kulaků, zaslaná ÚPV a sekretariátu ÚV KSČ, celkem 8 stran).

Rozmístění vysídlených rodin na státní statky podle krajů

Praha	216	Pardubice	71	Ostrava	18
Olomouc	129	Hradec Králové	67	Nitra	18
Liberec	100	Jihlava	34	Bratislava	10
Ústí nad Labem	91	České Budějovice	23		

Odsouzeným sedlákům bylo konfiskováno na 22 tisíc hektarů půdy, jejíž většinu převzala JZD, malá část přešla do státních statků a jen nepatrný díl přijali do povinného nájmu soukromí rolníci, event. zůstal v obhospodařování MNV.

Vysídlovací operace se vesměs setkávaly s nesouhlasným postojem postižených rodin, nikoliv však s jejich aktivním odporem. Rodiny byly velice oslabeny nepřítomností vězněných hospodářů; jejich ženy, na něž přešla odpovědnost za děti i staré rodiče, vedeny snahou, aby nedošlo k dalšímu zatýkání, se převážně staraly o uhájení nezbytných potřeb pro život v neznámém působišti, přemáhaly v sobě vzdor a podřizovaly se pokynům vykonavatelů represivního aktu. Jen ve třech případech v kraji Banská Bystrica se selské rodiny kategoricky odmítly vystěhovat a byly odvezeny exekučně.

Chování vesničanů bylo rozdílné. Pomoc postiženým poskytovali zpravidla příbuzní a nejbližší sousedé. Jiní při nakládání svršků a odvozu rodiny postávali v povzdálí nebo všechno jen skrytě pozorovali. Na některé z nich zapůsobila agitace kolektivizačních aktivistů, že JZD a vesnice si odsunem „kulaků“ polepší, když jejich pole, budovy a další vybavení přejde do společného užívání, a přijímali proto vysídlování jako hospodářskou a politickou nezbytnost, jako akt jakési rovnostářské sociální spravedlnosti. Jen ojediněle, např. na Královéhradecku, v obcích Kosičky (Nový Bydžov), Kal (Nová Paka) a Bílý Újezd (Dobruška) se proti přesídlení selských rodin stavěla část občanů, byly sepsány rezoluce a stížnosti, které však úřady stejně nerespektovaly. V okrese Modrý Kameň (kraj Banská Bystrica) byla zatčena osoba, která pronášela k asi 150 sročeným lidem řeč proti stěhování místní selské rodiny.²⁶¹

Mezi zbylými sedláky někteří hrdě vzdorovali ve víře, že si přes všechna příkoří uhájí své samostatné postavení, rodovou tradici a čest. Jiní – a těch přibývalo – v nejistotě a očekávání, kdy dojde i na ně, upadali do depresí a nezřídky i do panického či zkratového rozhodování. V hlášení z okresů se množily zprávy o tom, že někteří sedláci sami žádají národní výbory, aby

²⁶¹ *Tamtéž*.

podle zákona č. 55/1947 Sb. byli zbaveni půdy (aniž by byli souzeni a zotuzováni jako škůdci), neboť „se stále cítí jednou nohou v kriminále“, protože nemohou nadále plnit dodávkové povinnosti. Jiní se odhodlávali k „dobrovolnému“ odchodu i s rodinou na práci do průmyslu, stavebnictví či na státní statek, aby se zbavili kulackého puncu a umožnili tak svým dětem přístup ke vzdělání, přijetí do zvoleného učebního oboru či jiné existenční uplatnění ve městě. Národní výbory byly stavěny před dilema, zda na taková řešení přistoupit, nebo čekat až selská usedlost přijde do plného znehodnocení a úpadku, kdy sedláka bude možno snadno odsoudit a z vesnice s celým rodem navždy odstranit.

Vystěhovávané rodiny se ocitaly v nezvykle podřízeném a ponižujícím postavení, v neznámém, cizím a nezřídka i nevraživém prostředí. Vzhledem k tomu, že na určená pracoviště přicházely bez potravinových lístků a nedostávaly mzdu předem, byly zpočátku bez prostředků i na elementární obživu. O to cennější bylo chování těch kmenových zaměstnanců statku, kteří pořádali pro postižené sbírky, přinášeli potraviny, a dokonce kradli pro kulacké děti mléko, což nelibě nesly nadřízené orgány, neboť tak vznikala kolem vystěhovaných mučednická atmosféra. Řídící centrum Akce kulak i ústřední politické orgány s jistým napětím očekávaly, jaké důsledky bude mít rozmísťování selských rodin v určených státních statcích, jak se tyto rodiny vyrovnají s novým zařazením a postavením, zda nebude docházet k obávaným konfliktům a nepokojům. Vedoucí farem i nadřízených statkových správ k všeobecnému údivu museli konstatovat, že přidělené rodiny zaujaly k pracovním povinnostem vesměs pozitivní postoje, že měly patrnou snahu předstihnout svými výkony kmenové spoluzaměstnance, prokázat, že rozumějí zemědělství a že jsou i zde dobří hospodáři.²⁶²

Hlášení z okresů a krajů přinášela v jarních měsících roku 1953 i mnohá svědectví a nezastřená přiznání o hrubostech a arogantním postupu iniciátorů a vykonavatelů vysídlovacích operací. Velmi rozšířeným a nanejvýš charakteristickým jevem bylo, že horliví vykonavatelé represivní protiselské politiky, opojení svou nadvládou nad osudy jiných, používali postupů, které vycházely nad rámec Směrnic tří ministrů i jejich prováděcích pokynů a byly v rozporu nejen s obecně uznávanými lidskými vztahy a právy, ale i s nor-

262 Např. na státním statku Čáslav, kam bylo umístěno 23 selských rodin, se během 14 dnů i při zachování krminých dávek zvýšila dojivost krav z 3 na 7 litrů. Státní statek Kladruby, kam přišlo 13 selských rodin, hlásil, že jejich přičiněním se dojivost zvýšila o 2 litry a přírůstky na váze dobytka stouply o 1/2 kg na kus a den; traktorista-kulak se v soutěži umístil jako první. Statek Lanškroun po pozitivních zkušnostech se 17 přidělenými rodinami žádal o přisun dalších minimálně 10 selských rodin. *Tamtéž*.

mami panujícího režimu. Často se např. stávalo, že do vysídlovacích příkazů byli zahrnováni i ti rodinní příslušníci odsouzeného sedláka, kteří s ním v inkriminované době nebydleli ve společné domácnosti, nebo s ním sice bydleli, ale měli samostatné povolání a v usedlosti nepracovali.²⁶³

S odsudkem se v obcích i v širším okolí setkávalo vystěhovávaní starých, práce neschopných a většinou i nemocných výměnkářů,²⁶⁴ právě tak jako pokračující odvolávání kulackých dětí ze studií i učebních oborů a jejich předisponování do míst, do nichž byly vykázáni ostatní členové jejich rodin.²⁶⁵

263 Např. v okrese Krupina (kraj B. Bystrica) byl spolu s odsouzeným Pavlem Luptákem vyvezen i jeho zeť Matušovic, který měl samostatnou domácnost s čtyřlennou rodinou a byl zaměstnán jako strojník na státním statku. S odsouzeným Janem Rerichem byla vyvezena i rodina jeho zetě – dělníka Jozefa Dlholského včetně dcery, která pracovala na státním statku jako hlavní účetní. S odsouzeným Janem Šimkem z obce Sása byl odsunut i původem pětihektarový rolník, který se stal agilním družstevníkem. *SNA Bratislava*, f. PV-sekr., inv. č. 111/1953, k. 165 (Tajná interní informace přednosty II. odboru Dovala pro pověření vnitřní Lietavce ze 7.3.1953). Zdeňka Sedláčková, původem ze Štěpánovic, která působila asi 20 let jako učitelka mimo uvedenou obec, byla propuštěna ze zaměstnání, když její bratr byl jako kulak odsouzen pro neplnění dodávek, a pracovala pak v továrně. Přesto byla spolu s odsouzeným bratrem vystěhována na státní statek do okresu Havlíčkův Brod a nesměla navštěvovat svoji starou nemocnou matku. Obdobně byl z Dřínova v okrese Kralupy n. Vlt. spolu se svou sestrou, švagrem a odsouzenou matkou vysídlen na státní statek i Karel Basař, který na konfiskované usedlosti nikdy nepracoval a jako vyučený strojní zámečník byl zaměstnán u ČKD Praha a ČSD Kralupy. Jako snacha odsouzeného sedláka Jána Jombíka (Hajníky, okr. Trnava) byla vysídlena na státní statek studentka lékařské fakulty v Bratislavě, přestože v zemědělství nikdy nepracovala a trvalé bydliště měla v Šale nad Váhom. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 05/11, sv. 141 (Z tajného dopisu přednosty II. odboru MV Josefa Kočiše pro ÚV KSČ ze dne 19.8.1953 o závadách při provádění Směrnic tří ministrů).

264 Z obce Mrákotín (okres Třešť) byla v listopadu 1952 na pokyn KS StB Jihlava vysídlena rodina sedláka Bohumila Vyhliďala, která podala stížnost ke Kanceláři prezidenta republiky. Komise, které pak na okresní a krajské úrovni celou záležitost šetřily, musely na závěr konstatovat: „Nepostupovalo se při vysídlení správně, nebyla dodržena socialistická zákonnost a došlo k porušení zákona zvláště přestěhováním 102leté stařenky, jakož i tím, že Bohumila Vyhliďalovi ml. bylo bráněno v uzavření manželství.“ Vysídlení sedláka Roberta Uvíra z Velkých Heraltic (okres Opava) na státní statek postihlo také rodiče (67 let) a s nimi jeho manželku ve vysokém stupni těhotenství a s třemi dětmi ve věku od 2 do 5 roků. Obdobných případů byla i v jiných regionech celá řada. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 05/11, sv. 141, a.j. neuvedena, citovaný dokument z 21.5.1953).

265 Z okresu Písek byl spolu s odsouzeným otcem Stanislavem Mrázkem vysídlen i jeho syn, který patřil k nejlepším učňům n.p. Harmonika, kde také bydlel v učňovském internátu a v rodinné usedlosti nepracoval. *Tamtéž*. Ve stejné době organizační sekretariát ÚV KSČ opětovně rozhodl a v pokynech pro přijímání dětí do výběrových škol uložil nižším stranickým orgánům mj., že „nebudou doporučeny děti vesnických boháčů, děti z rodin městské buržoazie, bývalé vysoké byrokracie a z rodin zrádců pracujícího lidu“. *SÚA*

Neméně charakteristické však bylo, že příslušní vedoucí pracovníci ministerstva či pověřenectva vnitra neusilovali o principiální zákaz a zrušení uvedených praktik, jen je s jistým pohoršením zaznamenávali. Šlo jim hlavně o to, aby se stanovené politické a úřední postupy disciplinovaně dodržovaly, dále zdokonalovaly, přičemž doporučovali vydat nové jednotné a srozumitelné směrnice pro všechny zainteresované orgány, které by měly jen lépe mezi sebou komunikovat a spolupracovat. Jedním ze „zlepšovacích“ námětů tohoto druhu byl návrh zřizovat soustředěvací střediska pro vytipované selské „rodinné celky“, aby tak přesídlování i po technické stránce lépe plnilo svoje poslání a aby se snížily nepřiměřeně vysoké stěhovací náklady.²⁶⁶

V souvislosti s uváděnými příklady nerespektování platné legislativy, zneužívání úředních pravomocí a ponižování lidské důstojnosti postižených rodin proskakovaly v některých hlášeních z okresů a krajů zmínky o tom, jak obávanými činiteli v osudech sedláků i v celých vesnických společenstvích byli pracovníci Státní bezpečnosti. Byli přítomni u každého „kulackého případu“ od začátku až do konce, od vyhledávání vhodných obětí a jejich dosazování do kulackých seznamů, dodání potřebných podkladů a doličných „důkazů“ pro soudní přelíčení, přes vyhledání pracovišť a bydlišť rodin odsouzených hospodářů až po utajovaný dozor při jejich přesunu a dlouhodobé sledování. Pohybovali se ve svých nenápadných občanských oblecích, rozhodovali nejčastěji prostřednictvím okresních či krajských představitelů národních výborů, soudců i prokurátorů. Na vesnicích využívali svých informátorů a z pozadí usměrňovali jak vedení četných organizací KSČ, tak rady národních výborů.

Ani zdaleka ojedinělé nebyly poznatky ze slovenského okresu Krupina, jak důstojníci StB zneužívali toho, že mnozí místní a okresní funkcionáři národních výborů neznali ustanovení Směrnic tří ministrů či jiných dokumentů. Zcela běžně se tak stávalo, že příslušník StB předložil seznam vytipovaných osob, uložil referentu pro vnitřní a trestní záležitosti ONV, aby vydal příkazy k vystěhování a zařídil vše potřebné pro transport, a to i bez vědomí předsedy ONV a souhlasu KNV. Volení představitelé národních výborů a funkcionáři státní správy se tak stávali pouhými vykonavateli příkazů StB.²⁶⁷

Praha, AÚV KSČ, f. 021, sv. 5, a.j. 174 (Dálnopis na KV KSČ ze dne 10.3.1953 č. D-844-174). Obdobná formulace byla pak i ve směrnících ministerstva vysokých škol pro výběr studentů do 1. ročníku vysokých škol v r. 1953 č.j. 64.631/53. *Tamtéž*, a.j. 181 (Dálnopis D-887 z 21.4.1953).

266 SNA Bratislava, f. PV-sekr., inv.č. 111/1953, k. 165 (Záznam úředníka pověřenectva vnitra Hamšíka o průzkumu na ONV v Krupině – asi únor 1953).

267 *Tamtéž*, (interní sdělení přednosty II. odboru Dovala pro pověřence vnitra Lietavce ze 7.3.1953).

S výhradami práva znalé veřejnosti a tehdy také už i s kvalifikovanou kritikou z okruhu právních poraden, na něž se postižení obraceli o radu, se setkávala skutečnost, že Směrnice tří ministrů a podle nich pak národní výbory i soudy opíraly zákaz pobytu v obci a okrese o ustanovení zákona č. 125/1927 Sb. (tzv. *prügelpatent*). Například právníci z advokátní poradny v Ostravě namítali, že ústava ve své podstatě nepřipouští aplikaci používaných ustanovení tohoto problematického zákona, zvláště ne proti osobám, jež ani nebyly odsouzeny. Doslova uváděli, že „československé právo nezná kolektivní odpovědnost, nezná trestání rodinných příslušníků za činnost jiných rodinných příslušníků, kteří spáchali trestný čin“. Za potenciálně nebezpečný jev, který v souvislosti s vrcholící akcí nabýval v některých regionech na síle, nutno považovat náznaky radikálních snah přecházet k plošné likvidaci selského stavu jako třídy. V českých zemích patřily k takovým lokalitám některé části Jihlavského kraje.²⁶⁸ Podstatně početnější a intenzivnější rozkulačovací náklady byly na východním Slovensku, kde s narůstající kolektivizační krizí, s hrubým nátlakem politického, bezpečnostního a justičního aparátu na rolníky při vymáhání dodávek a při vynucovaném zakládání JRD zejména v krajích Prešov a Banská Bystrica byly současně velmi silné snahy o hromadné vystěhování sedláků nebo alespoň o ukládání natolik nereálných povinností a trestů, aby je bylo možné přivést k hospodářskému úpadku, vyvlastnění a vyobcování.²⁶⁹

O tom, že se vrcholné orgány KSČ, bezpečnosti a justice chystaly k dalším podstatným likvidačním postupům proti selskému stavu, nasvědčovala až do začátku léta řada konkrétních příprav. Například Generální prokuratura ČSR vydala 19. května 1953 nové instrukce k procesům s organizovanou veřejností, v nichž se zvláště vyzdvihoval význam zemědělských procesů.²⁷⁰ O tom, že centrální výhledy pro nejbližší dobu předpokládaly vystěhování dalších několika tisíc selských rodin, zcela jednoznačně vypovídaly již výše zmíněné zápisy zvláštní meziministerské komise při předsednictvu vlády z jara 1953.²⁷¹

268 Např. jeden z vedoucích zemědělských pracovníků „kulackého“ okresu Moravské Budějovice na jedné z okresních porad koncem června 1953 prohlásil, že mají naplánováno jen během nejbližších tří zlikvidovat 100 kulaků. SÚA Praha, f. ÚPV-T 1949–1959, k. 23, sign. 26/3/1/6.

269 SNA Bratislava, f. Sekretariát ÚV KSS, k. 66 (Podklady ke schůzi 6.7.1953).

270 K tomu nutno přičíst mj. i výnos ministra spravedlnosti z 30. června 1953 o ústředním sledování a zajišťování veřejných procesů u krajských soudů a u soudu nejvyššího jako soudů prvé stolice, který mj. tvořil přílohu dopisu organizačního sekretariátu ÚV KSČ ze dne 3.11.1953 o využívání veřejných procesů. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 021, sv. 6, a.j. 218 (výnos měl číslo T 1168/53-HSOS/1).

271 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 05/11, sv. 141.

PROPAD AKCE KULAK

Druhé zastavení

Na jaře a v létě 1953 se odehrálo mnoho domácích a zahraničních událostí, které významně ovlivnily politiku strany a státu, a to právě v tak citlivých oblastech, jakými byly bezpečnost, justice a také zemědělství. Po březnovém, téměř současném úmrtí J. V. Stalina a K. Gottwalda, jejichž odchod ze scény se všeobecně pociťoval jako oslabení obou sourodých režimů, se v SSSR prosazovalo k moci vedení v čele s N. S. Chruščovem, v ČSR nastupoval jako prezident republiky Antonín Zápotocký a vláda vedená Viliamem Širokým. Byla to zatím jen předzvěst dalších personálních přesunů, které dozrávaly během léta a s nimiž přicházela ne sice zásadní, ale přece jenom ne zcela zanedbatelná změna priorit a akcentů ve vnitřní politice a v hospodářském kurzu. V sociálním a politickém napětí, které na venkově způsobovala kvapná nátlaková kolektivizace, se režimu podařilo poměrně snadno zvládnout krátkodobé znepokojení, které s sebou přinášela poměrně rozsáhlá amnestie, vyhlášená 4. května 1953 prezidentem Zápotockým a vládou.

Ve vedení některých stranických okresů se v této souvislosti vyskytly obavy z možných obtíží ve vesnicích, v nichž se očekával návrat sedláků-kulaků, pokud jim nebyl odebrán majetek a pokud byli odhodláni dále soukromě hospodařit. Např. na Jihlavsku se projevovala nejistota, zda amnestie vyjadřuje sílu či slabost režimu, ve veřejnosti kolovaly zvěsti o tom, že kulaci se pouštějí proto, že bude válka, a šířily se zprávy, že lze očekávat pokles dodávek zemědělských výrobků, zejména mléka. Část venkovských obyvatel v tomto kraji – a obdobně i ve slovenských okresech Stará Lubovňa či Stropkov – se vyslovovala pro to, aby si „vesniční boháči“ svoje tresty plně odpykali, nebo aby jim byly dokonce prodlouženy, neboť stejně nikdy nebudou mít kladný postoj k výstavbě socialismu a po případném návratu domů budou vesnici dále rozrušovat.²⁷²

Náročnější bylo zvládnout stále patrnější nechuť mnoha rolníků k požadovanému zakládání dalších JZD a dokonce k udržení již existujících, ale hos-

272 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 19/13, sign. 108 (Stranické informace KV KSČ Jihlava) a sign. 248 (Informačné zprávy ÚV KSS).

podářsky a organizačně živořících JZD. Jarní měsíce byly poznamenány množícími se odhláškami z JZD na Prešovsku a Košicku, jejichž ohlas, zatím nesmělý, se pozvolna šířil po celém Slovensku a posléze i do českých zemí. Stranické vedení po řadu týdnů podceňovalo a utajovalo tuto vzrůstající se vlnu sociální a politické nespokojenosti, která však již v létě přerostla na východě republiky ve zřetelnou kolektivizační krizi, jež si po neúspěchu mocenských zásahů vynutila řadu administrativních a hospodářských ústupků. V létě 1953 byly na východní Slovensko vysílány politické brigády, složené z vybraných pracovníků stranického a bezpečnostního aparátu a skupinu vyšetřovatelů tam vyslal i generální prokurátor ČSR JUDr. Václav Aleš.²⁷³ Jejich úkolem, jehož plnění však naráželo na tuhý odpor vesničanů, bylo za každou cenu udržet při životě rozpadající se JZD, kde to bylo jen trochu možné dosáhnout jejich přechodu do kategorie společné rostlinné a živočišné výroby, přimět další rolníky k podání přihlášek a přitom nemilosrdně odhalovat a předávat k potrestání „kulaky“ jako hlavní strůjce intrik a nepřátelství proti kolektivizačnímu procesu.

S nepříznivou politickou odezvou se na venkově setkala měnová reforma ze dne 30. května 1953, při níž byly zcela anulovány vklady na vázaných účtech z podzimu 1945, zatímco peněžní hotovosti, nové vklady apod. byly vyměňovány v drastickém poměru 50:1. Rolnická a selská hospodářství se pro nejbližší dobu ocitla bez finančních prostředků, neboť z ložské produkce již nebylo co prodávat a do nové sklizně zbývaly dlouhé týdny. Politický kredit režimu mezi vesnickým obyvatelstvem silně poklesl, a proto i jakákoliv nově přijímaná vládní opatření vzbuzovala nedůvěru. O dva týdny později došlo dne 17. června ke známým politickým nepokojům a jejich násilnému potlačení v Berlíně, což nasvědčovalo tomu, že nespokojenost s režimem se projevuje i v blízkém sousedství. Ačkoliv šlo o převážně městskou záležitost, český a slovenský venkov si i z kusého zpravodajství všímal mj. toho, že v NDR je opatrnější a liberálnější zemědělská politika a že tam i nadále existuje relativně silný a prosperující soukromý sektor.²⁷⁴

273 *AMV SR Levoča*, f. Organizačná a vnútorná správa FMV Praha, A6/2, inv.j. 30 (Třetí zpráva generálního prokurátora o situaci v kraji Prešov, zaslaná dne 26.8.1953 ministru vnitra V. Noskovi a náměstkovi předsedy vlády Z. Fierlingerovi pro jednání ve vládě).

274 Jeden z charakteristických ohlasů zaznamenal i tehdejší stranický informační systém: „Na schůzi v Horosedlech vystoupila s. Hašková, že i u nás bude prováděna revize politické linie, že stejně JZD nám nemohou zajistit dostatečné množství výrobků, že v NDR jsou podporováni kulaci a že prý i u nás také budou... Z JZD v Horosedlech vystoupilo 17 členů, kteří hovoří o tom, že budou opět soukromě hospodařit, že se jim dostane větší podpory od státu.“ *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 19/13, sign. 28 (Stranické informace KV KSČ České Budějovice).

Ve veřejnosti začínaly kolovat zprávy pronikající rozhlasovými stanicemi ze zahraničí, že v SSSR dochází k tvrdým střetům o ovládnutí vedoucích mocenských pozic, že v důsledku tamní neobvyklé amnestie se země šíří lavina zločineckého teroru apod.²⁷⁵ Ve funkcionářském aktivu KSČ a KSS se vynořovaly dohady a předpovědi o tom, že v dohledné době dojde ke změnám zejména v bezpečnostní a zemědělské politice.²⁷⁶ Bez ohledu na uvedené skutečnosti pokračovala Akce kulak pod organizátorským tlakem StB a s podporou aparátu KSČ nepřetržitým vysídlováním selských rodin, o čemž dostávalo řídící centrum na MNB příslušná úřední hlášení. Spolu s tím se i na dalších zúčastněných ministerstvech hromadily početné informace o nepřístojnostech na různých místech při honbě za odhalení dalších „skrytých kulaků“, které by bylo možné obvinít z nepřátelství, odsoudit a vysídlit.²⁷⁷

Právě v této situaci sepsala čtyřčlenná skupina dobře informovaných autorů z oborů zemědělství a státní správy ve dnech 16. a 17. července 1953 pro

275 Organizační sekretariát ÚV KSČ se s nevelkým úspěchem pokoušel čelit účinku těchto a dalších zpráv zesílenou antipropagandou. Sem patřil mj. tajný dálnopis informující stranické funkcionáře o plenárním zasedání ÚV KSSS a Prezidia Nejvyššího sovětu SSSR, které projednaly zprávu G. Malenkova o údajných zločinných činech L.P. Beriji, projevivších se mj. v pokusech postavit ministerstvo vnitra SSSR nad vládu a KSSS. Veřejnost s napětím očekávala, jaký odraz budou mít tyto změny v ČSR. Ve stranických sekretariátech se zaváděla nepřetržitá ostraha a služba. *SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 021, sv. 5, a.j. 205 (Dálnopis č. 995 ze dne 10.7.1953).*

276 Jedním z výrazů tohoto znejistění bylo patrně už i rozhodnutí sekretariátu ÚV KSS odložit projednání tajné zprávy pověřence vnitra Lietavce o činnosti národních výborů v boji proti kulakům. Velmi charakteristický je v tomto ohledu návrh usnesení, které kvůli odložení nebylo přijato: Projednat s ministrem vnitra směrnice o opatřeních proti vesnickým boháčům. Vypracovat prováděcí směrnice a dát je schválit ÚV KSS (do 30 dnů). ... Potírat případy porušování socialistické zákonnosti a vést nekompromisní boj proti rozkulačení a rozbití dělnicko-rolnického svazku. ... Přenést do života a konkrétně aplikovat potlačovatelskou funkci našeho státu proti třídním nepřátelům a různým zbytkům kapitalistické třídy. *SNA Bratislava, f. PV-sekr., inv. č. 34/1953, k. 12 (Zpráva o činnosti národních výborů v boji proti dedinským boháčům ze dne 23. júna 1953) a tamtéž, f. Sekretariát ÚV KSS, k. 66 (Schůze 6.7.1953).*

277 Některé případy z té doby byly vysloveně paradoxní. Např. bývalý dělník v Šonově, okres Broumov, který od roku 1946 úspěšně hospodařil na jedenácti hektarové usedlosti po odsunutém Němci, byl v roce 1952 zbaven přidělových lístků na cukr a mýdlo. Když se na veřejné schůzi ptal po důvodech, sdělili mu, „že důvody, pro které jste byl jmenován vesnickým boháčem, dosud nepominuly ...“, takže rada MNV se usnesla, abyste venkovským boháčem nadále zůstal“. KNV v Hradci Králové k tomu v dopise pro ministerstvo vnitra ze dne 30.5.1953 uvedl, že „označení charakteru vesnickým boháčem je otázkou politického dění na vesnici a není možné proti němu dělati opravných prostředků“. *SÚA Praha, f. MV-T, k. 88.*

náměstka předsedy vlády Jindřicha Uhra²⁷⁸ tajný elaborát, který na tu dobu pozoruhodně kritickým způsobem charakterizoval aktuální stav vrcholící akce. Skupina, kterou tvořili náměstci ministra státních statků Ing. František Kord a Ing. Šilhan a jejich spolupracovníci Kubát a Dubský z Úřadu předsednictva vlády (Komise pro všeobecné řízení národních výborů), vycházela z podkladů ÚV KSČ, ministerstva vnitra, ministerstva státní kontroly a ministerstva státních statků, přičemž na jejich zpracování měla zřejmě k dispozici velmi krátkou lhůtu.²⁷⁹

Autoři elaborátu obšírně líčili vývoj aktivit proti „kulakům“, a to již od vydání zákona č. 55/1947 Sb. Základní význam přisuzovali pokynu IX. sjezdu KSČ o omezování a zatlačování kapitalistických prvků na vesnici a Gottwaldovu výroku o tom, že by bylo omylem považovat to za věc pouze administrativních opatření. Začátek vážných politických chyb v realizaci této linie spojovali s vydáním Směrnic tří ministrů z listopadu 1951, které svým „policejním a trestním charakterem přímo orientovaly k nastoupení cesty hospodářské likvidace kulaků“, a to bez ohledu na vznikající národohospodářské škody. Další chyby elaborát uváděl do souvislosti se sestavováním kulackých seznamů, kdy se ukazovaly elementární nejasnosti o tom, „kdo je kulak“.²⁸⁰ Přitom časté zaměňování středních i menších rolníků za kulaky nebo naopak vědomé zatajování kulaků před úředním postihem se stalo chronickým jevem, právě tak jako nebyla vykořeněna „straně nepřátelská teorie o dobrých a zlých kulacích“. Odsud se vyvozovalo, že údajným křive-

278 Náměstku předsedy vlády J. Uhrovi byly od konce ledna 1953 přímo podřízeny resorty zemědělství, státních statků, výkupu, potravinářského průmyslu, lesů a dřevozpracujícího průmyslu.

279 Elaborát byl nejprve v 6 výtiscích již 17.7. ve 14,30 hod. odevzdán náměstku předsedy vlády Uhrovi a pak podle jeho připomínek ve dnech 18. a 19.7. přepracován a zkrácen. Konečné znění v počtu 7 výtisků mělo 9 stran a 10 stránek příloh včetně tabulek. *SÚA Praha, f. MV-T, k. 88, sign. 398 (Postup proti kulakům chyby a nedostatky proti linii strany zatlačování a omezování nesprávnou cestou likvidace kulaků); také tamtéž, f. Ministerstvo státních statků 1953/1956, k. 19, i.č. 25.*

280 Příklad z Klášterce n. Ohří, okres Kadaň: Bývalý slovenský deputátník s deseti dětmi, který od r. 1951 hospodařil na někdejší německé usedlosti o výměře 17 ha (z toho 13 ha orné půdy), byl pro nesplnění části předepsané dodávky a za „černou“ porážku odsouzen k 12 měsícům vězení, celá rodina vyhlášena jako kulacká a soud konfiskoval usedlost (která dokonce ještě ani nebyla na hospodáře zaknihována). Dne 1.7.1953 přikázal zaměstnanec ONV hospodářově ženě, aby se s rodinou připravila, že druhého dne ráno budou vystěhováni na blíže neurčené místo. Žena ve své stížnosti napsala: „Nic písemného jsem nedostala a nevím, co se mnou a s dětmi zamýšlejí. Považuji to za nespravedlivé, nejsme a nebyli jsme nikdy kulackou rodinou, živilí jsme se prací svých rukou. Myslíme, že se po nás jede také proto, že jsme Slováci.“ *SÚA Praha, f. MV-T, k. 88.*

ním linie strany, mnohde neuváženou a politicky neodůvodněnou likvidaci kulaků schopných produkovat ve stávajícím období zemědělské výrobky, byly způsobeny národním hospodářství i velké hmotné škody. Elaborát celkově vyúsťoval do závěru, že „je nutno oprostit boj proti kulakům od všech nesprávných výkladů a praxí a soustředit jej jen na skutečné kulaky podle dané a dosud platné směrnice IX. sjezdu strany, a to formou omezování a zatlačování“. Hlavní přílohou byl stručný výtah z docházejících stížností, hlášení a informací, a to pod názvem „Některé příklady nesprávného postupu při přesídlování rodinných příslušníků odsouzených kulaků“. Vzhledem k jeho výstižnosti a také k dokreslení atmosféry i dobového vidění uvádíme zde text této přílohy v plném znění:

- „1. ONV Kralupy opomněl provésti včas soupis majetku a tak došlo k zašantročení některých cenných věcí.
2. V Nové Vsi, okres Sedlčany, bylo vysídlení provedeno v nočních hodinách.
3. ONV Kolín rozhodl o vysídlení rodiny kulaka, ačkoliv ani soudem ani národním výborem nebyla vyslovena konfiskace jmění.
4. Příklad národohospodářských škod zaviněný národním výborem: V obci Vysoká, okr. Mělník byl těsně před ložskou sklizní vzat do vazby 44 ha kulak proto, že zavinil, že STS nemohla jím obsekané obilí sekát samovazem. Tím nastala pro ONV a MNV povinnost zvládnout sklizňové práce. Vinou špatné organizace 17,5 ha přezrálo a ještě k tomu zůstalo nesklizeno 2 korce pšenice, která vzrostla na poli, 72 arů ovsa, 10 korců vojtěškového sena, 1 ha brambor a 8 korců řepy, které zůstaly na poli. Na vozech vzrostlo 7 fůr pšenice. Dobytek zůstal bez ošetřování a podzimní práce a orba nebyly prováděny vůbec.
5. Komise při ONV v Kolíně vysídli na státní statek 73 let starou důchodkyni ač nežila s rodinou kulaka v přátelském poměru a byla proti své vůli s rodinným celkem kulaka vysídlena.
6. ONV Jindřichův Hradec rozhodl na základě stanoviska MNV a nikoliv okresní komise při ONV.
7. V okrese Písek byl současně s otcem vysídlen i jeho syn, který pracoval jako učeň v národním podniku (Harmonika) a bydlel v učňovském internátě. V učňovské škole byl jedním z nejlepších žáků. Ostatní učňové nedovedli pochopit, že jejich druh má být vysídlen se svým otcem a vytržen ze svého zaměstnání. Mělo to nepříznivý ohlas na politickou výchovu celého kolektivu mladých lidí.
8. ONV Písek provedl vysídlení kulaka za nesouhlasu většiny vesnice a dokonce některých členů strany.
9. V Hunčicích, okr. Plzeň, byla vysídlena i dcera kulaka, která nebydlela se svými rodiči již 5 let a pracovala v závodě Buzuluk v Rokycanech.
10. ONV Roudnice ačkoliv věděl, že kulak bude znovu odsouzen k delšímu trestu, vysídli jeho manželku s třemi dětmi ve stáří od 1 do 3 roků.

11. V okrese Litomyšl se vyskytly případy, že výměry o vysídlení byly doručeny rodinám v tutéž hodinu, kdy mělo dojít k realizaci. Rodinným příslušníkům bylo sděleno, aby se ihned odebrali autem na ONV v Litomyšli. Po jejich odjezdu z vesnice byl jejich majetek naložen na auto, v Litomyšli byli při brání rodinní příslušníci a vše pak odvezeno do nového místa pobytu.
12. V jiném případě na tomtéž okrese nemohlo být vysídlení provedeno, protože se ukázalo, že není vůbec zajištěno obdělávání konfiskované půdy a že v obci je protijejich vysídlení odpor.
13. ONV Přelouč vydal výměr o vysídlení rodiny ještě před vynesením rozsudku. Vystěhování ve výměru odůvodnil tím, že podle povahy trestních činů lze očekávat, že postižený bude odsouzen a že mu bude konfiskován majetek.
14. Z Kurovic, okres Holešov, byly přesídleny dvě práce neschopné ženy, o kterých vedoucí hospodářství obratem oznámil, že budou přítěží. Po prohlídce posudkovou lékařskou komisí v Trutnově byla potvrzena nutnost vnitřní operace jedné ženy a potřeba operace pravé ruky u druhé ženy.
15. Ze Vnorov, okres Veselí na Moravě, byla vysídlena manželka se šestiletou schovankou na státní statek, ačkoliv bylo známo, že krátce před vysídlením byla nebezpečně kopnuta kravou do stehna.
16. Z Kopytova, okr. Ostrava, byl na příkaz státního stateku přestěhován pouze nábytek a nikoliv rodina.
17. Z Velkých Heraltic, okres Opava, byli na státní statek přestěhováni staří rodiče (67 roků) a s nimi manželka kulaka s třemi dětmi od 2 do 5 roků, přičemž tato žena byla ve vysokém stupni těhotenství.
18. Komise při ONV v Ostravě vysídli i kočího a služebnou, kteří byli zaměstnání u kulaka jako námezdně pracující.
19. V obci Kazimír, okres Trebišov, zaujímalo místní obyvatelstvo k vysídlení záporné stanovisko a sám předseda MNV se svou manželkou s pláčem vyprovázeli vysídlování.
20. MNV Kuzmice, okres Trebišov, se usnesl považovat tři vesnické boháče za kulaky a rozhodl, že budou vystěhováni, aniž byli odsouzeni a vyslovena jim konfiskace jmění.
21. V obci Lísková, okres Ružomberok, se octla rodina přesídlovaného bez ubytování, takže připadla na čas na obtíž Červenému kříži.
22. V obci Hajníky, okres Zvolen, byla vysídlena i snacha kulaka, která vůbec nikdy nebydlela ve společné domácnosti s kulakem.
23. Ze Sásy, okres Krupina, byl vysídlen i syn, člen místního JRD, aniž bylo provedeno jeho vyloučení z družstva. Případu bylo využito k rozšiřování zpráv, že budou vysídlováni i družstevníci.
24. I soudy nesprávně opírají někdy své přesvědčení o kulackém charakteru obviněného jen o zjištění, že obviněný nemá kladný poměr k rozvoji socialismu na vesnici nebo vůbec k lidově demokratickému zřízení. Tyto nedostatky vedou k nesprávnému zákroku vůči střednímu rolníkovi. Typickou uká-

kou je případ projednáváný lidovým soudem v Prešově. Okresní prokurátor žaloval zemědělce obhospodařujícího 11 ha půdy pro nesplnění dodávek ne příliš velkého rozsahu a odůvodnil to tím, že obviněný má záporný postoj k JRD. Lidový soud sice překvalifikoval provinění obviněného, odsoudil ho však k trestu 2 měsíce odnětí svobody a k 10 000 Kčs pokuty a k propadnutí celého jmění. V odůvodnění rozsudku uvedl zcela nesprávně, že obviněný svým prohlášením, že vstoupí do JRD teprve tehdy, až tam budou všichni výkonní rolníci, se dal na cestu spekulace, že je ho třeba považovat za tzv. vesnického spekulanta, a že důležitý obecný zájem žádá, aby mu byl uložen nepodmíněný trest a propadnutí celého jmění.“

Je velmi pravděpodobné, že elaborát čtyř autorů, vyhotovený pouze v sedmi exemplářích, se Uhrovým prostřednictvím dostal rychlou cestou do rukou nejvyšších stranických a vládních představitelů. Neměl však obsahově ani po formální stránce povahu oficiálního podkladu, jaké se v té době předkládaly nejvyšším grémíím (chyběly např. návrhy na usnesení a na jmenovité úkoly pro příslušné tajemníky či ministry). Nestal se předmětem samostatného projednávání ve vedení KSČ nebo vlády, mohl však být pro vedoucí činitele závažným informačním podkladem při zaujímání stanoviska k tomu, jak a zda vůbec pokračovat v Akci kulak.

O tom, že by se o akci jednalo začátkem druhé polovice července 1953 na některém řádném zasedání předsednictva či politického sekretariátu ÚV KSČ, případně na schůzi předsednictva vlády, se zatím nepodařilo nalézt žádný písemný podklad či zápis. Podle názoru autora se o Akci kulak jednalo v nejužší skupině čelných představitelů KSČ, patrně obdobně utajeným neformálním způsobem, jako v létě 1951 při vzniku této akce, možná znovu v prezidentském letním sídle na zámku v Lánech. Předcházela tomu řada výše uvedených událostí a okolností počínaje březnovým Stalinovým a Gottwaldovým úmrtím, přes měnovou reformu a s ní spjaté nepokoje, rozkladné tendence v JRD na Slovensku a jejich sílící ohlas i v českých zemích. To ve svém souhrnu vzbuzovalo ve vedení obavy z možného propuknutí ostré politické a sociální krize celého systému a navozovalo potřebu jistých, třeba jen dílčích nebo přechodných ústupků v praktické realizaci koncepce socialistické výstavby, což se mělo projevit zejména v modifikované vládní politice. Do takového konceptu a do takových souvislostí logicky zapadalo rozhodnutí přerušit další průběh akce, což se také stalo.²⁸¹

281 Není bez zajímavosti, že uprostřed léta 1953 byla na základě usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ také zastavena tzv. Akce B (buržoazie), v níž byli do té doby nuceně vystěhováváni z velkých měst zbylí příslušníci tzv. vykořisťovatelských tříd a představitelé bývalých politických režimů. Na Slovensku, kde tyto aktivity nezřídka splyvaly s Akcí kulak, se na postupném ukončení Akce B usneslo předsednictvo ÚV KSS 8.8.1953.

Za jisté lze pokládat to, že Akce kulak byla zastavena (či pozastavena) v červenci 1953, čemuž zpětně nasvědčují zejména podklady pro schůzi předsednictva ÚV KSČ 18. ledna 1954. Mohlo se tak stát například v souvislosti se závažnými informacemi A. Zápotockého o právě skončených poradách delegace KSČ v Moskvě. Týkaly se jak momentální napjaté politické situace v SSSR, tak vnitřní problematiky ČSR. Zápotocký je předložil pouze ústně na schůzi předsednictva ÚV KSČ 16. července 1953. Z písemného zápisu usnesení vyplývá, že předsednictvo vyslovilo s přednesenou zprávou souhlas, a to „spolu s kritikou a doporučeními sovětských soudruhů“, a že schválilo zřízení a složení sedmi komisí k prozkoumání hlavní linie československého hospodářství, které měly vypracovat příslušné návrhy. Členy komise č. 4 pro otázky zemědělství se stali J. Uher (náměstek předsedy vlády pro zemědělství), V. Krutina (zemědělský tajemník ÚV KSČ), M. Smida (ministr státních statků), J. Nepomucký (ministr zemědělství) a J. Janiš (představitel Státní plánovací komise).²⁸² Z další dokumentace vyplývá, že Akce kulak byla zastavena na základě ústního rozkazu tehdejšího ministra národní bezpečnosti Bacílka,²⁸³ přičemž MNB současně odvolalo své zástupce z krajských komisí pro kulacké záležitosti a dalo pokyn, aby se zatím upustilo od přemísťování rodin potrestaných sedláků.²⁸⁴

Podle jiného pramene bylo provádění Směrnic tří ministrů zastaveno až začátkem října 1953.²⁸⁵ S tím lze souhlasit pouze v tom smyslu, že až do uvedené doby se dokončovalo přesídlování již dříve rozhodnutých a administrativně vybavených případů, avšak z řídicího centra už se nepřipravovaly a neevidovaly případy další, jak o tom svědčí i torzovitě údaje z druhé protokolární knihy Akce kulak nebo i dílčí zprávy z Plzeňska z podzimu 1953. Řídící a evidenční centrum akce, které bylo až dosud

Výkonné opatření pak vydal pověřenec vnitra Lietavec 18.9.1953 s odůvodněním, že praktický výkon stěhování byl ve většině případů v příkrém rozporu se zákony republiky.

282 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 36, a.j. 335 (Zápis schůze). Jednou z prvních navazujících aktivit Uhrovy skupiny byl pokus o řešení výbušné situace na východním Slovensku. Do Prešova byl okamžitě vyslán náměstek ministra zemědělství Eduard Mandáček a za ním řada dalších odpovědných zemědělských pracovníků.

283 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/5, sv. 73, a.j. 193 (Zápis a podklady ze 168. schůze politického sekretariátu ÚV KSČ konané dne 18. ledna 1954). Schůze se zúčastnili V. Široký, J. Dolanský, K. Bacílek, A. Čepička, V. Kopecký a A. Novotný, omluven byl A. Zápotocký.

284 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 05/11, sv. 141, a.j. neuvedena (Tajný dopis J. Kočiše pro ÚV KSČ ze dne 19.8.1953 o provádění směrnic tří ministrů ...).

285 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 29, sign. 116 (Tajná Zpráva ministerstva spravedlnosti o provedení vládního prohlášení ze dne 15. září 1954, vydaná dne 15.2.1954).

jednou z významných součástí Státní bezpečnosti, přešlo při reorganizaci vlády v září 1953 spolu s celým aparátem bývalého ministerstva národní bezpečnosti do sjednoceného ministerstva vnitra. Tento útvar nedisponoval již výkonnými pravomocemi při realizaci Směrnic tří ministrů, v nové situaci vyřizoval doznávající administrativní agendu a v záležitostech vysídlených selských rodin, které vyžadovaly úřední zásah nebo rozhodnutí (např. dotazy, stížnosti apod.), odkazoval na místně příslušné úřady a instituce.²⁸⁶

Po červencovém ústním rozkazu ministra národní bezpečnosti trvaly na úrovni regionálních výkonných orgánů nejasnosti a dohady o tom, zda jde o definitivní zastavení akce nebo jen o její přechodné pozastavení jako v roce 1952.²⁸⁷ Krajské komise pro kulacké záležitosti se v bezradnosti domáhaly autoritativních pokynů, jak mají nakládat s rodinnými příslušníky sedláků, jimž byly konfiskovány usedlosti a nařízeno vysídlení, avšak bez určení nového bydliště a pracovního zařazení. Na takové dotazy a požadavky nepřicházely z ústředních úřadů srozumitelné odpovědi a rady. Některé kraje v českých zemích i na Slovensku začínaly proto v širším měřítku organizovat přesídlování „závadných“ selských rodin v rámci svých možností, tj. pomocí přesunů mezi vlastními okresy, což se pak udrželo jako běžná praxe i v následujících letech.

Rozhodnutí o tom, že zastavení akce v červenci 1953 bylo jakýmsi předstupněm k jejímu úřednímu (nikoliv však absolutnímu, resp. bezesbýtkovému) zrušení, přišlo po stranické, bezpečnostní a justiční linii až začátkem roku 1954.

Mezitím několik závažnějších událostí na sklonku léta vneslo do řešení celkové zemědělské a v tom i selské problematiky některé dílčí nebo i významnější korektury. Především to byl známý srpnový projev Zápotockého na Klíčavské přehradě s veřejnými výroky o tom, že napříště nutno zakládat

286 Tuto skutečnost potvrzuje mj. dopis zasláný 21.10.1953 ministerstvem vnitra na ředitelství ČSSS Zbraslav ve věci odsouzeného sedláka Pavla Janzo ml. z okresu Štúrovo. Z dopisu vyplývá, že činnost oddělení mimořádných opatření (náčelník kpt. SNB Ladislav Hudec), které až dosud bylo v daných záležitostech kompetentní, „je v současné době pozastavena“ a nemůže zjednat požadovanou nápravu. *A ZVJS SR Leopoldov*, a.j. KULAK, sv. Nitra.

287 Někde vznikala nejistota i v tom, zda má vůči sedlákům pokračovat dosavadní tvrdá výkupní politika, nebo zda by měla být zmírněna. Místy proto volili opatrnější postup, jinde naopak, např. v okresech Jihočeského kraje tak jako před rokem organizovali u „kulaků“ noční výmlaty, na které byly vysílány i brigády z továren. Jen v okrese Soběslav bylo takových výmlatů k 20. srpnu 28. Kromě toho se u sedláků, u nichž se předpokládalo nesplnění dodávek, připravovaly prohlídky. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 19/13 (Bulletin KV KSČ).

JZD s tužkou v ruce a že kolektivizaci nelze dělat pomocí nátlaku. Obdobné myšlenky, které vzbuzovaly na vesnici velký ohlas a naděje, zopakoval Zápotocký i na zářijovém zasedání ÚV KSČ i s kritikou nepřipustného snižování výroby tím, že „se likvidují vesničtí boháči a jejich hospodářství a přitom se nezajišťuje řádné obdělávání od nich získané půdy ... likvidace kulackých hospodářství pomocí nesplnitelných norem výkupu apod.“, že „není správné vytvářet uměle takové poměry a situaci, která by vesnické boháče k nezákonným činům donucovala“, nebo že není přece zločinem a nemůže být proto někdo trestán jen proto, že vlastní 30 i více ha půdy.²⁸⁸

Něco z těchto proklamací prošlo i do programového prohlášení rekonstruované vlády²⁸⁹ 15. září 1953, něco zůstalo v rovině pozapomenutých slibů, když časem odezněly příznaky politické a kolektivizační krize. Vláda zmírnila komplikace při vystupování nespokojených rolníků z JZD,²⁹⁰ začala uvolňo-

288 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/1, sv. 37, a.j. 338 (Návrh projevu A. Zápotockého na zasedání ÚV KSČ). O připravovaném i výsledném znění tohoto projevu se ve vedení KSČ vedly četné polemiky. Zápotockému se v této souvislosti přisuzoval příliš liberální přístup.

289 V nové vládě Viliama Širokého bylo kromě jiného převedeno zrušené ministerstvo národní bezpečnosti do ministerstva vnitra (ministrem se stal dosavadní předseda KNV v Brně Rudolf Barák), ministerstvo státních statků se sloučilo s ministerstvem zemědělství (ministrem se stal Jindřich Uher, který setrval ve funkci náměstka předsedy vlády). Ministrem spravedlnosti byl jmenován Václav Škoda (Š. Rais byl dán k dispozici Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí), Václav Nosek převzal ministerstvo pracovních sil a obávaný K. Bacílek byl uvolněn z vlády pro funkci prvního tajemníka ÚV KSS, kde vlastně jen získal novou příležitost k pokračování v tvrdém likvidačním postupu proti sedlákům na Slovensku. Původní šéf MNB Ladislav Kopřiva přešel již v lednu 1952 do funkce náměstka ministra vnitra a v roce 1954 jako náměstek na ministerstvo místního hospodářství. Ze silových ministerských křesel tak byli tehdy převedeni do poklidnějších funkcí již všichni signatáři Směrnic tří ministrů z roku 1951 i 1952, přičemž při následných „rotacích kádru“ postupně a bez větší publicity měnili svoje zařazení i mnozí níže postavení úředníci a funkcionáři (straničtí sekretáři, prokurátoři, zaměstnanci trestních komisí ONV apod.), kteří se až dosud aktivně podíleli na taženích proti selskému stavu.

290 Dva takové konkrétní příběhy si 8.10.1953 zaznamenala ve své soukromé kronice J. Burketová. „Ale je cítit, že hrozný nátlak na sedláky se uvolnil. Rolník M., jemuž jezdáci zabrali jeho dědičné pole, se nemínil nechat takto okrást. Jeho žena se rozhněvala: 'Kdybysme měli to pole zpachtované! Ale tohle naše, zděděné po rodičích i po dědovi, si nenecháme jen tak vzít! Jela do Poděbrad a tam jí řekli, že takové jednání není vůbec přípustné, JZD musí pole vrátit! A také vrátilo. Druhý případ: Sedlák S. ze Záhornice měl být vystěhovaný. Dobytek mu vzali, odvezli do Pečok a jeho s rodinou že vystěhují ze statku. Najednou přišlo na okres nové nařízení a sedlák je stále v Záhornici, prý ho stěhovat nebudou. Dobytek i stroje má pryč, ale má ještě vlastní střechu nad hlavou.“ *BURKETOVÁ, J.: Skandální kronika*, s. 254.

vat prostředky pro materiální podporu JZD a povolila některé úlevy soukromě hospodařícím rolníkům.²⁹¹ Ve veřejných projevech vládních a politických představitelů se začalo zdůrazňovat porušování socialistické zákonnosti a naopak potřeba jejího dodržování spolu s respektováním státní disciplíny. V interních vystoupeních se dokonce objevovala kritika nezákonných postupů v soudnictví a přiznání toho, že soudy často dovršovaly chyby veřejných a politických činitelů. Odsuzováno bylo zejména soustavné potlačování soukromého podnikání a mnohé postupy soudů v zemědělské politice, jmenovitě to, že středním rolníkům byly ukládány represivní tresty (včetně propadnutí majetku a zákazu pobytu), určené původně jen kulakům a jiným třídním nepřátelům.

Oficiální kritická stanoviska tohoto druhu, ještě před několika měsíci zcela nepředstavitelná, zazněla 9. října 1953 na celostátním aktivu justičních pracovníků, jehož podstatným obsahem byla právě zemědělská problematika. Na tomto aktivu byly vyhlášeny vládní politické směrnice a základní úkoly soudnictví,²⁹² s nimiž pak byla do 11. listopadu 1953 seznámena všechna justiční pracoviště. Dokument přiznával, že politika omezování přecházela šablonovitě v konfiskaci selských hospodářství a měnila se už v uplynulé etapě v jejich násilnou likvidaci, přičemž soudy paušálně vyslovovaly i zabránění ideální spoluvlastnické části majetku rodinných příslušníků odsouzeného

291 Podle nařízení ministrů financí a zemědělství z 28.10.1953 č. 86/1953 Sb. o finanční pomoci JZD a soukromě hospodařícím rolníkům mohly nyní státní spořitelny na doporučení MNV poskytovat soukromým rolníkům krátkodobé úvěry na provozní potřeby i dlouhodobé úvěry na zúrodnění, rekultivaci a melioraci půdy, na nákup plemenného dobytka nebo na stavební úpravy.

292 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 29, sign. 116 (Politické směrnice a základní úkoly resortu ministerstva spravedlnosti vyplývající z usnesení ÚV KSČ ze dne 4. září 1953 a z vládního prohlášení ze dne 15. září 1953 celkem 32 stran). Obdobná kritická stanoviska obsahovaly v té době i další interní dokumenty resortu spravedlnosti, analyzující situaci zejména v těch regionech, kde došlo k hromadnému rozpadu JRD (Prešov, Košice) a kde byla soudními zásahy v zemědělských věcech nejvíce porušována zákonnost (Prešov, Košice, Jihlava). Viz např. *SÚA Praha*, f. ÚPV-T 1945–1959, k. 583, sign. 263/5/1 (Tajná zpráva o prověrce činnosti krajských soudů a krajských soudních správ ve věcech zemědělských v kraji Košickém a Jihlavském, provedené ve dnech 19.–27.11.1953 – 10 stránek pro ÚPV). V tomto dokumentu se mj. dokládá, že soudy v četných případech nedovedly čelit tlakům veřejných a politických činitelů, kteří ve snaze docílit co největších výkupních výsledků a úspěchů při zakládání JZD nerozlišovali „kulaky“ a střední rolníky; za obdobně škodlivou se v něm uváděla trvající praxe, kdy o tom, kdo má být označen za kulaka, rozhodují stranické orgány a soud v trestním řízení je tímto posouzením vázán. Veřejní činitelé často chtěli dosáhnout toho, aby potrestáním vybraných osob byl vykonáván tlak na ostatní rolníky.

sedláka a nepřezkoumávaly (nebo jen nedostatečně) obhajobu obžalovaného. Do budoucna mělo nyní platit, že soudy budou vyslovovat vedlejší trest propadnutí jmění a zákaz pobytu jen u činů spáchaných v sabotážním či škůdcovském úmyslu.²⁹³

Aby ovšem nebylo pochyb o základním poslání revidované justiční koncepce a praxe v následujícím období, dokument stanovil, že prvořadým úkolem soudů trvale zůstává boj proti všem zrádcům, rozvratníkům a agentům imperialismu a že nesmí docházet k otupení ostrí trestních zákonů namířených proti zločinnosti svržených vykořisťovatelských tříd, k nimž i nadále patřili kulaci a vesničtí boháči.

Ve dnech 3.–5. prosince 1953 učinilo zasedání ÚV KSČ ještě jeden významnější ústupek. V souvislosti s jednáním o zabezpečení zemědělské výroby a výkupu pro rok 1954 (referovali ministr zemědělství Uher a ministr výkupu Krosnář) dalo pokyn ke zrušení praxe kulackých seznamů a zvyšování výkupních úkolů o 10 % pro vesnické boháče uvedené v seznamech. Pokyn byl pak realizován vládním nařízením č. 114/1953 ze dne 23. prosince 1953. Určitou úlevu přinesl také zákon z 22.12.1953 č. 102/1953 Sb., kterým se měnila a doplňovala některá ustanovení trestního práva správního. Tímto zákonem byla poněkud zúžena trestní pravomoc národních výborů a jejich orgánů (trestních komisí), neboť ve věcech přestupkových byly zbaveny možnosti ukládat vedlejší trest zákazu pobytu v určitém místě. Vyslovení zákazu pobytu zůstávalo nadále v pravomoci prokurátorů a soudů.

Na prosincovém zasedání ÚV KSČ byly však slyšet i hlasy stoupenců a apoštolů tvrdé kolektivizace.²⁹⁴

293 O tom, jak se uvedené pokyny prakticky realizovaly, jsou zatím v dostupných archivních fondech jen kusé a neutříděné podklady, a to převážně jen do poloviny padesátých let. Tak např. z podkladů, které si od okresních prokurátorů vyžádala Generální prokuratura, vyplývá, že jen od 1.10.1953 do 1.6.1954 bylo pro trestné činy proti zemědělské politice celostátně stíháno 265 (z toho 220 v českých zemích) sedláků označených za kulaky trestním oznámením, prokurátorem nebo soudem. *SÚA Praha*, f. Generální prokuratura, neutříděný materiál 1954. Až po zpřístupnění dalších údajů bude teprve možné udělat propočty vynesných rozsudků a spolu s tím také mj. upřesnit, v jakém rozsahu byl ve zbývajících letech kolektivizace ukládán sedláckům trest konfiskace majetku, zákaz pobytu v obci a následné vystěhování.

294 Např. Václav Kopecký, člen nejužšího stranického vedení, proslulý svými demagogickými výroky, v diskusi mj. prohlášoval: „Jest nepochybné, že vedení strany razilo vždy správnou linii, pokud jde o poměr k rolnictvu ..., avšak je skutečností, že správná linie vedení byla v praxi mnohých organizací a orgánů strany hrubě zkreslena ... mnohdy k nepoznání zkřivena, znetvořena a mnohdy změněna v pravý opak.“ *SOURAL, J.: K ideologické práci KSČ v období překonávání krizových jevů v JZD (1953–1955). In: 40 let JZD. Zkušenosti a perspektivy. I. Zádveřice 1989, s. 216.*

Konec-nekonec vysídlování?

Z událostí a souvislostí, které jsme až dosud měli možnost sledovat, tedy mj. vyplývá, že první vlna Akce kulak byla v dohodě se Státní bezpečností pozastavena politickým rozhodnutím ústředního aparátu KSČ. Druhá vlna, probíhající od 1. listopadu 1952, byla zastavena uprostřed léta 1953, přičemž v nevelkém rozsahu doznívala až do podzimních měsíců. Ústřední řídící orgán včetně centrální evidence přestal fungovat, avšak přesídlování na již dříve určená místa se jakousi setrvačností dokončovalo, případně se uskutečňovalo do míst, která v rámci vlastních možností stanovily jednotlivé kraje či okresy. K druhému zastavení došlo opět ve zřejmé dohodě s vedením KSČ ústním příkazem ministra národní bezpečnosti, a to jen několik týdnů před tím, než aparát MNB splynul s aparátem ministerstva vnitra. Podřízené články výkonného mechanismu byly přitom zatím ponechány v nejistotě, zda jde o zastavení dočasné nebo konečné. Z formálního hlediska akce trvala, neboť žádný legislativní či administrativní orgán na úrovni vlády ji neodvolal, a fakticky (i když v redukované a centrálně nepodchycené podobě) existovala také.

Formálně byla Akce kulak zrušena až v lednu 1954. Ani tehdy k tomu nebyl vydán žádný společný dokument na úrovni ministrů, kteří ji v roce 1951 vyhlásili a v roce 1952 obnovili a kteří stáli v čele těch vládních resortů, jež se na její realizaci jako její výkonné orgány nejpodstatněji podílely. Jako při vzniku akce stálo v pozadí vedení KSČ (jeho personální špička na červencové schůzce v Lánech a pak politický sekretariát ÚV KSČ v září 1951), tak při jejím obnovování na podzim 1952 a jejím rušení v lednu 1954 byla režisérem v podstatě táž sestava politického vedení KSČ (jen v čele místo K. Gottwalda A. Zápotocký a A. Novotný) spolu s nově jmenovanými klíčovými ministry (místo K. Bacílka a V. Noska R. Barák, místo Št. Ráise V. Škoda). Společný návrh ministrů vnitra a spravedlnosti, připravený v dohodě s generálním prokurátorem JUDr. V. Alešem,²⁹⁵ předložil ministr Barák a politický sekretariát ÚV KSČ tento dokument 18. ledna 1954 schválil.²⁹⁶ Usnesením

²⁹⁵ Návrh koncipovali koncem prosince 1953 za ministerstvo vnitra dr. Zdeněk Lukeš, za ministerstvo spravedlnosti dr. Lelek a za Generální prokuraturu dr. Havelka a Vedral. *SÚA Praha*, f. Generální prokuratura, neutříděný materiál 1953.

²⁹⁶ Účastníky schůze PS ÚV KSČ byli V. Široký, J. Dolanský, K. Bacílek, A. Čepička, V. Kopecký a A. Novotný, omluven byl A. Zápotocký. Přísně tajné usnesení opět nebylo publikováno, bylo však uloženo a) ministrům vnitra, spravedlnosti, zemědělství, pracovních sil a generálnímu prokurátorovi, aby s jeho obsahem seznámili své příslušné pracovníky, b) předsedovi vlády, aby o něm vyrozuměl předsedy KNV a ONV a c) prvnímu tajemníku ÚV KSČ A. Novotnému, aby o usnesení informoval KV a OV KSČ. *SÚA*

se rušily Směrnice tří ministrů z 22.10.1951 o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů a (ve smyslu důvodové zprávy) i k nim vydané prováděcí výnosy. Ve zdůvodnění se uvádělo, že „pro nedostatečné politické zajištění a nesprávné provádění akce nesplnila svůj účel“, což bylo konkretizováno těmito hlavními body:

- vystěhování se konalo často proti vůli vesnice (někde i v noci), aniž by odsouzení sedláci byli odhaleni jako nepřátelé malých a středních rolníků;
- komise nevybíraly správně osoby k přesídlení (často šlo o lidi přestárlé a nemocné, ženy s malými dětmi, rodinné příslušníky, kteří bydleli a byli zaměstnáni mimo vesnici);
- výkonní pracovníci si vykládali směrnice jako podklad k likvidaci vesnických boháčů jako třídy, přičemž na trestní řízení soudní či správní pohlíželi jen jako na nezbytný předpoklad pro vyslovení vedlejšího trestu propadnutí jmění a zákazu pobytu;
- malí a střední rolníci to posuzovali jako porušování socialistické zákonnosti a odmítali obhospodařovat polnosti vystěhovaného sedláka, takže takové pozemky zůstávaly neobdělány;
- pracovníci bývalého MNB místo bezpečnostní práce zajišťovali nové zaměstnání a byty pro vysídlené rodiny a byli nejiniciativnějšími činiteli celé akce;
- pochybný byl i právní základ, z něhož směrnice vycházely, jmenovitě články 2 a 3 odst. 1 „typicky buržoazního“ zákona č. 125/1927 Sb., který „by neměl být používán v době, kdy máme vlastní lidově demokratický právní řád“.

Spolu s přiznáním uvedených skutečností, které byly kvalifikovány jen jako politické chyby a nedostatky, aniž by za ně měli být jejich vykonavatelé voláni k trestní odpovědnosti, petrifikovalo přijaté usnesení již vykonané nezákonnosti a poskytovalo návod k dalším beztrestným represím proti příslušníkům selského stavu rozhodnutím, že dosud provedená přesídlení nebudou zrušena a uváděna do předešlého stavu (s výjimkou ojedinělých případů, kdy došlo k „závažným přehmatům“). Vycházelo z obavy mocenských orgánů, že „návrat přesídlených rodin vesnických boháčů by velmi poškodil další politickou práci na vesnici a znamenal by i velkou ztrátu pro státní statky, kde tyto rodiny podle zjištění úspěšně pracují“.

Kromě toho dávalo usnesení politického sekretariátu souhlas k tomu, aby vysídlování selských rodin i nadále pokračovalo, aniž by však mohlo být

Praha, AÚV KSČ, f. 02/5, sv. 73, a.j. 193 (168. schůze PS ÚV KSČ konaná dne 18.1.1954, 17. bod programu).

napadnutelné jako protiprávní represe. Bylo to obsaženo ve formulaci, že v případech, u nichž bude nově vysloveno propadnutí jmění a zákaz pobytu, nebudou rodinní příslušníci odsouzeného sedláka přesídlováni, nýbrž že otázka jejich odchodu z usedlosti a z vesnice bude řešena „v rámci platných zákonných předpisů a při zachování socialistické zákonnosti“, nikoliv už podle „buržoazního průgelpatentu“ z roku 1927, nýbrž s využitím ustanovení o povinném pachtu podle zákona č. 55/1947 Sb., opatření podle zákona o hospodaření s byty a pomocí žaloby o vyklizení tam, kde propadla celá usedlost.

Dopisy, kterými příslušní činitelé v následujících týdnech informovali podřízené orgány, byly obsahově totožné s textem usnesení politického sekretariátu a pouze podle povahy resortu nebo instituce poněkud podrobněji rozváděly některou z pasáží. Například tajný dopis organizačního sekretariátu ÚV KSČ krajským výborům KSČ²⁹⁷ kladl důraz na to, že zrušení Směrnic tří ministrů „neznamená zmírnění postupu proti těm vesnickým boháčům, kteří se dopustili trestných činů, narušujících úspěšný postup socializace naší vesnice“ a v této souvislosti vyzdvihoval posláním prokurátorů. Dopis Úřadu předsednictva vlády rozesílaný prostřednictvím KNV v české a slovenské řeči všem ONV²⁹⁸ zvláště připomínal, že veškerá péče o již přesídlené členy rodin odsouzených sedláků náleží národním výborům a dohled na ně příslušníkům ministerstva vnitra, tzn. i nadále orgánům SNB a StB.

Generální prokurátor nejprve informoval krajské prokurátory, že v oboru své působnosti zrušil platnost Směrnic tří ministrů a pokynů k jejich provádění.²⁹⁹ Již po několika týdnech následoval obsáhlý přípis generální prokuratury, který reagoval na skutečnost, že jednotlivým prokuraturám docházejí četné stížnosti vysídlených selských rodin³⁰⁰ (viz přílohu č. 20). Podle přehledu generální prokuratury stížnosti podávali:

- nejbližší rodinní příslušníci (manželky, děti a rodiče), závislí výživou i společným bydlením na odsouzeném sedlákově, včetně provdaných dcer nebo ženatých synů žijících s ním ve společné domácnosti;

297 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 021, sv. 6, a.j. 239 (Dopis ze dne 5.2.1954).

298 SÚA Praha, f. ÚPV-T, sign. 501/4/1, k. 739 (Tajný dopis ze dne 22.1.1954 všem předsedům ONV v českých a slovenských krajích).

299 SÚA Praha, f. ÚPV-T, sign. 15.51.2, k. 2012 (Přísně tajný přípis generálního prokurátora Aleše všem krajským prokurátorům ze dne 3.2.1954).

300 SÚA Praha, f. ÚPV-T, sign. 501/4/1, k. 739 (Tajná instrukce ze dne 22.3.1954 pro vyřizování stížností rodinných příslušníků vesnických boháčů vysídlených podle výnosu tří ministrů, podepsán náměstek generálního prokurátora dr. David). Viz také AMV SR Levoča, f. Organizačná a vnitřní správa FMV Praha, A 6/2, inv.j. 30.

- ženatí synové nebo provdané dcery odsouzených sedláků, kteří bydleli mimo jeho rodinu, ale ve stejné obci;
- ženatí synové nebo provdané dcery, bydlící v jiném místě, kteří byli vysídleni spolu s rodinou vesnického boháče nebo nebyli vysídleni, ale bylo jim zakázáno dojíždět do obce, z níž byl takový sedlák s rodinou vystěhován;
- svobodní rodinní příslušníci, kteří byli hlášeni k trvalému pobytu v bydlišti vesnického boháče, ale pracovali v jiném místě, kde měli podnájem a byli hlášeni k přechodnému pobytu;
- odsouzení sedláci, jimž byl vysloven zákaz pobytu s použitím zákona č. 55/1947 Sb., přičemž nebyli soudně ani ve správním řízení stíháni;
- vesničtí boháči a jejich rodinní příslušníci, kteří byli vysídleni po rozhodnutí v I. stolici, avšak II. stolice k odvolání odsouzeného zrušila vedlejší tresty (v tom zákaz pobytu).

Generální prokuratura potvrdila stanovisko vedení KSČ, že rozhodnutí o vysídlení a jejich realizace, uskutečněná před účinností zákona č. 102 z 22. prosince 1953, není nutné měnit ani vracet do původního stavu, neboť byla v souladu s tehdejší právní situací, a že navíc nutno respektovat nově vzniklou situaci, kdy propadlý majetek již byl předán zpravidla socialistickému sektoru. Podle pokynu generální prokuratury se tedy stížnosti postižených selských rodin měly prakticky ve všech případech odložit s odůvodněním, že nebyl porušen zákon. Obdobný postup volilo i ministerstvo zemědělství a Kancelář prezidenta republiky, kam se tehdy i v následujících letech řada poškozených obracela se stížnostmi a žádostmi o přezkoumání svých případů.³⁰¹

V podkladu pro jednání politického sekretariátu ÚV KSČ 18. ledna 1954 o zrušení Směrnic tří ministrů byl mj. uveden údaj o tom, že do července 1953, kdy byla Akce kulak ústním příkazem zastavena, bylo celkem vysídleno 1248 rodin odsouzených sedláků. Tento údaj je nesprávný a hrubě zavádějící, neboť podstatně snižuje skutečný počet postižených rodin a tím zkresluje představu o rozsahu provedených vysídlovacích operací.

O tempu a rozsahu vysídlování vypovídají některé průběžné úřední záznamy. Podle zápisu z ustavující schůze meziministerské ústřední komise pro Akci kulak při ministerstvu vnitra bylo k 13. březnu 1953 vysídleno asi 900 tzv. kulackých rodin. Z navazujících údajů MV a MNB vyplývá, že k 30. dubnu 1953 to bylo již 1077 rodin. Podle již dříve citovaných evidenč-

301 Četné písemnosti tohoto druhu viz: AKPR, inv. č. 2701, nebo SÚA Praha, f. MSS 1953–1956, k. 104 (včetně žádostí o souhlas s rozvázáním pracovního poměru na státním statku, kam byli pracovní příděleni v Akci kulak).

ních knih StB bylo počtu asi 1250 vysídlených rodin dosaženo už v květnu 1953, tj. zhruba dva či tři měsíce před vydáním pokynu k pozastavení akce, v nichž vysídlovací operace, a to zvláště ze Slovenska kvantitativně vrcholily, nemluvě o tom, že i po pozastavení přibývaly ještě několik týdnů další desítky a stovky ústředně zaznamenaných případů. To také zřejmě opravňovalo tehdy velmi dobře informovaného přednostu II. odboru ministerstva vnitra Josefa Kočiše k tomu, aby sdělil ÚV KSČ, že k 19. srpnu 1953 „bylo konfiskováno asi 2000 kulackých usedlostí a současně došlo k přesídlení téhož počtu kulackých rodinných celků“, přičemž bylo ještě několik set případů „rozdělaných“ proto, že dosud nebyl vynesen předpokládaný rozsudek, řešila se otázka dalšího obdělávání konfiskované půdy apod.³⁰²

Od podzimu 1953, kdy končily ústředně vedené zápisy v evidenčních knihách StB, lze vycházet již jen z více či méně kvalifikovaných odhadů úřední provenience. Podle jedné z interních informací ministerstva vnitra bylo od října 1951 do začátku roku 1954 přesídleno dokonce tři až čtyři tisíce rodin (s dodatkem, že kvůli přerušení ústřední evidence nelze poskytnout přesná čísla).³⁰³

302 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 05/11, sv. 141, a.j. neuvedena (Tajný dopis ze dne 19.8.1953).

303 AMV ČR, f. 2/1, i.j. 1051, k. 42 (Informace o provádění Akce K, kterou dne 3.7.1956 předložil ministru R. Barákovi vedoucí odboru národních výborů MV J. Hanák).

SEDLÁCI PŘI DOKONČOVÁNÍ KOLEKTIVIZACE

Přechodné zmírnění a klamné naděje

Dvouleté období mezi polovinou roku 1953 a polovinou roku 1955 lze z hlediska postavení selského stavu označit za jakýsi relativně nevýrazný až poklidný mezičas dvou poměrně odlišných fází kolektivizačního procesu. Tento krátký časový úsek následoval po fázi charakterizované zejména od roku 1951 rychlým a neuváženě ukvapeným zakládáním JZD a JRD, eventuálně jejich převáděním z elementárních počátků do tzv. vyšších výrobních forem, s čímž souvisel stupňovaný nátlak na rolnictvo a zesilující represe proti selskému stavu, do jehož řad byly nezřídka zahrnováni a také trestáni i mnozí střední rolníci.

Od jara 1953 se zostřovaly nátlakové aktivity jak ve vtahování zejména nižších vrstev rolnictva do slabých a často nekvalifikovaně vedených JZD a JRD, tak i v náporu proti „kulakům a vesnickým boháčům“ trestními postihy za nesplnění nadsazených dodávek, konfiskacemi majetku, finančními pokutami a zvláště pak od roku 1952 zákazy pobytu, vystěhovávání do míst přikázaného bydlení a pracovního zařazení.

Vzmáhající se nespokojenost (hospodářská, sociální, politická a právní) zachvacovala během roku 1953 v podstatě všechny vrstvy obyvatelstva spjaté se zemědělstvím, což se ještě i v roce 1954 nejvýrazněji projevovalo vysokým počtem odhlásek z JZD a JRD, snahami sedláků o zrušení dodávkové diskriminace, dovoláváním se toho, aby nebyli hanobeni jako kulaci či vesničtí boháči, aby nebyli řazeni do kategorie záměrných škůdců republiky apod. Režim znejistěl a obával se, že nesporné příznaky a projevy kolektivizační krize mohou přerůst do ještě vyhecenějších a těžko zvládnutelných forem politické rezistence. Od léta 1953 volil proto ústupovou cestu vyznačující se řadou politických, hospodářských, sociálních a právních úlev a kompromisů, které vytvářely dojem, že jsou začátkem čehosi dlouhodobého, že režim zmoudřel a že další zemědělská politika už nebude směřovat k extrémním tragickým koncům jako v SSSR ve třicátých i poválečných letech. Sliby vládnoucí strany, doprovázené od léta 1953 řadou kroků vlády či jednotlivých resortů, začínaly na vesnici po počáteční

nedůvěře nacházet odezvu. Naděje, spojované zejména s osobou prezidenta Zápotockého, nacházely svůj výraz v tom, že část rolníků se vracela z JZD a JRD k původnímu soukromému hospodaření ve víře, že se takto existenčně udrží a prosadí lépe než v pochybných pseudodružstvech.

Poněkud se zklidnily i vztahy mezi režimem a sedláky, k čemuž přispělo zejména zrušení kulackých seznamů, pozastavení Akce kulak a také zmírnění soudních a správních trestních postihů. Právě na vývoji a proměnách těchto postihů však bylo možné již velmi brzo pozorovat, jak vratké bylo ono dočasné příměří a jaké byly skutečné záměry režimu, který postupně nabíral sílu k pokračování kolektivizace promyšleněji a rafinovanějšími prostředky.

Koncem roku 1953 a v prvním pololetí 1954 byli zemědělci tak jako dříve trestáni převážně za nerespektování výrobních plánů (např. za neobdělání části půdy, za nedodržení plánovaných stavů dobytka) a za neplnění dodávek (ev. za tzv. vadné dodávky) zemědělských výrobků. Celkový počet nově zahajovaných případů v krajích přitom poklesl nebo stagnoval a současně se zmírnilo ukládání trestů tzv. kulakům či vesnickým boháčům. Ministerstvo spravedlnosti na základě výsledků účelové prověrky, provedené hlavní správou obecních soudů na úseku zemědělské politiky,³⁰⁴ v tom nacházelo souvislost s všeobecnými smířliveckými tendencemi, které se objevily jako důsledek údajně nesprávného chápání projevu Zápotockého na zasedání ÚV KSČ 4. září 1953 a vládního prohlášení z 15. září 1953 i podzimních směrnic ministerstva spravedlnosti aplikujících politické pokyny na činnost justice.

Po koncepčně vcelku nevýrazném X. sjezdu KSČ (11.–15.6.1954), který schválil směrnice pro hospodářský plán na rok 1955 a pro zvýšení zemědělské výroby v příštích dvou třech letech, vydaly v srpnu Generální prokuratura a ministerstvo spravedlnosti z podnětu ÚV KSČ nové pokyny pro zemědělskou trestní praxi, jejichž hlavním obsahem bylo:

- učinit průlom do stagnace v trestání těch, kdo porušují výrobní a výkupní povinnosti a přistoupit ke zpřísněnému stíhání kulaků-sabotérů i ostatních notorických neplničů;³⁰⁵

304 SÚA Praha, f. ÚPV-T, sign. 15/61/3/55, k. 2014 (Tajná zpráva o výsledcích prověrky činnosti soudů ve věcech zemědělských, předaná dne 12.3.1955 Úřadu předsednictva vlády).

305 Již krátce před tím se obnovovaly známé praktiky zásahů proti vykonstruovaným ilegálním „kulackým“ skupinám. Např. 19.6.1954 přikročila krajská správa StB Brno k tzv. realizaci skupiny v Medlově, při níž bylo za údajný rozkol v JZD a protistátní činnost při socializaci vesnice zatčeno 5 sedláků. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 100/35, sv. 56, a.j. 1171 (Přísně tajná zpráva 1. náměstka ministra vnitra plk. Antonína Prchala zaslaná prezidentu A. Zápotockému dne 30.7.1954).

- trestní řízení provádět co nejrychleji tak, aby rozsudek první stolice byl vyneseno pokud možno do 8 dnů a aby neuplynulo více než 14 dnů po podání podnětu ke stíhání;
- zaměřit se především na kulaky, hlavní líčení proti nim konat co nejčastěji jako procesy veřejné a jejich výsledky co nejvíce zveřejňovat.³⁰⁶

Generální prokuratura naléhala i na to, aby soudy spolu s trestem propadnutí majetku znovu a častěji ukládaly také zákaz pobytu, aby bylo usnadněno vysídlování selských rodin. Zákaz pobytu se měl týkat nejen vlastní obce nebo okresu, nýbrž nejlépe celého kraje, aby tak sedlák po propuštění z výkonu trestu i vystěhovaní členové jeho rodiny nemohli rozvratně působit z vedlejších obcí, kde obvykle mívali své příbuzné.

Generální prokurátor ČSR Václav Aleš a jeho náměstek pro Slovensko Ladislav Gešo zorganizovali ve dnech 22.–24. června 1955 prověrku činnosti prokuratur ve vybraných krajích a okresech na Slovensku a v krajské prokuratuře Jihlava. Na této akci, k níž dal bezprostřední podnět dopis redaktora Československého rozhlasu v Bratislavě (Fiala) o porušování zákonů v JRD Jurová, se navíc aktivně podílel i aparát ÚV KSS. Prověrka se zaměřila především na vyšetřování skutečných či domnělých kulackých sabotáží v JRD Jurová, (okres Dunajská Streda), JRD Plavecký Štvrtok, (okres Malacky), JRD Povoda, (okres Dunajská Streda), JRD Oldza, (okres Šamorín), JRD Horné Krškany, (okres Nitra) a JRD Čeláry, okres (Modrý Kameň, nyní okres Banská Bystrica).³⁰⁷ V této souvislosti byl zatčen a vyšetřován větší počet osob selského původu a jejich údajných pomahačů a již v září se v okresech Šamorín, Dunajská Streda a Malacky konaly veřejné procesy, jichž se zúčastnilo na 1110 vybraných diváků, převážně místních funkcionářů a dělníků ze závodů. Souzeno bylo celkem 20 osob, z toho polovina zemědělců označených za kulaky, mezi ostatními byli malí a střední rolníci, i členové KSS a funkcionáři MNV a JRD. Zhruba polovina trestů odnětí svobody byla od dvou do devíti let, ostatní se pohybovaly od 10 do 18 let, u 15 odsouzených bylo současně vysloveno propadnutí veškerého nebo polovičního majetku a u devíti navíc i zákaz pobytu v okrese nebo kraji³⁰⁸ – výroky zcela srovnatelné s dobou nejtvrdšího uplatňování Směrnic tří ministrů.

306 V srpnu až říjnu 1954 bylo v ČSR celkem 62 veřejných procesů, z toho 53 proti tzv. kulakům a 9 proti středním rolníkům. Nejvíce takových procesů bylo v krajích Prešov, Bratislava, Jihlava, Brno, Pardubice, Košice a Žilina. *Tamtéž*.

307 SNA Bratislava, f. ÚV KSS, taj. P. David, k. 2236, a.j. 42 (Tajná zpráva generálního prokurátora o podstatných výsledcích prověrky činnosti některých krajských prokuratur na úseku zemědělském ze dne 5.7.1955 35 stran + 8 fotografií).

308 *Tamtéž*, k. 2248, a.j. 266 (Zpráva ze dne 22.9.1955 o odhalení nepřátelské činnosti

K nátlaku na sedláky se využívaly i mimosoudní formy a prostředky. Na příklad v okrese Trhové Sviny i v některých dalších jihočeských okresech byli v roce 1954 při končících slabých žních, výmlatu a výkupu předvoláváni k prokurátorovi sedláci, kteří neplnili dodávky – a ani plnit nemohli. Časté byly i prohlídky v usedlostech, které vykonávali hlavně pracovníci ONV nebo dělníci-členové KSČ ze závodů. V řadě obcí se rozšiřovaly letáky proti sedlákům-neplničům dodávané z KV KSČ, které se navíc rozdávaly dělníkům ve vrátnicích průmyslových závodů, četly v obecních rozhlasích a vylepovaly na vratech selských usedlostí.³⁰⁹

V několikaměsíční kampani k volbám poslanců do Národního shromáždění a do Slovenské národní rady, které se konaly 28. listopadu 1954, aktivizovala Státní a Veřejná bezpečnost své agenturní informátorské sítě se zvláštním zaměřením na venkov, který byl v uplynulém období mimořádně rozjitřen extrémními postupy při kolektivizaci. Preventivní opatření proti možným politickým nepokojům byla zvláště intenzivní na východním Slovensku, kde stále ještě dozníval hromadný rozpad JRD a kde byly v živé paměti tvrdé zásahy proti nespokojeným sedlákům i menším zemědělcům. Bezpečnostním přípravám k volbám v Prešovském kraji se podrobně věnovalo i kolegium ministra vnitra, a to za aktivní účasti sovětského poradce.³¹⁰

Jak vyplývá z archivované dokumentace, vesnice byla považována za nejslabší politický článek východního Slovenska, a proto také byly prostřednictvím informátorů sledováni lidé a organizace, od nichž bylo možné očekávat zvýšené politické a ideologické působení na rolnictvo. Byli to vedle římskokatolického a zakázaného řeckokatolického duchovenstva, aktivistů náboženských sekt (jmenovitě Svědků Jehovových) a funkcionářů bývalých politických organizací (HSLS, Hlinkovy gardy, agrární strany apod.) především tzv. kulacko-agrárnícké živly. Právě v tomto prostředí oživovala bezpečnost své dřívější agenturní kontakty a zakládala nové skupinové a osobní operační svazky. S jejich pomocí bylo jen v posledních pěti měsících před volbami zatčeno 38 osob, z nichž někteří byli již odsouzeni ve veřejných přelíčeních, a zdokumentována činnost dalších osmi „kulaků“ a agrárníků, kteří měli být postaveni před soud v nejbližší době. Sovětský poradce označil boj o vesnici za hlavní politický problém a spolu s tím za závažnou chybu zjištění, že

kulackých živlů v okresech Šamorín, Dunajská Streda a Malacky).

309 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 19/13, sign. 32 (Stranické informace KV KSČ České Budějovice, č. 81 z 18.9.1954).

310 AMV SR Levoča, f. A 2/1, a.j. 149 (Sekretariát FMV Praha Zpráva náčelníka KS MV Prešov ze dne 15.11.1954 o předvolební situaci v kraji Prešov a rukopisný záznam průběhu jednání kolegia).

v tomto boji, který byl svěřen převážně Veřejné bezpečnosti, dostávají kulaci jen nízké tresty – jeden či dva týdny vězení. Ministr vnitra kriticky poukázal na trvající neochotu verbovat spolupracovníky, vyzdvihl agenturní činnost jako hlavní úkol a dal pokyn k takovému „rozpracovávání kulaků“, aby se výše jejich trestů pohybovala mezi 10 až 15 lety.

Bezpečnostní aktivity pokračovaly i po volbách a v dalších letech, jak o tom svědčí mj. úkoly, které 24. března 1955 uložilo kolegium ministra vnitra, v nichž se na předním místě znovu zdůrazňovala potřeba rozšiřovat v selském prostředí síť spolupracovníků StB s cílem sledovat, odhalovat a stíhat další „agrárníky a kulaky“.³¹¹

Postupy proti selskému stavu v závěrečné fázi kolektivizace

Stranickému a státnímu vedení se v poměrně krátké době dařilo zpacifikovat projevy lidové nespokojenosti z poloviny roku 1953, k čemuž nemálo přispělo několikeré snížení maloobchodních cen základních potravin a průmyslového spotřebního zboží i některá populární sociální opatření. Vedle zmírnění společenského napětí ve městech se časem zklidňoval i venkov. Režim nabýval jistoty, že během roku 1954 zhruba dokázal na východě republiky izolovat ohnisko možné kolektivizační krize, zvládnout a zastavit rozpad JZD a JRD a stabilizovat ty, která měla šanci přežít.³¹² Přesvědčil se, že ani v tomto nejkritičtější období nevyvolal diskriminační postup proti selskému stavu žádný širší nesouhlas či odpor venkova, dokonce se mu místy dařilo dosáhnout toho, že část rolníků přijímala represe proti svým bohatším sousedům s jakýmsi zadostiučiněním, aniž by rozpoznávala, že totéž může

311 AMV SR Levoča, f. A 2/1, i.j. 153 (Sekretariát FMV Praha Zpráva mj. Benčeka o činnosti KS-MV Košice a OO-MV Spišská Nová Ves, předložená 9. schůzi kolegia ministra vnitra, která se konala dne 24.3.1955). O různých formách trestního postihu příslušníků selského stavu na Slovensku pojednávala také mj. Zpráva pověřence spravedlnosti dr. Uhrína o uskutečňování usnesení strany a vlády v zemědělství z hlediska činnosti a poznatků justice, kterou projednalo byro ÚV KSS dne 3.12.1955. Viz SNA Bratislava, f. ÚV KSS-predsednictvo, k. 910.

312 Nešlo o zklidnění krátkodobé – potvrzuje to i skutečnost, že československý venkov, a to dokonce i na jižním Slovensku, nezareagoval v roce 1956 nijak vstřícně na pokus o radikální změnu poměrů v Maďarsku ani na paralelní reformní hnutí v Polsku, nepřipojil se k jejich sympatizantům z řad inteligence a z části městských vrstev, čímž vlastně poskytl československému režimu, který v obou sousedních zemích stál na straně představitelů totalitní moci, vítanou loajální podporu.

dříve či později postihnout kohokoli z vesnice. Někdy se na vesnických schůzích vyskytoval mezi menšími rolníky názor, že právě nedostatečně tvrdé zásahy proti místním sedlákům jsou jednou z hlavních příčin neúspěchů při získávání nových členů do JZD.³¹³

Při formování orientace na pokračování a završování socialistické výstavby nekorigovalo vedení KSČ po událostech z let 1953–1954 svůj předchozí strategický kurz a nezvolilo cestu dlouhodobější koexistence soukromé malovýroby se socialistickým státním a družstevním sektorem, jak to bylo běžné v sousedním Polsku, Maďarsku a NDR, a už vůbec nezvažovalo alternativu systému založeného na podpoře a rozvoji rodinných farem schopných dosahovat dobré hospodářské výsledky, a to i bez najímání cizích pracovních sil. Zvolena, či jen znovu potvrzena byla převzatá koncepce plně zkollektivizovaného zemědělství pod státní patronací (státní statky + státní strojní stanice + státnímu vedení podléhající JZD a JRD), a to v co nejkratší možné době, což v dané logice vyžadovalo nesmlouvavé dokončení likvidace selského stavu a jen trochu méně drastický zánik i soukromých malovýrobních hospodářství.

V malovýrobě to vedlo k masivní státní a politické stimulaci vzniku nových JZD a JRD – tentokrát již většinových a se vtažením i dosud vzdorujících středních rolníků – postupně lépe vybavovaných mechanizační technikou a stavebními investičními možnostmi, aby bylo reálné provozovat společnou rostlinnou i živočišnou velkovýrobu.

Pokud šlo o soukromá hospodářství selského typu, znamenalo to urychlení jejich zániku, co nejvýhodnější převedení jejich půdy, zbývajících živého a mrtvého inventáře do vlastnictví či neomezeného užívání JZD a státních statků. Vyžadovalo to ale i dokončit naprostou izolaci dosavadních vlastníků selských hospodářství, vyloučit jakýkoli jejich politický či hospodářský vliv na vesnické společenství, a to nejlépe dalším vysídlováním a jejich pracovním využitím ve výlučně pomocných profesích.

O jaký počet selských hospodářství v polovině padesátých let vlastně ještě šlo a jaká byla po první kolektivizační fázi jejich hospodářská síla? Budeme vycházet z propočtů, které byly směrodatné začátkem roku 1955, kdy se ve vedení KSČ, na ministerstvu zemědělství a v plánovacích orgánech tvořila

313 Byro OV KSČ Písek v červenci 1955 v těchto souvislostech hlásilo: „... okolnost, že kulaci v posledních dvou letech žili v klidu, neprospívá při zakládání JZD...“ Vydalo proto příslušným orgánům včetně trestní komise při ONV pokyn, aby vůči kulakům postupovaly daleko rozhodněji, než tomu bylo dosud. *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 19/13, sign. 35 (Stranické informace KV KSČ České Budějovice Zpráva o zajišťování červnového usnesení ÚV KSČ v okrese Písek).

koncepce závěrečné fáze zániku selských hospodářství jako součásti završujícího se kolektivizačního procesu.³¹⁴

V hospodářském roce 1949–1950 závody nad 15 ha obhospodařovaly v ČSR 21,6 % zemědělské a 18,7 % orné půdy. Při kolektivizaci v letech 1950 až 1954 se jejich počet snížil o 26 tisíc a rozloha jejich půdy se ročně zmenšovala průměrně o 2–3 procenta. V roce 1953 připadalo na soukromé závody nad 15 ha jen 8,5 % zemědělské půdy a 8,9 % orné půdy, přičemž spolu s poklesem intenzity výroby značně poklesl i objem jejich dodávek zemědělských výrobků (v roce 1953 u chlebového obilí 6,2 %, u krmného obilí 5,8 %, u cukrovky 4,8 %, u jatečného skotu 5,9 %, u jatečných prasat 4,7 % a u mléka 5,6 %).

V roce 1954 bylo v ČSR v kategorii s 15 až 20 ha půdy 16 325 zemědělských závodů, které obhospodařovaly 279 360 ha zemědělské, z toho 215 086 ha orné půdy. Hospodářství s více než 20 ha půdy bylo tehdy 6674 a připadalo na ně 164 436 ha zemědělské, z toho 124 349 orné půdy. Souhrnně tedy v roce 1954 závodů nad 15 ha, jejichž většina byla považována za kulacké, bylo 22 999 s rozlohou 443 796 zemědělské, z toho 339 431 ha orné půdy, tj. 7,2 % veškeré orné půdy v republice (nejvíce takových závodů bylo tehdy v kraji Jihlava – 4311 a v kraji České Budějovice – 4208).

K nedostatkům uvedených propočtů mj. patřilo, že nebyl zjišťován počet selských závodů, které vlastními rodinnými silami a nanejvýš cizí sezónní výpomocí zvládaly vysoké výrobní a dodávkové povinnosti a měly tudíž šanci i nadále bez větších postihů přežívat. Větší část selských závodů však při kritickém nedostatku mechanizace, pracovních sil a finančních prostředků nutně zaostávala v direktivně stanovených výnosech a dodávkách rostlinných výrobků, v obdobně diskriminačně určených zástavách skotu, ovcí, drůbeže apod., tedy i v plnění dodávek masa, mléka, vajec atd. To přirozeně poskytovalo příležitosti ke kriminalizaci výsledků jejich hospodaření a k dalším postihům, a to zdaleka ne jen pod záminkou nedbalosti, ale velmi často z vykonstruovaných „sabotážních a nepřátelských“ důvodů.

Hospodářství tohoto typu začala být označována jako hospodářství úpadková,³¹⁵ přičemž se nepřihlíželo k jejich reálným možnostem a vynaložen-

314 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/2, sv. 44, a.j. 60 (Podklady pro 60. schůzi politického byra ÚV KSČ ze dne 30.5.1955, příloha II Informační zpráva oddělení zemědělství a výkupu ÚV KSČ k bodu Návrh opatření k řádnému využití zemědělské půdy u úpadkových hospodářství).

315 Nutno dodat, že do nově zaváděné kategorie tzv. úpadkových hospodářství byla řazena i hospodářství rolníků, kteří pro vysoký věk, nemoc, úraz, invaliditu apod. nebyli již schopni zabezpečovat požadovanou výrobu a dodávkové povinnosti. Byla tu i původně menší hospodářství, jejichž majitelům, nezřídka i proti jejich vůli, přidělovaly národní

mu fyzickému i psychickému úsilí selské rodiny, ale ona „úpadkovost“ byla spojována vesměs s nepřátelskými postoji a kulackou podstatou sedláků.

Na jaře roku 1955, kdy se selská hospodářství nacházela zhruba ve shora charakterizovaném stavu, zahájilo vedení KSČ řadu obsahově provázaných a i časově na sebe navazujících jednání, jejichž ústředním tématem a cílem bylo komplexní a definitivní vyřešení „kulacké otázky“. Hledání nejvhodnějších metod a forem zamýšleného likvidačního procesu ve své podstatě navazovalo na postupy z první poloviny 50. let, avšak v některých ohledech, zejména v prioritním zdůrazňování ekonomické motivace, se od nich lišilo. Tato cesta pokračovala dalšími kroky i v letech 1956 a 1957 a vyústila pak v roce 1958 usnesením politického byra ÚV KSČ „Problémy likvidace kulactva jako třídy v souvislosti s dovršením výstavby socialismu v naší zemi“.

Otevřený a v obecných rysech zveřejněný záměr přejít od kolektivizační přestávky či stagnace k další aktivní kolektivizaci vyhlásilo zasedání ÚV KSČ 29.–30. června 1955.³¹⁶ Předcházela mu 30. května 1955 závažná schůze politického byra ÚV KSČ, jejíž obsah a závěry lze považovat za vstupní krok do závěrečného kolektivizačního období.

Podkladový materiál k tomuto jednání, který předložil tajemník ÚV KSČ pro zemědělskou a výkupní politiku Vratislav Krutina,³¹⁷ vycházel z potřeby využívat pro výrobní a výkupní účely veškerou zemědělskou půdu u tzv. úpadkových hospodářství, mezi něž byly řazeny především selské závody nad 15 ha půdy. Celé jednání mělo však podstatně závažnější dosah. Smysl tohoto materiálu a pak i přijatého usnesení vyjadřovala teze, že při pokračujícím třídním boji nutno i nadále „důsledně provádět politiku omezování a zatlačování kulactva“, neboť „kulak byl i nadále zůstává úhlavním nepřítelem všeho pracujícího lidu“. Proto „nelze připouštět, jak se toho některé orgány národních výborů dožadují, aby se na hospodářství vrátili ti kulaci, kterým bylo jejich hospodářství na základě sabotáže výroby a dodávek, případně i jiných trestných a nepřátelských činů odňato a přiděleno do obhospodařování jiným zemědělským závodům“.³¹⁸

výbory v minulých letech do nuceného pachtu s využitím zákona č. 55/1947 Sb. pozemky z likvidovaných selských závodů. Pro mnohé z nich to byla nevíтанá zátěž, neboť jim k obdělávání chybělo i potřebné provozní zařízení, a proto plnili tuto příkaznou povinnost bez vnitřního vztahu a zájmu.

316 Časová shoda s Maďarskem patrně nebyla náhoda, ale spíše s Moskvou konzultovaný a koordinovaný postup.

317 Vratislav Krutina (1913), v l. 1953–1955 a 1956–1961 zemědělský tajemník ÚV KSČ, v l. 1955–1956 a 1961–1963 ministr zemědělství.

318 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/2, sv. 44, a.j. 60 (Podklady pro schůzi politického byra ÚV

Po určité eskamotáži s tvrzeními, že jde o politiku postupnou, která nemá vést k předčasné a administrativní likvidaci kulactva,³¹⁹ dospíval text dokumentu k otevřenému přiznání skutečného záměru, které bylo současně pragmatickým pokynem: „Je zákonitým jevem budování socialismu na vesnici, že část kulaků musí být likvidována v důsledku jejich otevřeného odporu a sabotáže a stejně tak musí být likvidováni v zájmu zabezpečení výroby ti kulaci, kteří nevydrží omezovací opatření a jejich hospodářství se dostává do značného úpadku“.

Usnesení tak mj. ukládalo:

- bojovat proti snahám některých místních a okresních orgánů vrátit děti kulaků nebo jiné rodinné příslušníky zpět na hospodářství jejich rodičů;
- pokud kulak nebude moci zajistit řádné hospodaření pro stáří, nemoc apod., bude s ním MNV jednat o dobrovolném předání celého hospodářství do státního statku, JZD nebo STS, a to bezplatně a bez jakýchkoliv závazků vůči majiteli;³²⁰ u takto práce neschopných lidí usilovat především o to, aby si je vzali k sobě jejich synové a dcery nebo je zařazovat do ústavů pro přestárlé – jen v nejkrajnějším případech jim podle platných předpisů poskytnout důchodové zabezpečení;

KSČ dne 28.5.1955 k jednacímu bodu Návrh opatření k řádnému využití veškeré zemědělské půdy u úpadkových hospodářství a text přijatého usnesení). Na schůzi politického byra byli přítomni: K. Bacílek, R. Barák, J. Dolanský, Z. Fierlinger, V. Kopecký, A. Novotný, V. Široký, A. Zápotocký, L. Jankovcová a O. Šimůnek, omluven byl A. Čepička.

319 V dokumentu lze nalézt více zavádějících tvrzení nebo protimluvů. Např. se v zájmu výroby a výkupu připouštěla možnost, aby národní výbory nebránily majitelům selských hospodářství získávat si na sezónní výpomoc pracovní síly z místních zdrojů nebo z nejbližšího okolí; na druhé straně se však najímání cizích pracovníků pranýřovalo jako jejich vykořisťování.

320 Ne každé dobrovolné předání půdy do socialistického sektoru však úřady považovaly za přijatelné. Např. kolegium ministra zemědělství bylo znepokojeno tím, že někteří kulaci-neplníči předávali dobrovolně svoji půdu státním statkům, aniž by se vzdávali jejího vlastnictví (přecházeli ke státním statkům jako jejich zaměstnanci, obytné budovy si ponechávali v soukromém držení a zůstávali tak prakticky na svých usedlostech, což jim umožňovalo přístup k sýpkám, krmivům či dojnícím). Ministr Krutina proto žádal ministra státních statků, aby podobný postup při dobrovolném předávání půdy byl zastaven a dojde-li k předání nucenému, aby vyvlastnění kulaci nesměli zůstat na svých usedlostech, ale byli překládáni na jiná pracoviště. *SÚA Praha*, f. MZ-S 1945–1960, inv.č. 253, k. 458 (Dopis ministra Krutiny ministru Smidovi ze dne 12.4.1956). Pro ministra spravedlnosti Bartušku vyplynul z usnesení úkol, aby ve spolupráci s generálním prokurátorem a ministrem zemědělství vydal směrnice pro řešení majetkoprávních otázek při převzetí kulackých úpadkových hospodářství socialistickým sektorem.

- pokud kulak nebude plnit svoje výrobní a dodávkové povinnosti a odmítne svoje hospodářství předat, uplatnit v plném rozsahu legislativní opatření, na jejichž základě bude celé hospodářství předáno JZD nebo státním statkům, ev. na přechodnou dobu STS, než se v místě ustaví JZD; ONV v dohodě s MNV pak rozhodne o dalším umístění sedláka a o jeho vystěhování mimo obec;³²¹ mimo zemědělství směl však majitel hospodářství odejít jen se souhlasem MNV a pouze za předpokladu, že má zajištěno řádné plnění plánu výroby, což nemělo daleko k dávno zrušeným prvkům závislosti nevolníků na místní vrchnosti.

Z uvedeného usnesení politického byra ÚV KSČ vycházela pak v krátké době řada opatření stranických a státních orgánů.³²² Za pozornost také stojí, že v druhé polovině roku 1955 (s určitým dozíváním v roce 1956) se z některých regionů ozvaly hlasy oceňující „přednosti“ Směrnic tří ministrů z listopadu 1951, podle nichž se vystěhování sedláků organizovalo centrálně. Byly náznaky, že výkonné státní orgány od zrušení těchto směrnic v lednu 1954 tápou a že by uvítaly jakousi jejich administrativní obdobu. Konkrétním návrhem předsedy KNV v Brně Jana Nedělky se zabýval zejména právní odbor Úřadu předsednictva vlády, odbor pro věci národních výborů ministerstva vnitra a oddělení státní administrativy sekretariátu ÚV KSČ. Z kusé archivní

321 O tom, kolik selských hospodářství bylo po vydání tohoto usnesení postiženo, nejsou k dispozici souhrnné podklady ani za Slovensko ani za české země – torzovité údaje lze nalézt jen v některých okresních archivech. Pro hrubou představu uveďme, že v letech 1955–1958 jen v jediném okrese Michalovce na východním Slovensku tak zmizelo 344 zemědělských usedlostí s celkovou výměrou 2294 ha, z nichž JZD převzala 1587 ha a státní statky 707 ha. V rámci toho bylo do jiných okresů vystěhováno 15 selských rodin. Viz KOZÁK, J.: *Dramatické kapitoly z bojů o kolektivizaci vesnice*. Praha 1963, s. 163 (s použitím podkladů z Archivu ONV v Michalovcích).

322 Např. k 15. srpnu 1955 byly vydány důvěrné Směrnice ministerstva zemědělství o zabezpečení zemědělské výroby na pracovně nezabezpečených hospodářstvích malých a středních rolníků a na úpadkových hospodářstvích vesnických boháčů, a jejich slovenská obdoba podepsaná pověřencem zemědělství Gažíkem (*SNA Bratislava*, f. PP 1945–, sekr. taj.-1955, inv. č. 546, k. 429); 21. září 1955 vyšlo vládní nařízení č. 50/1955 Sb., které prakticky nahradilo zákon č. 55/1947 Sb. z 1.4.1947; mj. ukládalo, aby vesnický boháč, pokud nebyl schopen zabezpečit řádné hospodaření, projednal s ONV dobrovolné a bezplatné odevzdání hospodářství do státního vlastnictví nebo dal souhlas k přikázání své usedlosti do bezplatného užívání socialistickému sektoru či k jeho obhospodařování prostřednictvím STS tam, kde nebyl jiný socialistický zemědělský podnik. Pokud k takovému předání se souhlasem sedláka nedošlo, směl výkonný orgán MNV přikázat usedlost bezplatně do užívání závodu socialistického sektoru. K tomuto vládnímu nařízení vydalo pak ministerstvo zemědělství a výživy prováděcí směrnice z 11.4.1956, které upřesňovaly a dále rozváděly jeho jednotlivá ustanovení, např. o pracovním zařazování vesnických boháčů.

dokumentace³²³ lze usoudit, že návrh nebyl předložen k vyššímu politickému rozhodnutí s odůvodněním, že celou záležitost již v dostatečné míře řeší právě vydávaná nebo připravovaná vládní a resortní nařízení.

Od začátku roku 1956 se mnoha spleťmi právními otázkami, které souvisely s represivními postupy proti selskému stavu, zabývaly také nejvyšší justiční orgány. V souvislosti s tehdy politicky akcentovaným požadavkem, aby ve vztazích mezi mocenskými orgány a občany byly přísně dodržovány principy socialistické zákonnosti, bylo nutno zbavit soudní i správní řízení jakýchkoliv pochybností či podezření, že ukládané tresty jsou v rozporu s existujícím právním řádem a že je tedy možné dosáhnout v odvolacím řízení změny rozsudků či správních rozhodnutí.

V zemědělské trestní činnosti byla takových příkladů celá řada. Vedle problematického používání tzv. organizačního zákona (*prügelpatentu*) z roku 1927, o němž jsme se již několikrát zmiňovali, to byly zejména četné pochybnosti o výši a přiměřenosti trestů za neplnění záměrně nadsazených dodávkových úkolů, kdy se nepřihlíželo k objektivním možnostem sedláka a jeho jednání bylo zpravidla kvalifikováno jako sabotáž a méně často jako nedbalost, když se nepodařilo prokázat nepřátelský úmysl obžalovaného. V uplynulých letech se běžně stávalo, že soud uložil sedlákovi jako hlavní trest několikaměsíční odnětí svobody, event. nevelkou peněžní pokutu, a jako trest vedlejší konfiskaci veškerého majetku, nezřídka spolu s tím i zabrání spoluvlastnického podílu manželky nebo někoho z dětí. Rozsudek, který vedle krátkodobého trestu odnětí svobody vyslovoval současně tak závažný trest, jakým bylo propadnutí jmění, nezbytně před vesnickou veřejností prozrazoval, že skutečným cílem soudního řízení bylo nikoliv potrestání sedláka, nýbrž dosažení jeho majetkové likvidace pro kolektivizační účely,³²⁴ odstranění jeho a celé rodiny z obce a zastrášení ostatních sousedů.

Právě tak se jako právně neobhájitelné ukazovalo zabrání ostatních částí konfiskované selské usedlosti podle §§ 55 a 74 trestního zákona s odůvodněním, že jde o věci, jichž obžalovaný užil ke spáchání trestního činu, a že

323 *SÚA Praha*, f. ÚPV-T, sign. č. 15.44.2, k. 2011 (Vyjádření právního odboru ÚPV pro náměstka předsedy vlády V. Škodu ze dne 25.8.1955 k návrhu směrnic na přesídlení kulaků a jejich rodinných příslušníků); *Tamtéž*, AÚV KSČ, f. 05/11, sv. 141, a.j. neuvedena (Písemné informace ministerstva vnitra pro oddělení státní administrativy sekretariátu ÚV KSČ ze dne 14.9.1955 o připravovaných směrnících pro rozvazování pracovního poměru s pracovníky přidělenými na státní statky v Akci kulak).

324 *SÚA Praha*, f. MZ-S 1945-1960, inv. č. 253, k. 456 (Dopis předsedy Nejvyššího soudu Urválka ministru zemědělství Krutinovi ze dne 20.1.1956). JUDr. Josef Urválek již od počátku kolektivizace jako československý krajský prokurátor prosazoval nejtvrdší justiční zásahy proti sedlákům.

takové opatření vyžaduje obecný zájem. Odborníci dokazovali, že takový postup byl nezákonný, neboť zákon měl na mysli takové nástroje k provedení trestného činu, jakými mohly být pistole, jed, lupičské nářadí apod., nikoliv však půda nebo budovy a jiné součásti zemědělské usedlosti. Už vůbec pak bylo protiprávní vyslovovat zabránění majetkového podílu, který byl ve spoluvlastnictví rodinných příslušníků, kteří nebyli obžalováni ani soudem stíháni.³²⁵ Právní odborníci a spolu s nimi ministr zemědělství, přestože si byli vědomi protiprávnosti takových jednání a soudních rozhodnutí, učinili závěr, že zejména vládní nařízení z 21. září 1955 č. 50/1955 Sb. o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby, poskytuje všechny možnosti k tomu, aby bezplatným převedením selských hospodářství do vlastnictví, resp. užívání JZD, státních statků nebo pomoci STS byla zajištěna zemědělská výroba na jejich půdě. V dovětku se pragmaticky uvádělo, že „budou-li politické poměry vyžadovat jiný postup, bude ... nutno přistoupit k novelizaci příslušných ustanovení trestních předpisů“.³²⁶

V samotné soudní praxi se tím nic podstatného neměnilo. Bylo možné jen zaznamenat určitý výkyv v bilanci trestně stíhaných „kulaků“ v porovnání s malými a středními rolníky, jak o tom lze usuzovat z některých slovenských údajů. V době od 1. července 1954 do 31. srpna 1955 bylo na Slovensku za zemědělské trestné činy a za činy související se zemědělskou politikou soudně stíháno 4641 rolníků (z toho 2587 malých a 2054 středních) a jen 75 „kulaků“, jejichž počet v dalších měsících výrazně klesal (v září 1955 jich bylo 33, v říjnu 20, v listopadu 14, v prosinci 16, v lednu 1956 už jen 8 (a 34 blíže neurčených „notorických neplničů“ a 120 malých a středních rolníků) a v únoru 1956 dokonce jen 6 (a 52 „notorických neplničů“ a 33 malých a středních rolníků). Za velký úspěch politické a justiční práce považoval pověřenec zemědělství skutečnost, že v březnu 1956 bylo odsouzeno 18 „kulaků“ (a 86 „notorických neplničů“ a jen 57 malých a středních rolníků).³²⁷

V roce 1956 se soudy a úřady musely z několika důvodů zabývat četnými nesrovnalostmi, které vznikaly již od počátku 50. let v souvislosti se zákazem pobytu odsouzených sedláků (kde šlo o součást rozsudku v trestním

325 *Tamtéž*, (Námět stanoviska trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 12.1.1955 k otázce propadnutí jmění, propadnutí věci a zabránění při nedbalostních trestných činech /§§ 135, 136 tr. zák./).

326 *Tamtéž*, (Odpověď ministra Krutiny ze dne 30.1.1955 předsedovi Nejvyššího soudu a v opise na vědomí ministru spravedlnosti).

327 *SNA Bratislava*, f. ÚV KSS, taj. P. David, k. 2237, a.j. 54, 74 a 78 (Dopisy pověřence zemědělství tajemníku ÚV KSS P. Davidovi s tabulkami z 21., 19.3., 15. a 16.5.1956).

řízení soudním) a členů jeho rodiny (kteří nebyli souzeni a zákaz pobytu jim byl zpravidla uložen tzv. administrativní cestou, např. rozhodnutím rady ONV, event. jen výrokem okresní či místní komise národního výboru). Některé výroky a rozsudky přitom obsahovaly časovou lhůtu zákazu (např. na 3, 5 či 10 let nebo i navždy), jiné byly bez omezení. Vyskytovaly se paradoxní případy, kdy soudně potrestaný sedlák měl zakázaný pobyt v obci třeba na tři roky, ale jeho rodina, ačkoliv nebyla z žádného trestného činu ani obviněna a tudíž ani souzena, byla vykázána doživotně, a to dokonce z celého okresu.

K tomu přistupovala skutečnost, že platnost Směrnic tří ministrů z listopadu 1951, podle nichž se zákazy pobytu pro členy rodin odsouzených sedláků vydávaly, byla v lednu 1954 zrušena, a to s tím, že již přesídlení rodinní příslušníci mají jako každý občan ústavou zaručenou svobodu pobytu a jsou nadále na administrativně přikázané místo pobytu a pracoviště vázáni jen předpisy o pracovním právu a o hospodaření s byty (které ovšem mohl zaměstnavatel různě interpretovat a obcházet). Časem se proto množily žádosti takto přesídlených osob o rozvázání pracovního poměru s určeným státním statkem (s úmyslem přejít do vhodnějšího zaměstnání v zemědělství, průmyslu či jinde) a někteří vysídlenci se dokonce bez jakéhokoliv povolení vrátili do původního bydliště či jeho blízkého okolí (k dětem či jiným příbuzným, do jiného zaměstnání apod.).

Do této doby spadala navíc i závěrečná fáze připravované novely trestního zákona soudního i trestního zákona správního (oba z roku 1950). Do obou novel měla být pro platnost zákazu pobytu vložena časová omezení, a to v prvním případě 10 let a v druhém 3 roky.³²⁸ Právníci z ministerstev vnitra a spravedlnosti doporučili k politickému rozhodnutí ve vedení KSČ a ve vládě, aby ode dne účinnosti novely trestního zákona správního ti, kterým byl zákaz pobytu uložen administrativní cestou (podle zákona č. 125/1927 Sb., což byli převážně rodinní příslušníci odsouzených sedláků), byli zbaveni jakéhokoliv omezení přikázaného pobytu, neboť téměř ve všech případech již uplynuly tři roky od vydání výměru o vystěhování. Právníci ministerstva vnitra současně doporučili, aby o účinnosti novelizované úpravy zákazu pobytu byli informováni interní cestou pouze předsedové KNV a ONV a vedoucí odborů pro vnitřní věci rad těchto národních výborů, s tím, že není nutné uvědomovat každou z osob, již se změna bude týkat.

328 Výsledný text změny v trestním zákonu soudním zněl: „Trest zákazu pobytu navždy uložený před počátkem účinnosti tohoto zákona se mění s účinností od právní moci rozsudku v trest zákazu pobytu na deset let.“ (Zákon ze dne 19.12.1956 č. 63/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb., čl. VIII.(2)).

Autoři uvedených návrhů přitom předpokládali, že „vesniční boháč“ se do svých původních bydlišť nevrátí, protože mnozí z nich nebyli ve svých původních obcích oblíbeni a protože některé rodiny měly již novou slušnou existenci; za určitou zábranu považovali i odmítavé postoje MNV a ONV a také předpisy o hospodaření s byty a u práce schopných osob též předpisy pracovního práva.³²⁹

„Kulaci“ a jejich členství v JZD

S rokem 1956 jsou mj. také spjaty náznaky budoucích změn v nazírání na možnosti a podmínky přijímání sedláků-kulaků do JZD a JRD; šlo zatím jen o náznaky verbální, od nichž bylo k činům ještě daleko, a nezřídka byly rozporné. Podle závěrů celostátní konference KSČ (11.–15. června 1956), která opatrně reagovala na podněty únorového XX. sjezdu KSSS, bylo totiž možné individuálně povolovat přijetí do JZD nebo JRD tzv. kulakům za předpokladu, že nebudou vyvíjet nepřátelskou činnost proti lidově demokratickému režimu.³³⁰ První tajemník ÚV KSČ Novotný v projevu označil teorii zosťování třídního boje za socialismu za chybnou, odmítl ale názory, že by třídní boj skončil a že by docházelo k harmonizaci a zmírňování třídních zájmů. Ve zjevné narážce na praktiky z počátku padesátých let se zmínil o tom, že zjednodušené nazírání na formy třídního boje vedlo k představám a pokusům, jako by bylo možné řešit otázku odporu třídního nepřítele bezpečnostními orgány. Podle něj zbyla už pouze jediná vykořisťovatelská třída – kulactvo, kterému už je ale prakticky znemožněno vykořisťování vesnického obyvatelstva. Prohlásil, že dosavadní politika vůči „vesnickým boháčům“ zůstává i nadále platná, neboť ještě stále mají svá hospodářství, ale už je možné uplatňovat vůči nim individuální přístup.

Konkrétnější a věcnější stanovisko k sedlákům bylo povoleno III. celostátnímu sjezdu JZD (22.–24. března 1957), a to v některých doplňcích a změnách ve stanovách JZD, kde se v úvodní části deklarovalo, že rolníci se sdružují v JZD mj. proto, aby dosáhli vítězství nad kulaky a všemi vykořisťovateli, avšak kde se v pasáži o členství objevila významná formulace: „Ve výjimečných jednotlivých případech, tam, kde se družstvo dostatečně upev-

nilo, smí se stát členem družstva se souhlasem rady okresního národního výboru kulak, u něhož jsou všechny předpoklady, že bude v družstvu řádně a poctivě pracovat. Po dobu 5 let nesmí v družstvu zastávat žádné funkce.“ Oslabující účinek mělo přitom ustanovení o tom, že členská schůze může kulaku, který byl výjimečně přijat za člena, stanovit zvýšený povinný vklad do nedělitelného fondu (ten u ostatních členů činil 20 % přejímací ceny živého a mrtvého inventáře a hospodářských budov), a že případná náhrada za užívání půdy se kulaku nevyplácí.³³¹

Spolu s tím, jak vedení KSČ a KSS již během roku 1957 viditelně ustupovalo od svých proklamací o demokratizaci, vynucených vlivem a ohlasem XX. sjezdu KSSS, a celkově přitvrzovalo svá politická a ideologická stanoviska, zesilovaly i konfrontační postoje k selskému stavu. Tak např. 6. července 1957 byro ÚV KSS schválilo interní dokument, v němž mj. figurovaly následující teze:

- Rychlejší rozvoj JRD brzdí především nejasnosti v chápání otázky třídního boje na vesnici. Dnes je často na vesnici taková situace, jako by kulaci už vůbec neexistovali. Téměř nic se nečiní k jejich dalšímu omezování a zatlačování a k jejich politickému izolování, jako bychom vyhlásili třídní mír, třídní smířlivost...
- Usnesení celostátní konference strany z roku 1956 o možnosti individuálního přijímání kulaků do JRD si mnozí funkcionáři nesprávně vykládají. Kulaci v řadě JRD pronikli do JRD a zaujali v nich vedoucí postavení...
- Mnohé státní, bezpečnostní a justiční orgány zaujímají blahovolný postoj k porušování státní disciplíny a nepřátelské činnosti kulaků. Tento smířlivěcký liberalistický postoj vůči třídním nepřátelům vede k rozmachu spekulace na vesnici a k roztrpčení mezi poctivými pracujícími.³³²

V květnu 1958 politické byro ÚV KSČ kriticky konstatovalo, že v uplynulých dvou letech pochopili někteří funkcionáři souhlas celostátní konference z roku 1956 s individuálním posuzováním a přijímáním kulaků jako pokyn k jejich masovému vpuštění do JZD, čímž se jich tam dostalo téměř 20 tisíc a někteří dokonce pronikli až do vedoucích funkcí.

Tento vrcholný politický orgán právě tehdy dokončoval podklady pro blížící se XI. sjezd KSČ (18.–21. června 1958), který měl honosně vyhlásit,

329 AMV ČR, f. A 2/1, i.j. 1051, k. 42 (Přísně tajné podklady a návrhy ministerstva vnitra ze 14.11.1956 pro neuskutečněné jednání politického byra ÚV KSČ o úpravě poměrů rodinných příslušníků potrestaných vesnických boháčů a přiložené tajné interní informace pro ministra R. Baráka ze dne 24.8.1956).

330 Celostátní konference KSČ. In: *Nová mysl*, zvláštní číslo 1956.

331 *Vzorové stanovy JZD a směrnice pro jejich vypracování, potvrzování a registraci*. Praha, SZN 1957. Stanovy schválil III. celostátní sjezd a vláda 3. května 1957.

332 *SNA Bratislava*, f. ÚV KSS předsednictvo, k. 954 (Schválená zpráva tajemníka P. Davida o rozšiřování členské základny JRD a návrh opatření na zabezpečení dalšího rozvoje JRD).

že v Československu bylo v podstatě odstraněno vykořisťování člověka člověkem a vybudovány základy socialismu. Z pěti hlavních úkolů, které měly být podle tehdejších představ ještě dořešeny, se dva týkaly sociálněekonomických vztahů v zemědělství: převést do JZD jako kolektivních socialistických podniků zbývající zemědělské malovýrobce a zlikvidovat zbytky kulactva jako třídy.

Právě pro tento účel, jehož výsledky se měly dostavit již v nejbližší době, přijala květnová schůze politického byra ÚV KSČ dokument s příznačným názvem „Problémy likvidace kulactva jako třídy v souvislosti s dovršením výstavby socialismu v naší zemi“³³³. Dokument vycházel z toho, že XI. sjezd nemusí v politice omezování a zatlačování kulaků vytyčovat žádnou novou linii, neboť jejím dosavadním uplatňováním byla převážná část kulactva již zlikvidována, a že důsledným pokračováním této politiky lze dokončit i likvidaci kulactva jako třídy.³³⁴ Pro utváření dalších vztahů mezi tzv. kulaky a JZD dokument stanovil, resp. upřesnil již používané principy:

- Další začleňování kulaků do JZD se bude i nadále posuzovat individuálně, jen se souhlasem OV KSČ a rady ONV, a to pouze do většinových, politicky a hospodářsky upevněných JZD, kde je již vytvořeno pevné vedoucí jádro z malých a středních rolníků.
- Kulak musí přenést do nedělitelného fondu JZD nejméně 50 % hodnoty vneseného živého i mrtvého inventáře, neboť tento majetek získal vykořisťováním námezdních dělníků, drobných a středních rolníků; tento princip nutno uplatnit i na již dříve přijaté a začleněné kulaky.³³⁵
- Začlenění kulaci nesmějí zastávat v JZD žádné funkce a musí manuálně pracovat pod kontrolou stranických organizací a družstevního kolektivu;

333 SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 02/2, sv. 178, a.j. 242 (Podklady k 3. bodu 24. schůze politického byra ÚV KSČ ze dne 29.5.1958 o problémech likvidace kulactva ..., předložené V. Krutínou). Dokument na internetových stránkách Ústavu pro soudobé dějiny (<http://www.usd.cas.cz>).

334 Ponecháváme zde stranou řadu obvyklých propagandisticky účelových tvrzení o tom, že strana zaujímal ke kulactvu vždy jasnou a přímou linii, že přitom používala zákonné prostředky a opírala se o vůli a podporu lidu, že dokonce po celou dobu omezování a zatlačování ponechávala kulakům a jejich rodinám všechna demokratická práva státních občanů atd.

335 V praxi se toto ustanovení aplikovalo velmi rozdílně. Např. v okrese Velké Meziříčí po XI. sjezdu KSČ (1958) schválila rada ONV jako podmínku pro přijetí do JZD povinné vklady do nedělitelných fondů u 48 sedláků v této výši: ve dvou případech 40 %, v osmi případech 50 %, v šestnácti 60 %, v sedmi 70 %, ve čtyřech 80 %, ve třech 90 % a v osmi případech 100 %. SÚA Praha, AÚV KSČ, f. 19/13, sign. 115 (Stranické informace KV KSČ Jihlava, Inf. bulletin 1959/9).

tato zásada bude platit i pro kulaky, kteří byli na pracovní převýchovu přeraženi do státních statků; ti, kteří ztratili důvěru kolektivu, budou potrestáni a z JZD vyloučeni.

- Socialisticky převychovat nutno zejména děti kulaků a také početnou vrstvu odborné zemědělské inteligence rovněž kulackého původu.³³⁶

Obdobně formulovaná ustanovení o kulacích obsahovaly i vzorové stanovy JZD schválené IV. celostátním sjezdem JZD 19.–22.března 1959.³³⁷ Jejich podstatu převzaly i vzorové stanovy, které odhlasoval následující celostátní sjezd JZD ve dnech 23.–26.března 1961. Změna spočívala pouze v tom, že slovo „kulak“ bylo nahrazeno pojmem „bývalý vykořisťovatel“. Tuto úpravu pak ještě převzaly i vzorové stanovy přijaté VI. celostátním sjezdem JZD (23.–26. dubna 1964), zatímco VII. celostátní sjezd JZD (1.–3. února 1968) již žádná vzorová pravidla nevydal a rozhodl, že vlastní stanovy si vypracují sama JZD podle vlastních podmínek a potřeb v souladu se zákonem.

Krutá bilance padesátých let

Orientace na likvidaci kulactva jako třídy, vyhlášená v červnu 1958 XI. sjezdem KSČ, tvořila hlavní náplň zemědělské politiky až do konce padesátých let.³³⁸ Její splnění chápaly vedoucí orgány strany a státu jako výsostný předpoklad ke kýžené proklamaci, že socialismus v Československu plně zvítězil

336 Aby byla jistota, že tyto principy budou disciplinovaně a důsledně dodržovány, byla péče o ně svěřena nejen stranickým orgánům, nýbrž i prokurátorskému doзору. Generální prokurátor prohlásil, že „zvláště je třeba soustředit pozornost k otázkám omezení vlivu kulaka v JZD (přijímání kulaků, splacení povinného vkladu do nedělitelného fondu, zákaz výplaty náhrady za užívání půdy, zákaz zastávání funkcí v družstvu, boj proti spekulacím tendencím apod.)“. SÚA Praha, f. ÚPV-T, sign. 15.51.11, k. 2013 (Přísně tajný projev generálního prokurátora prof. dr. Jana Bartušky na rozšířené schůzi kolegia generálního prokurátora dne 8.4.1959 s názvem „Za další rozvíjení procesu upevňování socialistické zákonnosti cestou prohloubení výchovného působení zákonů“).

337 KRUMPHOLC, F.: *Doplňky a změny vzorových stanov JZD*. Praha 1959, 61 s. – O poznání zdrženlivější stanovisko zaujalo ve stejném roce byro ÚV KSS: „Při dokončování združstevňování neslobodno prehliadnúť ešte existujúcich kulakov. Preto rýchle združstevniť pôdu neznamená ani v najmenšom brať hneď kulakov do JRD. Ide o to, aby bola dôsledne dodržiavaná zásada, že kulakov budeme prijímať do družstiev len v ojedinelých prípadoch...“ SNA Bratislava, f. ÚV KSS-predsedníctvo, k. 1019 (Schůze 27.11.1959).

338 Úkol měl širší souvislost i s městskými středními vrstvami a doslova zněl: „Odstranit zbytky antagonistických tříd, tj. postupně dospět k likvidaci kulactva jako třídy i zbytků soukromopodnikatelských živlů ve městech důsledným omezováním a zatlačováním.“

a že naplní dalších let už bude budování vyspělé socialistické společnosti, jak to pak pateticky prezentoval Novotný na celostátní konferenci KSČ ve dnech 5.–7. července 1960.

Jeden z konkrétních úkolů, kterým v té souvislosti pověřilo vedení KSČ státní administrativu, se týkal toho, jak naložit s vlastnictvím a využíváním majetku, který až dosud zbýval ze zlikvidovaných selských usedlostí. Šlo zejména o obytné domy a hospodářské budovy, které byly v uplynulých kolektivizačních letech většinou zneužitím zákonů prakticky odňaty původním majitelům, přičemž však z právního hlediska často zůstávaly v jejich vlastnictví.

Úřady podle vládních opatření z roku 1954 zejména kladly překážky návratu četných sedláků vysídlených ve zrušené Akci kulak. Selským rodinám se nesměla poskytovat sebemenší příležitost k tomu, aby se návrat do původního bydliště pro ně stal prvním krokem k navrácení zabraného majetku. Stížnosti na protiprávní způsob vystěhování a žádosti o propuštění z přikázaného pracovního poměru v určeném státním statku přicházely v rostoucím počtu již od roku 1954 do Kanceláře prezidenta republiky, na ministerstva zemědělství, vnitra či spravedlnosti, na ředitelství státních statků i na další úřední místa. Vesměs zamítavé odpovědi obsahovaly stereotypní zdůvodnění, že nebyl porušen zákon, že jejich zaměstnanecký poměr byl stanoven v souladu s předpisy o pracovním právu a že je tudíž nelze uvolnit, nebo že podle vyjádření národních výborů a veřejnosti domovských obcí je jejich návrat nežádoucí atp.³³⁹ Některé stížnosti a žádosti putovaly těžkopádným byrokratickým postupem, kdy např. ministerstvo zemědělství odmítalo spis vyřídit s odvoláním na to, že nemůže zrušit někdejší rozhodnutí bývalého ministerstva národní bezpečnosti a předávalo ho proto ministerstvu vnitra, to však nepřijímalo odpovědnost s výmluvou, že věc je v kompetenci ředitelství státního statku atp.

Domy a hospodářské budovy, patřící podle knihovních záznamů stále ještě postiženým sedlákům nebo alespoň zčásti členům jejich rodin, přešly při kolektivizaci do bezplatného užívání JZD, státních statků či jejich funkcí a zpravidla nebyly řádně udržovány. Jiné zůstaly bez využití a péče a vůčhledně chátraly. Kdysi výstavné selské usedlosti se po rozkradení inventáře stávaly ruinami, varovnými výstrahami pro všechny, kdo ještě

339 Větší počet písemností tohoto druhu je uložen v *SÚA Praha*, f. MSS 1953–1956, i.č. 257, k. 104 (Složka Akce K-kulaci), a *tamtéž*, i.č. 233, k. 99 (Složka MV korespondence 1954–1955). Další pak jsou uloženy v *AKPR*, sign.:672408, inv.č. 2701 a sign. 669724, inv.č. 2703. V nich vyličené údaje a životní příběhy poskytují bohatý inspirační materiál pro dokumentární či literární zpracování.

odmítali podepsat vstup do JZD, ale také neslavnými pomníky a němou výčitkou celé kolektivizace.

V těchto souvislostech nutno posuzovat dokument s názvem „Využití domovního majetku a hospodářských budov na vesnici opuštěných v souvislosti se socializací“, ³⁴⁰ který k návrhu ministra financí Ďuriše 20. října 1959 schválilo politické byro ÚV KSČ. Z průzkumu v patnácti obcích čtyř krajů, který vydání dokumentu předcházelo, vyplynulo, že selská hospodářství byla již většinou likvidována a že případy, kdy kulak dosud hospodaří na své usedlosti, jsou jen ojedinělé. Podkladová zpráva potvrzovala, že majetek odsouzených sedláků zčásti propadl ve prospěch státu, stal se majetkem „národním“, byl začleněn do základních prostředků státních statků nebo byl předán do trvalého bezplatného užívání JZD. Pokud ale sedlákům zůstalo zachováno původní vlastnické právo, nemohla JZD a státní statky podle tehdy platného právního stavu s takovým majetkem neomezeně disponovat, i když tak v praxi beztestně činila (např. demolice a přestavby budov, použití stavebního materiálu k jiným účelům apod.).

Řešení cestou odnětí vlastnického práva ve prospěch státu bylo zamítnuto, neboť v takovém případě hrozilo nežádoucí nebezpečí sociálních nepokojů, protože mohlo být považováno za předstupeň nacionalizace půdy a vyvlastnění majetku i nižších rolnických vrstev. Vydání takového zákona bylo proto za dané situace uznáno za politicky nevhodné (ovšem se zamlženým dovětkem, že po dovršení socializačního procesu na venkově bude nutno hledat právní řešení na širší základně).

Schválené usnesení ukládalo předsedovi vlády Štrougalovi, aby ve spolupráci s ministry Škodou a Ďurišem zajistili širší výklad vládního nařízení č. 50/1955 Sb. o některých opatřeních k zajištění zemědělské výroby, podle kterého se až dosud přebíraly a do bezplatného užívání závodům socialistického sektoru předávaly selské usedlosti. Onen širší výklad měl zabezpečit, aby organizace socialistického sektoru směly přikázaný majetek nejen užívat, nýbrž aby s ním také mohly neomezeně nakládat (přestavovat, měnit charakter stavby, demolovat apod.). Spolu s tím byli O. Černík a V. Krutina pověřeni, aby ve spolupráci s aparátem ÚV KSČ vypracovali pokyny pro likvidaci vytipovaných opuštěných objektů; likvidace měla proběhnout za účasti a svépomoci občanstva při přípravách k oslavám 15. výročí osvobo-

340 *SÚA Praha*, AÚV KSČ, f. 02/2, a.j. 316, sv. 236 (plné znění viz přílohu). Dokument se zabýval převážně tzv. kulackými majetky, zčásti také nevyužitými objekty menších a středních rolníků a opuštěnými konfiskáty v pohraničí z poválečné pozemkové reformy. Dokument publikován na internetových stránkách Ústavu pro soudobé dějiny (<http://www.usd.cas.cz>).

zení ČSR.³⁴¹ Odstraněním ruin měla tak být i fyzicky vymazána paměť o selských usedlostech a rodech.³⁴²

Rok 1960, v němž byl dovršen zhruba desetiletý proces kolektivizace zemědělství, byl současně i závěrečným rokem do té doby kampaňovitě organizovaného omezování, zatlačování a následné likvidace selského stavu. Pokud odhlédneme od širšího záběru kolektivizace, zasahujícího také soukromý malovýrobní sektor a spolu s ním veškeré rolnictvo, zemědělské dělníky i zemědělskou inteligenci, pak pro selský stav bylo mimořádně závažné a charakteristické paralelní prolínání velmi rozdílných vývojových trendů, které pak v oslabené míře a v poněkud pozměněné podobě doznívaly prakticky až do konce osmdesátých let.

Selský stav prodělával v dekadě padesátých let převratné změny co do své početnosti, rozsahu obhospodařované půdy, objemu rostlinné a živočišné produkce, počtu vlastních a najímaných pracovních sil, množství používaných mechanizačních prostředků apod. Vývoj ve všech uvedených znacích měl trvale klesající (jen uprostřed období přechodně stagnující) tendenci.

Prudkým vzestupem, zejména v letech 1951–1953, se naopak vyznačoval počet diskriminovaných a v důsledku toho pak upadajících a likvidovaných selských závodů. Rostl počet obviněných, obžalovaných a soudní či správní cestou trestaných sedláků, množství konfiskovaných majetků, počet vězněných hospodářů a vystěhovaných členů jejich rodin, počet příslušníků selského dorostu, kterým bylo znemožněno odborné vzdělání a svobodná volba povolání.

Přesné číselné vyjádření uvedených procesů je velmi obtížné, neboť pro řadu z nich jsou k dispozici ne vždy úplné informace a centrálně evidované údaje (např. pro Akci kulak, pro likvidaci tzv. úpadkových selských usedlostí), nebo jsou k dispozici údaje nesrovnatelné, ev. takové, jejichž souvislá časová řada končí v letech 1957–1958. Například proto, že nejen v podkladech stranických a vládních orgánů, ale ani v oficiálních statistických pramenech nebyly po druhé světové válce jednotně používány velikostní kategorie zemědělských závodů a zemědělského obyvatelstva, které by alespoň pomocně umožnily vymezit příslušnost ke středním rolníkům či sedlákům („kulakům“), docházelo v ekonomické, politické či justiční praxi k závažným, mnohdy zneužitelným dopadům. I nadále proto pokračující výzkum musí pracovat

341 Téměř souběžně probíhaly v pohraničních oblastech rozsáhlé demolice zchátralých domů, stodol, seníků a jiných objektů, které po odsunu německých obyvatel zůstaly neobsazeny; demoliční akce řídilo ministerstvo vnitra.

342 Podklady o počtu zlikvidovaných selských domů či hospodářských budov (pokud vůbec existují) neměl autor k dispozici.

s ne zcela srovnatelnými kategoriemi či neúplnými číselnými údaji a uchýlovat se ke kvalifikovaným odhadům.

Ke stručnému vyjádření hlavních kvantifikovatelných poznatků a závěrů, které vyplývají z výsledků dané práce, lze pro padesátá léta považovat za prokazatelné následující údaje:

V počátcích kolektivizace (rok 1949) bylo v ČSR ve skupině hospodářství s 20–50 hektary zemědělské půdy evidováno celkem 35 159 usedlostí (z toho 27 653 v českých zemích a 7506 na Slovensku), které obhospodařovaly celkem 1 032 992 hektarů celkové výměry, takže v průměru připadalo na jeden závod 29,38 hektarů. Koncem roku 1957 už bylo v této kategorii pouze 1251 hospodářství s 29 881 hektarů, tj. v průměru s 23,89 ha na jednu usedlost.³⁴³ K selským hospodářstvím by ovšem bylo třeba jak v roce 1950, tak v roce 1957 připočítat část usedlostí s 15 až 20 hektary půdy, což by uvedené proporce dosti změnilo.

Těsně před XI. sjezdem KSČ, který v roce 1958 proklamoval orientaci na odstranění kulactva jako poslední kapitalistické třídy, bylo v ČSR celkem 6254 usedlostí s výměrou nad 15 hektarů, které obhospodařovaly 113 418 hektarů půdy, tj. v průměru 18 ha na jednu usedlost. Tato hospodářství, považovaná stále ještě za kulacká, se podílela na celkové výměře zemědělské půdy v ČSR už jen 1,5 % (v letech 1949–1950 ještě 21,6 %), z toho v českých zemích 1,9 % a na Slovensku 0,9 %. Podíl uvedených hospodářství na tržní produkci činil u zrnin zhruba 4 %, u brambor 6,7 %, u mléka 3,4 % a u masa asi 2,5 %.³⁴⁴

Pokud šlo o zaměstnávání zemědělských dělníků v soukromých službách, což bylo kvalifikováno jako jejich vykořisťování sedláky a bývalými statkáři, bylo jich podle poválečných soupisů evidováno v českých zemích 211 tisíc (1947) a 60 tisíc na Slovensku (1946). V roce 1949 pracovalo v soukromém zemědělském sektoru celého Československa asi 60 tisíc námezdních pracovníků, o nichž lze předpokládat, že šlo o dělníky.³⁴⁵ Ještě v srpnu 1952 bylo u soukromě hospodařících zemědělců zaměstnáno 10 075 námezdních pracovníků, zatímco k 1. lednu 1954 už pouze 2942.³⁴⁶ Oficiální statistika

343 *Statistický zpravodaj*, 1950, č. 2, s. 46; *Statistická ročenka ČSR 1958*, s. 194. Pozdější úřední statistické prameny už neuvádějí údaje ani o skupině závodů od 20 do 50 ha, ani od 15 do 20 ha.

344 *SÚA Praha, AÚV KSČ*, f. 02/2, sv. 178, a.j. 142 (Podklady pro schůzi politického byra ÚV KSČ konané dne 29.5.1958).

345 DOLANSKÝ, J.: *Tři léta plánování v lidově demokratickém Československu*, Praha 1950, s. 11.

346 *Statistická ročenka 1956*, MZLH 1958, s. 103–105.

uvedla existenci námezdních pracovníků v soukromém zemědělském sektoru naposledy v roce 1957 za české země (jeden tisíc) a v roce 1958 za Slovensko (rovněž tisíc osob).³⁴⁷

Jedním z nejzávažnějších důsledků politiky omezování a zatlačování kulaků, která vyústila do téměř úplné likvidace selského stavu, byl hluboký a dlouhodobě pocítovaný pokles prestiže této kdysi významné součásti středního stavu české a slovenské společnosti. Příslušnost k selskému stavu byla v minulých časech velmi ceněna (i když částí zejména chudších vrstev společnosti také opovrhována). V padesátých letech se však stala pro sedláky a členy jejich rodin – v jistém smyslu i pro vzdálenější příbuzné – politickou (kádrovou) a sociální přítěží, která jim buď přímo znemožňovala pracovní, společenské, vzdělanostní a vůbec existenční uplatnění, nebo je do značné míry komplikovala a znepřijemňovala. S tím souvisely snahy mnohých vymanit se z příslušnosti ke stavu, který se ocital v izolovaném sevření, jež neslo znaky jakéhosi společenského ghetta. Mnozí se proto rozhodli uplatnit se a vydělávat v průmyslových, stavebních či jiných nezemědělských profesích, odejít do městského prostředí, vyvdat se do vzdáleného místa, odejít po vojenské službě do lépe placeného zaměstnání. Tomu ostatně zejména v první polovině 50. let silně napomáhala státní politika odčerpávání pracovních sil do preferovaných průmyslových a těžebních odvětví (zanedlouho však vystřídaná stimulováním přílivu pracovníků do zemědělského státního a družstevního sektoru).

V soukromém hospodaření pokračovali jen zatvzrzeli jednotlivci, kteří i ve velmi ztížených a skromných podmínkách vzdorovali mocenské převaze režimu a s maximálním fyzickým a psychickým nasazením, výlučně vlastními silami a s minimem finančních prostředků, mechanizace apod. udržovali tradici svých rodových předků. V šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých letech představovala soukromá selská hospodářství jen malé izolované ostrůvky vytěsněné většinou na samý okraj zkolektivizovaného katastru JZD a JRD, případně státních statků.

Charakteristika jejich hospodářského postavení a s nimi spjatých životních osudů je dodnes opomíjeným, tudíž zatím i uceleně nepopsaným tématem pro samostatné zkoumání, ekonomické a sociologické analýzy, právě tak jako pro literární ztvárnění. Při takovém zkoumání bude nutné poznat v detailech a zobecnit okolnosti a příčiny toho, proč v oněch třech desetiletích, navazujících na ukončenou hromadnou kolektivizaci zemědělství, zanikala některá další selská hospodářství. Současně tu ale bude velká příležitost k osvětlení

³⁴⁷ *Statistická ročenka ČSSR 1961*, s. 263.

toho, za jakou cenu a díky čemu se jiné usedlosti udržely a existenčně přežily až do začátku devadesátých let, kdy dosud jen doutnající naděje na svobodné hospodaření začínala dostávat reálnou podobu.

Sedláci let devadesátých

K 1. lednu 1991, tedy na samém počátku rozsáhlých pozemkových a jiných majetkových restitucí, bylo v České republice 1442 soukromých zemědělských hospodářství (včetně malorolnických) s celkovou výměrou 10 802,5 hektarů zemědělské půdy, tj. v průměru 7,49 ha na jedno hospodářství.³⁴⁸ Prostor pro soukromé zemědělské hospodaření se nadějně uvolňoval, neboť spolu s politickým dirigismem zanikalo tuhé administrativní řízení a plánování zemědělské výroby, odpadly priority státního zemědělského sektoru a deformovaného družstevnictví. Za těchto podmínek pak v průběhu devadesátých let stoupal počet selských hospodářství a spolu s tím sílila i snaha obdělávat podstatně větší výměru půdy než bylo v minulých dobách pro selské usedlosti obvyklé. Mnohé z nich tak nabývaly povahy soukromých statků a přecházely do kategorie paralelně obnovovaného statkářského sektoru, jehož podniky disponují velkým rozsahem vlastní a pronajímané půdy.

Někteří zemědělství restituenti, namnoze až vnuci posledně hospodařících sedláků z padesátých let, jsou již profesně i mentálně natolik vzdáleni povolání svých předků, že se sami v tomto oboru neangažují a půdu získanou v restituci prodávají nebo pronajímají jako zdroj vedlejšího příjmu. O samostatné farmářské podnikání se s romantickými představami, iluzemi či zjednodušenými spekulacními pohnutkami pokusil, ale také zanedlouho odpadl nejeden z těch, kdo zcela nečekaně restituoval pozemky po svých předcích nebo půdu získal výhodným nákupem či pronájmem.

Nejtěžší návrat k sedlačení prožívaly v devadesátých letech ty rody, a spíše jen jedinci z nich, které byly v padesátých letech zbaveny nejen půdy, strojů, potahů a hospodářských budov, ale i rodinných obydlí, byly ze svých domovů dlouhodobě vysídleny do cizího vzdáleného prostředí. Teprve budoucí podrobnější průzkum velmi pravděpodobně prokáže, že tato skupina je v současném selském stavu zastoupena jen malým podílem, neboť její většina byla hospodářsky a sociálně nejvíce postižena či dokonce nevratně zcela zdecimována. Poněkud příznivější výchozí pozici měli ti sedláci, kteří si přežití doká-

³⁴⁸ *Agrární program vlády ČSFR*, 1991, s. 8–9. Na Slovensku bylo ke stejnému datu takových hospodářství asi 1 tisíc, přičemž tento počet v následujících letech obdobně jako v českých zemích rychle stoupal.

zali vyvzdorovat ve svých obcích a na svých gruntech. Obdobně i ti, kteří sice museli svou sedlačinu z donucení na čas přerušit, avšak vrátili se k ní v nových poměrech, třeba jen na zbytek svého života, v naději, že v mladé generaci se najde pokračovatel v tradici rodu.

Na rozhraní let 1998/1999 bylo v České republice ve skupině soukromých hospodářství (fyzických osob) od 11 do 50 ha zemědělské půdy celkem 8102 usedlostí se 178 599 hektary zemědělské půdy; na jeden závod tak připadalo v průměru asi 22 hektarů. Počet pracovníků v této kategorii činil 3440 osob, tj. průměrně 2,36 osoby na jednu usedlost. Ve skupině podniků fyzických osob od 51 do 100 ha (podle někdejších kritérií již ve statkářské kategorii) bylo ve stejné době 1236 závodů s 86 455 hektary obhospodařované zemědělské půdy; na jeden takový statek tak připadalo 69,94 ha. Počet pracovníků zde dosahoval 1107 osob, tj. v průměru 1,12 osoby na jeden statek.³⁴⁹

Selské rody, které v současné době usilují o udržení své hospodářské existence a o obhájení generační stavovské příslušnosti již zdaleka nevystačí ani s půdní výměrou ani s výrobními zvyklostmi a postupy svých předchůdců. Jejich hospodářství mají převážně podobu rodinných farem, využívají vedle vlastní půdy i desítky hektarů pronajatých pozemků a jen v omezené míře najímají cizí pracovní síly. Orientují se nikoliv na komplexní zemědělskou produkci, nýbrž zpravidla jen na specializovaný sortiment potravinářských a technických plodin, zdravotně spolehlivých a ekologicky hodnotných živočišných produktů. Spolu s tím se vyznačují zesíleným akcentem na cílevědomou kultivaci a ochranu krajiny, a tím na vytváření podmínek pro trvale udržitelný život. Součástí jejich modernizovaných aktivit se mj. stává i nabídka služeb v oboru agroturistiky. Novodobí sedláci se pyšní svými rodokmeny a letitými zkušenostmi. Svoji budoucnost spojují se vzdělaností, trpělivou každodenní prací v hospodářství a také s angažovaností ve věcech obce a společnosti.

Jedním z průkopnických rodů tohoto typu jsou Křišťanové z Milotiček na Pelhřimovsku.³⁵⁰ V devadesátých letech se Františku Křišťanovi (*1922) se

znalostmi a výzkumnou praxí zemědělského inženýra a s pomocí jeho obdobně odborně připraveného syna Tomáše (*1955) podařilo zdárně vytvořit moderní zemědělskou farmu ekologického typu,³⁵¹ která produkuje kvalitní brambory (včetně uznané sadby), obiloviny a zeleninu, chová ovce a okrajově dodává vejce. Výsadbou stromů a keřů podél cest pečuje farma o tvorbu krajiny i o ochranu zejména ohrožených druhů polní zvěře a ptactva. Významnou součástí farmy je její ekoturistické zařízení v péči mladé generace, které umožňuje domácím i zahraničním zájemcům rekreační pobyty ve zdravém přírodním prostředí Vysočiny. Ing. Křišťan je zván k posuzování odborných ekologických projektů a aktivně předává svoje znalosti a zkušenosti mladým adeptům zemědělské profese, kterou považuje za životně a celospolečensky významné poslání. Křišťanové spolu s dalšími podobnými rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku tak ukazují možné nové cesty moderního zemědělství odpovídajícího společenským potřebám současné a nadcházející doby.

S odstupem první desítky let od roku 1989 je zcela zřejmé, že formující se nové politické a ekonomické poměry ani zdaleka nejsou a nebudou pro selské podnikání v České a Slovenské republice jednoduché či optimální. Jako velká neznámá vyvstalo působení evropsky propojených a k ještě širší globalizaci směřujících tržních mechanismů, zahraniční zemědělská konkurence využívající vysokých finančních dotací svých států, vznikly nové existenční tlaky a obavy.

Selský stav byl ve druhé polovině dvacátého století výrazně zredukován a oslaben, nikoliv však zcela zlikvidován a vykořeněn. Teprve v dalším čase se prokáže, zda jeho současné nepočetné rody budou schopny obstát v náročně změněném prostředí a zda si selský stav najde odpovídající postavení v ekonomice země a důstojné uznání v životě společnosti. Staleté tradice mnoha jeho rodů jej k tomu zavazují.

vastovaný statek zpět, po roce 1989 restituovat i půdu a postupně obnovit soukromé hospodaření. Rodokmen viz přílohu č. 22.

351 Kontrolovaná produkce odpovídá standardům IFOAM (Mezinárodní federace hnutí ekologického zemědělství). Farma je členským podnikem svazu producentů, zpracovatelů a obchodníků s biopotravinami – PRO-BIO Šumperk.

PŘÍLOHY

Seznam příloh

1. Dálnopis sekretariátu ÚV KSČ krajským výborům KSČ z 5.7.1951.
Informace a pokyny v souvislosti s vraždami v Babičích 187
2. Plán organizace jihlavského veřejného soudního procesu
se skupinou Malý a spol. z 9.7.1951 188
3. Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti č. 33
– Směrnice ministrů národní bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti
z 22. října 1951 o úpravě poměrů rodinných příslušníků
odsouzených vesnických boháčů a odůvodnění 190
4. Pokyny k realizaci Směrnic tří ministrů
 - a) Průběh opatření a rozsah účasti jednotlivých veřejných činitelů při
provádění akce úpravy rodinných poměrů rodinných příslušníků
odsouzených vesnických boháčů 194
 - b) Vesničtí boháči. Instruktažní pokyny pro referenta V. 197
5. Vybrané dokumenty k případu „rodinného celku Hlouch“
 - a) Hlášení KV StB Jihlava ministerstvu národní bezpečnosti
z 12. března 1952 o rozsudku nad čtyřmi vesnickými boháči
a o přípravě k vystěhování jejich rodin. 204
 - b) Zjišťovací dotazník o rodině odsouzeného Zdeňka Hloucha. 206
 - c) Hlášení Okresního velitelství národní bezpečnosti v Třebíči
o vystěhování Hlouchovy rodiny z 24. března 1952 208
 - d) Dopis klučovských žen manželce prezidenta republiky z 23. března
1952 proti vystěhování manželky a dětí Z. Hloucha 210
6. Výňatek ze zápisu 10. schůze kolegia ministra národní bezpečnosti
ze dne 17. března 1952 212
7. Zásady k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických
boháčů schválené politickým sekretariátem ÚV KSČ 18.6.1952
s průvodním dopisem pro KV KSČ z 25.6.1952 a s přiloženým
formulářem dotazníku 216

8. Dopis KV KSS Nitra z 7.10.1952 pro ÚV KSS s údaji o počtu
vesnických boháčů v kraji 221
9. Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti ze dne 25. října 1952
č. 167 o obnoveném vysídlování rodinných celků odsouzených
vesnických boháčů – zahájení akce 222
10. Výňatky ze zprávy náčelníka Hlavní správy VB J. Janulíka ze dne
13. prosince 1952 o hromadné zatýkáci akci vesnických boháčů
v okrese Poděbrady pro náměstka ministra NB J. Kotála 223
11. Ukázka z jednacího protokolu „V“ Krajské správy VB Banská
Bystrica z let 1952 a 1953 227
12. Hlášení KS StB Žilina ministerstvu národní bezpečnosti
z 5. ledna 1953 „o realizaci vesnických boháčů“ v okrese Bytča. . 229
13. Seznam vesnických boháčů a osob, které mají podobný charakter,
zaslaný 9. ledna 1953 Místním národním výborem v Katusicích
Okresnímu národnímu výboru v Doksech 230
14. Dopis předsedy MNV Obruby z 15.4.1953 pro ONV Mnichovo
Hradiště o vystěhování a uvěznění selské rodiny V. Najmana ... 232
15. Průvodní dopis ONV v Levoči ze dne 24.4.1953 pro KNV Košice
k seznamu a posudkům tzv. kulaků navrhovaných k okamžitému
povolání na mimořádné vojenské cvičení 233
16. Dopis náměstka ministra vnitra Gríši Spurného Kanceláři prezi-
denta republiky z 8. května 1953 o tajných pokynech k instruktaži
okresních komisí o přesídlování rodin tzv. vesnických boháčů ... 234
17. Zjišťovací dotazník a hlášení Krajské zprávy StB Liberec z června
a července 1953 k vystěhování rodiny odsouzeného Josefa Reslera
z obce Kluky 236
18. Tajný dopis náčelníka Hlavní správy VB J. Janulíka
z 11. srpna 1953 pro ministra národní bezpečnosti K. Bacílka
o bezpečnostní situaci v JRD kraje Prešov 238
19. Návrh na zrušení Směrnic tří ministrů z 22.10.1951 o úpravě
poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů,
schválený politickým sekretariátem ÚV KSČ dne 18.1.1954 ... 241

20. Instrukce Generální prokuratury z 22.3.1954 pro vyřizování
stížností rodinných příslušníků vesnických boháčů vysídlených
podle Směrnic tří ministrů 245
 21. Cenzurou zadržený dopis Jana Vepříka z věznice Valdice u Jičína
ženě a dětem z 1. března 1959. 248
 22. Rodokmen selského rodu Křišťanů z Milotiček. 249
- Seznam dalších příloh uveřejněných na webové stránce ÚSD AV ČR
(<http://www.usd.cas.cz>) 250

D á l n o p í s e m

I/1 Sl 14/90 - 51

Krajským výborům KSČ
do rukou vedoucích tajemníků

Sděluje Vám, že 2. července byli v obci Babicích, okres Moravské Budějovice, kraj Úhlava zavražděni tři členové místního národního výboru, o čemž bude zítra vydána úřední zpráva.

Vrahové byli během 24 hodin dopadeni. V čele teroristické skupiny byl agent anglo - americké výzvědné služby, poslaný sem ze zahraničí, který náboroval několik vesnických bohatců a jejich synů.

Je to již několikrát vražda našich vesnických pracovníků za poslední dobu, organizovaná a spáchaná vesnickými bohatci. Tato nová vražda 3 našich pracovníků jen potvrzuje, jak se třídní boj na vesnici dnes zostřuje. Je třeba, aby zprávy o této vraždě bylo využito k tomu, aby byla zvýšena bdělost všech našich vesnických organizací vůči třídnímu nepříteli, aby v okresích, kde třídní nepřítel sahá k organizování teroristických akcí naše organizace v dohodě s SNB organizovaly ochranu svých schůzí i schůzí národního výboru i ochranu nejzodpovědnějších pracovníků. Tam, kde je nebezpečí napadení našich zodpovědných pracovníků, necht' v dohodě s okresem výborem strany a okresním velitelstvím národní bezpečnosti je určeno, kteří z nich si mají zažádat o zbrojní pas a nosit zbraň.

Necht' jsou naše vesnické organizace poučeny o tom, k jakým metodám nyní sahá vesnický bohatč a že je třeba na každý jeho nezákonný a nepřátelský čin okamžitě energicky a namítovaně odpovídat.

Projedněte tento náš dálnopis s okresními výbory strany.

S l á n s k ý

5. července 1951.

D - 441 - 63 -

SÚA, AÚV KSČ, f. 021, sv. 2, a.j. 63.

9. července 1951

Plán

organizace procesu v trestní věci teroristické skupiny Malý a spol.

Žaloba je již vypracována, publikuje se dnešního dne, tj. 9.7.1951 designovaným předsedou senátu dr. Rudým v krajské soudní věznici v Jihlavě. Po poradě s náměstkem ministra s. dr. Karlem Klosem bude žaloba stylisticky přepracována tak, aby pro čtení žaloby při hlavním líčení některá místa byla ostřeji a politicky výstižněji postavena. Jinak ovšem na podstatě a politické linii žaloby se ničeho nemění, žaloba byla uznána za dobrou.¹

V důsledku toho budou exempláře žaloby, rozdané již obhájcům, staženy a nahrazeny novým přepracovaným zněním žaloby.

Termín hlavního líčení se stanoví na dny 12., 13. a 14.7. tak, že hlavní líčení započne ve čtvrtek 12. července o 8. hod., proces proběhne během čtvrtka a pátku, a v sobotu dne 14. července odpoledne by byl vyhlášen rozsudek. Hlavní líčení se bude konati v Jihlavě v sále Dělnického domu.

Složení senátu: předseda: dr. Vojtěch Rudý
soudci z povolání: zatím jsou určeni dr. Josef Kočí a dr. Pavel Vítek
soudci z lidu: s. Hauf a s. Dvořák
prokurátoři: Emil Eichler, dr. Handl jako intervenující prokurátoři,
dr. Příbýl jako pomocný prokurátor.

Soudní zapisovatel: bude určen předsedou senátu dr. Rudým.

Stenografové: Celý průběh procesu bude zachycen stenograficky komorními stenografy v počtu 5 osob, které obstará předseda Státního soudu dr. Richter. Přepisovatele pro stenografy musí obstarati dr. Rudý ve spolupráci s Emilem Eichlerem z brněnských kádřů, příp. si musí vyžádati pomoc od krajského soudu v Jihlavě.

Obhájci: Jsou již určeni po dohodě s příslušnými činiteli. Den před procesem, tj. ve středu dne 11.7., budou ještě instruováni předsedou senátu dr. Rudým a intervenujícím prokurátorem Emilem Eichlerem. Ručí Rudý – Eichler.

¹ U odstavce rukopisná poznámka Štefana Raise: „Vyzvednout americké zbraně, vysílačky, peníze. Konfiskace – rod. přísl. vystěhovat.“

Organizace veřejnosti: Je zajištěna po jednání dr. Rudého a Emila Eichlera s příslušnými činiteli tak, že veřejnost organizuje krajský výbor KSČ v Jihlavě, a to především z řad malých a středních rolníků, členů JZD, dělníků, členů SNB, z vesnické mládeže, a konečně po jednání se zastupcem SÚC bylo uloženo, aby se hlavního líčení účastnily také osoby doporučené krajským církevním tajemníkem.

Za organizaci veřejnosti ručí krajský politický tajemník v Jihlavě a krajský velitel Státní bezpečnosti.

Bezpečnostní opatření – v budově, kde se bude konat hlavní líčení a i mimo budovu, dále pořádkovou službu, střežení vězňů a jejich předvádění převzalo krajské velitelství Státní bezpečnosti v Jihlavě.

Propagace: Hlavní líčení bude zachycováno na rozhlasové pásy a využito v největší míře nejen v rozhlase, ale i v tisku.

Za využití procesu v rozhlasu i tisku ručí přednosta propagačního oddělení ministerstva spravedlnosti s. Uhlíř se s. Neusem a Klapkou.

Tisk: Prvá zpráva o procesu s uvedením podstatného obsahu žaloby bude uveřejněna v pátek dne 13. července a bude kromě toho obsahovati průběh prvního dne líčení. Druhá zpráva bude v sobotu dne 14. července s obsahem průběhu druhého dne líčení a poslední zpráva bude uveřejněna v neděli dne 15. července se zprávou o rozsudku a konečným vyhodnocením případu.

Rozhlas: Prvá rozhlasová zpráva bude vysílána v rozhlasových novinách dne 12. července 1951 večer. Další zprávy budou vysílány denně s komentáři a pasážemi z procesu na základě zvukového pásu podle dohody s propagačním oddělením ministerstva spravedlnosti a příslušnými činiteli v kraji Jihlava.

Tyto dispozice s propagací se činí oproti původnímu plánu se zřetelem na velký celostátní proces, konaný okresním soudem trestním v Praze proti padělatelům potravinových lístků, kterýžto proces běží 10. a 11. července a musí být náležitě celostátně využit hlavně po skončení procesu dne 12. července 1951.

Proces v kostce bude proveden v Jihlavě ve středu dne 11. července večer v 19 hod.

Porada s tiskem: koná se ve středu o 18. hod. v Jihlavě. Současně bude provedena porada s příslušnými činiteli z rozhlasu (s. dr. Pošvic).

V Praze dne 9. července 1951

AMS, tzv. Kłosův archiv, č. spisu 237 (Bezpečnost)
– Xerokopie s paraťou ministra spravedlnosti Št. Raise, 3 s.

22. října 1951

Tajný rozkaz
ministra národní bezpečnosti
V Praze dne 22. října 1951

Ročník 1951

Číslo 27

Obsah: 33. Úprava poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických
boháčů – směrnice

33

Směrnice

ministrů národní bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti
ze dne 22. října 1951

o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů¹

Čl. 1

Rodinným příslušníkům vesnických boháčů odsouzených soudem nebo národním výborem, jimž byl mimo jiné uložen trest propadnutí celého jmění, bude určeno pracovní místo a místo pobytu mimo obvod obce dosavadního bydliště.

Toto místo určí v souladu s bezpečnostními zájmy podle ustanovení čl. 2 a 3 odst. 1 zákona č. 125/1927 Sb. ministerstvo národní bezpečnosti.

S určením pracovního místa, které je normálním pracovním poměrem, a místa pobytu nesmí být spojováno žádné další omezení rodinných příslušníků.

Čl. 2

Rodinnými příslušníky se rozumí všechny osoby, které jsou s vesnickým boháčem v příbuzenském nebo obdobném poměru a které s ním žily v usedlosti jako členové domácnosti v době, kdy prokurátor nebo bezpečnostní orgány podnikli první opatření směřující k jeho stíhání (např. manželka, družka, děti, sourozenci, rodiče, osvojenci, schovanci apod.).

Čl. 3

Poručenský (opatrovnický) soud učiní ihned nutná opatření k zabezpečení řádné výchovy nezletilých dětí vesnického boháče, jejichž oba rodiče byli odsouzeni nebo je-li řádná výchova dětí ohrožena z jiných důležitých důvodů. Soud nařídí zejména výchovu dětí ve vhodném ústavě.

¹ První strana dokumentu je přetištěna razítkem „Zrušeno podle čl. 51 TRM/čís. 50/1954“.

Čl. 4

Výměnkáři práce neschopní budou s ostatními rodinnými příslušníky bydlet v nově určeném místě pobytu, dohodnou-li se s nimi o tom. Jinak budou umístěni v příslušných sociálních ústavech okresu jejich dosavadního bydliště. Není-li to možné, budou umístěni v sociálních ústavech nebo obdobných zařízeních, které určí ministerstvo národní bezpečnosti. Rodinné příslušníky odsouzeného vesnického boháče, kteří jsou práce neschopní a nemajetní, hospodářsky zabezpečí orgány lidové správy v příkázaném bydlišti; zejména jim pomohou získat sociální důchod.

Čl. 5

Jestliže zemědělská usedlost nebo její samostatná součást (výrobní zařízení) náleží ještě jiným spoluvlastníkům, zavede příslušný národní výbor podle § 3 dekretu č. 5/1945 Sb. na nekonfiskovanou část majetku národní správu. Uvedený národní správce pronajme majetek jemu svěřený JZD nebo státním statkům. Není-li to možné, postará se národní správce o to, aby živý i mrtvý inventář byl převeden na nejbližší JZD nebo státní statek a aby pozemky byly pronajaty jednotlivým zemědělcům. Národní správa musí být vykonávána tak, aby to sloužilo k posílení socializace venkova. Budov, podniků nebo pronajaty JZD nebo státním statkům, bude použito pro hospodářské, bytové, sociální a kulturní účely (např. jesle, školky, kulturní domy apod.).

Čl. 6

Pokud je toho nevyhnutelně třeba k zaopatření rodinných příslušníků vesnického boháče, vyjme prokurátor z propadlého majetku bytové zařízení, popřípadě i jiný movitý majetek (nutné šatstvo, prádlo, přiměřené zásoby potravin apod.).

Čl. 7

Ministerstvo národní bezpečnosti oznámí nové pracovní místo a místo pobytu podle čl. 1 okresnímu národnímu výboru posledního bydliště odsouzeného vesnického boháče, který provede přestěhování rodinných příslušníků a jejich majetku. Náklady budou hrazeny z majetku rodinných příslušníků a není-li takového majetku, z výnosu propadlého jmění.

Čl. 8

Ustanovení těchto směrnic se vztahuje i na rodinné příslušníky vesnických boháčů odsouzených k propadnutí celého jmění před vydáním těchto směrnic, pokud jejich pobyt v místě dosavadního bydliště ohrožuje veřejný pořádek.

Čl. 9

Výjimky z postupu stanoveného těmito směrnici jsou možné pouze ze závažných politických důvodů, na kterých se shodnou předseda krajského národního výboru, krajský velitel Státní bezpečnosti a krajský prokurátor.

Nedohodnou-li se tito krajští funkcionáři, rozhodnou ministři národní bezpečnosti, vnitra a spravedlnosti.

Čl. 10

Tyto směrnice nabývají účinnosti dnem 1. listopadu 1951.

Ministr
národní bezpečnosti:
L. Kopřiva v.r.

Ministr
spravedlnosti:
Dr. Rais v.r.
též za nepřítomného
ministra vnitra

Obdrželi:

Kabinet s. ministra NB
Náměstek ministra NB s. Baudyš
Náměstek ministra NB s. Bína
Náměstek ministra NB s. Kotal
Velitel odboru V MNB
Sekretariát MNB

Velitel Státní bezpečnosti
Velitel Veřejné bezpečnosti
Krajští velitelé Státní bezpečnosti
Krajští velitelé Národní bezpečnosti
Velitel Národní bezpečnosti Jáchymov

Odůvodnění

Vesnický boháč, který se snaží z třídní nenávisti zločinným způsobem brzdit přechod vesnice k vyšším výrobním formám, je za své trestné činy soudem nebo národním výborem po zásluze postihován třídně správnými tresty na svobodě i na majetku. Jako majetkový trest bývá, zejména u závažnějších trestných činů, zpravidla vyslovováno propadnutí jmění. Tím jest vesnický boháč zbaven své hospodářské základy, není však zcela vymýcen jeho vliv v prostředí, ve kterém před svým odsouzením žil.

Jeho rodinní příslušníci, kteří po odsouzení a po konfiskaci majetku zůstávají na vesnici, využívají všech možností k tomu, aby vzbuzovali falešný soucit a vytvářejí úmyslně na vesnici náladu, jako by jim bylo ukřivděno. Tak šíří u neuvědomělých malých a středních rolníků, s nimiž jsou spjati dosavadním životem na vesnici, nedůvěru k opatřením učiněným lidově demokratickými státními orgány. Vytvářejí tak úmyslně střediska, o která se venkovská reakce opírá a brzdí tak přechod vesnice k vyšším výrobním formám.

V důsledku toho je nutno jak z hospodářských, tak i z bezpečnostních důvodů zbavit vesnici těchto reakčních živlů.

Směrnice zajišťují vysídlení rodinných příslušníků potrestaného vesnického boháče z vesnice, v níž dosud žili, zároveň jim však zajišťují zaměstnání v zemědělství mimo jejich dosavadní bydliště. Rodinní příslušníci budou zaměstnání na státních statcích k tomuto účelu zvláště určených. Výběr těchto statků bude proveden v součinnosti s ministerstvem národní bezpečnosti tak, aby vyhovovaly též po stránce státněbezpečnostní.

Rodinní příslušníci odsouzeného vesnického boháče jsou v normálním pracovním poměru. Nebudou proto, až na to, že jim nebude umožněno tento pracovní poměr svévolně rozvázat – což ostatně není možno u žádného pracovního poměru – podrobeni žádným omezením, ať pokud jde o odměnu za práci, volnost pohybu či jakákoliv jiná práva svobodných občanů.

Na novém pracovišti bude zajištěno rodinným příslušníkům odsouzeného vesnického boháče přiměřené ubytování, bude jim umožněno, aby si ze svého dosavadního bydliště přestěhovali svoje bytové zařízení a přiměřené zásoby. Přiměřenými zásobami jsou takové zásoby, jichž je třeba nevyhnutelně k zabezpečení nutných životních potřeb rodinných příslušníků. Rovněž o sociální zabezpečení práce neschopných osob a o přiměřené zaměstnání pro osoby, jejichž pracovní schopnost je snížena, bude na novém pracovišti postaráno.

Soustředění rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů na určitých státních statcích umožní správným kádrovým výběrem vedoucích zaměstnanců těchto statků převýchovu přesídlených rodinných příslušníků. Usnadní také jejich soustavné sledování bezpečnostními orgány. Toto sledování bude prováděno naprosto tajně a nenápadným způsobem. Soustředění dále umožní, aby těmto přesídleným osobám byla věnována všemi orgány soustavná péče, aby byla zajištěna jejich převýchova tak, aby zejména z mladých rodinných příslušníků odsouzeného vesnického boháče mohli být vychováni řádní občané lidově demokratické republiky.

Všechna tato opatření budou prováděna na základě zákonných předpisů, a sice zákona č. 125/127 Sb. Tato ustanovení dávají možnost ministerstvu vnitra a národním výborům vydávat příkazy a zákazy nutné ve veřejném zájmu, a to i pro jednotlivé případy, aby byl zajištěn pořádek, klid a bezpečnost.

Uvalení národní správy na nekonfiskované části majetku jest opřeno o ustanovení dekretu č. 5/1945 Sb.

Jsou tedy všechna opatření zaváděna směrnici v plném souladu s naším platným právním řádem.

leden – březen 1952

Tajné!

Průběh opatření a rozsah účasti jednotlivých veřejných činitelů při provádění akce úpravy rodinných poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů

Okresní prokurátor, krajský prokurátor, velitelství NB, KV StB, ONV, Finanční prokuratura:

Po uvalení vazby na provinilého vesnického boháče a po vydání usnesení o zajištění majetku prokurátorem (§ 283 tr.ř.) oznámí prokurátor, který uvalil vazbu a vydal usnesení o zajištění majetku tento stav neprodleně příslušnému, jemu nadřízenému krajskému prokurátorovi a velitelství NB, které podalo na obviněného vesnického boháče trestní oznámení, a požádá neprodleně ONV, v jehož obvodu měl obviněný vesnický boháč své poslední bydliště, aby zajištěný majetek v dohodě s finanční prokuraturou zabezpečil. Krajský prokurátor sdělí ihned, jakmile od podřízeného okresního prokurátora dostane shora uvedené hlášení, tento stav krajskému velitelství Státní bezpečnosti.

ONV:

Okresní národní výbor v dohodě s příslušným velitelstvím SNB učiní všechna opatření potřebná k tomu, aby majetek, který byl okresním prokurátorem zajištěn, byl vypátrán a zabezpečen. Je-li majetek v obvodu jiného ONV, postará se ONV, v jehož obvodu takový majetek leží, o jeho zabezpečení na dožádání ONV příslušného podle bydliště obviněného nebo na dožádání příslušné finanční prokuratury (oběžník ministerstva financí – Sběrka oběžníků pro KNV, ročník III.10/51).

Finanční prokuratura:

Opatření, která jsou takového rázu, že je musí provádět finanční prokuratura, provede pokud jde o zabezpečení majetku provinilého vesnického boháče příslušná finanční prokuratura.

ONV:

Jestliže zemědělská usedlost nebo její samostatná součást (výrobní zařízení) náleží ještě jiným spoluvlastníkům, zajistí ONV, kde se tato

usedlost nachází, předpoklady pro zavedení národní správy na nekonfiskovanou část majetku a učiní všechna opatření nutná k dalšímu plynulému chodu hospodaření na této zemědělské usedlosti.

KV StB:

Krajské velitelství Státní bezpečnosti provede ihned po obdržení oznámení o zajištění majetku zatčeného provinilého vesnického boháče zjištění všech osob, které v rozhodný den jako členové domácnosti nebo z jiných důvodů na usedlosti tohoto vesnického boháče žily. Toto zjištění bude obsahovati:

1. Orientační údaje o druhu a přibližném rozsahu hospodářství, na němž obviněný vesnický boháč v době svého zajištění hospodařil, např. 20ha statek s moderními hospodářskými budovami, 17ha hospodářství v zanedbaném stavu, dvoupatrový dům s řeznictvím a hostincem, zelinářství s výstavnou budovou a kovárnu atp.
 2. Údaje o takovém majetku, o němž se pouze proslychá, že je vlastnictvím obviněného. Tyto údaje budou sloužit k případnému zjištění eventuálně zatajeného majetku a KV StB upozorní na takový majetek ONV nebo finanční prokuraturu, která provádí zajištění.
 3. Podrobné údaje o počtu, stáří, zaměstnání, tělesné zdatnosti a příbuzenském poměru k provinilci všech osob, které žily v usedlosti jako členové domácnosti v době, kdy prokurátor nebo bezpečnostní orgány podnikly první opatření směřující k stíhání dotčeného vesnického boháče. Zpravidla se bude jednat o manželku, družku, děti, sourozence, rodiče, osvojence, chovance apod., kteří s ním žili v den zatčení.
 4. Údaje o osobách, které sice nejsou v příbuzenském poměru k provinilému vesnickému boháči, ale které s ním žily nebo pracovaly v rozhodné době na jeho zemědělské usedlosti.
- Takovéto zjištěné údaje budou oznámeny předsedovi ONV.

Předseda ONV, okresní prokurátor, okresní velitel NB:

Z podnětu předsedy ONV bude s přizváním okresního prokurátora a okresního velitele NB ustavena komise, která za jeho předsednictví

1. vyloučí ze seznamu všechny osoby, které stanoveným opatřením nepodléhají,
2. vyjme ze seznamu rodinných příslušníků osoby podléhající opatřením podle čl. 3 nebo 4 Směrnic a stanoví místa, kam budou tyto osoby ve vhodné době sociálním referátem ONV rozmístěny,
3. vyjmenuje rodinné příslušníky, kteří jako rodinný celek budou po vynesení odsuzujícího rozsudku nad provinilcem přesídlení s určením na zemědělské práce.

ONV:

Vzhledem k naplánovaným odsunům rodinných příslušníků vesnického boháče vypracuje okresní národní výbor za spolupráce finanční prokuratury návrh pro vyjmutí bytového zařízení a předloží jej prokurátoru.

KV StB:

Definitivní, platný program chystaných opatření s odsunem a pracovním začleněním praceschopných rodinných příslušníků provinilého vesnického boháče bude krajským velitelem StB zaslán ministerstvu národní bezpečnosti. Rozhodnutí o místě určeném k přesídlení zemědělského rodinného celku vesnického boháče bude po zajištění všech náležitostí na místě budoucího pobytu včas, spolu s přesnou adresou oznámeno předsedovi ONV krajským velitelstvím Státní bezpečnosti.

Prokurátor:

Prokurátor sdělí ihned, jakmile u soudu zjistí, že hlavní přelíčení proti provinilému vesnickému boháči jest nařízeno, datum připravovaného hlavního líčení jednak ONV, jednak nadřízenému krajskému prokurátorovi, který toto datum sdělí KV StB.

ONV, KV StB:

ONV a KV StB, jakmile dostanou od prokurátora zprávu o datu hlavního líčení, zkontrolují všechna opatření a zajistí, aby všechny přípravy byly do dne konání hlavního líčení skončeny.

ONV:

Dokončí a zajistí vše potřebné k neodkladné a hladké realizaci vypovězení a odsunu rodinných příslušníků vesnického boháče z dotčeného kraje v době co nejkratší po vynesení odsuzujícího rozsudku nad provinilým vesnickým boháčem. Postará se také o zajištění dopravních prostředků a o finanční úhradu stěhovacích nákladů (směrnice čl. 7). V nutných případech si zajistí včas politickou podporu povolaných politických činitelů.

Prokurátor:

Po vynesení rozsudku sdělí prokurátor výsledek trestního řízení v první stolici neprodleně ONV a nadřízenému prokurátoru, který výsledek sdělí KV StB.

ONV:

Po obdržení výsledků hlavního líčení provede okresní národní výbor všechna opatření, tj. vystěhuje rodinné příslušníky do jejich nového sídliště, provede veškeré majetkové dispozice s propadlým jměním a ohlásí provedení KV StB.

Dne 24. března 1952

Vesničtí boháči
instruktažní pokyny pro referenta V
(příloha č. 2 k TRMNB č. 27)

Tajné!

Část I. Odsun z krajského prostoru

Směrnice a právní podklady k provádění akce, s nimiž je nutné bezpečně se obeznámit:

1. TRMNB č. 27 (výnos 3 ministrů, který obdrželi všichni krajsí velitelé SNB, krajsí prokurátoři a předsedové KNV).
2. Průběh opatření a rozsah účasti jednotlivých veřejných činitelů (příloha č. 1 k TRMNB č. 27, kterou obdrželi vedle krajských funkcionářů všichni okresní velitelé SNB, okresní prokurátoři a předsedové ONV).
3. Čl. 2 a 3 odst. 1 zákona č. 125/1927 Sb.
4. § 3 dekretu č. 5/1945 Sb.
5. Trestní zákon § 53 a 55.
6. Trestní řád § 283.
7. Trestní zákon správní § 21 a § 23.
8. Směrnice o zabezpečení a správě zajištěného majetku (sbírka oběž. pro KNV ročník III.51 č. 10, poř. č. 146).
9. Směrnice k provádění § 23 trestního zákona správního a zákazu pobytu (sbírka oběž. pro KNV ročník III.51 č. 27, poř. č. 762).
10. Předmětné instruktažní pokyny (příloha č. 2 k TRMNB č. 27).

Vznik případu:

- a) Prokurátor provedl vzhledem k druhu a hloubce provinění vesnického boháče, na kterého bylo podáno trestní oznámení, opatření k zajištění jeho jmění (§ 283).
- b) Okresní národní výbor potrestal vesnického boháče za závažný přeštok a vyslovil jako tresty dodatkové propadnutí jmění, zákaz pobytu provinilci a určení nového místa pobytu jeho rodinným příslušníkům.
- c) Prokurátor nebo ONV došli na základě závažných skutečností k rozhodnutí o politické nutnosti vysídlení rodiny potrestaného vesnického boháče s použitím a v duchu čl. 8 TRMNB č. 27.

Podnět k zahájení příprav: Prokurátor, národní výbor nebo velitelství StB oznamuje takového případy krajskému velitelství Státní bezpečnosti.

Příprava: Referent V po obdržení tohoto oznámení zařizuje:

1. V případech, kdy z oznámení samotného nejsou zřejmé zákonné podklady pro přesídlení, vyžádá si od příslušného prokurátora, příp. od příslušného národního výboru písemný úřední doklad.
2. Pokud mu již v oznámení nebyly uvedeny v úvahu přicházející osoby, obstará cestou místně příslušných stanic SNB nebo vlastním zjištěním, vyžaduje-li toho mimořádnost případu, seznam takovýchto osob (předloha 1/27).
3. Po získání hodnověrného seznamu dává podnět ke svolání komise z příslušných okresních funkcionářů, při které působí jako zapisovatel.
4. Informuje komisi o svých dosavadních zkušenostech z přesídlování v krajském prostoru a doporučuje taková rozhodnutí pro řešení případu, která se již na podkladě širěji získaných poznatků v praxi osvědčila.
5. Rozhodnutí komise o jednotlivých osobách v seznamu uvedených pečlivě zaznamenává a konečný zápis předloží komisi k potvrzení (předloha 2/27).
6. O všech případech jakož i o tom, jak byly komisí rozhodnuty, informuje krajského velitele StB nebo jeho zástupce.
7. Povolání okresní nebo i krajské politické činitele informuje v dohodě s krajským velitelem StB o způsobech řešení případů zvláštní pozornosti hodných a za jejich pomoci zajišťuje u příslušných kádrových institucí:
 - a) že ve vhodné době bude včasné rozvázán pracovní poměr s postihovalými rodinnými příslušníky vesnického boháče v místě jejich dosavadního zaměstnání,
 - b) že budou postihovalí rodinní příslušníci vesnického boháče, pokud tak bylo o nich politickými činiteli rozhodnuto, bez zbytečných průtahů vylučováni z vysokých a vyšších škol, jestliže na takových školách studují.

Určení místa pobytu: Krajské velitelství Státní bezpečnosti oznámí případ komisí již rozhodnutý a referentem V v detailech zpracovaný vězeňskému odboru MNB se žádostí o určení nového místa pobytu postihovalým osobám (předloha 2/27).

Vězeňský odbor MNB sdělí nové místo pobytu krajskému velitelství Státní bezpečnosti spolu se zprávou určenou k předání prováděcímu ONV, v níž je i uvedena přesná adresa určeného místa a jiné údaje potřebné pro hladkou realizaci (předlohy 5/27 a 6/27).

Referent V je zodpovědný za včasné doručení dotčené zprávy předsedovi ONV.

Před realizací: Referent V si musí být vědom, že nejvhodnější chvíle pro uskutečnění realizace přesídlení je doba krátce po vynesení rozsudku. Pročež v úzkém kontaktu s prokurátorem (s předsedou ONV v případech správního řízení) eviduje přibližné datum řízení, aby mohl za účelem zajištění rychlé a hladké realizace provést ještě těsně před zahájením řízení kontrolu provedených příprav.

Přesvědčí se:

1. zda a jak je zajištěn hospodářský chod usedlosti v případě odsunu postihovalých osob,
2. zda je pořízen předepsaným podkladům odpovídající seznam svršků a jiných movitostí určených jako osobní majetek postihovalých osob k vyjmutí z propadnutí nebo znárodnění,
3. jak jsou zajištěny technické stěhovací prostředky a finanční stěhovací úhrada,
4. zda byli požádáni o příp. pomoc političtí činitelé za okolností, kdy se toto jeví pro mimořádnost případu potřeba.

Zjištěné nedostatky a závady pomůže jako odborník radou i účinnou pomocí odstraňovat, jsa pamětliv vždy skutečnosti, že v akci, která je opatřením činitelů lidové správy, nemá nikdy jako bezpečnostní orgán veřejně vystupovat.

Podklad k realizaci: Vyměřením trestu a vyslovením propadnutí jmění ve prospěch státu, je dán v duchu TRMNB č. 27 s použitím příslušných zákonných ustanovení podklad pro zakázání pobytu provinilci a k určení nového místa pobytu jeho rodinným příslušníkům.

Referent V si dohodou s prokurátorem (předsedou ONV) zajistí, aby mu byl včasné oznámen výsledek řízení.

Zrušení příprav: V případech osvobozujícího nebo pro přesídlení bezpodkladného rozsudku oznámí tuto skutečnost vězeňskému odboru MNB.

Na podkladě takového oznámení budou vězeňským odborem MNB odvolána a zrušena opatření v předpokládaném novém místě pobytu.

Realizace: Jestliže jsou výsledkem řízení dány zákonné podklady pro přesídlení, referent V dbá:

1. aby bylo stanoveno rozumné datum odsunu,
2. aby bylo postihovalým rodinným příslušníkům odsouzeného vesnického boháče ve vhodné době vhodným způsobem rozhodnutí o jejich přesídlení vyhlášeno.

U příslušného okresního velitele SNB zajistí na stanovené datum i doprovodného orgána v občanském oděvu, kterého o jeho povinnostech instruuje.

Předsedu ONV upozorní:

1. na nutnost zajištění dopravních prostředků o dostatečném ložném prostoru,
2. na potřebu zajištění dostatečného počtu sil k rychlému naložení svršků a jiných movitostí,
3. na včasné provedení a vydání odhlášky ze zásobování a odhlášky z bydliště.

Při provádění odsunu zajišťuje referent V hladký průběh akce pro politické a organizační strážce:

1. svými politickými znalostmi a praktickými zkušenostmi z přesídlování je k dispozici k příp. politickým opatřením nebo zásahům,
2. přesvědčí se, zda doprovodný orgán SNB a každý řidič stěhovacího vozidla zná přesnou adresu určeného místa,
3. dbá, aby ONV zaslal v den přesídlování příslušnou telegrafickou zprávu dotčenému státnímu statku, kam jsou postihováni přesídlování i s uvedením přesného dne a přibližné doby příjezdu přesídlenců,
4. při odjezdu přesídlenců podá neprodleně o tomto faktu stručnou dálkopisnou nebo telefonickou zprávu vězeňskému odboru MNB.

Po realizaci: Referent V každý realizovaný případ politicky zhodnotí a stručnou zprávu o průběhu i politickém ohlasu ve veřejnosti, spolu s datem rozsudku o výši a druhu trestu uloženého provinilci zašle vězeňskému odboru MNB.

Další úkoly referenta V:

1. potrestané rodinné příslušníky přesídlených rodin odděleně eviduje,
2. sleduje jejich pohyb průběhem výkonu trestu,
3. oznamuje je do evidence příslušného KV-StB v případech jejich trvalého předání do vazby mimo daný krajský prostor,
4. vězeňskému odboru MNB je oznamuje v době nejméně 3 týdnů před jejich propuštěním.

Část II – Přísun do krajského prostoru

Vyhledávání a schvalování míst nového pobytu: Politicky vhodné krajské prostory a nejpotřebnější státní polnohospodářství jsou určována v do-

hodě ministerstva národní bezpečnosti, hlavní správy státních statků a povolanych politických činitelů.

Bytové jednotky a pracovní příležitost pro postihované rodinné příslušníky odsouzeného vesnického boháče jsou zajišťovány u jednotlivých krajských správ státních statků, jejich ředitelství a provozovnách, vězeňským odborem MNB.

Vězeňský odbor MNB určuje podle vlastních plánů a zásad nové místo pobytu pro jednotlivé dožadované případy.

Součinnost referentů V při zajišťování a určování nových míst pobytu pro přesídlence do jejich krajského prostoru z jiných krajských prostorů bude upravena po načerpání dostatečných zkušeností zvláštními pokyny.

Vznik případu: Příslušnému krajskému velitelství StB bude přípisem vězeňského odboru MNB oznámeno přesídlení počtu rodinných příslušníků odsouzeného vesnického boháče z bydliště původního do bydliště nového, nalézajícího se v jejich krajském prostoru (předloha 7/27).

Činnost referenta V: Referent V po obdržení oznámení případ eviduje tak, aby měl vždy přehled o počtech osob do jeho krajského prostoru z jiných krajů přesídlených a aby měl i přehled o místech jejich bydliště a pracoviště.

Dále zařizuje:

1. dbá, aby agenturně-operativnímu oddělení StB byl případ včasné oznámen,
2. při nejbližší vhodné příležitosti ověří, zda byly s přesídlenci sjednány zaměstnavatelem dlouhodobé pracovní smlouvy,
3. ověří, zda místně příslušnými okresními referáty pracovních sil jsou práce schopní přesídlenci novému zaměstnavateli řádně pracovně začlenění.

Vedle toho, v souhlase s krajským velitelem Státní bezpečnosti, zkoumá s povolanými politickými činiteli cesty a způsoby, které by snad mohly vzhledem k nadějnosti případu vésti k převýchově jedinců či celků.

Agenturně-operativnímu oddělení oznamuje ony příp. poznatky, o nichž má za to, že by mohly mít význam státněbezpečnostní.

Politicky závažné, ověřené kádrové závady civilních zaměstnanců hospodářství oznamuje příslušným činitelům a dbá o zjednání brzké nápravy.

Právní postavení přesídlenců: Přesídlenci mají zakázán pobyt v prostoru jejich bývalého bydliště. Přestupky proti tomuto zákazu se trestají v duchu § 98 odst. b) trestního zákona správního pokutou do 50 000 Kčs nebo odnětím svobody do 2 měsíců.

Trvalé opuštění příkázaného nového místa pobytu je represivně postihovat tímž opatřením jako překročení zákazu pobytu.

K setrvání na určeném pracovišti jsou zavázáni v duchu dekretu prezidenta republiky ze dne 1. října 1945 o všeobecné pracovní povinnosti (Sb. zák. a nař. ze dne 17.10.1945 č. 88), zákona ze dne 21. července 1948 č. 175 Sb. a vládního nařízení ze dne 27. prosince 1951 o organizaci náboru pracovních sil.

Nemohou tedy o vlastní újmě a bez souhlasu příslušného referátu ONV, jako konečně nemůže ani žádný jiný občan našeho státu, opustit místo svého dosavadního zaměstnání.

Přestupky jsou trestné podle § 72 trestního zákona správního a může být za ně uložena pokuta až do výše 100 000 Kčs nebo trest odnětí svobody až do 3 měsíců.

Jejich příp. žádosti o změnu zaměstnání budou zpravidla referátem pro začleňování pracovních sil s poukazem na vládní nařízení o organizovaném náboru pracovních sil odmítnuty. Jenom v mimořádných případech je tímto referátem postoupena věc k dalšímu řízení krajskému pověřenci ministerstva pracovních sil.

Referent V, jenž udržuje úzký kontakt s tímto krajským pověřencem, žádost uváží a s věcným návrhem předloží k rozhodnutí krajskému veliteli StB.

Všechny výjimečné případy, tj. takové, o nichž krajský velitel StB soudí, že by zasluhovaly širšího spolurozhodnutí, je řešiti v duchu čl. 9 TRMNB č. 27.

Přesídlenci jsou jinak svobodní občané, kteří mohou např. s majetkem z propadnutí vyjmutým i s majetkem vlastním úsilím nově vyzískaným, pokud není zákonných pohledávek, nakládat podle vlastních rozhodnutí.

Doporučuje a ukládá se vůbec, jako prostředek nejosvědčenější a odpovídající i našim lidově demokratickým zásadám, vyčerpati vždy před použitím nějaké represe všechny způsoby přesvědčování a všechny možnosti výchovného působení.

Odsouzení vesničtí boháči budou po odpykání trestu prikazováni k pobytu a na pracoviště podle místa pobytu a pracoviště jejich přesídlených rodinných příslušníků.

Vypracování souhrnných zpráv: Občas a na zvláštní vyzvání předkládá referent V vězeňskému odboru MNB souhrnné vyhodnocení politického a hospodářského ohlasu přesídlovací akce spolu s udáním celkových počtů postihovaných osob z jeho prostoru vysídlených a počtu do jeho krajského prostoru přesídlených.

Výměna poznatků a zkušeností: Pracovníci vězeňského odboru MNB budou systematicky rozšiřovat pravidelnou instruktáží referentů V všechny podstatné poznatky získané z přesídlovací akce v rámci celostátním. Za účelem rychlého rozšíření a využití všech nových zkušeností, dobrých nápadů a zlepšovacích organizačních návrhů jednotlivých referentů V je podávati neprodleně o takovýchto poznatcích zprávu vězeňskému odboru MNB.

Dotazy a rady: O pokyny a rady, které referentu V nemůže dát z nějakých příčin krajský velitel StB, žádá tento pracovník vězeňský odbor MNB. Tel. 793-41 nebo 787-91 klapka 442, 441, 440, 439. Služba v noci: klapka 478. Adresa pro rychlou poštu: Poštovní úřad Praha 19, schránka 37. (Tajné věci je zasílati kurýrní poštou.)

Za správnost vyhotovení:
Štauberová

Velitel vězeňského odboru:
por. V. Baudyš, v.r.

Krajské velitelství státní bezpečnosti
J i h l a v a .

V Jihlavě, dne 12. března 1952.

Č.j. A-2301/02-V-1952.

T a j n ě - p í l n ě !

Ministerstvo národní bezpečnosti
-odbor " V " -

P R A H A .

MINISTERSTVO NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI	
Dáno dne	15. III. 1952
Č. j. B/b-	854 / 30 taj.
Počet příloh:	1

Rozsudkem státního soudu oddělení Brno, který zasedal ve dnech 11 a 12.3.1952 v Jihlavě, byli pro veřejného odsouzení vesměšněti obžalováni a to:

- 1./ C a h a Josef, nar. 21.11.1912 v Loukovicích, okr. Třebíč, posleďně bytem Loukovice č.20 majitel 12 há zemědělské půdy, k trestu 18 roků těž. žaláře a propadnutí všeho jmění.
- 2./ H l o u c h Zdeněk, nar. 30.8.1912 v Klučově, okr. Třebíč, posleďně bytem Klučov č.16, majitel 40 há zem. půdy k trestu 16 roků těžkého žaláře a propadnutí všeho jmění.
- 3./ H o f m a n Tamáš, nar. 5.12.1898 v Jackově, okr. Mor. Budějovice, posleďně bytem lažinky č.1, majitel 39 há zemědělské půdy k trestu 14 roků těžkého žaláře a propadnutí všeho jmění.
- 4./ Š p l i c h a l Antonín, nar. 22.5.1915 v Mor. Budějovicích, bytem tamtéž Čechova ul. č.622, bývalý statkář který vlastnil výměru 46 há k trestu 14 roků těžkého žaláře a propadnutí všeho jmění.

Foužití směrnic MNB, vnitřní a spravedlnosti, ze dne 22.10.1951 uveřejněných v TRMNB č.27/51 přichází k odsunu následující rodině příslušníci:

- a/ Rodina C a h o v á :
Libuše C a h o v á, nar. 1927 manželka odsouzeného a spol. majitelka usedlosti.
Josef C a h a, nar. 10.6.1948 syn
Libuše C a h o v á, nar. 15.9.1950 dcera
Marie C a h o v á, 68 roků stará, matka odsouzeného, všichni bytem Loukovice č.20, okr. Třebíč.
- b/ Rodina H l o u c h o v á :
Božena H l o u c h o v á, nar. 27.7.1919, manželka odsouzeného a spolu-majitelka usedlosti.
Milena H l o u c h o v á, nar. 10.6.1942 dcera
Drahomíra H l o u c h o v á, nar. 2.8.1944 dcera
Vlasta H l o u c h o v á, nar. 30.4.1949 dcera
Marie H l o u c h o v á, nar. 15.8.1873, matka odsouzeného, všichni bytem v Klučově č.16, okr. Třebíč.

- 2 -

c/ Rodina H o f m a n o v á :

Marie H o f m a n o v á, nar. 10.11.1897 manželka odsouzeného
Vladimír H o f m a n, nar. 7.4.1934 pracuje při hospodářství, oba bytem lažinky č.1, okr. Mor. Budějovice.

d/ Rodina Š p l i c h a l o v á :

Jiřina Š p l i c h a l o v á, nar. 4.4.1922 manželka odsouzeného
Antonín Š p l i c h a l, 8 roků starý/syn/
Jiřina Š p l i c h a l o v á, 7 roků stará/dcera/
Zdeněk Š p l i c h a l, 5 roků starý/syn /

Odsun uvedených rodin byl projednán a schválen příslušnými činiteli, vše je zařízeno a prosíme o včasné vyřízení.

Za sekretariát krajského velitele Stb.
ppor. K o n o p á š v. r.

Vyřízeno pod čís. jedn. B/6-870, 871, 872 a 873/30-taj.52.

U l o ž i t .

Dne 10. dubna 1952.

OV - NB Třebíč,
Kvadr

Dne 19. března 1952,

C. j.

TAJNE!

Zjišťovací dotazník

o rodinných příslušnících provinilého vesnického boháče a jiných osobách, které v den zahájení sílňání provinilce žily s ním ve společné domácnosti nebo na jeho usedlosti (majetkové podstatě).

Jméno provinilce H l o u c h Zdeněk

Sílňání zahájeno dne:

Data narození 30.6.1912

17.června 1951

Bydliště Klučov čis. 16, okr. Třebíč.

Charakter a přibližný rozsah usedlosti hospodářská usedlost o výměře 40 ha
v obci Klučov čp.16, okr. Třebíč. Hospodářské i obytné budovy jsou
ve stavu dobrém. Hospodářskou usedlost převzal MNV Klučov.

Operativní zjištění!

Rodinní příslušníci

Neprovádět cestou výstřelů!

Por. č.	Jméno	Nar. dne	Příbuzenský poměr k sílňanému	Zaměstnání	Tělesná zdatnost
1	H l o u c h o v á Božena	27.7.1919	manželka	v hospodář.	práce schopna
2	H l o u c h o v á Milena	10.6.1942	dcera	--	--
3	H l o u c h o v á Erahomíra	2.8.1944	dcera	--	--
4	H l o u c h o v á Vlasta	30.4.1949	dcera	--	--
5	H l o u c h o v á Marie	15.8.1873	matka	výměnkářka	práce neschopna

liné osoby (které a proč)

žádné

Velitelství SNB T ř e b í č

1/27

Návratka

Státní statek v Rovčicích n. L.
národní podnik

Dne

22/III 52

Ředitelství státního statku v

C. j.

Poštovní úřad Praha 19, poštovní schránka 37.

K č. B/6-871/30-taj.52.

Potvrzuji příjem zprávy „Rodinný celek“ „H l o u c h“

Všechny podmínky v provozovně

zajištěny.

Za ředitelství státního statku:

Státní statek v Rovčicích n. L.
národní podnik

4/21

ŘEDITELSTVÍ STÁTNÍHO STATKU

C. j. Státní statek v Rovčicích n. L.
národní podnik

Dne 22/III 52.

Poštovní úřad Praha 19, pošt. schránka 37

Potvrzení příjezdu a ubytování
ohlášených přesídlenců

K č. B/6-871/30-taj.52.

Dne 22/III 52. přijel rodinný celek „H l o u c h“

a je ubytován v provozovně Račíněves

Z ohlášeného počtu osob se dostavili: Hloucký 'D. Hloucký 'K., Hloucký 'D. Hloucký 'V.

a) všichni v dřívějším přípise vyjmenováni

b) Nedostavili se: 1. Hloucký 'K. Hl. 2.

3.

Za ředitelství státního statku:

Státní statek v Rovčicích n. L.
národní podnik

8/27

Okresní velitelství národní bezpečnosti
v Třebíči.

Čís. jedn. VB -70/01 taj-1952.

V Třebíči dne 24. března 1952.

Ministerstvo národní bezpečnosti

Výtisk č. 1.

TAJNÉ

P r a h a.

M l o u c h Zdeněk provinilý a odsouzený venkovský boháč z Klučova-
přesídlení jeho rodinných příslušníků.

Mlása, že dne 23.3.1952 bylo provedeno přesídlení rodinných
příslušníků venkovského boháče Zdenka Hloucha z Klučova, okres Třebíč.

Přesídlení byli manželka jmenovaného Božena Hlouchová nar. 1919
a 3 děti a to Kamil nar. 1942, dcera Drahomíra nar. 1944 a Vlasta nar.
1949. Matka Zdenka Cahy přesídlena nebyla a toto odešla ke svému syno-
vi v místě t. j. v obci Klučově.

Stěhování Hlouchových bylo provedeno komunálním podnikem z Třebíče
se dvěma nákladními auty. Obě auta přijela na místo o 6. hod. Při
příjezdu do obce stálo několik občanů za kapličkou poblíže usedlosti
Hlouchových. Tato měla již veškeré svršky připraveny na stěhování až na
postele na kterých přes noc s dětmi spala. Ihned po příjezdu bylo za-
počato s nakládáním. Asi za 1/4 hod. dostavilo se do hospodářství
několik místních občanů mezi nimi, ženy a děti celkem asi 30, kteří
vykřikovali: „Hlouch byl potrestán proto mu jeho majetek zabavte a
jej vystěhujte, jeho manželka však trestána nebyla proto jí vystěhujte
někam blíž a ne tak daleko...“ Při tom se občané shlukli a bránili v
nakládání svršků. Dovolávali se přítomnosti předsedy ONV s. Konečného
aby se dostavil na místo a pak teprve, že povolí stěhování. Příslušník
SNB šetráka. Otěvďák, který byl stěhování přítomen v občanském odě-
vu telefonicky hlásil zdejšímu velitelství získané poznatky. Byl vy-
rozuměn předseda ONV a na místo odesláni dva příslušníci zdejšího
velitelství v občanském oděvu. Příslušníci společně s předsedou ONV
vysvětlili pak přítomným nutnost přestěhování. Tohoto vysvětlování vyu-
žili zaměstnanci provádějící stěhování a při tom pokračovali v naklá-
dání. Sama Hlouchová však neměla námitek proti stěhování a sama říkala,
že ti občané, kteří na místě nejvíce křičí se postarali o zavření
jejího manželce. Po utišení občanů bylo naloženo bytové zařízení a
některé svršky nutné pro bydlení. Hlouchová sama upozorňovala co má
být naloženo a co naloženo byti nemá. Výslovně však řekla, že na místě
má zůstat radiopřijímač. Při příjezdu na místo určení t. j. Radňoves,
okres Roudnice nad Labem bylo při vybalování zboží zjištěno, že radio-
přijímač byl zabalen v peřinách, což pravděpodobně provedl některý z
přítomných občanů. Jelikož se jednalo o přijímač starší byl jí tento
ponechán.

O 10. hod. odejeli obě auta do Třebíče, kde byly doplněny zásoby
paliva náležející jako příslušníci Hlouchové. Poté odejeli na místo určení,
kam přijely o 21.30 hod. Na hospodářství byla již rodina Hlouchová
očekávána a byl jí také určen byt, kam se nastěhuje. Přidělený byt
byl upraven, vymalován a vyčištěn. Hlouchová byla v celku se svým
přidělením spokojena. Vedoucí ČSSS projevovale však určitou nespo-
kojenost nad tím, že jiná tato bude se třemi dětmi na přitěž.

Policejní a zásobovací odhláška nebyla a nemohla být vyřízena,
jelikož předseda ONV v Klučově naprosto odešel, aby tuto nemusel
vystavovat. Vyzvednutí odhlášek bylo však zařízeno příslušnou
stanicí SNB t. j. stanice Lipník, která toto provede a odešle za
Hlouchovou.

K celému případu jest třeba uvést, že shluknutí občanů zapříči-
nil jedině předseda ONV v Klučově, který večer před vysídlením svo-
lal schůzi, kde řekl občanům, že bude záležitost čistě na nich, zda
Hlouchová bude vystěhována, k čemuž aby druhého dne šli k Hlouchové,
všichni se za ni postavili a tuto z obce nepouštěli. Kromě toho
aby se vyhnul nepříjemnostem odešel do Třebíče. Další nedostatek
lze spatřovati v tom, že stěhování prováděli zaměstnanci komunálního
podniku, dřívější soukromí podnikatelé, kteří rovněž projevovali ne-
chuť a sympatizovali se shromážděným občanstvem a nepřímo stěhování
samí zadržovali.

Hospodářství Hlouchové převzal ONV v Klučově, který do konečného
rozhodnutí jest zodpovědný za žádné hospodaření na tomto statku.

Okresní velitel MB
vrstřední zástupce:

MINISTERSTVO NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI	
28. III. 1952	
Dělo č.	1082/30 taj.
Č. j. B/6	
Počet příloh:	

Opis.

Klučov 23.3.1952.

Slovutná paní presidentová !

My podepsané ženy a matky z obce Klučova, okres Třebíč, mluvíme k Vám, jako ženy k ženě, která nejlépe pochopí bolest matky v jejím zoufalém postavení, ve kterém se bez přičiny ocitá. Jedná se totiž o matku s třemi drobnými dětmi, která si zaslouží ochrany. A za uvnitř uvedených okolností Vás paní presidentová prosíme, byste Vaším dobrým srdcem zapůsobila na Vašeho vzácného chůtě a našeho milovaného presidenta, by vyslyšel naši prosbu, kterou mu za upomenu žen a matek tří drobných dětí předkládáme.

V naší obci Klučově, jest větší rolník jménem Zdeněk Hlouček se svoji manželkou a třemi drobnými dětmi. Zmíněný Zdeněk Hlouček, byl krajským soudem v Jihlavě pro jakousi protistátní činnost odsouzen na 14 roků vězení; se ztrátou majetku což schvalujeme. Přesto, však že při rozsudku Zdeněk Hlouček bylo prohlášeno, že polovina majetku Boženy Hloučkové ostává nedotknutelná, byla dotyčná pí Hloučková úředně vyrozuměna, že má se do 22.3.1952 z bytu vystěhovati a přestěhovati se daleko od svého bydliště. Zvěděvše o této nečekané události, která pro matku se třemi dětmi jest přímo zárcující a která za poklesk svého manžela nemůže, sešli jsme se v den stěhování u pí Hloučkové bez jakékoliv agitace s puďu citu lidskosti, vesměs všichni místní občané oběho pohlaví do sídla pí Hloučkové v naději, že se dá předejít by pí Hloučková nemusela se stěhovatí daleko do neznáma, nýbrž by byla ponechána ve svém rodném kraji. Avšak přítomní policejní vykonavatelé jejich chování se vůči přítomnému občanstvu nebylo přímo demokratické. Kteří byli tak neoblomní a slovu nepřipustní, že se neobměkčili ani když ženy klečící se sepjatými rukama prosili, by pí Hloučková byla s dětmi ponechána ve svém rodném jí známém kraji. Byl to obrátek na pohled přímo zárcující, při čemž se i mnohému muži slza v oku objevila, nesmluvce ani o ženách a každá sebe menší ozvání se toho neb onoho občana nad neoblomností policejních orgánů, bylo považováno za pobuřující. A konec konců proti vůli pí Hloučkové a proti vůli vesměs veškerého místního občanstva byla pí Hloučková daleko od našeho kraje odvezena. Obrázek, který se odehrával při stěhování pí Hloučkové před našimi zraky, ostane pro nás ženy nezapomenutelný. Ze jedná se o věc čistě spravedlivou, rázu demokratického; stavíme se my ženy za pí Hloučkovou, by byla nám vrácena zpět, do našeho kraje. A Vás milovaný náš presidente prosíme, byste vaší a nám známou vaší dobrotou a mocí, byl nám nápomocen. Za což Vám navždy vděčný zůstaneme.

Sdělení Vaše pane presidente o Vašem rozhodnutí může býti nám sděleno na kteroukoli adresu spolupodepsaných, prosíme laskavě o brzké vyřízení této záležitosti

V Klučově 23/3.1952
pp. Lipník u Hrotovic.

Následují podpisy :

Veselá Marie
Smíšková Marie
Veselá Antonie
Machatová Karolína
Doležalová Antonie
Králiková Františka
Králik Antonín Králiková Marie Vrbková Julie
Hochová Marie
Roubcová Eliška
Dvořáková Anna
Vrbková Antone
Dvořáková Frant.
Trojanová Daniela
Nováčková Štěpánka
Lipuš Nahořilová
Gusta Pavlíková
Anna Bartůňková
Marie Robotková
Sebotková Marie
Šulová Marie
Králiková Marie
Klementová Zdena
Nováková Marie
Nováková Zdena
Nováková Bohumila
Pavlíková Aněžka
Anastazie Šumpelová
Ludmila Šumpelová
Nevrzalová Františka
Marie Treterová
Marie Treterová
Blažena Sachlová
Marie Skoumalová
Marie Vrbková
Zdenka Vrbková
Mari Vrbková
Anna Treterová
Metoděška Veselá
Bláze Treterová - učitelka
Nevrzalová Hedvika
Veselá Marie
Aněžka Skoumalová
Růžena Sedláková
Nováčková Antonie
Votavová Jaromíra
Cechová Anastasie
Zadrazilová Antonie
Zadrazilová Marie

SÚA, f. Sbor nápravných zařízení Praha (KULACI).

17. března 1952

Výňatek ze zápisu 10. schůze kolegia ministra národní bezpečnosti

Přítomni: soudruzi Boris [sovětský poradce Jesikov – pozn. K.J.], Baudyš, Gebauer, Jeleň, Jerman, Kotal, Kudrna, Prchal.

Přísně tajné

3. bod programu: Návrh usnesení o práci referátu vesnice¹ (ref. Prchal)

Usnesení k bodu 3:

a) Schválit předložený návrh s tím, aby velitel VB ve spolupráci s V-StB vydal pokyny pro pracovníky VB o spolupráci v boji proti nepříteli na vesnici. Tyto pokyny předložit kolegiu.

b) Pokyny tří ministrů o stíhání kulaků. Požádat s. Gebauera, aby I. věc byla z iniciativy pracovníků aparátu ÚV KSČ projednána se zúčastněnými ministry a zařízeno stažení instrukce;

II. aby o věci byl informován politický sekretariát...

zapsal: Komárek

Písemný podklad k bodu 3:

Návrh na příští zaměření referátu vesnice

Budování socialismu na vesnici, provádění kolektivizace a provádění třídní politiky vyvolává v třídních nepřátelích vesnice zuřivý odpor, při kterém používá nejrůznějších a nejzákeřnějších forem ke své protistátní činnosti. Od administrativních sabotáží přechází odpor třídních nepřátel k bezohledným a zákeřným zločinům, k přímým sabotážím, diverzi, teroru a vraždám. Odpor třídních nepřátel je stupňován do nepřítelství nenávisti k lidové demokratickému zřízení, ve kterém ztratili možnost bezprávných zisků, vydíraných z práce středních a drobných rolníků. Snaha po obnovení panství kapitalismu vytváří z vesnického boháče zavilého nepřítele a odpůrce socializace vesnice.

1 Referát „vesnice“ byl podle stavu k 1.10.1951 součástí sektoru Velitelství StB (vnitropolitický sektor), v jehož rámci spadl do 5. oddělení, které se členilo na: 1. referát (tzv. bývalí lidé), 2. referát („vesnice“), 3. referát (odbojáři, akce Hlava). Od 28.6.1952 byl název Velitelství StB změněn na Hlavní správa StB a sektory přejmenovány na odbory. Na úrovni krajských velitelství StB byla „vesnice“ součástí 5. referátu 2. oddělení KV StB. 5. oddělení KV StB mělo části: „bývalí lidé“, účastníci I. a II. odboje, „vesnice“. Viz: Jan Frolík, Nástin organizačního vývoje..., in: *Sborník archivních prací*, 1991, č. 2, s. 465–472

Dosavadní práce a zkušenosti orgánů StB na úseku vesnice ukazují, že základní a hlavní silou, která vede, řídí a zaměřuje odpor vesnického boháče a bývalého velkostatkáře, je bývalá agrární strana, jejíž příslušníci ve své nepřátelské činnosti využívají ještě další podvrtné živly na vesnici, jako jsou živnostníci, obchodníci, trhovci, zbytky buržoazní inteligence, církevní hierarchie a klér, reakční exponenti bývalých polických stran aj.

Podvrtná činnost těchto živlů je hlavně zaměřena proti jednotným zemědělským družstvům, státním strojním stanicím, československým státním statkům, gigantům, výkrmnám, inseminacním stanicím, hospodářským družstvům a skladištím a výzkumným ústavům. Projevuje se sabotážemi, brzděním zakládání a růstu JZD, zakládáním požárů hospodářských objektů socialistického sektoru, vydáváním protistátních štvavých letáků, zasíláním výhrůžných dopisů a v přímém teroru na aktivních zemědělských veřejných i stranických pracovnících.

V této činnosti jsou nepřátelské živly na vesnici usměrňovány a často řízeny záradnou emigrací, zejména bývalými agrárníky, kteří po útěku se v cizině sdružili a zapojili do tzv. „Zelené internacionály“, která vyvíjí činnost k rozvracení a narušování socializace v zemích lidové demokracie, s konečným cílem státního převratu.

Proti dosavadnímu bezohlednému boji třídního nepřítele na vesnici byla práce orgánů StB i přes docílené kladné výsledky nedostatečná.

K odstranění těchto nedostatků navrhuje:

1. Učinit opatření k úplnému podchycení všech bývalých členů agrární strany, hlavně vedoucích činitelů, a tyto zařadit do kartotéky podle krajů. Tímto způsobem provést podchycení agrárníků v bývalých agrárních organizacích – Selské jízdě, Agrární mládeži, Domovině.

V tomto bodě využít zvláště zemědělských archivů ministerstva zemědělství, Čs. akademie zemědělské, Státního úřadu statistického atd. jak v centru, tak v krajích.

2. Vybudovat agenturu mezi agrárníky, vesnickými boháči a jejich pomahači. Pomocí této dostat se do jejich středu s úkolem odhalovat a likvidovat jejich nepřátelskou činnost. Dále znemožňovat rozšiřování rozkladných zpráv proti kolektivizaci zemědělství a zaměřit agenturu k zjištění a odhalení jejich nepřátelské činnosti v legálních politických stranách, do kterých po roce 1945 vstoupili, aby z těchto míst rozvraceli zemědělské úseky našeho hospodářství.

Činnost nepřátel na vesnici je často řízena a usměrňována ze zahraničí, tzv. „agrární emigrací“. Budeme odhalovat a likvidovat pomocí agentury tyto jejich spoje. Za tímto úkolem budeme za spo-

luprání s odborem „Z“-MNB vysílat své agenty do zahraničí do nepřátelského centra. Prohloubíme spolupráci s odborem „Z“-MNB za účelem vzájemné výměny zpráv o agrární emigraci.

3. Rozpracovat osoby spjaté příbuzenským svazkem s bývalými funkcionáři agrární strany a vesnickými boháči, kteří uprchli za hranice, s úkolem podchytil jejich případné spojení do zahraničí.
4. V zemědělských objektech – JZD, ČSSS, STS, JSČZ, inseminacních stanicích, veterinářích, vysokých školách, výzkumných zemědělských ústavech a v živočišné výrobě vůbec (velkovýkrmny, drůbežárny atd.) vytvořit agenturní a informátorskou síť, pomocí které budeme odhalovat a likvidovat činnost nepřátelských živlů v těchto objektech.
5. Agenturou odhalovat a získávat dokumenty o podvratné činnosti, namířené proti úspěšnému plnění státních úkolů v zemědělském socialistickém sektoru (výkup, výrobní plány, smlouvy).
6. V problému JZD zjišťovat a preventivně odhalovat všechny formy a metody narušování jejich výstavby, jako je vytváření a šíření nedůvěry, zastrasování funkcionářů a poškozování majetku JZD.

Odhalovat činnost venkovských boháčů a třídních nepřátel, kteří záměrně vstoupili do JZD.

7. V častých případech nepřítel využívá a snaží se podchytil ke své podvratné činnosti na vesnici také mládež. Z těchto důvodů prohloubíme spolupráci s referátem mládeže a případně využijeme jejich důvěrnických a agenturních sítí.
8. Agenturní a důvěrnickou sítí zintenzivníme kontrolu úředníků jednotlivých sektorů ministerstva zemědělství zodpovídajících za provádění usnesení strany a vlády o zemědělské politice. Přes KV StB evidenci podchytíme mimo agrárníků také všechny vesnické boháče a do jejich řad budeme agenturně pronikat. Současně v západních pohraničních krajích zaměříme se na budování a rozšíření agenturních a informátorských sítí k odhalování a likvidování opěrných bodů agentů přecházejících hranice, teroristů a diverzantů. Ve své práci, zvláště ve tvoření důvěrnické sítě, budeme se opírat o malé a střední zemědělce.
9. V problému volyňských Čechů, kterých je v ČSR 40 000 a převážně jsou ze zemědělského prostředí, je řada vesnických boháčů, nesouhlasících se socializací vesnice. V krajích, kde jsou usídlení, budeme věnovat pozornost jejich stykům a budeme budovat agenturu zaměřenou na zjištění jejich případných styků s ukrajinskými nacionalisty (OUN).

10. Se zřetelem na stále se zostřující třídní boj vrcholící v teror proti funkcionářům v zemědělství budeme úzce spolupracovat s referátem teroru a letáků, a to jak v preventivních opatřeních, tak při šetření spáchaných trestných činů. K splnění tohoto úkolu budeme využívat vzájemně agenturních a informátorských sítí.

11. Ke zvládnutí zemědělské problematiky navázat úzkou spolupráci s Veřejnou bezpečností, hlavně s okrskovými důvěrníky, a využívat jejich informátorské sítě a jejich místní a odborné znalosti.

Uložit veliteli Veřejné bezpečnosti, aby svými orgány prováděl kontrolu zajištění a střežení zemědělských objektů. V ohrožených a citlivých místech zesílit pochůzkovou službu.

12. KV-StB i O-StB řídit s přihlédnutím na podmínky a zvláštnosti jednotlivých krajů. Soustavně je instruovat, prakticky v jednotlivých případech a problémech pomáhat, v důležitých případech svolávat porady a přenášet vlastní zkušenosti.

18.– 25. června 1952

Ústřední výbor Komunistické strany Československa
 Praha I, Příkopy 33
 Telefon 099
 Adresa telegramů: Uvkomstrany

Praha dne 25.6.1952

Tajné
 Č.j. PS 108/52

Krajský výbor KSČ
 k rukám vedoucího tajemníka

Vážení soudruzi,

zostřující se třídní boj vyžaduje, aby v naší zemědělské výrobě pracovali na odpovědných místech lidé úzce spjatí s dělnickou třídou, oddaní lidově demokratickému zřízení a budování socialismu.

Proto politický sekretariát ÚV KSČ projednal a schválil návrh ministerstva zemědělství zásady k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů, které vám v příloze zasíláme.

Vzhledem k tomu, že jde o očistu škol od nepřátelských živlů a že současně je třeba zajistit převýchovu vyloučených dětí vesnických boháčů, musí být provádění akce svěřeno politicky vyspělým pracovníkům, kteří budou zárukou odpovědného rozhodování a správného postupu.

K úspěšnému provedení akce doporučuje politický sekretariát ÚV KSČ krajským výborům, aby:

1. na schůzích předsednictev projednaly zásady očisty, určily svého zástupce do prověřovací komise a schválily její složení;
2. zajistily projednání zásad očisty zemědělských škol na schůzích předsednictev OV KSČ;
3. uložily komunistům v radě KNV zajistit a neustále sledovat provádění akce;
4. na schůzích předsednictev projednaly návrh na vyloučení dětí vesnických boháčů ze zemědělských škol, který předloží předseda KNV;
5. na žákovských schůzích po zahájení nového školního roku, kde ředitelé zemědělských škol vysvětlí, proč byly děti vesnických boháčů vyloučeny, pomohly prostřednictvím spolupracovníků krajských a okresních poraden a studoven marxismu-leninismu vysvětlit otázky třídního boje;

6. projednaly zprávu o provedené očistě, kterou předloží předseda KNV. Organizačnímu sekretariátu ÚV KSČ podají KV KSČ o výsledku akce hodnotící zprávu do 1. října 1952.

Politický sekretariát ÚV KSČ očekává, že této očistné akci bude věnována náležitá péče a že krajské výbory učiní vše, aby pomohly ozdravit zemědělské školství.

Se soudružským pozdravem

Politický sekretariát ÚV KSČ

Zásady k provedení očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů¹

Rozvíjející se zemědělská velkovýroba potřebuje dostatek třídně uvědomělých, politicky vyspělých odborných pracovníků, kteří by podle vzoru sovětského zemědělství budovali vysoce produktivní socialistickou zemědělskou velkovýrobu.

Proto je třeba, aby v zemědělských školách byla vychovávána mládež vyšlá z dělnické třídy a drobného a středního rolnictva.

Zkušenosti z rozmísťování absolventů zemědělských škol v letošním roce ukazují, že přes všechna opatření se podařilo radě dětí vesnických boháčů proniknout na zemědělské školy. (Podle sociálního původu je v zemědělských školách asi 500 dětí, jejichž rodiče vlastní více než 15 ha zemědělské půdy.) Jejich školení si vyžaduje značných nákladů, které se lidově demokratickému státu v žádné formě nevracejí, neboť těmto absolventům nemohou být svěřena odpovědná místa. Je proto třeba vyloučit tyto žáky z dalšího studia na zemědělských školách.

Navrhuje se provést prověrku žáků zemědělských škol, děti vesnických boháčů z dalšího studia vyloučit a očistnou akci provést podle těchto zásad:

1. Aby nebylo narušeno vyučování v zemědělských školách a bylo zamezeno zbytečnému rozruchu mezi žáky, bude prověrka provedena v době prázdnin. Prověrku provedou komise, složené ze zástupců KV KSČ, KV ČSM, IX. a V. referátu KNV. Předsedy komisí budou zemědělské referenti KNV. Členy komise jmenuje rada KNV.
2. Vyloučení žáci zemědělských škol – děti vesnických boháčů – budou umístěni jako manuálně pracující na státních statcích na úseku rostlinné výroby tak, aby byli vytrženi z vlivu svých rodičů, aby byla umožněna jejich převýchova. Žáci z českých krajů budou umístěni

¹ Zásady k provedení očisty vysokých škol zemědělských a veterinárních od dětí vesnických boháčů a městské buržoazie, schválené politickým sekretariátem ÚV KSČ 13.8.1952 v Lánech viz webovou stránku Ústavu po soudobé dějiny AV ČR (<http://www.usd.cas.cz>).

především na státních statcích v kraji Olomouc a Ostrava, kde je nedostatek pracovních sil.

Při posuzování, zda rodiče žáků jsou vesnickými boháči, je třeba postupovat individuálně. Je nutné vidět živého člověka, jeho hospodářské postavení nejen dnes, ale i v minulosti a celou dosavadní činnost v celé souvislosti. Důsledně je třeba dbát na to, aby za vesnické boháče nebyli považováni střední rolníci, kteří zaměstnávají námezdní pracovní síly v sezóně.

Pro určení vesnického boháče není rozhodující výměra půdy. Žádná hranice nemůže být směrodatná, neboť většina vesnických boháčů u nás má menší výměru než 20 ha, zejména v oblastech řepářských a obilnářských a v oblastech, kde se pěstuje ovoce, zelenina, chmel, vinná réva a jiné speciální plodiny. Tam i rolníci s menší výměrou jsou typickými vykořisťovateli a vesnickými boháči, neboť takováto intenzivní zemědělská výroba vyžaduje značného množství námezdních pracovních sil. V těchto oblastech bývají často vesnickými boháči majitelé technických zařízení, např. majitelé závlahových zařízení zelinářských, sušáren chmele, palíren apod. V oblastech chovatelských bývají vesnickými boháči chovatelé plemenného dobytka, i když vlastní menší výměru půdy než 15 ha.

Velké procento vesnických boháčů je mezi vesnickými hostinskými, mlynáři, zahradníky, řezníky, obchodníky a povozníky, kteří současně drží i menší výměru půdy, i když již nejsou vlastníky své bývalé živnosti, i když se stali vedoucími komunálních, družstevních nebo národních podniků.

Je třeba též vidět, že i v osídlenecích obcích, jako v obcích vnitrozemských platí leninská poučka, že „malovýroba plodí kapitalismus ustavičně, denně, každou hodinu živelně v masovém rozsahu“. I když do pohraničí šly především proletářské a poloproletářské živly, jsou tam vesničtí boháči. Jsou to zejména ti, kteří obvykle osídlili nejdříve, zabrali nejlépe vybavené usedlosti, nejlepší půdu, nejvíce strojů, nářadí, dobytka a pomocí těchto výrobních prostředků nyní vykořisťují ostatní rolníky a obyčejně bývají hlavní brzdou rozvoje JZD.

Při určování vesnických boháčů je třeba postupovat s vědomím, že vykořisťování stálých námezdních pracovníků není dnes jako dříve základní formou vykořisťování. Vesnický boháč ochotně půjčuje drobným rolníkům i kovorolníkům stroje i potahy, dává jim půdu k užívání, přenechává jim chovný dobytek a podobně. Za tyto „úsluhy“ požaduje pak od nich nebo od jejich rodinných příslušníků veliké množství práce, které zdaleka není úměrné poskytnuté „pomoci“.

Nesmíme při posuzování, kdo je vesnický boháč zapomínat na to, že zvláště rafinovaným vesnickým boháčům se podařilo proniknout do JZD a některým i do strany.

Organizační zajištění

Očistnou akci provede ministerstvo zemědělství ve spolupráci s ministerstvem vnitra takto:

- a) Ministerstvo vnitra bude všechny předsedy krajských národních výborů informovat o zásadách očisty zemědělských škol od dětí vesnických boháčů a zašle jim vzor dotazníku, obsahující kritéria, podle nichž možno posoudit třídní původ žactva.
- b) Zemědělské referáty KNV si vyžádají od ředitelů zemědělských škol základní údaje o všech žácích. Dotazník (příloha č. 1) zašlou do 30.6.1952 místním národním výborům v bydlících rodičů žáků. Místní národní výbory vrátí vyplněné dotazníky do 15. července 1952.
- c) Zemědělské referáty KNV, oddělení výchovy kádřů, přešetří údaje v dotazníku a připraví prověřovací komisi návrhy k posouzení.
- d) Prověřovací komise prozkoumá návrhy, přešetří nejasnosti, případně se poradí s ředitelem školy. Po přezkoumání pozve žáky, navržené k vyloučení, k individuálnímu pohovoru. Na základě pohovoru s nimi připraví návrh na vyloučení ze školy pro radu KNV.
- e) Po schválení návrhu na vyloučení žáka z dalšího studia radou KNV pozvou komise vyloučené žáky, vysvětlí jim, proč není žádoucí, aby dále studovali, a projednají s nimi jejich umístění ve výrobě. Upozorní vyloučené na to, že podle toho, jak prokáží kladný poměr k republice svým výkonem na pracovišti, budou moci po určité době dále studovat.
- f) Komise oznámí ředitelům škol jména žáků, kteří byli z dalšího studia vyloučeni. Každý vyloučený bude mít možnost odvolat se proti rozhodnutí rady KNV do 8 dnů k ministru zemědělství, který rozhodne s konečnou platností.
- g) Po zahájení nového školního roku zajistí krajské národní výbory ve spolupráci s KV ČSM a KV KSČ uspořádání besed se žáky zemědělských škol, na nichž bude ujasněna otázka třídního boje v období budování socialismu. Ředitel školy přitom zdůvodní, proč byly vyloučeny děti vesnických boháčů.
- h) Prověřovací komise předloží o provedené očistě zprávu radě KNV.

Provádění těchto opatření je třeba svěřit politicky vyspělým pracovníkům, kteří budou zárukou odpovědného rozhodování a správným postupem zajistí úspěch této akce.

Místnímu národnímu výboru v ...

Žádáme o zaslání níže uvedených údajů o rodičích ...,
žáka ...
zemědělské školy v ...

Vyplněný dotazník zašlete do ... července 1952 KNV odd. IX/6.

podpis a razítko odesílatele

1. Jméno otce ...
zaměstnání nyní ... v r. 1946 ...
Jméno matky ...
zaměstnání nyní ... v r. 1946 ...
2. Majetkové poměry:
jakou výměru půdy obhospodařují v ha ...
z toho orné půdy ...
výrobní oblast ...
jakou výměru půdy obhospodařovali v r. 1945 v ha ...
z toho orné půdy ...
výrobní oblast ...
obhospodařovanou usedlost osídlil ...
3. Kolik námezdních sil zaměstnávají nyní:
stálých ...
sezónních ...
Kolik námezdních sil zaměstnávali v r. 1945:
stálých ...
sezónních ...
4. Provozují-li vedle zemědělství nějakou živnost ...
(zahradnictví, hostinec, řeznictví)
mají-li jiné příjmy? ...
5. Jsou-li rodiče členy JZD? ... jakého typu? ...
6. Jak plní dodávkové úkoly? ...
7. Jaký mají poměr k lidově demokratickému zřízení a k budování socialismu
na vesnici? (podrobněji vypsát) ...

Podpis tajemníka MNV:

Razítko:

Podpis předsedy MNV:

SÚA, AÚV KSČ, f. 021, sv. 3, a.j. 119.

Komunistická strana Slovenska
Sekretariát Krajského výboru v Nitre
oddelenie roľnícke
Naše číslo: 2131/52/VI.

Vec: Zaslanie menných soznamov dedinských boháčov

Súdr.
Ústredný výbor KSS
rol. odd. S. Dávid
Bratislava

Vážený súdruhovia!

Priložene Vám zasielame doplnok soznamu dedinských boháčov a ich rodinných príslušníkov z okresu Nitra, Hlohovec a Nové Zámky. Zároveň Vám dávame celkový prehľad o dedinských boháčoch koľko ešte hospodári, koľko je v JRD a koľko už nehospodári.

V rámci kraja máme celkom:

627 dedinských boháčov
36 ešte hospodári
421 už nehospodári
168 sa dostalo do JRD

Podľa soznamov je vidieť, že mnoho dedinských boháčov sa šikovne zriekli pôdy v prospech Š[tátnych]M[ajetkov], alebo JRD, do ktorého mnohí vstúpili. Ich rodinní príslušníci sú ešte na takých miestach zamestnaní, ako poverenia, SNB, študuje na vysokých školách, učitelia a rôznych iných zamestnaniach.

So súdružským pozdravom Práci česť!

Ondrášik v.r.
ved. rol. odd. KV KSS

SNA Bratislava, f. ÚV KSS, taj. L. Benada, k. 2432, a.j. 47.

25. října 1952

TAJNÝ ROZKAZ
MINISTRA NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

Ročník 1952

V Praze dne 25. října 1952

Číslo 151

Obsah: Vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů
– zahájení akce

167

Vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů
– zahájení akce

Vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů prováděné v duchu tajného rozkazu ministra národní bezpečnosti č. 27, které bylo v měsíci dubnu t.r. pozastaveno, bude s přihlédnutím k nově vytyčeným zásadám znovu zahájeno dnem 1. listopadu 1952.

Bližší pokyny pro provádění akce vysídlování rodinných celků odsouzených vesnických boháčů budou vydány přímo správou nápravných zařízení MNB krajským správám Státní bezpečnosti – referentům pro mimořádná nápravná opatření (bývalý referent V).

Č.j. SNZ-1024/002-taj.-52

Náměstek ministra NB:
plk. Jindřich Kotál

Obdrží: Sekretariát ministra NB, sekretariáty náměstků ministra NB, sekretariát MNB, Hlavní správa StB a VB, Správa nápravných zařízení MNB, náčelníci všech KS StB a VB a SNB Jáchymov.

AMV ČR, f. 248, č. A 6/3.

13. prosince 1952

Ministerstvo národní bezpečnosti
Hlavní správa veřejné bezpečnosti
Č.j.: VB-88.533/20214-52

V Praze dne 13. prosince 1952

Sekretariát náměstka ministra NB
s. plk. SNB Jindřich Kotála
Praha

Předkládám

podrobnou zprávu o hromadné zatýkáci akci vesnických boháčů v okrese Poděbrady, provedenou OO-VB Poděbrady koncem měsíce srpna a počátkem měsíce září 1952, s uvedením, jakou politickou odezvou měla tato akce a jak bylo poznatků využito k zlepšení práce příslušníků VB, vyžádanou přípisem sekretariátu ministra NB ze dne 18.11.1952, č.j.: KM-2485/249-1952.

Náčelník Hlavní správy VB:
posl. NS, plk. SNB Jan Janulík

Nahlédl: škpt. Kalina, plk. J. Kotál

*

Při důkladném prošetřování opatření OO-VB Poděbrady proti vesnickým boháčům z poděbradského okresu, jež provedli orgánové kriminálního referátu KS-VB Praha, bylo zjištěno následující:

Dne 28.8.1952 ve večerních hodinách byl povolán náčelník OO-VB Poděbrady ppor. Josef Charvát, který je současně členem okresního výboru KSČ v Poděbradech, k vedoucímu tajemníku OV KSČ v Poděbradech, aby byl zúčastněn porady, na níž byla hodnocena otázka výkupu v poděbradském okrese a současně byl rozebírán postoj vesnických boháčů a jiných reakčně zaměřených elementů k prováděnému výkupu. Zmíněné porady byli dále kromě náčelníka OO-VB a vedoucího tajemníka OV KSČ s. Štíky přítomni: instruktor KSČ pro okres Poděbrady s. Elsner, předseda OV KSČ Poděbrady s. Homolka a ještě nějaký soudruh, jehož jméno s. ppor. Charvát, jak udal při výslechu, nezná. (Domnívá se, že byl představen jako Bína.) Tento politický pracovník, jehož jméno se nepodařilo orgánům KS-VB Praha dodatečně pověřeným prošetřováním případu zjistit, v průběhu jednání vytýkal ppor. Charvátovi, že v rámci poděbradského okresu se po stránce bezpečnostní nic

nedělá, že je zde poměrně velký počet vesnických boháčů a není proti nim patřičně zakročováno. Bylo konstatováno, že je nutno zvoliti tvrdší způsob v postihování vesnických boháčů, a to z těch důvodů, že ve většině případů nesplnili v letošním roce předepsané dodávkové povinnosti, na něž mnohdy odvedli pouze čtvrtinu a i méně z předepsaných dodávek. Vedoucí tajemník OV KSČ s. Štika a ostatní političtí pracovníci na poradě přítomní měli k dispozici seznam o plnění dodávek ze strany určitého počtu větších zemědělců poděbradského okresu, který vyhotovil okresní plnomocník pro výkup s. Kosina. Na výtky politických pracovníků, že bezpečnostní orgánové nečiní žádná opatření proti vesnickým boháčům, namítl ppor. Charvát, že mu dosud nebyly žádné konkrétní případy nedodávek ze strany plnomocníka ministerstva výkupu hlášeny a že v případě jejich nahlášení budou proti neplničům podniknuta příslušná opatření na podkladě zákonných ustanovení.

Politici pracovníci v čele s vedoucím politickým tajemníkem vyslovili vyhradní zájem na uvalení vazby na některé vesnické boháče, uvedené ve zmíněném seznamu, o jehož údaje se opírali. Vzhledem k tomu, že podle tvrzení stranických činitelů narušují jimi jmenovaní neplniči plán výkupu, avšak na druhé straně ze zmíněného seznamu nebylo jasně zřejmé, který z vesnických boháčů, navrhovaný k zatčení, a do jaké míry nesplnil své předepsané dodávky, poukázal ppor. Charvát kategoricky na to, že je nutno v prvé řadě případy nedodávek náležitě prověřit a pak přistoupení k dalšímu opatření. Vedoucí tajemník s. Štika spolu s ostatními politickými pracovníky zastávali rozhodné stanovisko, aby z 13 neplničů, uvedených v předmetném seznamu, bylo 5 nebo 6 neplničů vybráno a byli ještě též noci zatčeni a připraveno s nimi provést veřejné přelíčení. Vzhledem k tomu, že bylo vyloučeno okamžitě provést zatýkání z toho důvodu, že ve večerních hodinách nebyl dosažitelný ani okresní prokurátor dr. Svojsík, ani předseda soudu s. Hýbner, a nebyl rovněž znám přesný stav nedodávek neplničů, kteří měli býti zatčeni, požádal ppor. Charvát, aby okresní plnomocník výkupu s. Kosina pořídil do rána 29.8.1952, do 6 hod. přesný seznam s vyčíslením nedodávek neplničů a byla současně svolána porada, na níž by za přítomnosti příslušných činitelů stranického aparátu, lidové správy, bezpečnostních orgánů, justičních orgánů a okresního plnomocníka pro výkup bylo jednáno o způsobu likvidace případu s neplniči.

S návrhem náčelníka OO-VB Poděbrady přítomní souhlasili a dne 29.8.1952 v ranních hodinách se zmíněná porada uskutečnila. Byl na ní přítomen předseda ONV Poděbrady s. Gablas, zástupce náčelníka OO-StB s. Hrubeš, předseda okresního soudu s. Hýbner, okresní plnomocník pro výkup s. Kosina, jakož i náčelník 2. referátu OO-VB Poděbrady s. Lhoták. Nebyl přítomen vedoucí tajemník OV KSČ s. Štika.

[...]

Podle názoru vyšetřujících orgánů KS-VB Praha a zástupce krajského prokurátora ve všech případech, pakliže se hledí na okolnosti takovým způsobem, který se jevil v průběhu akce příslušníkům VB určeným k vyhledávání, tj. okresnímu náčelníku VB v Poděbradech a jeho podřízeným příslušníkům, je nutno uznati, že z jejich stanoviska i z hlediska právního byly dány plně důvody k vazbě tak, jak jsou stanoveny buď odst. 1, nebo ve většině daných případů podle § 96, odst. 2 lit. a) a b) tr. řádu.

Podle dodatečně zjištěných poznatků ze strany zdejší Hlavní správy VB byli všichni dříve jmenovaní vesničtí boháči, případně střední rolníci dodáni do řádné soudní vazby a na všechny podáno trestní oznámení ze strany OO-VB Poděbrady.

Okresní prokurátor pak, po dohodě s krajskou prokuraturou v Praze, propustil na svobodu Bittmanna, Kubička a Košátka a současně upustil od řízení před ONV.

Proti Soukupovi, Vánovi, Formánkovi, Novákovi, Němcovi, Jechovi, Staňkovi a Sochovi nezahájil okresní prokurátor soudní řízení a předal je k potrestání ONV.

Okresním soudem v Poděbradech byli pak odsouzeni:

1. František Sodoma podle § 135 na 1 rok a k pokutě Kčs 50 000,-,
2. Jaroslav Rohlíček podle § 135 na 6 měsíců odnětí svobody, k propadnutí majetku a k zákazu pobytu,
3. Josef Robovský podle § 85 na 3 roky odnětí svobody, k propadnutí majetku a k zákazu pobytu,
4. Jan Peřina podle § 85 na 3 roky odnětí svobody, k propadnutí majetku a k zákazu pobytu,
5. Jiří Sixta podle § 135 na 3 měsíce odnětí svobody, k pokutě Kčs 20 000,- a k zákazu pobytu,
6. František Ouzký podle § 135 na 3 měsíce odnětí svobody podmíněně a k pokutě Kčs 50 000,-,
7. František Sixta byl odsouzen k 8 měsícům odnětí svobody a k zákazu pobytu, když byl jeho případ potrestání vzat jako doplněk k původnímu trestu.

Závěrem lze konstatovat, že z 18 zatčených vesnických boháčů byli 3 osvobozeni, zatímco ostatní byli buď potrestáni soudně, anebo je proti nim vedeno řízení před ONV.

Po zatčení vesnických boháčů až do doby jejich odsouzení bylo provedeno celkem 26 HTÚP [hospodářsko technických úprav půdy], bylo založeno 8 nových JZD.

Touž dobou vstoupilo do JZD dalších 1384 zemědělců v poděbradském okrese a je zde nyní 68 % zemědělské půdy v rukou socialistického sektoru.

Pokud se týče využití zkušeností z tohoto případu pro další práci příslušníků VB, nutno uvést, že bylo rozhodnuto v rámci celého pražského kraje založit pozorovací svazky na vesnické boháče. Tyto svazky jsou založeny na jednotlivých OO-VB a instruktáž k uvedenému účelu byla ze strany KS-VB Praha provedena v měsíci říjnu t.r. Při této příležitosti byl celý poděbradský případ náležitě zhodnocen, poukázáno na nedostatky a způsob, jak jim v budoucnu čelit. Založení pozorovacích svazků se jevílo nanejvýš nutné, aby se předešlo do budoucna tomu – jako tomu bylo právě v Poděbradech –, že došlo k zatčení kulaka, aniž by byl po ruce dostatek usvědčujícího materiálu.

KS-VB Praha, vycházejíc ze zkušeností z poděbradského případu, zařídila, aby jednotlivá OO-VB napříště hlásila předem zamýšlené akce.

Publikace	Vyhazování				Začíná anotace	Poznámky
	da	kon	an	kon		
1	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
2	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
3	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
4	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
5	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
6	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
7	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
8	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
9	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da
10	1.1. 1953	patrný	2.9. 1953	1.1. 1953	13	da

roční 1953

Číslo jednání	Datum	Začíná				Veo
		1	2	3	4	
1	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
2	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
3	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
4	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
5	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
6	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
7	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
8	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
9	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953
10	1.1. 1953	1	1	1	1	1.1. 1953

5. ledna 1953

Krajská správa ŠtB Žilina
Číslo: A-1/7-taj.-53

Žilina, 5. januára 1953

Ministerstvo národnej bezpečnosti
(Správa nápravného zariadenia)
Praha

Zpráva o realizácii ded. boháčov v okr. Bytča – zaslanie.
Prílohy: 1

Dňa 2. januára 1953 boli vysídlení z okr. Bytča kraj Žilina rod. príslušníci ded. boháčov, odsúdení Okr. súdom v Bytči a to:

1. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.
2. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.

Samostatná realizácia: Príprava po stránke politickej ako i organizačnej bola dobrá, taktiež funkcionári ľudovej správy, t.j. z okr. Bytča, sa pri akcii osvedčili presvedčaním a rýchlej realizácie [!], a to tým, že boli pred započatím akcie dôkladne inštruovaní. Oba prípady, t.j. rod. celky, sa realizovali jeden deň, a to v dopoludňajších hodinách. Pri nakladaní nábytku a iných movitostí ded. boháča Mičuru a jeho rod. príslušníkov v obci Zárieč-Keblöve, prišlo sa pozrieť asi 15 osôb, t.j. občanov bývajúcich v susedstve, ktorí pomáhali i nakladať a pri odchode sa niektorí aj s rodinou Mičuru rozlúčili, boli to poväčšine staršie ženy s deťmi.

Pri realizácii rod. príslušníkov ded. boháča Juraja Hozáka v obci Kotešová vyšlo do ulíc asi 100 osôb, tiež občanov obce Kotešová, boli to poväčšine ženy, deti a starci. Tieto osoby sa sústredili do ulice, kde býval Juraj Hozák a sledovali realizovanie. Medzi uvedenými osobami bolo asi 25 osôb príbuzných ded. boháča, z ktorých niektorí pomáhali i pri nakladaní, ostatné osoby boli bližší a ďalší susedia a občania. Tieto osoby aj po upozornení org. ľudovej správy aby sa rozišli, vyčkali až do ukončenia realizácie a pri odchode sa s rod. prísl. Hozáka rozlúčili, kde bolo veľa plaču. Po odchode rod. prísl. ded. boháča Hozáka, sa zídění občania pri realizácii rozišli do svojich bytov a v obci bol pokoj a klud. Celkove môžeme hodnotiť, že realizácia prebiehala dobre, nakoľko nedošlo k žiadnym nádvakám alebo výtržnostiam zo stránky vystahovaných alebo miestneho obyvateľstva.

A ZVJS SR Leopoldov, a.j. Kulak T 1952-1953, sv. Žilina.

Podob opisu	Výbavend	Začiatok realizácie	Poradové číslo
1. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.	1. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.	1. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.	1.
2. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.	2. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.	2. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.	2.

Číslo jedn. zoznamu	Dňa	Zoznam	Yec
91	9.1.1953	91. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.	91.
92	9.1.1953	92. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.	92.
93	9.1.1953	93. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.	93.
94	9.1.1953	94. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.	94.
95	9.1.1953	95. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.	95.
96	9.1.1953	96. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.	96.
97	9.1.1953	97. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.	97.
98	9.1.1953	98. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.	98.
99	9.1.1953	99. Mičura Ľudovít, nar. 9.3.1889, t.č. na slobode a jeho rod. príslušníci, menovaný trest už odpykal a bol vysídlený.	99.
100	9.1.1953	100. Hozák Juraj, nar. 25.3.1901 v Kotešovej, t.č. zaistený, vysídlení boli jeho rod. príslušníci.	100.

AMV SR Levoča, f. T 011, KS VB B. Bystrica, inv.j. 198.

Příloha 13

9. ledna 1953

Místní národní výbor Katusice
Okres Mnichovo Hradiště
Č.j.: 2-21.52.MT

Dne 9.1.1953

Věc: Seznam vesnických boháčů a osob, které mají charakter pod.
Titl. Okresní národní výbor Doksy
ref. I

V obci již nejsou kulaci, kteří by hospodařili na svém mimo Karla Procházky
čp. 31. Ostatní již nehospodaří na svém, a proto přikládáme jen seznam osob,
které svým původem jsou neb mají charakter kulaka.

Jméno	Bytem	Výměra (ha)	A živnost	Nynější zaměst.
Vidner Frant.	Katusice čp. 2	26,53	—	zajištěn
Krouský Karel	Katusice čp. 12	45,84	—	ve vězení
Šimonek Jaroslav	Spikaly čp. 12	43,42	—	zam. AZNP Ml. Boleslav
Novák Václ.	Spikaly čp. 12	38,51	—	přestárlý
Vaněk Karel	Katusice čp. 11	14,94	—	účetní ČSSS
Vaněk Jan	Katusice čp. 11	14,94	—	zajištěn akce BP
Čížek Josef	Katusice čp. 55	14,02	—	zam. ČSSS
Procházka Karel	Katusice čp. 31	11,66	kovářskou	samostatný rolník
Vaněk Josef	Katusice čp. 10	35,86	—	ve vězení
Goldbach Václav	Katusice čp. 30	18,32	—	asistent ČVUT
Kvajsar Boh.	Katusice čp. 85	10,26	hostinskou	vedoucí uhel. skl.
Geňdiár Štěp.	Katusice čp. 38	44,—	—	zam. ČSSS
Ramzeitel Jan	Katusice čp. 106	1,51	zahradnickou	zam. družstvo Flora
Dvořák Frant.	Kluky	44,—	správce hosp. Katusic	zajištěn akce BP
Beneš Stanislav	Katusice čp. 21	—	obuvnickou	ved. skladu ČSSS
Přibila Frant.	Katusice čp. 110	—	elektrikář.	sam. živnost
Šípek Jaroslav	Katusice čp. 54	5,80	kovářskou	zam. OKP
Kredba Karel	Katusice čp. 108	19,54	stavitel.	ČSSS stavitel
Honzátka Bohumil	Katusice čp. 111	—	pokrývač.	ČSSS údržbář
Moc Frant.	Spikaly čp. 2	27,—	—	ČSSS
Šáková Marie	Spikaly čp. 4	22,—	—	ČSSS
Polívka Pavel	Spikaly čp. 1	32,—	—	ved. živ. výr. ČSSS
Šákr Václav	Spikaly čp. 4	22,—	—	nedělá nic
Douša Václav	Spikaly čp. 12	28,—	—	noční hlídač ČSSS
Vidner Václav	Spikaly čp. 6	10,16	hostinskou	ČSSS
Folprecht Štěpán	Katusice č. 24	2,45	autodílna Praha XII	

Zalabák Frant., Spikaly, bývalý vesnický boháč v Dřevčicích, kde vyloučen z JZD, nyní
pracuje jako vedoucí provozovny Líny ČSSS, kam byl nyní určen.

Sestavil dle usnesení rady ze dne 7.1.1953

Předseda MNV: [nečitelný podpis]
místní tajemník: Benda
[Kulaté razítko MNV Katusice, okr. Doksy]

Uvedené osoby vykořisťovaly námezdní pracovní síly.
[Rukopisná poznámka: Půda u vesnických boháčů po výkupu v r. 1950]

OA Česká Lípa, f. ONV Doksy, inv. č. 243, spis. zn. 570, k. 61.

Obruby dne 15 dubna 1953.

Okresní národní výbor ref. III/Pr.

M n i c h o v e H r a d i š t ě .

Věc: S e z n a m .

Místní národní výbor zasílá Vám žádání seznam na Václava Nejmana z Obrub čp 27.

Najman Václav narozen 27.5.1918. Obruby, samostatný zemědělec který vlastnil 20 ha zemědělské půdy.

Najmanová Růžena rez. Zemaneková nar. 24.12.1921 Obruby, manželka a spolu majitelka této usedlosti.

Najmanová Dana nar. 30.7.1944. v Obrubech
Najmanová Libuše " 10.5.1947 v " děti.

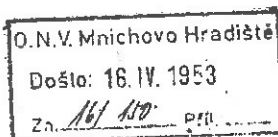
Zemaneková Frant. rez. Najmanová nar. 11.9.1897. Obruby matka pí Růženy Najmanové, jako výměnkářka.

Najmanová Anna svedbohá nar. 3.11.1893. Obruby sestra pí Zemanekové teta pí Najmanové Růženy, takéž výměnkářka. Všichni bydlí v čp 27.

Najmanová Anna rez. Tanečková nar. 14.4.1896. Samšina bytem čp 23 matka Václava Najmana která takéž vlastnila 20 ha půdy, která byla likvidována lonskéhoreku v srpnu a doposud bydlí v čp 23 v budovách JZD které dostala od MNV k bezplatnému užívání.

Místní národní výbor Vás žádá aby tyto jmenované byly nejdříve odstěhovány z obce a potom teprve zavřeny, zavřete-li je a rodina zůstane zde postaví se proti nám celá vesnice že sme nechali zavřít takového mrzaka, oni to nevídí že on sabotoval ale je to náš členěk říkají lidé, dokonce říkají že to dělá MNV a tím by nám klesla pracovní morálka v obci, proto Vás laskavě žádáme nejdříve vystěhovat a pak zavřít.

v Obrubech dne 15.4.53. z pozdravem znamenane "Čest Práci."

24. dubna 1953

Okresný národní výbor v Levoči

V Levoči 24. apríla 1953

Krajský národní výbor
Košice
do vl. rúk s. Chudíka

V obci Ordzoviany sa vyostril triedny boj a podľa terajšej situácie je nebezpečenstvo, že sa reakčne smýšľajúcim osobám podarí rozbiť JRD, ak títo budú ponechaní v obci.

V dôsledku toho predkladám osobitné kádrové posudky o týchto osobách podľa pripojeného zoznamu a prosím tieto mimoriadne urýchlene prejednať v krajskej komisii a navrhnúť týchto okamžite povolať na mimoriadne vojenské cvičenie.

Okresný náčelník štát. bezp. informoval o tejto veci kurierom Krajského veliteľa štáb. Takisto aj veliteľ OVV veliteľa KVV.

Nakoľko funkcionári v JRD a na MNV v Ordzovianoch nie sú natoľko vyspelí, aby prípadnému zvýšenému nátlaku spomenutých osôb prípadne aj nepodľahli, prosím o urýchlenú pomoc podľa mojho dožiadania.

Prílohy: 1 zoznam a 3 posudky (dvojmo)

predsedkyňa ONV
A. Kašperová

[Kulaté razítko ONV v Levoči]

8. května 1983

Náměstek ministra vnitra
Zn.: II/2-0145-1953

Kancelář prezidenta republiky
k rukám s. L. Nováka
Praha
Příl.: 2

Na podkladě porady u náměstka předsedy vlády s. Zdeňka Fierlingera byly ministerstvem vnitra za spoluúčasti zástupců příslušných ústředních úřadů vypracovány pokyny k instruktáži okresních komisí ve věci přesídlování rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů, které v příloze posílám.¹

V těchto pokynech bylo přihlédnuto ke všem připomínkám, jež byly ministerstvu vnitra k této otázce sděleny Vaším dopisem ze dne 28. dubna 1953, až na připomínku, aby kulacké rodině byla dána k přípravám na stěhování lhůta 14 dnů. Vzhledem k tomu, že po vynesení rozsudku a konfiskaci kulacké usedlosti, jakož i zákazu pobytu, stávala se rodina vesnického boháče předmětem pozornosti a útrpnosti reakční části obce, bylo snahou okresní komise vysídlit ji co nejdříve, a také v dosud platných směrnících ministerstva spravedlnosti dohodnutých s jinými resorty se dává pokyn, aby přesídlení „vesnického boháče z dotčeného kraje bylo realizováno po vynesení rozsudku v době co nejkratší“, což bylo chápáno tak, že se stěhování provádělo v jednom až třech dnech po rozsudku. Při poradách o této otázce (pokud ještě stanovisko KPR nebylo známo), shodli se zástupci příslušných ministerstev, že z praxe se osvědčila lhůta 3 až 5 dnů jako dostačující a nečinila přesídlované rodině potíže, takže by lhůta jednoho týdne s ohledem na výše uvedené okolnosti byla odpovídající.

Přikládáme zároveň opis směrnic 3 ministrů, které vykazují dnes již řadu nedostatků a ministerstvo spravedlnosti, které bylo jejich návrhovatelem, bude požádáno, aby byly revidovány a opraveny.

Je například neúnosné, aby se přesídlování kulackých rodin opíralo o zákon č. 125/1927 Sb. (starý „prügelpatent“ převzatý ještě z rakouské monarchie), o němž se většina našich legislativců shoduje, že je v rozporu s ústavou a v praxi nepřipouštíme jeho užívání.

¹ Tajné pokyny k instruktáži okresních komisí pro otázky kulaků ze dne 8.5.1953 viz internet, webovou stránku Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (<http://www.usd.cas.cz>).

Proto navrhujeme vytvoření nové normy pro „kulackou otázku“ v souvislosti s návrhem nového bytového zákona. A jak z instruktážních pokynů vyplývá, je ještě řada jiných rozporů ve směrnících.

S instruktážní akcí má být však započato 25. května 1953 a proto se ji snažíme usměrňovat na podkladě těch norem, které byly dány, neboť vytvoření nových norem si vyžádá určitého času a čekati nelze vzhledem k nedostatkům, které se v provádění akce dosud vyskytují.

Náměstek ministra:
G[riša] S[purný]

KS-Stb Liberec, Fastýřská 3.

Dne 11. června 1953.

C. j. 0907/VB-2/taj. 53.

TAJNE!

Zjišťovací dotazník

o rodinných příslušnících provinilého vesnického boháče a jiných osobách, které v den zahájení stíhání provinilce žily s ním ve společné domácnosti nebo na jeho usedlosti (majetkové podstatě).

Jméno provinilce Resler Josef

Stíhání zahájeno dne:

Data narození 14. května 1907 v Klukách,

r. 1952.

Bydliště Kluky čp. 43, okr. Doksy.

Charakter a přibližný rozsah usedlosti jde o vesnického boháče, který byl majitelem hospodářské usedlosti o výměře 23,90 ha, jmenovaný byl žalován Krajskou prokuraturou v Liberci za čin velezrady a vyzvědačství, dne 24. května 1953 byl za čin potrestán.

Rodinní příslušníci

Operativní zjištění!
Neprovádět cestou výslechů!

Fot. č.	Jméno	Nar. dne	Příbuzenský poměr k stíhanému	Zaměstnání	Tělesná zdatnost
1.	Resler Josef	1907	manžel	majitel usedlosti	zdráv
2.	Reslerová Anna	1914	manželka	v domácnosti	zdravá
3.	Reslerová Libuše	1940	dcera	školačka	zdravá
4.	Reslerová Eva	1943	dcera	školačka	zdravá
5.	Resler Josef	1944	syn	školák	zdráv
6.	Reslerová Anna	1900	sestra obviněného	na usedlosti	zdravá

Jiné osoby (které a proč)

Velitelství SNB

Názevnik:

Referent pro mimořádná opatření:
vstřem. *Lebas*
1953

1/27

1516-52

KRAJSKÁ SPRÁVA STÁTNÍ BEZPEČNOSTI
LIBEREC

C. j. 1033/VB-2-taj-53

Dne 9. července 1953

Ministerstvo národní bezpečnosti
Správa nápravných zařízení

P r a h a
=====

Přesídlení rodinného celku potrestaného vesnického boháče - zpráva.

Dne 2. července 1953 bylo provedeno z obce Kluky, čp. 43, okr. Doksy, přesídlení rodinného celku potrestaného vesnického boháče, vedeného pod heslem "RESLER" s určením na ČSSS. Lnáře, okr. Blatná, v tomto složení:

- 1/. Reslerová Anna, nar. 1914, manželka, v domácnosti,
- 2/. Reslerová Libuše, nar. 1940, dcera, školačka,
- 3/. Reslerová Eva, nar. 1943, dcera, školačka,
- 4/. Resler Josef, nar. 1944, syn, školák,
- 5/. Reslerová Anna, nar. 1900, sestra obviněného.

Jmenovaný byl potrestán krajským lidovým soudem při hlavním líčení, konaném dne 22. - 24. května 1953 v Liberci, kde byl uznán vinným podle § 78 odst. 1 a 3 trest. zák. a odsouzen k trestu odnětí svobody na doživotí. Dále soud vyslovil i tresty vedlejší a to: propadnutí celého jmění ve prospěch státu, zákaz pobytu v okrese Doksy, Mnichovo Hradiště, Česká Lípa a Mělník, navždy, a k ztrátě čestných práv občanských navždy.

Podle zprávy MNB-OO-V^H Doksy ze dne 4. července 1953, bylo zdejší správě sděleno, že průběh provádění akce nebyl správně přepraven a tím se stalo několik nedostatků, jak při samotném nakládání, tak i loučení se v obci. Při nakládání svršků pomáhalo celkem 8 místních rolníků v čele i s předsedou JZD. Tím všichni zúčastnění dali najevo, že s rodinou Reslera byli v těsném přátelství a jejich odchod z obce není jim lhostejný, což bylo vidět i ze srdečného loučení v obci. Sám předseda JZD žádal funkcionáře ONV, aby mohl s rodinou se podívat do nově přiděleného jim bydliště.

Pozor! jímé místo pobytu

SÚA, f. Správa nápravných zařízení Praha (KULACI).

11. srpna 1953

MNB – Hlavní správa veřejné bezpečnosti

Čj. VB-3084/02 taj. 53

Dne 11. srpna 1953

Ministr národní bezpečnosti
generál armády s. Karol Bacílek
Praha

Tajné

Výtisk č. 1

Bezpečnostní situace na JRD v kraji Prešov

Celková bezpečnostní situace v prešovském kraji dne 11.8.1953 se jeví takto:

Okres Vranov:

V obci Kvakovce dne 10.8.1953 v 04.00 hod. napadlo asi 40 lidí členy JRD na dvoře téhož družstva a s výkřiky „vydejte nám krávy, my družstvo nechceme, je revoluce, vláda již neexistuje“ se vrhli na funkcionáře s vidlemi a kamením, takže funkcionáři i chránící je hlídka VB musili ustoupit. Při tomto shluku byl raněn kamenem ve tváři předseda ONV Orlovec. Poté si dav rozebral 16 kusů dobytka, jež bylo majetkem funkcionářů JRD. Při shluknutí začala zvonit na poplach členka JRD Baranová, načež se shlukli i ostatní obyvatelé obce a přitom došlo k 3 výstřelům z pistole do vzduchu z útočícího davu. Rovněž bylo dosud nezjištěným pachatelem přerušeno telefonní spojení s obcí.

Po rozebrání dobytka se dav rozešel a šel vozit obilí do svých soukromých stodol.

Učiněná opatření: OO VB a OO StB Vranov soustředily 19 příslušníků, kteří provedli protokolární vyslechnutí vedoucích shluknutí, jimiž byli 4 malí a střední rolníci. Tito jsou předvoláni dne 11.8.1953 na ONV Vranov, kde pod záminkou rozhovoru s členy ÚV KSS budou zatčeni.

Pokud jde o JRD Zámutovej, nedošlo za poslední den k vážnějším změnám. Je zde dosud neposečeno 120 ha obilí. Pracovní morálka je špatná.

Okres Stropkov:

Dne 10.8.1953 v 7.30 hod. shluklo se asi 50 občanů před domem jednatele MO KSS Jána Ferky v obci Pakostov, u něhož byl i předseda JRD Jozef Berdak, a předložili jim tyto požadavky:

vrátit obilí, které dali do JRD pro společný osev,

vydat jim odhlášky, na základě kterých by mohli nastoupit práci v průmyslu, a

aby jako funkcionáři zařídili propuštění dvou žen na svobodu, které byly zajištěny, jinak že oba funkcionáře zabijí. Tito pak z obavy před splněním hrozby utekli do lesů.

K zajištění ochrany rodinných příslušníků obou funkcionářů byla do Pakostova odeslána z KS VB a KS StB 40mužová jednotka, která provede přímý zákrok proti rušitelům. Kromě toho KSVB nařídila 100% pohotovost. Situace na JRD Stropkov je špatná. Rovněž na 8 JRD byl rozebrán dobytek. Mnozí členové JRD kosí a vozí obilí do svých stodol.

Okres Prešov:

V obci Solivar došlo dne 9.8.1953 ve večerních hodinách ke shluknutí členů JRD, kteří se po vysvětlení situace rozešli.

V obci Velký Šariš došlo dne 10.8.1953 ke shluknutí více žen, které se dožadovaly vrácení přihlášek před bytem předsedy JRD. Protože ženy začaly házet kamení do oken předsedy a byly obavy, že dojde k násilí na jeho osobě, byli do obce vysláni příslušníci OOVV Prešov.

V obci Lemešany bylo neznámým pachatelem místním rozhlasem vyhlášeno, aby si občané svázeli obilí do svých stodol.

V obci Kendice napadli členové JRD žňovou brigádu, kterou se pokusili vyhnat z obce.

V obci Kapušany z 9. na 10. srpna přepadl neznámý pachatel družstevního krmiče, po němž házel kamení. Ohrožený krmič na obranu vystřelil 2 rány z pistole, načež se pachatel dal na útěk. Dne 10.8.1953 v téže obci přepadlo asi 50 žen brigádníky jdoucí k výmlatu, po nichž házely kameny. Ke zranění nedošlo.

V noci na 10.8.1953 bylo dosud nezjištěným pachatelem v obci Terná, okr. Sabinov vystřeleno asi 10 ran z pušky.

Okres Sobrance:

Na ONV v Sobrancích byla sestavena dne 10.8.1953 zvláštní komise, která se bude zabývat propouštěním členů JRD na vlastní žádost, jelikož na ONV docházejí delegace žádající o vystoupení z JRD.

Okres Velké Kapušany:

V obci Palině si členky JRD dne 10.8.1953 rozebraly společně ustájený dobytek.

Pokud jde o zatčení revoltujících rolníků předvolaných pod záminkou rozhovoru se členy ÚV KSS, jsem takovýto postup orgánům KSVB Prešov zakázal s přísným upozorněním, že podobné metody vedoucí ke zdiskreditování strany nemohou a nesmějí být používány.

K zlepšení situace a k zjednání nápravy jsou činěna ze strany SNB i lidosprávy všechna možná opatření.

Náčelník hlavní správy VB:
posl. NS, plk. SNB Jan Janulík

18. ledna 1954

Politický sekretariát ústředního výboru KSČ

Přísně tajné!

Číslo pořadu: 17

K bodu: Zrušení směrnic z 22.10.1951 o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů.

Z podnětu babického případu a se souhlasem příslušných politických míst vydal 22. října 1951 bývalý ministr národní bezpečnosti v dohodě s ministry vnitra a spravedlnosti směrnice, podle kterých bylo do července 1953, kdy akce byla ústně zastavena, přesídleno celkem 1248 rodin odsouzených vesnických boháčů. Pro nedostatečné politické zajištění a nesprávné provádění akce nesplnila svůj účel. Ministr vnitra v dohodě s ministrem spravedlnosti a generálním prokurátorem navrhuje, aby uvedené směrnice byly zrušeny a nové případy aby byly řešeny podle platných zákonných předpisů. Dosud provedená přesídlení by však zrušována nebyla, až na ojedinělé případy, kdy došlo k zřejmým přehmatům.

Podává: s. Barák. 13. ledna 1954. Počet listů: 6.

Návrh usnesení:

1. Schvaluje se předložený návrh na zrušení směrnic z 22.10.1951 o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů.
2. Ukládá se:
 - a) ministrům vnitra, spravedlnosti, zemědělství, pracovních sil a generálnímu prokurátorovi, aby s usnesením seznámili příslušné své pracovníky;
 - b) předsedovi vlády, aby o usnesení vyrozuměl předsedy KNV a ONV;
 - c) I. tajemníku ÚV KSČ s. Novotnému, aby o usnesení vyrozuměl KV KSČ a OV KSČ.

Provede: s. Barák, s. dr. Škoda, s. Nosek, s. Aleš, s. Uher, s. Široký, s. Novotný.

*

V souvislosti s babickým případem vydali ministři vnitra, spravedlnosti a národní bezpečnosti se souhlasem příslušných politických míst směrnice ze dne 22.10.1951, o úpravě poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů.

Tyto směrnice měly posílit malé a střední rolníky v boji s vesnickými boháči a získávat je pro společné hospodaření v zemědělských družstvech. Toho se mělo dosáhnout tím, že odsouzení vesničtí boháči a jejich rodinní příslušníci budou vystěhováni z vesnice a tím odstraněni z prostředí, kde žili a kde by dále mohli rušivě působit na drobné a střední rolníky při socialistickém budování vesnice.

K praktickému provádění směrnic byly zřízeny zvláštní komise jako poradní orgán předsedy ONV, jejichž členy byli zástupci OV KSČ, zemědělský referent ONV, okresní prokurátor a zástupce národní bezpečnosti. Přesídlování rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů bylo prováděno na podkladě výroku soudu nebo okresního národního výboru o propadnutí jmění a o zákazu pobytu, a to podle výměrů vydávaných ONV podle čl. 2 a 3 odst. 1 zák. č. 125/1927 Sb.

Od 1.11.1951, kdy se počalo s prováděním akce, do července 1953, kdy byla akce zastavena na základě ústního rozkazu tehdejšího ministra národní bezpečnosti, bylo vysídleno celkem 1248 rodin odsouzených vesnických boháčů. Největší počet byl vysídlen v krajích Praha (192 rodin), Jihlava (179 rodin), Pardubice (145 rodin), České Budějovice (138 rodin), Plzeň (120 rodin). V ostatních krajích republiky činil průměr vysídlených rodin 20–50.

Při hodnocení přesídlovací akce po zkušenostech dvou let možno konstatovat, že při provádění akce bylo v mnohých případech postupováno nesprávně.

Vystěhování bylo prováděno bez náležité politické přípravy, často proti vůli vesnice. Pro nedostatečnou politickou přípravu nebyli odsouzení vesničtí boháči odhaleni jako nepřátelé malých a středních rolníků. Místo aby malí rolníci sami žádali o odsun provinilého vesnického boháče a jeho rodiny, odsuzovali a kritizovali tato opatření, takže někde muselo přesídlení být prováděno v noci.

Komise nevybíraly správně osoby určené k přesídlení. Přesídlení bylo ukládáno lidem přestárlým a nemocným, ženám s malými dětmi i rodinným příslušníkům, kteří trvale bydleli a byli zaměstnáni mimo vesnici, např. ve státních pracovních zálohách, ve vojenské službě apod.

Příslušní pracovníci si nesprávně vykládali a prováděli směrnice jako podklad k likvidaci vesnických boháčů jako třídy a na trestní řízení soudní nebo správní pohlíželi jen formálně jako na nezbytný předpoklad pro vyslovení vedlejšího trestu propadnutí jmění a zákazu pobytu. Svědčí o tom případy z okresu Mnichovo Hradiště i v jiných okresech, kde ONV uložil vesnickému boháči pokuty 500–1000 Kčs (ve staré měně) a s nimi spojil vedlejší trest propadnutí jmění a zákazu pobytu, nebo uložil tyto vedlejší tresty vedle

hlavního trestu veřejného pokárání. Stalo se dokonce, že jeden předseda ONV v kraji Nitra vydal rozhodnutí o přesídlení rodinných příslušníků vesnického boháče podle § 23 trestního zákona správního bez trestního řízení správního.

Malí a střední rolníci posuzovali právem takové případy jako porušování socialistické zákonnosti a odmítali obhospodařovat pozemky přesídleného vesnického boháče, takže v některých případech zůstaly pozemky neobdělány.

Zvláště závažné nedostatky se vyskytly tam, kde na podkladě směrnic došlo ke stíhání a přesídlení osob, které se dopustily trestného činu, nebo tam, kde střední rolník byl zaměněn za vesnického boháče.

Celkem je možno uvést, že i směrnice svým rámcovým obsahem a formulací přispěly k tomu, že provádění celé akce bylo administrativní a že politicky nezajišťovalo účel a smysl akce, totiž posílit boj malých a středních rolníků proti vesnickému boháči. Důkazem toho je i značná účast pracovníků bývalého ministerstva národní bezpečnosti, kteří místo aby prováděli jen bezpečnostní práci, zajišťovali nové zaměstnání a byty, kontrolovali ubytování v novém bydlišti a byli nejiniciativnějším činitelem při provádění celé akce.

Vedle nedostatečného politického zajištění a nesprávného provádění směrnic je pochybný i právní základ, z něhož směrnice vycházejí. Čl. 2 a 3 odst. 1 zák. č. 125/1927 Sb., který je typickým buržoazním předpisem, by neměl být používán v době, kdy máme vlastní lidově demokratický právní řád.

Všechny tyto důvody mluví proto, aby směrnice z 22.10.1951 byly zrušeny. Tohoto zrušení je třeba, neboť zúčastněné složky kromě pracovníků ministerstva vnitra nebyly dosud vyrozuměny, jak mají postupovat a jsou v nejistotě o dalším postupu.

Ministr vnitra v dohodě s ministrem spravedlnosti a s generálním prokurátorem však doporučuje, aby případy již rozhodnuté, tj. případy, v nichž rodiny vesnických boháčů byly již přesídleny, nebyly uváděny do předešlého stavu s výjimkou ojedinělých případů, kdy došlo k závažným přehmatům. Návrh přesídlených rodin vesnických boháčů by velmi poškodil další politickou práci na vesnici a znamenal by i velkou ztrátu pro státní statky, kde tyto rodiny podle zjištění úspěšně pracují. Rodinní příslušníci již přesídlení mají jako každý občan zaručenu ústavou svobodu pobytu a o bytech. Příslušná péče o ně náleží národním výborům a dohled na ně příslušníkům ministerstva vnitra.

K odstranění zjištěných nedostatků navrhuji v dohodě s ministrem spravedlnosti a generálním prokurátorem:

1. Zrušit směrnice z 22.10.1951 i prováděcí výnosy k nim vydané.

22. března 1954

Generální prokuratura v Praze
T 343/1953-ZO-8

V Praze dne 22. března 1954

Tajné

Výtisk č. 26

Počet listů: 2

Všem krajským prokurátorům

Věc: Instrukce pro vyřizování stížností rodinných příslušníků vesnických boháčů vysídlených podle výnosu tří ministrů

Společným výnosem ministrů vnitra, spravedlnosti a bývalého MNB ze dne 22.10.1951 byl upraven postup při vysídlování rodinných příslušníků vesnických boháčů, odsouzených národními výbory nebo soudy k vedlejším trestům propadnutí jmění a zákazu pobytu.

Generální prokurátor zrušil platnost uvedeného výnosu pro obor prokuratury. Prokuraturám však docházejí stále stížnosti vysídlených rodinných příslušníků vesnických boháčů.

Jde o stížnosti:

1. rodinných příslušníků, tj. manželek, dětí a rodičů, závislých výživou na vesnickém boháči a žijících s ním ve společné domácnosti; dále provdaných dcer nebo ženatých synů vesnických boháčů, kteří bydleli v domě vesnického boháče a proto byli považováni za rodinné příslušníky žijící ve společné domácnosti s vesnickým boháčem;
2. ženatých synů nebo provdaných dcer vesnických boháčů, kteří bydleli mimo jeho rodinu, ale ve stejné obci;
3. synů a dcer vesnických boháčů ženatých nebo provdaných a bydlících v jiném místě, kteří byli vysídleni současně s rodinou vesnického boháče nebo nebyli vysídleni, ale bylo jim zakázáno dojíždět do obce, z níž byl vesnický boháč s rodinou vystěhován;
4. svobodných rodinných příslušníků vesnických boháčů, kteří byli hlášeni k trvalému pobytu v bydlišti vesnického boháče, ale pracovali v jiném místě, kde měli podnájem a byli hlášeni k přechodnému pobytu;
5. stížnosti vesnických boháčů, u nichž byl vysloven zákaz pobytu v souvislosti s použitím zákona č. 55/1947 Sb., přičemž nebyli soudně ani ve správním řízení stíháni;

2. Při stíhání vesnického boháče pro trestný čin bude prokurátor podávat návrh na uložení vedlejších trestů propadnutí jmění a zákazu pobytu podle §§ 47 a 53 tr.z. tam, kde to zákon výslovně stanoví. Podle týchž ustanovení může prokurátor tyto návrhy učinit jen tam, kde nebezpečí trestného činu pro společnost, jakož i politická a hospodářská situace budou uložení těchto vedlejších trestů vyžadovat.
3. Rodinní příslušníci vesnického boháče, u něhož bude nově vysloveno propadnutí jmění a zákaz pobytu, nebudou přesídlováni. Podle okolností jednotlivého případu bude řešena otázka jejich odchodu z usedlosti a z vesnice v rámci platných zákonných předpisů a při zachování socialistické zákonnosti. (Povinný pacht podle zák. č. 55/1947 Sb., opatření podle zákona o hospodaření s byty, žaloba o vyklizení tam, kde propadla celá usedlost.)
4. Případy již rozhodnuté neuvádět do předešlého stavu s výjimkou ojedinělých případů, kdy došlo k vážným přehmatům.

6. vesnických boháčů a rodinných příslušníků, kteří byli vysídleni po rozhodnutí v I. stolici, avšak II. stolice k odvolání odsouzeného zrušila vedlejší tresty.

Část stěžovatelů uvedených pod 1, 2, 5, 6 se domáhá zrušení zákazu pobytu a možnosti navrácení do místa předchozího bydliště. Druhá část, převážně děti pracující mimo bydliště vesnického boháče se domáhá toho, aby nemuseli jít do přiděleného místa na státním statku. Někteří ze stěžovatelů si více méně nestěžují do vysloveného zákazu pobytu, nýbrž do příkázaného pobytu. Dožadují se zrušení příkazu pobytu, aby se mohli odstěhovat a pracovat v jiném místě.

Již během provádění vysídlení, které bylo opřeno o články 2 a 3 zákona č. 125/1927, vznikly pochybnosti, zda používání citovaných zákonných ustanovení je v souladu s právním řádem, neboť podle § 150 tr. zák. správního pozbyly platnosti, případně použitelnosti všechny předpisy o vyhošťování, vypovídání, zákazu nebo příkazu pobytu výrokem správního orgánu. Tyto pochybnosti byly odstraněny vydáním zákona č. 102/1952 Sb., jímž bylo zrušeno ustanovení § 23 tr. zák. správ., podle něhož mohly národní výbory ukládat vedlejší trest zákazu pobytu.

Vysídlení rodinných příslušníků uskutečněná před účinností zákona č. 102/1953 Sb. se nebudou vracet do původního stavu, neboť vzhledem k právnímu stavu před účinností tohoto zákona, za předpokladu, že byly dodrženy podmínky, stanovené shora uvedeným výnosem, nepze je považovat za protizákonné a je třeba také přihlédnout k nově vytvořeným podmínkám na vesnici, kde již byl propadlý majetek vesnického boháče předán zpravidla socialistickému sektoru. Jen v těch případech, kde nebyly dodrženy podmínky stanovené shora uvedeným výnosem, zejména kde došlo k záměně středního nebo dokonce drobného rolníka za kulaka je možno podat stížnost pro porušení zákona a současně protest do do rozhodnutí národního výboru.

K zajištění jednotného postupu při vyřizování stížností vzhledem k jejich různorodosti, jak je uvedeno shora, nařizují:

Stížnosti vesnických boháčů nebo jejich rodinných příslušníků (pod 1, 2) se odloží. V odůvodnění se stěžovateli sdělí, že nebyl porušen zákon. Jen tam, kde by vysídlení syna nebo dcery společně s rodinným celkem vesnického boháče bylo v rozporu z hlediska třídního, totiž kdyby došlo k vysídlení příslušníka dělnické třídy, který si vzal dceru kulaka (došlo k takovému případu, že byl vysídlen řidič autobusu ČSAD, vzorný pracovník, za kterého se stavěly závodní složky), přicházel by v úvahu zákrok prokurátora proti vysídlení.

Rovněž stížnosti po 5, 6 se odloží s tím, že nebyl porušen zákon.

Stížnosti uvedené pod 3, 4 bude nutno vyřídit jiným způsobem. Stěžovatelé se zpravidla domáhají, aby mohli dále žít a pracovat v místě svého pobytu. K jejich vysídlení došlo zpravidla proto, aby nemohli dojíždět do obce a tam ovlivňovat rolníky. Avšak tím, že z obce byla vysídlena rodina vesnického boháče, nepřichází v úvahu, že by mohli dojíždět do obce k příbuzným resp. známým. Bude proto třeba domáhat se zrušení zákazu pobytu nebo zákazu dojíždět do obce. Jen v těch případech, kde je nebezpečí, že by stěžovatelé působili v obci rozkladně, se stížnost odloží. Před svým opatřením projedná prokurátor s ostatními orgány v okrese nebo kraji.

Stížnosti vesnických boháčů a jejich rodinných příslušníků do přikázání pobytu v některém místě, vázaného současně se začleněním do pracovního procesu, se odloží. Stěžovatelům se sdělí, že nedošlo k porušení zákona, neboť o příkaz k pobytu na určitém místě nejde, a že stěžovatelé se však nemohou libovolně přestěhovat do jiného místa jen vzhledem k pracovnímu poměru. Přistěhování by bylo možné jen tam, kde by souhlas k rozvázání pracovního poměru dal příslušný ONV. Avšak ani v takovém případě by se stěžovatelé nemohli vrátit do původního bydliště, z něhož byli vysídleni.

Náměstek generálního prokurátora
Dr. David, v.r.

Vyhotoveno ve 35 výtiscích
Rozesláno podle rozdělovníků

Za správnost vyhotovení: Vítková

SÚA, f. ÚPV-T, k. 739, sign. 501/4/1.

Další dokumenty jsou uveřejněny na webové stránce ÚSD:
<http://www.usd.cas.cz>

Zásady k provedení očisty vysokých škol zemědělských a veterinárních od dětí vesnických boháčů a městské buržoazie, schválené politickým sekretariátem ÚV KSČ 13.8.1952 v Lánech

Tajné pokyny k instruktáži okresních komisí pro otázky kulaků ze dne 8.5.1953, které zaslal náměstek ministra vnitra Gríša Spurný na vědomí Kanceláři prezidenta republiky

Podkladový materiál a usnesení schůze politického byra ÚV KSČ z 29. května 1958 k bodu „Problémy likvidace kulactva jako třídy v souvislosti s dovršením výstavby socialismu na vesnici“

Podkladový materiál a usnesení schůze politického byra ÚV KSČ z 20. října 1959 k bodu „Využití domovního majetku a hospodářských budov na vesnici opuštěných v souvislosti se socializací.“

Twilight of the Private Farmer in Czechoslovakia, 1945–1960

By Karel Jech

The study is concerned with the status of Czech and Slovak farming families and their lives in the period from the end of the Nazi German Occupation of Bohemia and Moravia and the puppet State of Slovakia (1939–1945), the short post-war period of improved conditions, and, in particular, the next decade, which saw the state-run forced collectivization of agriculture. In this short period, tens of thousands of mostly profitable farms, which had till then had an important share in total agricultural production in Czechoslovakia, were prevented from hiring labour, had their savings and machinery confiscated and were subjected to a number of other measures forcing them into decline.

The private farmers (disparagingly called „kulaks“ or „the village rich“) were obliged to deliver disproportionately large amounts of produce. Non-fulfilment of delivery meant fines, confiscations or even jail. Among the most drastic measures were those taken against spouses, elderly parents, children and other relations of the private farmers; these included the cancelling of rations, bans from education at agricultural colleges and other schools, confiscation of property and, ultimately, bans them from living in one's own town or village, being forced to move house and work on state farms far away.

In connection with the „Babice case“ (1951), the subsequent „kulak“ show trials and the illegal methods used by the state prosecution, the author of the study examines in detail the origin, course and demise of the state-wide police action known as „Operation K“ (for kulak), which was carried out from 1951 to 1954, and its continuation in various regions of the country in the second half of the 1950s. This policy of destruction, which employed methods of economic discrimination, intentional administrative obstruction, denunciations and judicial and police repression, ultimately hindered economic development in the agricultural sector and seriously disrupted social relations in village communities. Though the number of private farmers was consid-

erably reduced in the late 1960s, the Communist regime did not manage entirely to uproot them or wipe them out.

The present volume makes extensive use of previously unpublished information and archive records. A selection of these records is published here in full; others can be found on the website of the Institute of Contemporary History (Czech Academy of Sciences): <http://www.usd.cas.cz>.

Karel Jech

Soumrak selského stavu 1949–1960

Redakce Milena Janišová

Obálka Vladimír Nárožník

Sazba Tomáš Zahradníček

V ediční řadě Sešity ÚSD, sv. 35

vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

Praha 2001

Práce vznikla s přispěním

Open Society Support Foundation (RSS No 233/1998)

a vychází s podporou GA ČR č. 409/00/1227.